„PHILOLOGICAL STUDIES“ – Славистичко меѓународно интердисциплинарно списание од областа на хуманистичките науки

Издавач

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Институт за македонска литература – Скопје

***Philological Studies,* Vol. XXIV No. 1 (2026)**

Главен уредник

проф. д-р Јасмина Мојсиева-Гушева – Институт за македонска литература, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија

Извршен уредник:

д-р Тамара Ќупева – Институт за македонска литература. Скопје, Северна Македонија

Уредувачки одбор

проф. д-р Ивица Баковиќ – Факултет за хуманистички и општествени науки, Универзитет во Загреб, Хрватска

д-р Бојан Чолак – Институт за литература и уметност, Белград, Србија

д-р Нина Дитмајер-Прандо – Институт за словенечка литература и литературни студии, Љубљана, Словенија

проф. д-р Роберт Ходел – Институт за славистички студии, Универзитет во Хамбург Германија

проф. д-р Бранко Тошовиќ – Институт за славистички студии, Универзитет „Карл-Франц“ во Грац, Австрија

проф. д-р Оксана Микитенко – Институт за: уметнички студии, фолклор и етнологија „Максим Рилски“, Национална академија на науки на Украина, Киев, Украина

електронска верзија на списанието

https://journals.ukim.mk/index.php/philologicalstudies

Online ISSN: 1857-6060

Меѓународен уредувачки совет

проф. д-р Ивана Латковиќ – Факултет за хуманистички и општествени науки, Универзитет во Загреб, Хрватска

проф. д-р Гоце Смилевски – Институт за македонска литература, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија

проф. д-р Звонко Ковач – Факултет за хуманистички и општествени науки, Универзитет во Загреб, Хрватска

проф. д-р Намита Субиото – Факултет за уметност, Универзитет во Љубљана, Словенија

проф. д-р Лидија Тантуровска – Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија

проф. д-р Тамара И. Ерофеева – Филолошки факултет, Пермски државен универзитет, Руска федерација

проф. д-р Младен Ухлик – Факултет за уметност, Универзитет во Љубљана, Словенија

д-р Милош Живковиќ, научен соработник – Институт за литература и уметност, Белград, Србија

проф. д-р Билјана Ристовска-Јосифовска – Институт за национална историја, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија

проф. д-р Дарин Ангеловски – Институт за македонска литература, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија

проф. д-р Борис В. Кондаков – Филолошки факултет, Пермски државен универзитет, Руска федерација

проф. д-р Максим Каранфиловски – Филолошки факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија

проф. д-р Жига Кнап – Факултет за уметност, Универзитет во Љубљана, Словенија

проф. д-р Борислав Павловски – Факултет за хуманистички и општествени науки, Универзитет во Загреб, Хрватска

проф. д-р Наталија В. Бороникова – Филолошки факултет, Пермски државен универзитет, Руска федерација

проф. д-р Белоусов Константин Игоревич – Филолошки факултет, Пермски државен универзитет, Руска федерација

проф. д-р Јанез Вречко – Факултет за уметност, Универзитет во Љубљана, Словенија,

проф. д-р Марија Б. Проскурина – Едукациски центар „Академија“, Перм, Руска федерација

д-р Лидија Делиќ – Институт за литература и уметност, Белград, Србија

д-р Недељка Перишиќ Бјелановиќ виш научен соработник – Институт за литература и уметност, Белград, Србија

проф. д-р Ѓурѓа Стресоглавец – Факултет за уметност, Универзитет во Љубљана, Словенија

проф. д-р Жељка Финк-Арсовски – Факултет за хуманистички и општествени науки, Универзитет во Загреб, Хрватска

проф. д-р Олена Горошко – Национален технички универзитет, Харковски политехнички институт, Харков, Украина

д-р Јана Алексиќ виш научен соработник – Институт за литература и за уметност, Белград, Србија

проф. д-р Матеј Шекли – Факултет за уметност, Универзитет на Љубљана, Словенија

проф. д-р Светлана Ју. Королјова – Филолошки факултет, Пермски државен Универзитет, Руска федерација

проф. д-р Сањин Кодриќ – Филозофски факултет, Универзитет во Сараево, Босна и Херцеговина

проф. д-р Наталија В. Шутемова – Факултет за современи странски јазици и литератури, Пермски државен универзитет, Руска федерација

Јазично уредување

проф. д-р Лидија Тантуровска – Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија (македонски јазик)

проф. д-р Милан Дамјаноски – Филолошки факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија (англиски јазик)

д-р Бојан Чолак – Институт за литература и уметност, Белград, Србија (српски јазик)

проф. д-р Намита Субиото – Факултет за уметност, Универзитет на Љубљана, Словенија, (словенечки јазик)

проф. д-р Бранка Барчот – Факултет за хуманистички и општествени науки, Универзитет во Загреб, Хрватска (хрватски јазик)

проф. д-р Светлана Ју. Королјова – Филолошки факултет, Пермски државен Универзитет, Руска федерација (руски јазик)

"PHILOLOGICAL STUDIES" Slavic international interdisciplinary journal in the field of humanities

Publisher

Ss Cyril and Methodius University, Skopje, Institute of Macedonian Literature

***Philological Studies* Vol. XXIV No.1 (2026)**

Editor-in-Chief:

Prof. Jasmina Mojsieva-Guševa, PhD – Institute of Macedonian Literature at Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia

Executive Editor:

Tamara Kjupeva, PhD – Institute of Macedonian Literature, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, North Macedonia

Editorial Board:

prof. Ivica Baković, PhD – Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia

Bojan Čolak, PhD, research associate – Institute for Literature and Arts, Belgrade, Serbia, (Serbian)

Nina Ditmajer-Prando, PhD – Institute of Slovenian Literature and Literary Studies

prof. Robert Hodel, PhD – Institut for Slavic Studies, University of Hamburg, Germany

prof. Branko Tošović, PhD – Institut for Slavic Studies, Karl–Franzens–University, Graz, Austria

prof. Oksana Mikitenko, PhD – Institute for Art Studies, Folklore and Eth/logy „Maksym Rylsky", The National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Electronic version of the magazine

https://journals.ukim.mk/index.php/philologicalstudies

Online ISSN: 1857-6060

International Editorial Council

prof. Ivana Latković, PhD – Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia

prof. Goce Smilevski, PhD – Institute of Macedonian Literature at Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia

prof. Zvonko Kovač, PhD – Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia

assoc. prof. Namita Subiotto, PhD – Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia (Slovenian)

prof. Lidija Tanturovska, PhD – Institute for Macedonian Language „Krste Misirkov“, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia

prof. Tamara I. Erofeeva, PhD – Faculty of Philology, Perm State University, Russian Federation

prof. Mladen Uhlik, PhD – Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia

d-r Miloš Živković – Institute for Literature and Arts, Belgrade, Serbia

prof. Biljana Ristovska–Josifovska, PhD – Institute for National History, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia

prof. Darin Angelovski, PhD – Institute of Macedonian Literature at Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia

prof. Boris V. Kondakov, PhD – Faculty of Philology, Perm State University, Russian Federation

prof. Maksim Karanfilovski, PhD – Faculty of Philology „Blaže Koneski“, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia

prof. Žiga Knap, PhD – Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia

prof. Borislav Pavlovski, PhD – Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia

asst. prof. Nataliya V. Boronnikova, PhD – Faculty of Philology, Perm State University, Russian Federation

prof. Belousov Konstantin Igorevich – Faculty of Philology, Perm State University, Russian Federation

prof. Janez Vrečko, PhD – Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia

asst. prof. Maria B. Proskurnina, PhD – Educational Center "Academia", Perm, Russian Federation

Lidija Delić, PhD – Institute for Literature and Arts, Belgrade, Serbia

Nedeljka Perišić Bjelanović, PhD – Institute for Literature and Arts, Belgrade, Serbia

prof. Đurđa Strsoglavec, PhD – Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia

prof. Željka Fink–Arsovski, PhD – Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia

prof. Olena Goroshko, PhD – National Technical University, Kharkiv Polytechnic Institute, Kharkiv, Ukraine

Jana Aleksić, PhD – Institute for Literature and Arts, Belgrade, Serbia

Asst. Prof. Matej Šekli, PhD – Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia

Svetlana Yu. Korolyova, PhD, Asst. Prof. – Faculty of Philology, Perm State University, Russian Federation

Prof. Sanjin Kodrić, PhD – Faculty of Philosophy, University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Asst. Prof. Natalia V. Shutemova, PhD – Faculty of Modern Foreign Languages and Literatures, Perm State University, Russian Federation

Language Editors

prof. Lidija Tanturovska, PhD – Institute for Macedonian Language „Krste Misirkov“, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia (Macedonian)

prof. Milan Damjanoski, PhD – Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia, (English)

asst. prof. Branka Barčot, PhD – Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia (Croatian)

Bojan Čolak, PhD, research associate – Institute for Literature and Arts, Belgrade, Serbia, (Serbian)

assoc. prof. Namita Subiotto, PhD – Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia (Slovenian)

Svetlana Yu. Korolyova, PhD, Asst. Prof. – Faculty of Philology, Perm State University, Russian Federation (Russian)

PHILOLOGICAL STUDIES

СОДРЖИНА / CONTENT

Предговор (мк) 17

Preface (en) 18

Предговор (ср) 19

Predgovor (sl) 20

Predgovor (hr) 21

Филозофски и културолошки проблеми / Philosophical-Cultural Problems

Влатко Деловски / Vlatko Delovski

ТЕЛОТО КАКО „ЛОГОС НА ПЕРЦЕПЦИЈА“ /

THE BODY AS LOGOS OF PERCEPTION 25-45

Стефан Марковски / Stefan Markovski

EPIGRAPHIC ILLUSTRATIVE TESTIMONIES/ARTIFACTS FROM THE SITES OF THE VARDAR REGION RELATED TO WINE, GRAPEVINE, AND THE DIONYSIAN /
ЕПИГРАФСКИТЕ СЛИКАРСКИ СВЕДОШТВА/АРТЕФАКТИ ОД ЛОКАЛИТЕТИТЕ ОД ПОВАРДАРИЕТО ПОВРЗАНИ СО ВИНОТО, ВИНОВАТА ЛОЗА И ДИОНИЗИСКОТО 47-65

Катерина Петровска - Кузманова / Katerina Petrovska - Kuzmanova

ДЕМОНСКИТЕ СУШТЕСТВА ВО МАКЕДОНСКИТЕ НАРОДНИ ВЕРУВАЊА /

DEMON CREATURES IN MACEDONIAN FOLK BELIEFS 67-80

Историја и филологија / History and Philology

Давор Јанкулоски / Davor Jankuloski
РАКОПИСОТ НА СЕРАФИМ ДАБИЌ ОД 1873 ГОДИНА – ИЗВОР ЗА ПРОУЧУВАЊЕ НА ТОПОНИМИЈАТА НА СЕЛОТО ОРЛАНЦИ – КИЧЕВСКО /

THE MANUSCRIPT OF SERAFIM DABIĆ FROM 1873 AS A SOURCE FOR THE STUDY OF THE TOPONYMY OF ORLANCI (KIČEVO REGION) 83-102

Наталија Поповска / Natalija Popovska
ДИНАСТИЧКИОТ ЛЕГИТИМИТЕТ НА КЛЕОПАТРА ВО ВОЈНИТЕ НА ДИЈАДОСИТЕ /

THE DYNASTIC LEGTIMACY OF CLEOPATRA IN THE WARS OF THE DIADOCHOI 103-121

Јазикот во историско-културолошки контекст (компаративен аспект) / Word in Historical and Cultural Context (Comparative Aspect)

Јана Луческа / Jana Lucheska
МАКЕДОНСКИ, БУГАРСКИ И СРПСКИ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ И ПАРЕМИИ СО КОМПОНЕНТА ВОЛК, ВЪЛК, ВУК /
MACEDONIAN, BULGARIAN AND SERBIAN PHRASEOLOGISMS AND PAREMIAE WITH THE COMPONENT WOLF, V`LK, VUK 125-144

Литературата во интеркултурен контекст / Literature in Intercultural Context

Kristina Dimovska / Кристина Димовска
MELANCHOLY IN SELECTED SHORT STORIES BY STEFAN ŻEROMSKI AND SIMON DRAKUL /

МЕЛАНХОЛИЈАТА ВО ИЗБРАНИ РАСКАЗИ ОД СТЕФАН ЖЕРОМСКИ И ОД СИМОН ДРАКУЛ 147-167

Александра М. Гецић / Aleksandra M. Gecić
КУЛТУРНИ МОСТОВИ РУСКЕ ЕМИГРАЦИЈЕ: ЖИВОТ И РАД НИКИТЕ САЉНИКОВА У СРБИЈИ /

CULTURAL BRIDGES OF RUSSIAN EMIGRATION : THE LIFE AND WORK OF NIKITA SALNIKOV IN SERBIA..... 169-187

Neža Kočnik

"DANAS NI KO FČASEH": NAREČNA POEZIJA KOSTELSKEGA POETA IVANA LISACA /

"TODAY ISN'T LIKE IT USED TO BE": DIALECT POETRY BY THE KOSTEL POET IVAN LISAC 189-217

Ана М. Мумовић / Ana M. Mumović

КЊИЖЕВНЕ ТЕМЕ, ПРОБЛЕМИ И АПОРИЈЕ У ТУМАЧЕЊУ ДЕЛА РАДОМИРА ИВАНОВИЋА (У СВЕТЛУ НАУЧНЕ МОНОГРАФИЈЕ МИЛОША ЂОРЂЕВИЋА) /

LITERARY THEMES, PROBLEMS AND APORIAS IN THE INTERPRETATION OF THE WORK OF RADOMIR IVANOVIĆ (IN LIGHT OF THE SCHOLARLY MONOGRAPH BY MILOŠ ĐORĐEVIĆ) 219-243

Современото општество во културата, јазикот и литературата / Modern Society in Culture, Language and Literature

Тијана Балек / Tijana Balek

О (ДАТИВНИМ) КОНСТРУКЦИЈАМА ЕПИСТЕМИЧКЕ ОЦЕНЕ НА МАТЕРИЈАЛУ СРПСКИХ ИНТЕРНЕТ ТЕКСТОВА /

ON (DATIVE) CONSTRUCTIONS OF EPISTEMIC ASSESSMENT IN THE MATERIAL OF SERBIAN INTERNET TEXTS 247-269

Vida Davidović

POMORANDŽINA KORA: (ANTI)DIDAKTIČKA POLITIČKA DRAMA I NJENE IDEOLOŠKE IMPLIKACIJE /

(ANTI-)DIDACTIC POLITICAL DRAMA AND ITS IDEOLOGICAL IMPLICATIONS 271-287

Александра Ѓуркова / Aleksandra Gjurkova

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО ЈАВНАТА КОМУНИКАЦИЈА / MACEDONIAN LANGUAGE IN PUBLIC COMMUNICATION 289-300

Проучување на говорот и лингводидактика / Speech Studies and Language Didactics

Бојана Мандровска, Магдалена Трајческа, Виолета Јанушева / Bojana Mandrovska, Magdalena Trajčeska, Violeta Januševa

КОХЕРЕНЦИЈАТА ВО ПИСМЕНИТЕ РАБОТИ ПО МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ВО ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ /

COHERENCE IN THE MACEDONIAN LANGUAGE WRITTEN ASSIGNMENTS IN PRIMARY EDUCATION 303-315

Биљана Мирчевска-Бошева / Biljana Mirchevska Bosheva

ПРИМЕНА НА КОРПУСИТЕ ВО НАСТАВАТА: СО АКЦЕНТ НА ФРАЗЕМСКИТЕ КОНСТРУКЦИИ /

THE APPLICATION OF CORPORA IN LANGUAGE TEACHING:WITH A FOCUS ON PHRASEME CONSTRUCTIONS 317-340

Кристина Окуличиуте Микац / Kristina Okuličiute Mikac

СТРУКТУРНЫЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО МОЛОДЁЖНОГО СЛЕНГА И ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В ПРАКТИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ РКИ (УРОВНИ B1–B2) /

STRUCTURAL AND FUNCTIONAL FEATURES OF CONTEMPORARY RUSSIAN YOUTH SLANG AND ITS APPLICATION IN TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE (LEVELS B1–B2) 341-359

Рецензии и информации / Reviews and Information

Katarina-Antonia Boras

PRIMIJENJENA LINGVISTIKA DANAS I SUTRA /

APPLIED LINGUISTICS TODAY AND TOMORROW 363-369

Наталија Благојевић / Natalija Blagojević

КЊИЖЕВНОСТ И СТРИП: ИНТЕРМЕДИЈАЛНИ ДИЈАЛОЗИ И НОВИ ТЕОРИЈСКИ ОКВИРИ /

LITERATURE AND STRIP:INTERMEDIAL DIALOGUES AND NEW THEORETICAL FRAMEWORKS 371-374

Elena Pavlović
FENOMENI SNA I PROROŠTVA U FOLKLORNIM ŽANROVIMA: SINTETIČKI UVID U SAVREMENA ISTRAŽIVANJA /

PHENOMENA OF DREAMS AND PROPHECY IN FOLKLORE GENRES: A SYNTHETIC INSIGHT INTO CONTEMPORARY RESEARCH 375-379

Сарита Трајанова / Sarita Trajanova
МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА „ТАЈНАТА НА ЧОВЕЧКАТА ДУША НИЗ ПРИЗМАТА НА КНИЖЕВНОСТА“ /

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE "THE SECRET OF THE HUMAN SOUL THROUGH THE PRISM OF LITERATURE".....381-386

Предговор (мк)

Драги читатели,

Со задоволство ви го претставуваме онлајн изданието на првиот број на овогодишното меѓународно славистичко списание „Philological studies“.

Овој број се состои од дваесет прилози, од кои шеснаесет се научни трудови и четири осврти од областа на словенските: литератури, јазици, култури и културна историја. Трудовите се распоредени во редовните рубрики на списанието: Филозофски и културни проблеми, Историја и филологија, Збор во историски и во културен контекст, Литература во интеркултурен контекст, Современото општество во: културата, јазикот и литературата, Проучување на говорот и лингводидактика и Осврти и информации.

Овогодишното издание е изработено во соработка меѓу Филозофскиот факултет на Универзитетот во Загреб (Хрватска) и партнерските институции: Институтот за македонска литература на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје (Северна Македонија), Филозофскиот факултет на Универзитетот во Љубљана (Словенија) и Институтот за литература и уметност во Белград (Србија).

Сакаме да ја искористиме оваа можност да им се заблагодариме на сите учесници, а особено на авторите, кои, со своите придонеси, уште еднаш ја потврдија важноста на регионалното и на меѓународното вмрежување во областа на хуманистичките науки.

Preface (en)

Dear Readers,

It is our great pleasure to present the online edition of the first issue of this year's Philological Studies, an international journal devoted to Slavic studies.

The present issue brings together twenty contributions, including sixteen research articles and four reviews, addressing a broad range of topics related to Slavic literatures, languages, cultures, and cultural history. The contributions are organized into the journal's established sections: Philosophical and Cultural Issues; History and Philology; The Word in Historical and Cultural Context; Literature in an Intercultural Context; Contemporary Society in Culture, Language, and Literature; Speech Studies and Language Didactics; and Reviews and Information.

This year's issue has been prepared in collaboration between the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Zagreb (Croatia) and our partner institutions: the Institute of Macedonian Literature at Ss. Cyril and Methodius University in Skopje (North Macedonia), the Faculty of Arts of the University of Ljubljana (Slovenia), and the Institute for Literature and Art in Belgrade (Serbia).

We would like to take this opportunity to express our sincere gratitude to all those who have contributed to this issue, and particularly to the authors, whose scholarly contributions once again reaffirm the significance of regional and international collaboration and networking in the humanities. We hope that this issue will provide stimulating perspectives and encourage further scholarly dialogue and cooperation across the field of Slavic studies.

Предговор (ср)

Драги читаоци,

са задовољством вам представљамо онлајн издање првог овогодишњег броја међународног славистичког часописа Филолошке студије / Philological Studies.

Ово издање доноси двадесет прилога, од којих је шеснаест научних радова и четири приказа из области словенских књижевности, језика, култура и културне историје. Радови су распоређени у редовне рубрике часописа: Филозофско-културолошки проблеми, Историја и филологија, Реч у историјско-културолошком контексту, Књижевност у интеркултурном контексту, Савремено друштво у култури, језику и књижевности, Проучавање говора и лингводидактика и Прикази и информације.

Овогодишње издање настало је у сарадњи Филозофског факултета Свеучилишта у Загребу и партнерских институција: Института за македонску књижевност Универзитета „Св. Кирил и Методиј“ у Скопљу (Северна Македонија), Филозофског факултета Универзитета у Љубљани (Словенија) и Института за књижевност и уметност у Београду (Србија).

Овом приликом захваљујемо свим учесницима, а нарочито ауторкама и ауторима који су својим прилозима још једном потврдили значај регионалног и међународног повезивања у области хуманистичких наука.

Predgovor (sl)

Drage bralke, dragi bralci,

z veseljem vam predstavljamo spletno izdajo prve letošnje številke mednarodne slavistične revije Filološke studije / Philological Studies.

Prva letošnja številka revije prinaša dvajset prispevkov, od tega šestnajst znanstvenih člankov in štiri recenzije s področij slovanskih književnosti, jezikov, kultur in kulturne zgodovine. Prispevki so razvrščeni v stalne rubrike revije: Filozofsko-kulturološki problemi, Zgodovina in filologija, Beseda v zgodovinsko-kulturološkem kontekstu, Književnost v medkulturnem kontekstu, Sodobna družba v kul-turi, jeziku in književnosti, Raziskovanje govora in jezikovna didaktika ter Recenzije in informacije.

Letošnja izdaja je nastala v sodelovanju Filozofske fakultete Univerze v Zagrebu ter partnerskih usta-nov: Inštituta za makedonsko književnost Univerze sv. Cirila in Metoda v Skopju (Makedonija), Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (Slovenija) ter Inštituta za književnost in umetnost v Beo-gradu (Srbija).

Ob tej priložnosti se zahvaljujemo vsem sodelujočim, še posebej avtoricam in avtorjem, ki so s svo-jimi prispevki znova potrdili pomen regionalnega in mednarodnega povezovanja na področju humanističnih ved

Predgovor (hr)

Dragi čitatelji,

sa zadovoljstvom vam predstavljamo mrežno izdanje prvog ovogodišnjeg broja međunarodnog slavističkog časopisa Filološke studije / Philological Studies.

Prvi broj časopisa donosi dvadeset članaka, od čega šesnaest znanstvenih članaka i četiri recenzije iz područja slavenskih književnosti, jezika, kultura i kulturne povijesti. Članci su raspoređeni u redovnim rubrikama časopisa: Filozofsko-kulturološki problemi, Povijest i filologija, Riječ u povijesno-kulturološkom kontekstu, Književnost u interkulturnom kontekstu, Suvremeno društvo u kulturi, jeziku i književnosti, Proučavanje govora i lingvodidaktike te Recenzije i informacije.

Ovogodišnje izdanje nastalo je u suradnji Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te partnera Instituta za makedonsku književnost Sveučilišta Sv. Kiril i Metodij u Skopju (Makedonija), Filozofskog fakultetom Sveučilišta u Ljubljani (Slovenija) te Instituta za književnost i umetnost u Beogradu (Srbija).

Ovom prilikom zahvaljujemo svim sudionicima, a osobito autoricama i autorima koji su svojim prilozima ponovno potvrdili važnost regionalnog i međunarodnog povezivanja na polju humanističkih znanosti.

Философски и културолошки проблеми

Philosophical-Cultural Problems

UDK: 165.62:159.937
UDK: 165.62:141.319.8

ТЕЛОТО КАКО „ЛОГОС НА ПЕРЦЕПЦИЈА“

Влатко Деловски
Институт за македонска литература, Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
докторанд
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-7062-2362

Клучни зборови: телесност; логос на перцепцијата; феноменологија; онтолошка форма; *загубен среден термин*; отелотвореност; калкулативна рационалност; постхуманизам; технокултура; појавување; одговорност

Резиме: Во овој труд се развива тезата дека телото не може сразмерно да се разбере ниту како биолошки објект, ниту како симболичка репрезентација, ниту како технички носач на когнитивни функции, туку како *логос на перцепцијата* — онтолошко и феноменолошко начело преку кое светот воопшто станува појавлив, смислен и ориентиран. Поаѓајќи од феноменолошката традиција на Хусерл, Хајдегер и Мерло-Понти, телесноста се артикулира како структурен услов на појавувањето, односно како медиум преку кој онтолошката потенцијалност преминува во конкретна, доживеана стварност. Истражувањето е насочено кон анализата на современите културни и технофилософски редукции на телото, во кои телесноста се маргинализира или се заменува со симболички, функционални и калкулативни модели на субјективност. Во тој контекст, во трудот се развива идејата за телото како „загубен среден термин“ — посредничка структура што ги поврзува просторот и ориентацијата, должноста и дејствувањето, смислата и личната стварност. Анализата покажува дека исчезнувањето на телото не претставува само антрополошко осиромашување, туку прекин на самата синтеза што го држи заедно светот како феноменолошка, морална и историска целина. Во културолошка перспектива, во трудот се следи генеалогијата на отелотвореният заборав, од платонистичкиот дуализам, преку трансформациите на рационалноста кај Кант и Хегел, до современата калкулативна и компјутерска парадигма (Dreyfus, 1977: 221–222). Посебно внимание се посветува на метафизичките

дијагнози на Бела Хамваш (Хамваш, 1999: 15–21) и на постхуманистичките проекти, кои ја третираат телесноста како заменлив технички интерфејс.

Наспроти овие редукции, трудот се повикува на источната христијанска мисла — особено кај Свети Максим Исповедник и Свети Григориј Палама – каде што телото не се разбира како симбол или секундарна обвивка, туку како реален модус на логосно и енергиско присуство. Целта во трудот е да се покаже дека постхуманистичките интервенции во телото не се само технички или културни феномени, туку онтолошки зафати во самиот услов на појавување, со далекусежни последици за поимите свет, личност и одговорност.

THE BODY AS *LOGOS* OF PERCEPTION

Vlatko Delovski
Institute of Macedonian Literature, Skopje
Ss. Cyril and Methodius University in Skopje
Ph.D. Studend
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-7062-2362

Keywords: corporeality; logos of perception; phenomenology; ontological form; lost middle term; embodiment; calculative rationality; posthumanism; technoculture; appearance; responsibility.

Summary: Summary: This paper advances the thesis that the body cannot be adequately understood either as a biological object, a symbolic representation, or a technical carrier of cognitive functions, but rather as the logos of perception—an ontological and phenomenological principle through which the world becomes manifest, meaningful, and oriented in the first place. Drawing on the phenomenological tradition of Husserl, Heidegger and Merleau-Ponty, corporeality is articulated as the structural condition of appearing, that is, as the medium through which ontological potentiality passes into concrete, lived reality. The study is directed toward an analysis of contemporary cultural and techno-philosophical reductions of the body, in which corporeality is marginalized or replaced by symbolic, functional, and calculative models of subjectivity. In this context, the paper develops the idea of the body as a “lost middle term”—a mediating structure that links space and orientation, duty and action, meaning and personal reality. The analysis shows that the disappearance of the body does not constitute merely an anthropological

impoverishment, but a rupture in the very synthesis that holds the world together as a phenomenological, moral and historical whole. From a cultural-studies perspective, the paper traces the genealogy of embodied forgetfulness, from Platonic dualism, through the transformations of rationality in Kant and Hegel, to the contemporary calculative and computational paradigm (Dreyfus, 1977: 221–222). Particular attention is devoted to the metaphysical diagnoses of Béla Hamvas (Hamvas, 1999: 15–21) and to posthumanism projects that treat corporeality as a replaceable technical interface.

In contrast to these reductions, the paper turns to Eastern Christian thought—especially St. Maximus the Confessor and St. Gregory Palamas—where the body is understood not as a symbol or a secondary enclosure, but as a real mode of presence grounded in logos and energy. The aim of the paper is to show that posthumanism interventions into the body are not merely technical or cultural phenomena, but ontological interventions into the very condition of appearing, with far-reaching consequences for the concepts of world, personhood and responsibility.

Телото како проблем на појавувањето: поимска рамка

Во контекст на современите хуманистички науки, прашањето за телото сè почесто се третира како интердисциплинарен проблем што се движи меѓу биологијата, когнитивните науки, медиумските студии и културната теорија. Во овој труд свесно не се следи тој пат. Наместо тоа, телото се разгледува во рамките на феноменолошко-културолошка анализа, во која телесноста не се појавува како објект на надворешно објаснување, туку како внатрешен услов на појавувањето на светот и на смислата. Ваквата методолошка определба не претставува ограничување, туку неопходен услов за да се зачува онтолошката тежина на телото.

Феноменолошкиот пристап овозможува телото да се мисли како *живеано тело* (Leib), а не како *физиолошки организам* (Körper). Оваа разлика е клучна за целиот труд бидејќи токму во неа се отвора можноста телесноста да се разбере како *логос на перцепцијата*. Телото не е предмет што се анализира од дистанција, туку точка на ориентација од која светот воопшто станува достапен. Оттука, прашањето за телото не е секундарна

тема во однос на перцепцијата, туку прашање за нејзиниот сам темел.

Културолошката перспектива на трудот не се додава надворешно на феноменолошката анализа, туку произлегува од неа. Ако телото е услов на појавувањето, тогаш секоја културна форма – симболичка, уметничка, техничка или морална – веќе е телесно посредувана. Културата не се „случува“ над телото, туку преку него. Затоа, анализата на културните трансформации на телото не може да се сведе на опис на репрезентации или дискурси, туку мора да ја земе предвид промената на самите услови на појавување. Во таа смисла, во трудот се прави јасно разграничување од пристапите, кои го третираат телото исклучиво како симбол или текст. Иако симболичката димензија на телесноста не се негира, таа не се смета за примарна. Телото не е знак што упатува на нешто друго, туку форма во која смислата станува непосредна. Ова разграничување е особено важно во контекст на современата технокултура, каде што телото често се редуцира на визуелна површина или на медиумска слика.

Понатаму, во трудот не се тежнее кон сеопфатна историја на поимот тело, ниту кон систематска компаративна анализа на сите теоретски пристапи. Наместо тоа, избраните автори и концепти се користат како ориентири во развојот на аргументацијата. Фокусот не е на исцрпност, туку на концептуална јасност. Ова објаснува зошто одредени теории се споменуваат критички и селективно, додека други се разработуваат подробно.

Конечно, целта на трудот не е нормативна во тесна смисла: не се предлага модел на „враќање“ кон телото, ниту се формулира програма за отпор кон технологијата. Наместо тоа, во трудот се настојува да се покаже дека прашањето за телото е прашање за можноста на светот како смислена и одговорна целина. Од таа перспектива, анализата на постхуманистичките проекти не се води од технофобични мотиви, туку од загриженост за онтолошките последици за редукцијата на телесноста.

Овие методолошки и поимски разграничувања ја определуваат структурата на трудот. Во првиот дел телото се анализира како логос на перцепцијата; во вториот – се

разгледуваат културолошките последици од симболичката и техничката редукција; во третиот – телото се појавува како загубен среден термин меѓу просторот, моралот и личната стварност; а во четвртиот дел се разработува телото како онтолошка форма во соочување со постхуманистичкиот проект. Заклучокот ги сумира овие линии и ја нагласува нивната релевантност за современите културолошки студии.

Телото како логос и предрефлексивна смисла

Разбирањето на телото како *логос на перцепцијата* претпоставува дека смислата не се конституира примарно на нивото на рефлексивното мислење, туку на едно подлабоко, предрефлексивно рамниште. Перцепцијата не е резултат на синтетички акт на свеста што надоместливот го „организира“ светот, туку веќе структуриран однос во кој телото учествува како активен принцип. Телото не го „следи“ логосот; телото го „носи“ логосот како внатрешна ориентација кон светот. Како што покажува и клучната антрополошка дистинкција кај Свети Максим Исповедник меѓу логос и тропос: а) *логосот* е непроменливиот принцип на природата, нејзината цел, внатрешна смисла и онтолошка определеност; б) *тропосот* е начинот на нејзино постоење тука и сега, конкретниот историски и телесен модус на нејзино остварување (Лудовикос, 2011: 157–162).

Во оваа перспектива, човечкото тело не е произволен материјален облик, ниту симболичка проекција на душата, туку *тропос на логосот на човекот* – единствениот начин на кој природата станува реално присутна и способна за дејствување, релација, слобода и преобразба. Телото е местото, каде што логосот на човекот се „појавува“, се артикулира и се историзира. Затоа кај Св. Максим и феноменолозите (Хусерл, Мерло-Понти, Хајдегер) нема место за дуализам: без тропос нема остварен логос; без тело нема појавена природа; без телесност нема личност.

Во таа смисла, логосот на перцепцијата не може да се поистовети со јазична артикулација или со поимска структура.

Напротив, тој претставува начин на телесно разбирање, преку кое светот се појавува како значаен пред да биде именуван. Телесното движење, гестот, погледот и афективната реакција се форми на смисла што му претходат на дискурзивниот јазик. Телото, оттука, не е нем логос, туку логос што дејствува без посредство на поимот.

Оваа предрефлексивна димензија на телесноста е особено важна за културолошката анализа бидејќи укажува дека културните форми не се само резултат на симболички системи, туку произлегуваат од телесновтемелени начини на перцепција. Културата не го обликува телото однадвор, туку се насладува врз веќе постоечки телесни структури на ориентација и значење. Затоа, секоја промена во начинот на телесно перципирање повлекува и промена во културните матрици на смислата. Оттука, телото како логос на перцепцијата не може да се сведе на пасивна рецептивност, ниту на биолошка функција. Тоа е активна, смислоносна структура што го поврзува светот со субјектот пред секоја рефлексија. Во оваа перспектива, телото се појавува како првата „интерпретација“ на светот — интерпретација што не се случува во свеста, туку во самото живеење.

Културолошки последици: симболот, формата и исчезнувањето на телото

Продолжувајќи од тезата за телото како логос на перцепцијата, нужно се отвора прашањето за културните последици од различните начини на разбирање на односот меѓу логосот и телесноста. Источната христијанска мисла нуди радикално различна перспектива од доминантната западна традиција: логосот не се сфаќа како апстрактен принцип или симболичка репрезентација, туку како жив творечки принцип што се појавува токму преку телото.

Кај Свети Максим Исповедник видовме дека оваа интуиција се артикулира преку разликата меѓу логос и тропос. Слично, кај Свети Григориј Палама, логосот се разбира како енергиско присуство, а не како знак. Телото не „покажува“ нешто друго;

телото е самата реалност на човечкото постоење. Оттука произлегува фундаменталната разлика во разбирањето на симболот меѓу Истокот и Западот. Како што покажува Јанарас, западната традиција постепено го редуцира телото на израз или слика на душата, со еден збор – *симбол*, додека источната традиција инсистира на телото како онтолошка реалност (Јанарас, 2005: 94–96).

Оваа разлика има далекусежни културолошки последици. Гуардини „забележува дека модерниот Запад го губи капацитетот за вистинско телесно изразување: формата се напушта, уметноста станува психолошка експресија, а телото постепено исчезнува како онтолошка категорија“ (Јанарас, 2005: 96). Телото станува знак, а знакот, според својата природа, е заменлив и без онтолошка обврска.

Ова различно разбирање на симболот и формата не останува затворено во теолошката сфера, туку длабоко ја обликува културната матрица во која се развиваат уметноста, телесните практики и општествените облици на присуство. Таму каде што телото се разбира како тропос на логосот, формата не е надворешна обвивка, туку начин на постоење; формата не претставува нешто друго, туку ја остварува самата смисла. Наспроти тоа, во култури во кои телото се редуцира на симбол или знак, формата станува заменлива, а телесноста губи онтолошка тежина. Оваа разлика не е прашање на стил, туку на светоглед: дали светот се појавува како присутна реалност или како затворен систем на репрезентации.

Исчезнувањето на формата не е само естетска промена, туку симптом на подлабока онтолошка редукција. Кога телото се сведува на симбол, субјективноста се повлекува; кога формата се укинува, исчезнува и самиот хоризонт на појавување. Во таа смисла, културолошката редукција на телото претставува криза не само на уметноста или религијата, туку на светот како феноменолошка целина.

Телото како *загубен среден термин*: простор, должност и лична стварност

Ако исчезнувањето на телото значи губење на хоризонтот на појавување, тогаш со телото исчезнува и посредничката структура преку која светот, смислата и субјектот стапуваат во однос. Телото функционира како *загубен среден термин* меѓу просторот и присуството, должноста и дејствувањето, апстрактната смисла и личната стварност. Тој „среден термин“ не е логичка категорија во формална смисла, туку егзистенцијална структура што овозможува премин од можност во реалност, од општо во конкретно, од норма во одговор.

Кантовата анализа на просторот како априорна форма на сетилноста покажува дека „просторот е предуслов на секое појавување“ (Kant, 1976: 54). Просторот, во кантовска смисла, не е емпириска даденост, туку услов на можноста за искуство. Сепак, оваа трансцендентална анализа останува формална сè додека не се запрашаме како просторот се живее? Токму тука феноменологијата ја отвора својата клучна интервенција: конкретната просторност не е неутрална геометрија, туку телесноориентиран свет.

Кај Мерло-Понти, просторот не е координатна рамка, туку поле на живо доживување: „Телото не е во просторот, туку живее во просторот“ (Merleau-Ponty, 1962: 161). Ова „живеење“ не означува метафора, туку структура на ориентација: блиско и далечно, достапно и недостапно, можно и невозможно се артикулираат преку телесната позиција. Без телото, просторот би останал апстрактна форма без насока и значење.

Кај Мерло-Понти, Кантовата „форма на сетилност“ се оживува – станува перцептивна топологија, неразделна од телесната ориентација во светот. Просторот повеќе не е апстрактна рамка, туку *доживеана* структура што се отвора преку телото. Современиот мислител Бајунг-Чул Хан оди чекор понатаму: во дигиталната епоха, вели тој, просторот ја губи својата „далечина“. Сè е достапно, но ништо не е блиску. „Денес живееме во мазен простор без отпор, во кој исчезна секоја далечина и секоја аура“ (Чул Хан, 2016: 44). Во таа смисла, не се

губи само надворешниот простор, туку и внатрешниот – оној кантовски априори што му овозможуваше на светот да има длабочина. Ако Кант вели: „без априори на просторот нема свет“, Мерло-Понти додава: „без тело нема простор“, тогаш кај Чул Хан имплицитно следи: без далечина нема внатрешност.

Во оваа линија на размислување, и Хајдегеровото разбирање на *битисувањето во светот* (In-der-Welt-sein) укажува дека просторот не е неутрална средина во која субјектот се наоѓа, туку начин на присуство и грижа. Кај Хајдегер, светот не е збир од објекти, туку хоризонт на значења во кој човекот веќе е вклучен преку своето постоење. Ова подразбира дека телесноста не може да се мисли како надворешен додаток на субјектот, туку како егзистенцијален, секогаш веќе телесноситуациски модус преку кој светот станува достапен и значаен (Heidegger, 1985: 12–18; 23–24).

Но, последиците од губењето на телеснопосредуваниот простор не се ограничуваат само на перцепцијата; тие се протегаат и врз моралната димензија на човечкото постоење. Телото не ја посредува само просторната димензија на искуството; истото важи и за моралната релација. Должноста не е апстрактна норма што дејствува во празнина, туку *телесно посредуван однос кон другиот*. Моралната обврска секогаш се појавува во конкретна ситуација: лице спроти лице, глас што се слуша, присуство што не може да се игнорира. Без телесна ситуација – без присуство – должноста ја губи својата обврзувачка сила и се претвора во формален принцип без егзистенцијална тежина.

Во таа насока, и Киркегоровото инсистирање на единката како конкретна, телесна и одговорна егзистенција укажува дека моралната обврска не може да се заснова врз апстрактни принципи, туку секогаш се одвива во конкретна ситуација и однос. Кај Киркегор, должноста не се јавува како општ закон, туку како личен повик што ја засега целата егзистенција на поединецот, што дополнително ја потврдува тезата дека без телесно присуство моралот ја губи својата егзистенцијална реалност (Kierkegaard, 2024: 71–72).

Токму затоа Ферид Мухиќ забележува дека „телото наше е загубениот среден термин“ што ги поврзува субјектот и другиот, општото и поединечното (Мухиќ, 1994: 13). Оваа формулација укажува дека телото не е дополнување на моралот, туку негов предуслов. Без телото, односот со другиот не се артикулира како обврска, туку како апстрактна релација меѓу функции или улоги. Телото ја носи ранливоста преку која моралната релација станува можна.

Во таа смисла, телото се појавува и како посредник меѓу смислата и личната стварност. Апстрактните поими – должност, слобода, одговорност – остануваат без егзистенцијална содржина доколку не се телесно втемелени. Телото е она што ја „приземјува“ смислата, што ја преведува од поим во животна ситуација. Без телесност, духот останува апстрактна можност. Телото е она што му дава фактичност, ориентација и историско траење.

Од културолошка перспектива, губењето на телото како *загубен среден термин* има сериозни последици. Кога телото се изместува од оваа посредничка позиција, културните форми стануваат дислоцирани: просторот се редуцира на функционална инфраструктура, моралот на процедура, а личноста на идентитетна конструкција. Оваа трансформација не е само теоретска, туку директно ја обликува современата технокултура, во која присуството сè почесто се заменува со достапност, а одговорноста со протокол.

Оттука, телото како *загубен среден термин* не означува носталгична загуба на „природноста“, туку структурен прекин во начинот на кој светот, другиот и субјектот се држат заедно. Враќањето на телото во оваа посредничка улога не значи регрес, туку повторно отворање на можноста за смислена, морална и лична стварност.

Калкулација наместо битисување: генеалогија на отелотвореният заборав

Современите постхуманистички модели на човекот почиваат врз претпоставката дека човекот е уред за обработка на

информации. Оваа претпоставка не е неутрална, туку онтолошка: таа го сведува телото на заменлив интерфејс. Како што покажува Дрејфус, ова произлегува „од долготрајна традиција на редукција на мислењето на експлицитни правила и атомски факти“ (Dreyfus, 1977: 221).

Подлабокиот корен на оваа парадигма го дијагностицира Бела Хамваш, кој говори за метафизички пресврт — „слегување од битисување во живот“ — околу симболичната „600-та година пред Христа“ (Хамваш, 1999: 15–21). Овој пресврт го означува преминот од космичка смисла кон функционална рационалност. И навистина, во тој контекст е и Аристотеловото систематско мислење за телото како состав од форма и материја. Кај Аристотел телото означува важен, но не и конечен чекор: тоа станува неопходно, но, сепак, останува онтолошки подредено (види: Аристотел, 2019: 1029a).

Овој метафизички пресврт, што Хамваш го опишува како „слегување од битисување во живот“, не значи едноставно губење на некаква духовна возвишеност, туку фундаментална промена во начинот на кој човекот ја разбира стварноста. Битисувањето, сфатено како учество во космички поредок на смисла, постепено се заменува со живот разбрано како функција, преживување и корисност. Во тој процес, телото престанува да биде место на појавување на битието и станува инструмент за извршување на животните задачи.

Со ова започнува долготраен *културно-онтолошки* процес во кој мислењето сè повеќе се ориентира кон пресметливост, управливост и техничка ефикасност. Калкулацијата постепено го заменува битисувањето како доминантен модус на однос кон светот. Она што некогаш било разбрано како присуство, се редуцира на достапност; она што било смисла, се преведува во информација. Телото, во овој контекст, престанува да биде носител на логосот и се појавува како пречка за оптимизацијата.

Оваа логика не е случаен производ на современата технологија, туку резултат на генеалошки процес во кој светот се мисли сè повеќе како ресурс, а човекот како функционален елемент во тој ресурсен поредок. Телесноста, со својата

ранливост, контингентност и ограниченост, не може целосно да се вклучи во калкулативниот модел. Затоа таа мора да биде дисциплинирана, коригирана или, во крајна линија, надмината.

Во оваа перспектива, редукцијата на човекот на уред за обработка на информации не претставува научна неутралност, туку онтолошка позиција. Човекот се појавува како систем, а телото како заменлив интерфејс. Отелотворениот заборав, што започнува со одвојувањето на смислата од телесното битисување, тука го достигнува својот кулминациски облик.

Во културолошка смисла, оваа трансформација е препознаена и кај Михаил Епштејн, кој укажува дека современата технокултура ја заменува егзистенцијалната и симболичката димензија на човекот со модели на техничка рационалност и медиумска функционалност. Кај Епштејн, знаењето сè повеќе се одвојува од живото искуство, а телесната и симболичката присутност се заменуваат со апстрактни, технолошки посредувани форми на постоење, при што човекот се мисли како проект што треба да се оптимизира, а не како битие што учествува во смислата (Епштејн, 2009: 11-23).

Во рамките на оваа парадигма, редукцијата на телото на дискурзивна и информациска структура е јасно артикулирана и во современата теорија на кибернетиката и виртуелната реалност. Еве како овој поглед на светот го карактеризира Н. Кетрин Хејлс, професор на Калифорнискиот факултет и познато стручно лице за виртуелна реалност и хуманистичките аспекти во кибертехнологијата:

„Телото претежно, ако не и целосно, е јазична и дискурзивна конструкција. Развојот на кибернетиката (што ја одвои информацијата од нејзиното телесно овоплотување) се усогласува со хуманистичката теорија на дискурсот, особено со Археологијата на знаењето на Мишел Фуко, кој телото го сметал како игра на дискурзивните системи. Иако истражувачите во физичките и хуманистичките науки, на овој или оној начин, ја признавале важноста на материјалноста, сепак заедно ја создадоа постмодерната идеологија, во која материјалноста на телото е

второстепена во однос на логичките и семиотичките структури кои се кодирани во неа.“ (Епштејн, 2009: 16-17).

Хејлс, иако сугерира кон незаменливоста на отелотворениот облик на свеста, сепак мора да признае „дека современата теорија во основа е постчовечка – ставајќи го информацискиот модел на разумот над неговото материјално отелотворување, така што нашето отелотворување во биолошка смисла повеќе се смета како историска случајност, а не како неизбежност на животот“. (Епштејн, 2009: 17).

Токму затоа современите технокултурни визии не тежнеат само кон подобрување на телото, туку кон негово принципиелно надминување. Телото станува последниот отпор на калкулативната рационалност, бидејќи во него се задржува она што не може да се пресмета: присуството, одговорноста и личната стварност. Оттука, генеалогијата на отелотворениот заборав не е само историја на идеи, туку дијагноза на современата културна состојба, при што се конституира нов доминантен облик на рационалност: калкулативната.

Наместо да се мисли како учество, стварноста почнува да се мисли како ресурс; наместо присуство, се вреднува ефикасност; наместо смисла, се бара оптимизација. Телото, во ваков контекст, не е повеќе носител на логосот, туку пречка што мора да се надмине, дисциплинира или технички да се подобри. Така, калкулацијата постепено го заменува битисувањето како доминантен модус на однос кон светот.

Во оваа смисла, калкулативната рационалност не е неутрален технички напредок, туку резултат на долготраен онтолошки процес. Она што започнува како губење на непосредната врска со битието, завршува како редукција на светот на збир од мерливи, споредливи и управливи елементи. Телото, кое во феноменолошка перспектива е услов на појавувањето, овде се појавува како проблем: нешто премногу бавно, премногу ранливо и премногу непредвидливо за калкулативниот ум.

Токму затоа современите технокултурни проекти не се задоволуваат со симболичка маргинализација на телото, туку тежнеат кон негово функционално надминување. Во логиката на калкулацијата, телото не исчезнува затоа што е бескорисно, туку затоа што е несводливо. Телесната присутност воведува отпор, контингентност и неодреденост — категории што калкулативната рационалност не може да ги асимилира без да ја загуби сопствената ефикасност.

Во таа перспектива, постхуманистичките визии не се радикален прекин со минатото, туку логичен исход на оваа генеалогија. Отелотворениот заборав, што започнува со метафизичкото одвојување на смислата од телесното битисување, кулминира во проектите што го третираат телото како заменлива платформа. Човекот се редуцира на систем за обработка на информации, а телесноста на интерфејс што може да се подобрува, исклучува или целосно да се елиминира.

Но, токму тука се појавува парадоксот: колку повеќе калкулацијата настојува да го елиминира телото, толку повеќе ја губи самата основа на смислата. Битисувањето не може да се пресмета, бидејќи не е функција; присуството не може да се дигитализира, бидејќи не е податок. Телото, како место на појавување, останува она што постојано излегува од рамките на калкулативната логика и затоа се појавува како нејзин најдлабок проблем.

Оттука, „генеалогијата на отелотворениот заборав“ не е носталгична критика на современоста, туку онтолошка дијагноза. Таа покажува дека кризата на телото во технокултурата е истовремено криза на смислата, на присуството и на личноста. Калкулацијата може да го оптимизира животот, но не може да го замени битисувањето. А таму каде што битисувањето се губи, телото исчезнува — не како материја, туку како логос.

Современата технокултура ја радикализира оваа тенденција. Калкулацијата го заменува битисувањето, присуството се заменува со достапност, а личноста со профил. Телото станува последната пречка за целосната операционализација на светот — и затоа мора да биде надминато.

Телото како онтолошка форма: постхуманистичкиот проект како предизвик

Телото како онтолошка форма

Досегашната анализа на телото како *логос на перцепцијата* и како *загубен среден термин* овозможува да се направи уште еден неопходен чекор: телото да се мисли не само како услов на појавување, туку како онтолошка форма. Под „онтолошка форма“ тука не се подразбира стабилна суштина или метафизички супстрат, туку начин на постоење преку кој битието станува конкретно, историски и односно присутно. Телото не е она што постои, туку како постои човекот.

Во таа смисла, телото не може да се сведе ниту на материјален носач на душата, ниту на биолошки организам, ниту на симболичка репрезентација. Телесноста ја задава формата на човечкото битисување: преку телото просторот станува ориентиран, времето доживеано, а светот структуриран како хоризонт на можности. Оваа форма не е надворешна рамка, туку внатрешен закон на појавувањето. Телото е она што го прави битието достапно без да го редуцира на објект.

Во феноменолошката традиција, ова разбирање е јасно артикулирано. Кај Мерло-Понти, телото не е нешто што субјектот го има, туку начин на негово присуство во светот; тоа е „општа средина на моето постоење“ (Merleau-Ponty, 1962: 146). Телото ја носи формата на односноста: преку него светот не е збир на факти, туку поле на значења. Слично, кај Хусерл, живеаното тело (Leib) не е предмет меѓу предмети, туку нулта точка на ориентација од која воопшто може да се говори за простор, насока и близина (Husserl, 2010: 131–133).

Разбирањето на телото како онтолошка форма овозможува и поинакво читање на класичната метафизика. Аристотеловото учење за формата (μορφή) и ентелехијата може да се сфати не како редукција на телото, туку како обид да се мисли телесното битисување како актуализација на можноста (Аристотел, 2019: 1029a). Иако во аристотеловиот систем душата ја има примарната улога, самата идеја дека битието е неразделна целина од форма и

материја отвора простор телото да се мисли како начин на појавување, а не како случаен додаток.

Оттука, телото како онтолошка форма не е спротивставено на духот или смислата, туку е нивен предуслов. Без телесна форма, смислата останува апстрактна, а духот нефактичен. Телото ја носи конкретноста на човечкото постоење и ја прави можноста реална.

Постхуманистичкиот проект: надминување на формата

Разбирањето на телото како онтолошка форма овозможува појасно да се согледа што навистина е во прашање во современите постхуманистички проекти. Постхуманизмот најчесто се претставува како технолошка визија за надминување на биолошките ограничувања на човекот: продолжување на животот, зголемување на когнитивните способности, симулација или дигитализација на свеста. Сепак, зад овие технички цели стои една подлабока онтолошка претпоставка: дека телото е пречка, дека формата е ограничување, а не услов на смислата.

Во оваа перспектива, телото се третира како заменлив интерфејс — како нешто што може да се подобри, надгради или елиминира без суштинска загуба. Она што се чува е функцијата, а она што се жртвува е формата. Постхуманистичкиот проект не го проблематизира човекот како биолошко битие, туку човекот како отелотворена форма на присуство. Токму затоа телото мора да биде надминато: не затоа што е слабо, туку затоа што е онтолошки густо.

Како што покажува Дрејфус, современите модели на интелигенција и субјективност почиваат врз редукцијата на мислењето на калкулација и правилата на формалната обработка (Dreyfus, 1977: 221–222). Во таков модел, телото нема место како форма на смисла, туку само како случаен носач на функции. Постхуманизмот не ја укинува оваа логика, туку ја радикализира: ако интелигенцијата е калкулација, тогаш телото е технички вишок.

Од оваа перспектива, постхуманизмот не претставува прекин со западната метафизичка традиција, туку нејзина кулминација. Од платонистичката недоверба кон телото, преку модерната рационализација, до дигиталната калкулација, телото постепено се лишува од својата онтолошка улога. Она што се губи не е материјалноста, туку формата: начинот на постоење во кој светот се покажува како заеднички, смислен и обврзувачки.

Културолошки импликации: од форма кон интерфејс

Кога телото престанува да се мисли како онтолошка форма, неговото место во културата радикално се менува. Телесноста повеќе не ја структурира смислата, туку станува медиум за размена, репрезентација и оптимизација. Телото се појавува како интерфејс меѓу субјектот и системот, а не како место на појавување на светот. Оваа трансформација има длабоки културолошки последици.

Во услови на технокултура, субјективноста се редефинира преку профили, податоци и функционални идентитети. Телото не исчезнува, но се празни од онтолошка тежина: станува визуелна површина, биометриски код или платформа за перформанс. Како што забележува Бауман, современата култура се движи кон флуидност (флуидно зло) во која формите се привремени, заменливи и потрошни (Бауман, 2024: 5-15). Во таков контекст, телото не е повеќе носител на траење, туку елемент во економијата на видливоста.

Оваа културна логика директно ја засега и моралната димензија. Кога телото е сведено на интерфејс, одговорноста ја губи својата телесна ситуација. Другиот повеќе не се појавува како лице, туку како корисник, профил или податочен запис. Телесната форма, која овозможува блискост, ранливост и обврска, се заменува со функционална достапност. Моралната релација се трансформира во процедура.

Оттука, критиката на постхуманистичкиот проект не е технофобична, ниту носталгична. Таа не се спротивставува на технологијата како таква, туку на онтолошката редукција што ја придружува. Прашањето не е дали технологијата треба да се

користи, туку дали телото ќе остане форма на појавување или ќе биде сведено на алатка. Во таа смисла, одбраната на телото како онтолошка форма е одбрана на можноста за свет, смисла и одговорност.

Заклучок

Анализата на телото како логос на перцепцијата, како загубен среден термин и како онтолошка форма покажа дека телесноста не може да се третира како секундарен или дериватив аспект на човечкото постоење. Телото се појави како услов на можноста за појавување на светот, за ориентација во просторот, за морална релација со другиот и за историска присутност на личноста. Оттука, секоја редукција на телото не претставува само теоретска промена, туку зафат во самата структура на човечкото битисување.

Културолошката перспектива на трудот овозможи ова согледување да се постави во поширок контекст на историски и современи трансформации. Симболичката редукција на телото, карактеристична за одредени западни традиции, како и неговата техничка редукција во рамките на современата технокултура, не се појавуваат како изолирани феномени. Тие се дел од подлабок процес на отелотворен заборав, во кој телото постепено ја губи својата онтолошка функција и се претвора во медиум, знак или интерфејс. Во тој процес, не исчезнува само телесноста, туку и самиот хоризонт во кој светот може да се појави како смислена целина.

Во таа смисла, анализите на Хејлс и Фуко ја артикулираат културната логика на оваа редукција и ја потврдуваат оваа линија на размислување. Кај Хејлс, телото се појавува како јазична и дискурзивна конструкција, а свеста како информациски модел што постепено се одвојува од своето материјално отелотворување. Фуко, пак, уште порано покажува дека телото не се мисли како природна даденост, туку како ефект на дискурзивни практики и режими на знаење (Археологија на знаењето)[1], со што материјалноста на телото се потиснува во корист на неговата семиотичка и функционална читливост. Во

таа констелација, телото ја губи својата улога како место на појавување и се сведува на објект на анализа, контрола и оптимизација.

Во оваа перспектива, критиката на редукцијата на телото добива јасна персоналистичка димензија кај Николај Берѓаев. За Берѓаев, телото не е природен додаток на духот, туку егзистенцијално место на личноста и нејзината слобода. Редукцијата на телесноста секогаш значи и редукција на личноста, бидејќи личното постоење не може да се мисли надвор од конкретното, отелотворено присуство во светот[2].

Посебната анализа на телото како загубен среден термин покажа дека телесноста ја држи заедно структурата на просторот, моралот и личното постоење. Кога телото се изместува од оваа посредничка позиција, просторот станува апстрактен, моралот процедурен, а личноста функционална. Ова согледување е особено значајно за културолошките студии, бидејќи укажува дека културните форми не се само симболички конструкции, туку телесно посредувани режими на појавување. Промената на телесноста повлекува промена на културата во нејзината најдлабока структура.

Разработката на телото како онтолошка форма во соочување со постхуманистичкиот проект овозможи критиката да се артикулира на појасно онтолошко рамниште. Постхуманизмот не се појави како технолошка иновација, туку како проект што ја проблематизира самата форма на човечкото постоење. Надминувањето на телото, во оваа перспектива, значи надминување на формата преку која светот станува заеднички, а одговорноста возможна. Она што се ризикува не е губење на биолошка материја, туку губење на телесно заснованата смисла.

Од оваа позиција, критиката на постхуманистичките визии не е насочена кон одбивање на технологијата или научниот напредок. Напротив, таа повикува на онтолошка внимателност: прашањето не е што сè може технички да се направи, туку што значи тоа за формата на човечкото присуство во светот. Телото, сфатено како онтолошка форма, не е пречка за развојот, туку

мерка што го штити човечкото битисување од редукција на функционалност.

Во таа смисла, трудот предлага културолошко преосмислување на телесноста како услов за одговорност, релационалност и историска трајност. Телото не е реликт од минатото, туку предуслов за иднина во која човекот сè уште може да се појави како личност, а не како профил или алгоритам[3]. Одбраната на телото, сфатена во оваа онтолошка перспектива, е воедно одбрана на можноста за култура како смислена и одговорна форма на заедничко живеење.

Литература/References:

Аристотел. (2019.) *Метафисика (за оностранопрородните)*. Скопје: АРС Студио. [Aristotel.(2019) Metaphysics (On the Supernatural) Skopje:ARS Studio] (In Macedonian)

Бауман, Зигмунт. (2024.) *Потрошени животи – модерната и нејзините отпадоци*. Скопје: Слово.[Bauman, Zygmunt. (2024). Wasted Lives: Modernity and Its Outcasts. Skopje: Slovo] (In Macedonian)

Берѓаев, Николај. (1996.) *За човековото ропство и слобода*. Скопје: Култура.[Berdyaev, Nikolai. (1996). On Human Slavery and Freedom. Skopje: Kultura] (In Macedonian)

Деловски, Влатко. (2025.) *Од личност до маска – за новата нормалност*. Скопје: ИЛИ-ИЛИ. [Delovski, Vlatko. (2025). From Person to Mask: On the New Normality. Skopje: Ili-Ili] (In Macedonian)

Епштејн, Михаил. (2009.) *Филозофија тела*. Београд: Геопоетика. [Epstein, Mikhail. (2009). Philosophy of the Body. Belgrade: Geopoetika] (In Serbian)

Јанарас, Христо. (2005.) *Метафизика тела*. Нови Сад: Беседа. [Yannaras, Christos. (2005). Metaphysics of the Body. Novi Sad: Beseda.] (In Serbian)

Лудовикос, Никола. (2011.) *Евхаристиска онтологија (евхаристиски темељи бића, као настајања у заједницу, у есхатолошкој онтологији Светог Максима Исповедник)*. Београд – Карловац: Мартириа.[Loudovikos, Nikolaos. (2011). Eucharistic Ontology (The Eucharistic Foundations of Being as Becoming in Communion in the Eschatological Ontology of St. Maximus the Confessor). Belgrade–Karlovac: Martyria.] (In Serbian)

Мухиќ, Ферид. (1994.) *Ноуменологија на телото*. Скопје: Табернакул. [Muhić, Ferid. (1994). Noumenology of the Body. Skopje: Tabernakul.] (In Macedonian)

Нов Завет. 2015. *Нов Завет*. Скопје: Библиско здружение во Македонија.[New Testament. (2015). New Testament. Skopje: Bible Society in Macedonia.] (In Macedonian)

Св. Максим Исповедник. (2012.) *Живот и избор дела.* Врнци-Требиње: Манастир Тврдош и Острог.[St. Maximus the Confessor. (2012). Life and Selected Works. Vrnjci–Trebinje: Tvrdoš and Ostrog Monasteries.] (In Macedonian)

Фуко, Мишел. (2025.) *Археологија на знаењето*. Скопје: Бегемот.[Foucault, Michel. (2025). The Archaeology of Knowledge. Skopje: Begemot.] (In Macedonian)

Хусерл, Едмунд. (2010.) *Философијата како строга наука & Идејата на феноменологијата*. Скопје: Аз-Буки.[Husserl, Edmund. (2010). Philosophy as a Rigorous Science & The Idea of Phenomenology. Skopje: Az-Buki.] (In Macedonian)

Хамваш, Бела. (1999.) *Духовна баштина древног човечанства (том 1)*. Београд: Дерета.[Hamvas, Béla. (1999). The Spiritual Heritage of Ancient Humanity (Volume 1). Belgrade: Dereta.] (In Serbian)

Чул Хан, Бајунг. (2016.) *Папсано општество*. Скопје: Табахон.[Han, Byung-Chul. (2016). The Burnout Society. Skopje: Tabahon.] (In Macedonian)

Латиница:

Kant, Imanuel. (1976.) *Kritika čistoga uma*. Beograd: BIGZ.

Dreyfus, Hubert L. (1977.) *Šta računari ne mogu*. Beograd: Nolit.

Heidegger, Martin. (1985.) *Bitak i vreme*. Zagreb: Naprijed.

Hegel, Georg Vilhelm Fridrih. 2024. *Fenomenologija duha*. Beograd: Dereta.

Kierkegaard, Søren. (2024.) *Fear & Trembling*. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc.

Merleau-Ponty, Maurice.(1962.) *Phenomenology of Perception*. London: Routladge & Kegan Paul.

Descartes, René. (1960.) *Discourse on Method and Meditations. Indianapolis*: Library of Liberal Arts, Bobbs-Merrill Company Inc.

Husserl, Edmund. (1931.) *Ideas.* New York: Collier.

UDK: 930.271:902.2
UDK: 292.07

EPIGRAPHIC ILLUSTRATIVE TESTIMONIES/ARTIFACTS FROM THE SITES OF THE VARDAR REGION RELATED TO WINE, GRAPEVINE, AND THE DIONYSIAN

Stefan Markovski
Institute of Macedonian Literature, Skopje
Ss. Cyril and Methodius University in Skopje
Ph.D. Student
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-2988-5067

Keywords: epigraphic artifacts, epigraphy, archaeological sites, Vardar region, wine, grapevine, Dionysian

Summary: The subject of this paper is the cultural and historical significance of wine and grapevines in Macedonia along the river Vardar (Via Axia), including the pre-Roman period. In this regard, the epigraphic illustrative testimonies/artifacts from Macedonian archaeological sites are considered, revealing the key role of the grapevine in both the material, spiritual and social domains, centralizing around the archaeological sites. Here, due to the current level of research on this issue, our primary focus is put on the Stobi site near Gradsko, but findings from other sites along the Vardar valley, especially the lower part of its course, such as Vardarski Rid (ancient Gordynia) and Milci near Gevgelija, the Isar near Marvinci (Doberos) have been taken into account. They abound in epigraphic illustrations of traditions related to the process of winemaking and grapevine cultivation, though we have also included sites that incorporate Dionysian features in a broader sense, including various representations of Dionysus himself,. Through the prism of archaeological field research that confirms the widespread distribution of wine ceramics, consisting of kantharos, kylix, amphora, krater, authepsa, and other types of wine vessels, as well as painted mosaics, the conclusion is that ancient Macedonian wine ceramics from different historical periods were characterized by their own authentic features that distinguish them from ancient Greek and Roman ones. Among the direct evidence pointing to the proposition that is the basis of our analysis of wine ceramics, is the fact that wine residues have been found at the bottoms of many such artifact vessels. The wine tradition of this region testifies to a cultural continuum within which wine and grapevine motifs have been transposed

into various forms of spiritual and socially-oriented fine art that include paintings, inscriptions and decorative elements carved into various forms of wine vessels, wall or floor mosaics, columns, capitals, tombstones, marble pieces located around entrances or other parts of buildings that once represented a religious and cultural stamp of their time. In this sense, one of the essential goals of the study is to improve the understanding of the cultural-historical, i.e. symbolic meaning of wine and grapevine in the Vardar region as a heritage that permeates not only the material historical artifacts, but also the collective memory in which mythology, civilization and viticulture, as an important agricultural branch, merge as an inseparable amalgam.

ЕПИГРАФСКИТЕ СЛИКАРСКИ СВЕДОШТВА/АРТЕФАКТИ ОД ЛОКАЛИТЕТИТЕ ОД ПОВАРДАРИЕТО ПОВРЗАНИ СО ВИНОТО, ВИНОВАТА ЛОЗА И ДИОНИЗИСКОТО

Стефан Марковски
Институт за македонска литература, Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
докторанд
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-2988-5067

Клучни зборови: епиграфски артефакти, епиграфија, археолошки локалитети, Повардарие, вино, винова лоза, дионизиско

Резиме: Предмет на истражување на овој труд е културно-историското значење на виното и виновата лоза во Македонија по должина на течението на реката Вардар (Виа Аксиа) и пред римскиот период. Во оваа насока се земени предвид епиграфските сликарски сведоштва или артефакти од македонските археолошки локалитети, кои ја разоткриваат клучната улога, којашто ја игра виновата лоза, како во материјално-духовниот, така и во општествениот домен, централизирајќи се околу археолошките локалитети. Овде, поради актуелниот степен на истраженост на оваа проблематика, во прв план е разгледан локалитетот Стоби кај Градско, но се земени предвид и наоди од други локалитети по должина на долината на Вардар, особено долниот дел од нејзиното течение, како Вардарски Рид (античка Гортинија) и Милци кај Гевгелија, Исарот кај Марвинци (Добер), кои исто така изобилуваат со епиграфски сликарски сведоштва за традициите, поврзани со процесот на создавање вино и

на одгледување винова лоза, како и такви кои инкорпорираат дионизиски обележја во една поширока смисла, вклучувајќи и разни претстави на самиот Дионис. Низ призма на археолошките теренски истражувања, кои ја потврдуваат широката распространетост на винската керамика, составена од: кантароси, киликси, амфори, кратери, аутепси и други типовиински садови, како и насликани мозаици, заклучокот е дека древномакедонската винска керамика од различни историски периоди поседува свои автентични обележја, кои ја издвојуваат од старогрчката и од римската. Меѓу непосредните докази што укажуваат на тоа дека станува збор за типична винска керамика е и фактот дека остатоци од вино се пронајдени на дното на голем број од овие артефакти-садови. Винската традиција на овие простори сведочи за културен континуум во рамките на кој виното и мотивите со винова лоза транспонираат во различни облици на духовна и на општествено-насочена ликовна уметност – слики, натписи и декоративни елементи врежани во различните облициински садови, sидни или подни мозаици, столбови, капители, надгробни споменици, мермерни плочи околу влезовите или други делови од објекти, кои некогаш претставувале религиски и културен печат на своето време. Во таа смисла, една од суштинските цели на трудот е да го подобри разбирањето на културно-историското, односно симболичното значење на виното и на виновата лоза во Повардарието, како наследство што проникнува не само во материјалните историски артефакти, туку и во колективната меморија во која како неразделлив амалгам се спојуваат митологијата, цивилизацијата и лозарството, како важна земјоделска гранка.

Introduction

"In the same way, after supper he took the cup, saying, *this cup is the new covenant in my blood; do this, whenever you drink it, in remembrance of me.* For whenever you eat this bread and drink from this cup, you proclaim the Lord's death until he comes." (1 Corinthians 11:25-26)

The grapevine, wine, and Dionysian elements in visual semiotics constitute ubiquitous symbols across the Mediterranean region and in Macedonia, particularly along the course of the largest river, the Vardar. Their presence attests to a long-standing and continuous relationship with this important agricultural and nutritional domain.

At the same time, wine is deeply embedded in both profane celebrations and solemn ceremonies and processions, often of a religious character. From ancient myths and the worship of Dionysus, through early Christian iconography and the ritual consumption of wine within various cultic frameworks, to its role in everyday life, it can be asserted with certainty that Macedonia is among the regions where the grapevine and wine are inscribed in the deepest layers of the collective spirit and national memory. This is evidenced not only by numerous archaeological findings across various sites, but also by their presence in churches and other religious structures, particularly those situated along riverbanks.

This paper aims to examine selected epigraphic artistic monuments discovered at archaeological sites and within religious buildings located along the Vardar Valley, specifically along the ancient route known as Via Axia in Latin. Archaeological evidence indicates that connections along the course of the Vardar River predate the Roman period. Owing to the abundance of artifacts uncovered to date, as well as its status as one of the most extensively researched archaeological sites in Macedonia, particular emphasis is placed on the site of Stobi. In addition to its position along the Via Axia, Stobi was also integrated into the significant Heraclea – Stobi – Serdica corridor, a route established already during the periods of Paeonia and ancient Macedonia. This strategic placement facilitated the development of trade networks, including those related to wine, and enabled dynamic exchanges of all sorts with other urban centers and settlements (especially when considered in relation to the well-documented wine tradition of Heraclea, itself situated along the Via Egnatia).

In addition to Stobi, this study also takes into account a selection of archaeological artifacts associated with wine, the grapevine, and Dionysian symbolism discovered at the sites of Vardarski Rid (Gordynia) and Milci near Gevgelija, Isar (Dober/Idomenae) near Marvinci, and Scupi near Skopje.

The Tikveš region, within which Stobi is located, remains to this day the area with the most prominent tradition of viticulture and wine production. It is reasonable to assume that, even in antiquity, this

region represented one of the most favorable zones in the Balkan Peninsula for grape cultivation and wine production. Moreover, the established trade routes along the Via Axia undoubtedly contributed to the intensification of the wine trade, as well as to the distribution of tools and technologies associated with viticulture and winemaking.

This is further corroborated by the abundance of archaeological material linked not only to wine and the grapevine but also to Dionysian elements in a broader cultural and symbolic sense, discovered along this important artery of the ancient world, extending throughout the entire course of the Vardar River.

Finally, it should be noted that, given the breadth of the research area, the epigraphic representations examined in this paper constitute only a limited segment of the material available or potentially subject to further thematic analysis. Nevertheless, within the scope of this study, an effort has been made to ensure diversity both in terms of the iconographic content of the epigraphic representations and the variety of artifacts upon which they appear.

On the Tradition of Wine and Grapevines Along the Via Axia

The Vardar River has been a spiritual and cultural axis of connection between the peoples of this region since ancient times, enabling the exchange not only of trade goods but also of ideas, agricultural techniques specific to the region, artisan cultures, and practices. The fertility of the land along the river makes the Vardar region very favorable for the development of viticulture, and archaeological finds suggest that vineyards here were systematically planted and maintained near cultural and spiritual centers such as Stobi, Dober/Idomenae, Gordynia, Scupi, etc. At the same time, the existence of trade relations along the Vardar River has been proven by numerous archaeological discoveries, including wine trade, when wine was used as a means of payment, and according to some records, wine could even be used to pay taxes in certain historical periods. In the words of H. Johnson, “the Mediterranean peoples began to stand out from barbarism when they learned to cultivate olive trees and vines” (Johnson, 1989: 35-46).

Located at strategic points within ancient Macedonia, and previously Paeonia, these cities were the source of not only trade links, but also cultural traditions and rituals, especially those related to fertility, nature, and wine, which has always been a symbol of "intoxication" and inspiration (creative, but also religious), which are key aspects of the cult of Dionysus (whom Paeonians, most likely, referred to as Dyalos) and mysteries or the so-called *Dionysia.*

Stobi, which is probably the most comprehensively excavated and best researched among the Macedonian sites, offers a whole range of epigraphic, architectural, and iconographic monuments associated with wine, feasts, and Dionysian celebrations.

On the territory of Vardarski Rid (Gordynia), positioned in the middle part of the ancient Macedonian region of Amphaxitis (which encompasses the region of lower Vardar region), as well as on other archaeological sites in the Gevgelija region, ceramic relief-molded cups and larger vessels (krater, amphora and pyxis), decorated with plant motifs, including grapevines, have been found, and in the early antique rich settlement of Dober/Idomenae (Isarot) near the village of Marvinci (Valandovo), located near the fertile valley along the Bojmica River (or Anska Reka), there are also artifacts related to wine and grapevines and signs indicating long-term continuity of settlement and architectural layout suggesting public spaces for holding rituals, including those in which wine and grapevines were used.

Scupi, on the other hand, located near Skopje, connected the upper Macedonian territories with the rest of the Balkan Peninsula, representing a Roman colony through which the continuity of previous Macedonian religious traditions was maintained.

These are cities where wine (and thus the grapevine) not only represented beverage, but, given its symbolism, was also an object with mythical-ritual dimensions.

In this sense, the Via Axia itself functioned not only as a trade route that included wine trade, but also as a kind of processional route, within which sacred centers and initiation rituals and mysteries, especially those which had Dionysian character, were connected along

the river, which also suggests that the path of wine and the vine is also tied to the very topography of the sacred.

The Shapes of Wine Vessels

From the excavations so far in the Vardar region, it can be determined that a very rich and diverse collection of ceramic artifacts related to wine has been discovered, which confirms both the ritual and everyday presence of wine in life and sacred practices in ancient Macedonia. Among the most representative finds are the numerous kantharos, kraters, amphorae, authepsi, pithoi, kylixes, and other types of vessels for ceremonial or "everyday" wine consumption, which have been found on Macedonian soil over the years and which were often decorated with Dionysian motifs.

Let us mention the most common vessels related to wine:

1. *Kantharos* – a type of vessel for drinking wine, usually with handles; later in Christianity, it became associated with the Eucharist and baptism.

2. *Krater* – a large vessel with a wide rim without handles.

3. *Amphora* – a vessel that was often used for transporting and storing wine.

4. *Authepsa* – a vessel used to heat liquids, often wine. This type of vessel was often used in temples or in wealthier families.

5. *Pythos* – a large storage vessel, which was dug to the very top. It was used for long-term storage and transport of wine.

6. *Oenochoe* – a wine jug/jug with a handle, seemingly between a pythos (storage vessel) and an amphora (transport vessel).

7. *Kylix* – a wine vessel with an oval base, a vertical stem, and horizontal handles.

The various examples of these categories of vessels, although shaped under the influence of broader Mediterranean forms, nevertheless retain distinctive Macedonian characteristics. In comparison to their Hellenistic and Roman counterparts, they tend to be less elaborately decorated; their primary feature lies not in

ornamentation as such, but in symbolism. At the same time, they exhibit a more robust construction, reflecting the practical needs of the local population.

Accordingly, it may be concluded that, although the functional aspect of Macedonian wine vessels takes precedence over stylistic refinement, symbolism, particularly within the religious sphere, remains highly pronounced. This becomes especially evident when considering the diversity of motifs associated with Dionysus and the Dionysian realm, like grapes, vine leaves and tendrils, ivy, the panther, etc., which collectively articulate an authentic visual language of Macedonian wine ceramics, grounded in both symbolic richness and broad intelligibility.

Dionysian Rituals and the Cult of Wine and the Grapevine in Stobi and the Vardar Region

The presence of Dionysus in ancient Macedonia is particularly pronounced. Reliefs, funerary monuments, votive inscriptions, and architectural fragments frequently depict scenes of Dionysian rituals and processions (the so-called *thiasoi*). This cultural corpus includes pilasters, theatrical masks, mosaics, sculptures, stelae, and other artifacts bearing Dionysian motifs, all of which point to the existence of a widespread cult and associated mystery rites. Through their figurative language, these artifacts reveal the role of wine as a symbolic "bridge" between the earthly and the divine realms.

Within the context of the Dionysia, participants, ranging from free citizens to enslaved individuals, engaged in ritual performances that often involved the wearing of masks, sometimes with explicitly erotic connotations. These practices facilitated temporary, symbolic transitions from one existential state to another, from the "Apollonian" to the "Dionysian", with wine functioning as a mediating element in this transformative process.

Among the more recent archaeological discoveries is the 4th-century CE floor mosaic from the Theodosian Palace in Stobi. It features a figural representation of Dionysus seated while pouring wine from a *kantharos* with one hand and holding a *thyrsus*, his characteristic staff, in the other. Surrounding this central composition

is a secondary mosaic decorated with representations of cups and *kantharoi*. Notably, one of these vessels bears the inscription ΠΙΕ ZHCAIC ("Drink and live"), underscoring the intimate connection between wine, vitality, and ritual expression.

In addition to the mosaics, several locations throughout Stobi preserve epigraphic and artistic representations of vines and grapes. Particularly notable are those from the Episcopal Basilica, dating to the period when Christianity was gaining prominence across the region. From this complex, "the most finely crafted are the figural composite capitals, dated to the late 5th or early 6th century CE, and transferred, along with much of the excavated material, to Belgrade at the onset of the Second World War, where they are now housed in the National Museum" (Filipova, 2024: 176).

The process of the "Christianization" of vine imagery is especially evident here through the inclusion of birds, often interpreted as birds of paradise, symbolizing the heavenly realm and alluding to the promise of eternal life for the faithful. In this context, "the *kantharos* or vessel from which the peacocks drink represents an elegant yet archaic form, typical of first-century alabaster variants, with beveled spiral fluting on the neck; these features are associated with the cornucopia, which is likewise employed in the decoration of the abaci of the figural capitals" (Filipova, 2024: 177).

Within the basilica, which was renovated in the second half of the 4th century, an elongated mosaic inscription commemorates the reconstruction which was undertaken during the episcopate of Bishop Eustathius. Beneath the inscription a *kantharos* is depicted, from which a vine branch emerges; from this branch hangs a prominent cluster of grapes at the center, flanked below by two vine leaves, while above it, two smaller shoots appear. This composition represents an exemplary synthesis of earlier Dionysian symbolism and emerging Christian iconography of vine/wine, a thematic convergence that will be explored further in this study.

In 2019, within the remains of a collapsed wall belonging to a 6th-century CE domestic structure in Stobi, a period marked by the consolidation of Christianity, a marble sculpture of Dionysus was discovered, having been reused as construction material. As a result

of this secondary use, the sculpture is fragmentary: the head, right arm, and pedestal with the feet are missing. The figure is depicted semi-nude, draped in a cloak that covers the left shoulder and lower part of the body. He leans against a tree trunk entwined with a vine bearing clusters of grapes, while beside his left leg stands a *panther*, which is one of his principal attributes, alongside the *vine*, ivy, the *thyrsus*, and the *kantharos*.

From the relief representations of Dionysus identified along the course of the Vardar River, one may unequivocally infer the existence of both a private (domestic) and a public (communal) cultic relationship. A particularly noteworthy example is the so-called Hellenistic relief discovered in the House of Parthenius, executed in a style characteristic of the 4th century BCE and incorporating Attic elements. This relief depicts festive scenes associated with the celebration of Dionysus, as well as what has been described as a "mystical aspect of maenadism," in which nymphs dance around Pan in front of a decorated mask mounted on a pillar (herm), modeled after Dionysus, who is represented as bearded and ithyphallic (Nikoloska, 2015: 90).

Several relief representations further illustrate the ambivalent, both earthly and divine nature of Dionysus, often depicted in association with major deities. Such examples include the relief from Rudnik, where Dionysus appears alongside Zeus and Hera; the representation from Vatasha, in which he is accompanied by Hera; the relief from Bukovo, where he is depicted with Zeus and Heracles; and the representation from Barovo, where he appears with Ariadne. In this context, both direct depictions of Dionysus and indirect references, through representations of thiasoi, satyrs, and other associated motifs, attest to the complexity and significance of his role. Dionysus emerges not merely as a deity of joy and earthly pleasure, but as a transcendent, liminal force mediating the boundary between life and death. This dimension is further reflected in the Dionysian ornamentation of funerary monuments and burial objects.

Thus, a number of tombstones discovered at Scupi appear to be of local production; however, an atypical monument dating to the 2nd century CE depicts three clusters of grapes suspended from a laurel

garland "attached" to the head of a bull. Based on both the material and stylistic characteristics, this monument is believed to originate from workshops in Salonica, thereby illustrating direct trade connections between these two urban centers (Basotova, 2019: 57).

Equally significant for this line of analysis are the lucernae, ceramic oil lamps frequently found in funerary contexts. In grave no. 1555 from the Western Necropolis in Stobi, a well-preserved gray ceramic lucerna (lamp) was uncovered, its disk adorned with a radiant motif and its shoulder decorated with vine ornaments, dated to the 3rd – 4th centuries CE (Jakimovski, 2012: 261). In grave no. 1277, another lucerna was discovered, featuring a representation of Dionysus and a satyr set among floral vine motifs, dating to the first half of the 2nd century CE (Jakimovski, 2012: 202). Furthermore, grave no. 1285 yielded three terracotta figurines depicting Eros riding a lion, dated to the 1st century CE; these are, to date, unique examples within the corpus of figurines associated with Dionysian themes. In grave no. 1483, three globally unique figurines representing Dionysus mounted on a panther, also dating to the early 1st century CE, were discovered in Stobi (Petrushevska, 2007: 26).

It should also be emphasized that certain features in the artistic representations from the Macedonian territory distinguish Dionysus from his more standardized Hellenic and Roman iconographic forms. An illustrative example is provided by a votive relief plaque from Stobi dedicated to the daemons of the Antanoi tribe, where a figure with characteristic Dionysian attributes appears alongside a satyr and Pan, as well as two unidentified deities (Jovanova, 2013: 865).

At the same time, it is important to stress that not every ceramic vessel, relief, mosaic, or artifact bearing the image of Dionysus can be directly associated with groups engaged in mystery rites dedicated to this deity. Beyond its ritual and religious functions, wine also possessed a pronounced social dimension. As noted, "collective wine consumption was long regarded as an elite activity with a clearly defined social role," and from the Early Iron Age through the period of the ancient polis, wine functioned as a marker of status. This status was reinforced through the acquisition of production tools, long-distance transport, vineyard cultivation, and the distribution of wine

itself. In this way, members of the elite distinguished themselves, consolidating social position, economic power, and trade networks, including the exchange of raw materials, as well as securing "support for future military ventures." Consequently, wine became "inseparable from the emergence of local military elites," a process closely linked to the broader dynamics of Mediterranean colonization (Vranić, 2023: 74).

Beyond Stobi, the entire course of the Vardar River yields abundant archaeological evidence attesting to the cult of Dionysus, as well as to the symbolic and practical importance of wine and the grapevine. Among the most prominent sites is Isar – Marvinci. Its identification remains a subject of scholarly debate: according to one theory, it corresponds to the ancient city of Dober, later an episcopal center, while another associates it with Idomenae. Regardless of this uncertainty, the site is widely regarded as one of the most significant urban centers in the lower Vardar region (Amphaxitis), experiencing notable development during early antiquity.

This period was marked by the arrival of various populations from the south, who introduced certain Attic ceramic traditions. Archaeological evidence for this cultural transfer is particularly visible in the wine vessels discovered within burial contexts. The presence of this population stimulated substantial economic, commercial, cultural, and artisanal development. Newly introduced Attic ceramic forms coexisted alongside locally produced grey ware, reflecting both continuity and transformation. At the same time, new burial practices, most notably cremation, were adopted, accompanied by the introduction of new cults. In this process, earlier solar cults gradually gave way to the worship of newly established deities, among whom Dionysus occupied a particularly prominent position. His divine nature is vividly expressed in archaeologically significant painted wine vessels and bronze representations.

It should also be emphasized that, alongside imported Attic ceramics, well-crafted vessels produced in Macedonian workshops, such as those in Pella, Beroea, and Amphipolis, have been identified at the site, attesting to a dynamic interplay between local production and external influences (Krstevski, 2018: 11).

A particularly illustrative example is grave no. 1248 at Isar - Marvinci, excavated in 2009, in which the deceased was interred with "numerous grave goods indicative of the cult of Dionysus/Bacchus" (Klekovski, 2013: 119). The assemblage includes eleven bronze appliqués and seven bronze figurines, among them representations of Dionysus/Bacchus, a faun, a maenad, Silenus, and Antinous, whose base is decorated with vine motifs bearing clusters of grapes, as well as an amphora, a drinking vessel, and a gold appliqué with vine ornamentation that had been affixed to the face of the deceased. According to researchers, this rich assemblage reflects aspects of the individual's life and identity, suggesting that the burial itself was conducted in accordance with Dionysian cult practices (Klekovski, 2013: 131).

Additional finds include a wide range of ceramic vessels, lamps of the so-called Macedonian type, spindle-shaped unguentaria, and Megarian cups with decorative elements, among them both locally produced as well as the so-called "Attic" examples, featuring motifs of vines, grapes, and other Dionysian symbols (Sokolovska, 2011: 42).

A similarly rich archaeological record has been documented at the site of Vardarski Rid (Gordynia), which is comprised of two distinct elevations. The earliest finds, primarily metal objects dating to the Early Iron Age (7th century BCE), point to a developed metallurgical tradition. Ceramic material, discovered in large quantities and attributed to local production, is especially prominent in the form of utilitarian vessels during the Hellenistic period. This suggests that pottery production reached its peak at this time, after which the settlement experienced a relatively abrupt decline around the 1st century BCE (Sokolovska, 2011: 15).

Within the so-called Collector's House, located on the eastern terrace of the site, a structure consisting of six rooms (three residential and three storage spaces), a range of significant finds has been uncovered. Among these are a sculpture of Aphrodite and a relief depiction of a griffin, as well as numerous ceramic vessels, including a substantial number of relief-molded *kantharoi* and *kraters* dating from the 3rd to the 1st century BCE. One particularly notable vessel from this assemblage features decorative elements of the grapevine

(clusters, leaves, and tendrils) arranged along the lower part of the *krater* (Blaževska, 2020: 361).

The veneration of Dionysus at Vardarski Rid is further evidenced by a relief cup depicting playful erotes and satyrs, reinforcing the presence of Dionysian iconography within both domestic and symbolic contexts (Husenovski and Slamkov, 2005: 26).

The Grapevine, Dionysian Heritage, and Early Christianity in the Vardar Region

With the advent of Christianity, the symbolism of the grapevine and wine underwent a profound theological transformation. Elements previously associated with Dionysian mysteries, and in Roman times with the Bacchanalia, were reinterpreted and integrated into the Eucharistic framework of Christian liturgical practice. In this way, the sacred dimension of wine was not diminished but rather recontextualised, acquiring a renewed theological significance through its association with the body and blood of Christ. This transformation is attested by a number of epigraphic and pictorial representations, including the previously discussed early Christian mosaic from the Episcopal Basilica in Stobi.

The *kantharos* depicted in this mosaic serves as a particularly vivid illustration of the convergence between Dionysian and Christian symbolic systems. While the overall composition retains strong Dionysian visual elements, the vine branches emerging from the vessel and their interlacing into a heart-shaped form introduce a distinctly Christian interpretative layer. This imagery alludes to the Eucharist and to wine as a symbol of divine sublimity, associated with Christ as the omnipresent source of life.

However, the transition from polytheism to Christianity unfolded in a manner that allowed for a significant degree of continuity, particularly with regard to practices associated with wine. This continuity implies not only the survival of essential meanings embedded in certain forms and symbols, but also the persistence, albeit in adapted form, of the very vessels employed in ritual contexts. For instance, the cups used in early Christian rites closely resemble

the "polytheistic" *kantharos*, and archaeological evidence suggests that traditional vessels were frequently repurposed for Eucharistic use.

In this context, the vine, formerly a central symbol of Dionysus, was not eliminated but rather transformed. This process becomes especially evident when examining the numerous epigraphic and artistic representations found on pillars, tombstones, wine vessels, and other monuments. Within Christianity, wine, now symbolising the blood of Christ, retained its role as a ritual and processional substance, becoming inseparably linked to the central act of Christian worship: the Eucharist (Holy Communion), often referred to as the *Mystery of Mysteries*. Through the dual elements of bread (the body of Christ) and wine (the blood of Christ), believers participate in the mystery of salvation, commemorating and actualising the Resurrection.

In addition to these developments, the cult of Saint Tryphon of Campsada, an early Christian martyr from the first half of the 3rd century CE and revered as the protector of viticulturists, gardeners, and winemakers, represents a significant continuation and transformation of earlier traditions. Celebrated on February 14 (according to the Gregorian calendar), this feast is often interpreted as marking the transition from winter to spring, symbolising both the cyclical renewal of nature and the broader rhythms of life. The spread of this cult, originating in Constantinople, is attested by the dedication of numerous churches, monasteries, and religious structures to the saint, many of which are located along the Vardar River valley, particularly in the Skopje region. A comprehensive study of the frescoes, carvings, and inscriptions associated with the cult of St. Tryphon, as well as of vineyard representations within these sacred spaces, remains a subject requiring further specialized research.

Furthermore, well-documented customs persist in the cultivation of grapevines within the courtyards of Macedonian churches and monasteries, alongside the production of wine according to preserved, often esoteric, local traditions. The storage of such wine in monastic cellars, such as those in the Polog and Mokliš monasteries in the Kavadarci region, further illustrates the enduring and intimate connection between the material reality of viticulture and the spiritual life of these communities. These practices testify to the deep

integration of wine and the grapevine into both the everyday life and the symbolic dimensions of religious tradition.

Conclusion

The epigraphic and artistic representations across the Vardar region related to the tradition of wine, the grapevine, and the cult of Dionysus, on both individual and collective levels, and across all layers of meaning, including the interplay of the "divine" and the "profane", have been present since the earliest phases of antiquity. With the rise of Christianity, these Dionysian symbolic structures underwent a process of transformation and reinterpretation, gradually becoming integrated into the Christian visual and theological framework.

In this process, the figure of Dionysus, particularly through the symbolic act of wine consumption, finds a partial conceptual convergence with the figure of Christ, especially in relation to the central theological motif of transcendence between life and death. Consequently, wine retained its position as the primary ritual substance, while the symbols associated with it and with the grapevine continued to convey meanings that, although recontextualised, remained fundamentally analogous. At times, these meanings became "hidden" or implicit, embedded within compositional and iconographic strategies, as exemplified by the *kantharos* depicted in the well-known mosaic from the Episcopal Basilica in Stobi (4th century CE).

The numerous archaeological finds discovered along the Via Axia, including artifacts of exceptional and even unique value, reflect a distinctive sensibility in the veneration and celebration of Dionysus (or Dyalos). At the same time, they highlight the particular characteristics of the wine vessels themselves, which, within ancient Macedonian culture, appear to prioritise functionality and durability over detailed decoration.

Finally, not only in Stobi, but throughout the entire Vardar region, encompassing sites such as Scupi, Stobi, Isar (Idomenae/Dober), and Vardarski Rid (Gordynia), where trade, viticulture, and spiritual – cultural exchanges flourished, there exists

a wealth of stylistically diverse representations of Dionysus. These include vine and grape ornamentation, relief compositions across various media, and decorative elements integrated into architectural structures and funerary monuments. Collectively, these materials demonstrate that wine is not merely an agricultural product, but a multigenerational source of spirituality, a symbolic bridge between the human and the transcendent, through which Macedonia, in all its cultural depth and continuity, remains distinctly recognisable.

The paper has been translated from Macedonian to English by the author

References:

Nikoloska, Aleksandra. "The World of Dionysos on Monuments from the Republic of Macedonia." *Cult and Votive Monuments in the Roman Provinces,* 13th International Colloquium (2015): 87–95. [Николоска, Александра. „Светот на Дионис на спомениците од Република Македонија.“ *Култни и вотивни споменици во римските провинции,* 13-ти меѓународен колоквиум (2015): 87–95.] (In English)

Блажевска, Силвана. „Релјефно калапени кратери од Вардарски рид“. *Monumenta: Годишник на Истражувачкиот центар за културно наследство* бр. 5, стр. 361-367. Скопје, МАНУ, 2020. [Blaževska, Silvana. "Relief-molded craters from Vardarski rid". *Monumenta: Yearbook of the Research Center for Cultural Heritage* No. 5, p. 361-367. Skopje, MANU, 2020.] (In Macedonian)

Nikoloska, Aleksandra. "Dionysus and the Bacchis in Stobi." Folia *Archaeologica Balkanica II* (2011): 299–307. http://periodica.fzf.ukim.edu.mk/fab/FAB_02_(2012)/FAB%2002.19.%20Nikoloska,%20A.%20-%20Dionysus%20and%20the%20Bacchis%20in%20Stobi.pdf (accessed May 18, 2025) • Николоска, Александра. [Николоска, Александра. „Дионис и Бакхите во Стоби“. Folia Archaeologica Balkanica II (2011)] (In English)

Jovanova, Lence. *Macedonia during the Roman period (Archaeology).* (Македонија во римскиот период, археологија). MACEDONIA, Art and Culture, Millenia of cultural and historical facts, Skopje 2013, 789 – 930. https://www.academia.edu/24478114/Macedonia_during_the_Roman_period_archaeology_in_macedonian_Makedonija_vo_rimskiot_period_arheologia_in_MACEDONIA_Art_and_Culture_Millenia_of_cultural_

and_historical_facts_Skopje_2013_789_930 (accessed May 22, 2025) (In Macedonian)

Basotova, Maja, 2019, *Antični nagrobni spomeniki na območju mesta Scupi in področju Kumanova: izdelki, proizvodni cikli in kupci:* doktorska disertacija. Doktorska disertacija. Ljubljana: M. Basotova. https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=124317. (accessed June 7, 2025) (In Slovenian)

Филипова, Снежана. „Виното и виновата лоза“. Патримониум - *Списание за културното наследство - споменици, реставрација, музеи,* година 17, број 22, стр. 171-189. Скопје, 2024. [Filipova, Snežana. "Wine and the Grapevine". Patrimonium - Journal of Cultural Heritage - Monuments, Restoration, Museums, Volume 17, Issue 22, p. 171-189. Skopje, 2024.] (In Macedonian)

Клековски, Јане. „Смртниот Дионис од Марвинци“ / The mortal Dionysus from Marvinci. *Патримониум,* година 16, бр. 21, стр 119-134. Скопје, 2023. [Klekovski, Jane. "The Mortal Dionysus from Marvinci". Patrimonium, volume 16, no. 21, p. 119-134. Skopje, 2023.] (In Macedonian)

Вранић, Иван. „Вино у праисторији и протоисторији Балкана“. *Вински летопис Србије* / прир. Александар Фотић, Жељко Томановић, Мирослав Николић. Београд, САНУ, 2023. Стр. 71-85. [Vranić, Ivan. "Wine in the prehistory and protohistory of the Balkans". Wine chronicle of Serbia. / ed. Aleksandar Fotić, Željko Tomanović, Miroslav Nikolić. Belgrade, SANU, 2023. p. 71-85.] (In Serbian)

Соколовска, Викторија. „Античкиот град на Исар-Марвинци, Валандово: културно-историски осврт“. Култура ест, Скопје, 2011. [Sokolovska, Viktorija. "The Ancient City of Isar – Marvinci, Valandovo: Cultural and Historical Review". Kultura est, Skopje, 2011.] (In Macedonian)

Крстевски, Цоне. „Историјат на откривањето на локалитетот Исар – Марвинци“. Управа за заштита на културното наследство, Скопје, 2018. [Krstevski, Cone. "History of the discovery of the Isar – Marvinci site". Directorate for Protection of Cultural Heritage, Skopje, 2018.] (In Macedonian)

Хусеновски, Бобан и Сламков, Емил. „Водич низ постојаната археолошка поставка“. НУ Музеј – Гевгелија, Гевгелија, 2005. [Husenovski, Boban and Slamkov, Emil. A guide to the permanent archaeological exhibition". National Museum - Gevgelija, Gevgelija, 2005.] (In Macedonian and English)

Петрушевска, Валентина. „Теракотни фигурини од Стоби со претстава на Дионис“. *Патримониум,* година 1, број 1/2, стр. 21-26. Скопје,

2007. [Petrushevska, Valentina. "Terracotta figurines from Stobi with depictions of Dionysus". Patrimonium, year 1, issue 1/2, p. 21-26. Skopje, 2007.] (In Macedonian)

Јакимовски А., „Антички светилки од Република Македонија“, Македонска цивилизација, Филозофски факултет, Скопје, 2012. [Jakimovski A., "Ancient Lamps from the Republic of Macedonia", Macedonian Civilization, Faculty of Philosophy, Skopje, 2012.] (In Macedonian)

Johnson, Hugh. Vintage: The Story of Wine. Simon and Schuster, New York, 1989. P. 35–46.

WEB Resources:

„Мозаикот кој летово беше пронајден во Теодосијанската палата во Стоби бил на богот Дионис.“ https://sdk.mk/index.php/kultura/mozaikot-koj-letovo-beshe-pronajden-vo-teodosijanskata-palata-vo-stobi-bil-na-bogot-dionis/ (accessed May 20, 2025)

„Во Стоби *најхристијанскиот* император престојувал во куќа со пагански скулптури.“ Ивановска-Илиевска, В. https://umno.mk/vo-stobi-najhristijanskiot-imperator-prestojuval-vo-kukja-so-paganski-skulpturi (accessed May 20, 2025)

„Во Стоби откриена скулптура на богот Дионис - Национална Установа Стоби.” http://www.stobi.mk/novosti/vo-stobi-otkriena-skulptura-na-bogot-dionis. Прист. на 19.05.2025.

„Светилка со претстава на Дионис, 100-150 г.н.е.“ http://www.stobi.mk/suveniri/svetilka-so-pretstava-na-dionis,-100-150-god-n-e (accessed May 19, 2025)

„Теракотна фигурина - Дионис на лав, ран 1 век од н.е.“
http://www.stobi.mk/suveniri/terakotna-figurina-dionis-na-lav,-ran-1-vek-od-n-e# (accessed May 19, 2025)

1 Коринтјаните. Macedonian New Testament (MNT). https://www.biblegateway.com/passage/?search=1%20%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%9C%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5%2011&version=MNT. (accessed April 26, 2025)

UDK: 398.4(=163.3)

ДЕМОНСКИТЕ СУШТЕСТВА ВО МАКЕДОНСКИТЕ НАРОДНИ ВЕРУВАЊА

Катерина Петровска-Кузманова
Институт за фолклор „Марко Цепенков“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-2604-4497

Клучни зборови: демонски суштества, сениште, вампир, таласон, чума, вештерка.

Резиме: Демонските суштества со своите функции и симболика имаат посебно место во народната митологија. Во текстот се задржуваме на демонските суштества, кои се среќаваат во народните верувања, забележани од Марко Цепенков, за да дедеме осврт на нивната функција како во конкретната нарација, така и во фолклорот, воопшто. Во истражувањето преку интердисциплинарен пристап, користејќи ги методите на лексикологијата и фолклористиката, сакаме да ги откриеме аспектите на митолошката персонификација на појавите и на процесите што го опкружувале човекот во минатото. Се определуваме за овој дел од народната митологија бидејќи е истражуван поретко во нашата фолклористичка наука, од една страна, а од друга, за да го согледаме опстојувањето на дел од демонските суштества во колективната свест и во наследената традиција.

DEMON CREATURES IN MACEDONIAN FOLK BELIEFS

Katerina Petrovska-Kuzmanova
Institute of folklore “Marko Cepenkov”
Ss. Cyril and Methodius University in Skopje
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-2604-4497

Keywords: demonic creatures, ghost, vampire, thalassone, plague, witch.

Summary: Demonic creatures with their functions and symbolism have a special place in folk mythology. In the text, we focus on demonic creatures that are found in folk beliefs noted by Marko Cepenkov, in order to provide a review of their function both in the specific narratives and in

folklore in general. Through an interdisciplinary approach in our research and by using the methods of lexicology and folklore, we want to unravel the aspects of the mythological personification of the phenomena and processes that surrounded mankind in the past. We chose this part of folk mythology because it is less frequently researched in our folklore science, as well as to perceive the persistence of some of the demonic creatures in the collective world and inherited tradition.

Во истражувањата на митологијата кај Македонците, посебно раздвижување се забележува кон крајот на XX век кога дел од истражувањата ги опфаќаат и демонолошките суштества, особено во однос на народната поезија, делумно на прозата, додека врувањата биле во втор план. Авторите, со оваа проблематика, се занимавале главно ретко и во рамките на другите истражувања на народната митологија. Истражувањето на демонологијата се однесува на натприродни суштества, поврзани со магиски религиските практики. Вражиновски (1998) ја дефинира демонолигија како сфера на одредени митско-религиозни погледи, коишто функционираат во рамките на општествената свест. Следствено треба да се истакне важноста од истражувањата во врска со застапеноста на верувањата во демонските суштества во фолклорот, особено што со текот на времето некои исчезнуваат или се замаглува нивните улога и значење. Ги нарекуваме демонски според тоа што се однесуваат на натприродно суштество, кое може да биде добро или лошо, а е поврзано за судбината на еден човек. Верувањата во демонските суштества имаат значајно место во фолклорот, од аспект што тие имале особено влијание врз луѓето и врз нивното однесување во минатото. Верувањата и денес стануваат актуелни, особено во нивната поврзаност со: обредноста, некои датуми во годината, предвидувањата, поврзани со однесувањето на животните, појавите во природата и сл. Според некои автори, верувањата можат да се најдат во основата како на обичаите,така и на благословите и на клетвите, во кои е одразено верувањето во моќта на зборот.

Задржувајќи се на богатата оставина на Марко Цепенков се среќаваме со едно инзворедно богатство што ни нуди голем број можности за истражувања на одделните жанрови на

македонското народно творештво, од различни аспекти. Несмонено дека Цепенков претставува неисцрпен извор на истражувања, па така може да се сложиме со мислењето:

> „За прозата на Цепенков терба да говориме не само поради тоа што тој во своите записи конзервирал ред случки и типови од своето време, не само поради тоа што зачувал од заборавот многу народни кажувања и верувања, ами пред сè поради начинот на кој успеал да ги зачува, поради оној стил што ним им оговарал и преку кој тие целосно оживуваат“ (Конески 1982: 511).

Во нашето истражување[1] тргнуваме од корпусот на верувањата во десеттомното издание на Цепенков, односно кн. 9 „Народни верувања; Детски игри“. Најчето верувањата се предадени како кратки белешки во кои е изразена народната мудрост со причинско-последична врска – ако се стори таа работа, ќе ја има следнава последица, на пр.: „Во март ако загрми, многу арен бериќет ќе има таа година“ (Цепенков 1980: 17). Од забележаните 317 верувања со различна тематика во која се напластени размислувањата, кои се резултат на вековниот живот на народот, во овој текст ќе се задржиме на верувањата од бр. 503 до 543, објавени во веќеспоменатото издание. Овие верувања претствуваат подолги наративни структури, кои се однесуваат на натприродните/демонските суштества. На ликовите, кои се среќаваат во рамките на наведената книга, како што се: сениште, вампир, таласам и чума, се задржуваме за да ги согледаме нивните лексичките и фолклорни аспекти.

Фолклорот, во своите најразлични форми, многу тесно се поврзува со сферата на верувањата и на религиозните практики. Во верувањата можеме да ја согледаме релацијата што се воспоставува меѓу народната традиција и претхристијанската

[1] Текстот е резултат од истражувањата во проектот „Лексикон на македонскиот фолкор“ на ЈНУ Институтза фолклор „Марко Цепенков“ во Скопје, финансиран од Министерството за образование и наука на РСМ.

религија, изградена врз основа на најстарите религиозни верувања, кои, преку фолклорот, се зачувале до денес. Овие најстари верувања се одразени токму во сликата на демонските суштества, која можеме да ја видиме во народните верувања. Во таа смисла може да се каже дека Цепенков не ги запоставил старите верувања во демони опишувајќи случки со сеништа, вампири и други суштества, како сопствено искуство или слушање од „очевидци“. Всушност, овде, низ нарацијата се прикажува сложената комуникација меѓу видливото и имагинарното, каде што со ненадејната појава на демонски суштества во реалистичниот свет драстично се менуваат неговите логички, каузални и рационални законитости. Поради функцијата во записите и местото што го заземаат во ситемот на верувањата, Урошевиќ, овие демонолошки суштества ги означува како „вампирски“. Образложувајќи го своето мислење со зборовите: „И другите сеништата, и таласамите, и дервишите од овие текстови се многу често само донекаде изменета варијанта на прошириот мит за мртовецот, кој станува од гроб...“ (Урошевиќ 1982: 589)

Во зборникот на Цепенков најголем број верувања се однесуваат на сеништето (сенката). Сеништето ги претствува најстарите митолошки обрасци како битие, кое е поврзано со судбината на човекот. Сеништето може да се смета и како производ на колективното несвесно и исконскиот страв на човекот од непознатото, несфатливото мистично, но и израз на различни суеверија. Иако најчесто не се разгледува како посебен демонолошки лик, ние овде се задржуваме на него, токму поради поголемата застапеност во однос на другите демонолошки суштества во фолклорот. Во народната демонологија сеништето (сенката) е претставено како слика на непостојаните иреални и променливи работи, односно како самостојна супстанција, која е поврзана неразделно со судбината на човекот (Стамески 2023: 369). Во текстовите сеништето (сенката) е прикажано како привидение, кое, без конкретна форма, па според тоа поседува голема моќ на метаморфоза, па така може да се појави како човек (муштерија) во „Сениште – муштерија“ (Цепенков 1980: 91), но и како куче во „Сениште – пес“ (Цепенков 1980: 95) и како коза во

„Сениште – коза“ (Цепенков 1980: 95), односно на секоја личност што ја среќава ѝ се појавува во различна форма. Во некои случаи зема форма на: огромен вол, огромен бик, огромна мачка, зајак, јаре или како што забележува Цепенков: „се еден збор, колку дни има во годината толку турлии се препраало сеништето од таа пуста воденица“ (Цепенков 1980: 82). Токму оваа моќ за метаморфоза ни покажува дека овој лик најверојатно води потекло од анимистичките претстави за преселбата на душата по смртта, која е поврзана со процесот на метаморфоза во кој „процесот на промената на теогонијата во антропогонија се одвивал преку теофаниот предок“ (Radovic-Popovic, 1989: 96). Но, во верувањата, освен што може да има форма на животно или на човек, сеништето може да биде и невидливо, па така во некои случаи не се гледа, туку само се слуша, произведувајќи звуци што личат на животински или на човечки гласови. Со својата невидлива присутност во форма на звук и со својата појавност во некое живо суштество, сеништето е недопирливо, за субјектот предизвикува ефект на страв. Основната фукнција на овој лик е да им го попречува патот на луѓето, особено ноќно време, во близина на: водениците, мостовите и слични хронотопи, кои, во народната култура, се сметаат за места, каде што се собирале демоните, односно кога се пореметува некој востановен ред, па како што се верувало се движел ноќно време и им го пореметувал времето на сеништата и другите суштества, кои се движеле во тоа време. Според кажувањата што ги забележал Цепенков, непријателството на сеништата се појавувало таму каде што човекот постапува наспроти вообичаеното или се потсмева со неприродните суштества. Тоа значи дека во ликот на сеништето е одразен стравот на човекот од: непознатото, несфатливото, мистичното. Но, освен што сеништето ги напаѓа патниците, кои го реметат времето на демонските суштества, се појавува и за време на сонот. Може да ги нападне луѓето во сон, а случката е опишана во „Налегнуење од сениште во Г. Скопје“ (Цепенков 1980: 108). Во овој случај сеништето појавува еквивалент на човековата душа, која се одделува од телото и станува агресивна кон својот сопственик:

> „Во словенската демонологија постојат многу примери во кои сеништето го задржало примарното значење на двојство (дублет) или еквивалент на човековата душа. Таа може да се одвои од телото на човекот при неговата смрт, или во сон, или преку дејство на магија и да се реинкарнира во истото или во друго тело.“ (Стамески 2023: 369).

Ова го потврдуваат верувањата во кои, по средбата со оваа демонско суштество, луѓето се чувствуваат како да биле во некој вид транс или сон, состојба што се менува со првите петли или со обраќање, кое во себе ја содржи христијанската порака како на пр. „Оче наш“ (Цепенков 1980: 94). Во верувањата сеништата имаат стереотипни улоги, што ги прави блиски, односно можат да се поистоветат со таласамите и со вампирите. Кај Цепенков често се среќава паралелна употреба на два термини за исто демонолошко битие или пак се набројуваат повеќе суштества во ист контекст, што укажува на нивната блискост во народните сфаќања за светот на неприродните суштества.

Таласам (таласман, т’л’с’м, толосом, таласон) е доста нејасно натприродно суштество. Двете верувања, кои се запишани од Марко Цепенков: „Т’л’с’млија куќа во Велес со дервиш или сениште“ (Цепенков 1980: 105) и „Таласмани“ (Цепенков 1980: 123) се однесуваат кон оваа битие на два начина: едниот е номинална референција за суштество слично на дух, кое обично се наоѓа на места, каде што луѓето биле убиени насилно и закопани; а вториот е придавска референција за она што би се превело како „опседнато“, како во куќа или во место. Во двата случаи, терминот таласам лесно може да се замени со дух или со привид. Меѓутоа, во српските верувања, таласам или таласон, ја добива својата специфична улога: како куќен демон, чувар на мостови или куќи, што ја одразува придавската форма што ја користел Цепенков. Оваа улога на таласамот во народната митологија ни покажува дека е поврзан со градителилската практика. Се верува дека градителите за да ја осигураат својата градба прават низа постапки преку кои некој лик се поврзува за одреден објект, со кој останува поврзан и по својата смрт. Кај

Цепенков е даден примерот кога умрениот сопственик на куќата се појавува како таласам пред новите сопственици „молчи не викај, оти не јет ѓаол, ами јет стопан на куќата“ (Цепенков 1980: 99). Иако генерално на оваа суштество се глада како на добронамерно и со заштитнички однос кон луѓето, таласамот, се разбира, може да дејствува застрашувачки и одмазднички.

Вампир е мртва личност во која влегува „некој ѓаволски дух“ и се крева од гробот. Во верувањата, запишани од Цепенков, се дадени описи во кои случаи човекот станува вампир во верувањето „За вампирите“ (Цепенков 1980:112–116), подробно го опишува процесот на „свампирување“, но и начинот на кој се уништува, односно се воведува ликот на вампирџијата како негов противник и уништувач „За вампирите“. Оваа предание е мошне интересно затоа што овде верувањето преминува во меморат, при што раскажувачот во овој случај самиот Цепенков сакајќи на раскажувањето да му даде поавтентичен и пооргинален тек, раскажува во прво лице. Вражиновски врз база на своите теренски истражувања, земајќи ја предвид нивната дејсност во македонскиот фолклор, разликува пет вида на нивно појавување во светот на живите: 1. вампир сопруг, 2. вампир домаќин, 3. вампир штетник и 4. вампир касап и 5. вампир животно (Вражиновски 1988: 19–20). Во верувањата што се предмет на нашето истражување најчесто се појавува вампир што предизвикува штета. Тој се појавува ноќно време, предизвикувајќи штета на неговите блиски, на имотот и на добитокот. Во едно предание „Касапот што се свампирил“ (Цепенков 1980: 122) се споменува една од многу ретките нарации, кои се среќаваат во однос на вампирите, а овие верувања се темелат врз сфаќањето дека касапницата била најбезбедното место, каде што можел да живее вампирот, бидејќи бил во близок контакт со крвта. Што се однесува до типот на личноста, која најверојатно ќе стане вампир по смртта, постојат многу различни описи, почнувајќи од многу лоши и грешни луѓе, до оние што умреле сами или умреле со неисполнета желба, или оние што умреле или без деца или со друга незавршена обврска кон семејството или кон општеството, или оние што починеле од насилна смрт (Вражиновски 1998: 223). Стравот од можноста

мртвите да станат вампири довел до разни мерки на претпазливост. Според верувањата, како мерка за превенција била, никогаш да не се остава телото на починатиот само, од страв дека некое животно може да скокне преку неговото тело и за да се осигури дека ритуалите на погребување се изведуваат прецизно, така што телото се чува дење и ноќе, што е опишано во „Друг вампир од Велес“ (Цепенков 1980: 119). Но, исто така, вампир станува починат грешник, чија душа не може да оди директно во „другиот свет“, туку останува во закопаното тело и е во состојба да го напушти гробот и да талка низ светот. Иако и мажите и жените, старите и младите, можат да станат вампири, сепак се верувало дека постарите луѓе најчесто се вампири, но жените многу поретко од мажите. Сепак кај Цепенков се среќава во доста развиена форма верувањето „Вапир во Крушоо“ (Цепенков 1980: 120). Вампирот, како и сеништето, може да се појави во различни форми и на различни начини, при што се трансформира во разни домашни и диви животни. Може да биде невидлив, а може да се протне низ најмалата дупка. Се движи само ноќе, во „мртвото време“, и штом ќе запеат петлите, се враќа во гробот. Обично се појавува на раскрсници, во и околу гробиштата, во неговата поранешна куќа и во куќите на неговите роднини, а многу често и околу водиници. Карактеристиките на вампирите укажуваат дека станува збор за верувањето дека душата на починатиот останува во близина на нивниот дом одредено време. Живите се плашеле од душата на починатиот и се обидувале да се ослободат од неа, поради што се преземале многу мерки на претпазливост или заштита. Стравот ги терал луѓето да се заштитат со: молитва, карање и физички отпор. Крстот се сметал и за добра заштита. Огнот е исто така средство за борба против вампирите, а тие особено се плашат од бодливи и остри предмети, на пр.: секира, чешел, ножеви со црна обвивка итн. Но, најдобрата заштита е, секако, глогот, т.е. глогов кол или трн, од кој вампирот секогаш бега и со кој е најлесно да се убие. Верувањето во вампирите е многу старо, распространето широко и познато на речиси сите народи во светот. Сеништата и вампирите кај Цепенков, според Урошевиќ, поседуваат особини што сосема одговараат на поставките на модерните теоретичари на книжевната фантастика (Урошевиќ 1982: 601).

Чумата, според општото верување во народната традиција, е живо суштество што личи на жена. Многумина ја замислуваат како стара жена, поретко како млада жена, секогаш облечена во бело. Чумите, божем, живеат во некоја далечна прекуокеанска земја, и кога излегуваат во светот да ги чумат луѓето, а нивните сопрузи остануваат дома за да ја обработуваат земјата. Нив Бог ги испраќа меѓу луѓето кога прават зло и многу грешат и им кажува колку луѓе ќе убијат; но многу од нив умираат од кучиња. Нејзиното доаѓање го најавува црн петел, поради што и од нив се плашеле луѓето. Во многу региони, кога се појавува оваа ужасна болест, луѓето подготвуваат „добредојде“ за неа. Тоа подразбира чистење на куќата, миење на домашните, бидејќи верува дека лошо ќе ја снајде куќата, во која чумата наоѓа нечистотија. Садовите не требало да се оставаат навечер неизмиени бидејќи можело да им дојде чумата да ги затруе. Според некои верувања на чумата ѝ се остава на масата како жртва: векна леб, завиткана во чиста крпа, сол и бокал со чиста вода, гранче босилек и чешел да се исчешла. Ако на масата се најде нешто што е различно од тоа што е оставено, се верува дека дошла „кумата“ (чумата) и си заминала задоволна без да предизвика штета на домаќинството. Нејзиното име се избегнува и еуфемистички се нарекува: кума, тетка. Ако се нарече кума, таа не напаѓа. Употребата на еуфемизмите ни укажува на фактот дека стравот бил упориште на табуата, од кои едното е употребата на името, кое се заменува со различни парафрази. Куќата што е навредена од неа е поткрепена со „колец на мртовец“. Луѓето ја персонифицирале чумата како стара жена, со грдо лице, испакнати очи и со нечешлана долга коса, која влегувала во куќата и велела: „Јас сум чумата, ајде, носете ме ваму-таму“. Но исто така се верува дека тие можат да се претворат во животни, најчесто во мачка, а од неа во жена, која ја мие косата со умот. Се сметало дека можат да влезат во куќата од таванот или низ оџакот. Чумата носела земјен сад со стрели со кои ги убива жртвите. Откако ќе ја завршела својата мисија, чумата, се верува дека исчезнувала во виор. Луѓето верувале дека со помош на лук можат да се заштитат од неа. Но, постојат записи дека во минатото и цели села биле рушени за да се заштитат од нејзиното доаѓање.

Нави, според македонските народни верувања, се демонски суштества, кои најчесто настанувале од умрени некрстени деца (Вражиновски 1998: 215). Според записите на Цепенков, тој се сетил на навите кога ја прочитал книгата од Димитар Матов: „Верзуловото коло и навите“ (1894) и од тој иницијален момент почнал да се распрашува меѓу своите блиски, а потоа и меѓу други познати и непознати, за што самиот вели: „арно туку од малде жени и мажи научив за навите“ (Цепенков 1980: 139). Навите им припаѓаат на корпусот женски демонски суштества во нашиот фолкор. Навите во фолклорот биле претставени често како птици, со крија, кои летале по селата и по градовите за да откријат каде има породување, за да ја нападнат леунката. Најчесто оделе по оџаците за да наслушнуваат плач на новороденче и низ оџакот влегувале во куќата. Кога доаѓале до оџакот, плачеле како мали деца. За заштита се пукало од пушка. Според други верувања тие биле птици, кои летале многу високо по лошите ветрови и пееле песни, кои ги слушале само леунките, па ако околу полноќ некоја леунка погледнела низ прозорец, тие ја грабнувале и ја носеле во некоја пустелија. Постои верување дека навите се ветроштини, а во Прилеп се верувало дека се жени, кои ги напаѓале леунките. Во нашите верувања има и други претстави за потеклото на навите и нивниот изглед. Во Скопска Црна Гора се верувало дека навите се невидливи баби, кои им посакуваат несреќа, болест и смрт на леунките и на новороденчињата. Овие суштества уште се нарекуваат „баби“, „бапки“, „бабици“ и „нави“. Тие се невидливи суштества, кои се покажуваат во форма на лош ветар. Според погорекреченото, навите се демони од женски род. Во Охрид навите се познати под името хунапи, хунаи, во Велешко – навои. За заштита на леунките народот измислил цел систем на забрани, кои се спроведувале од леунката и од нејзините најбилиски. Дел од забраните имаат магиски карактер и се поврзани со: оган, железо и железни предмети, лук и памучен конец – тоа значи предмети со апотропејска и очистувачка функција. Цепенков, во своите записи, ги раскажува како сопствено искуство и како сведоштво што други му го рсакажувале, особено жените што имале средби со навите.

Вештерките се среќаваат кај сите словенски и европски народи. Во согласност со нашите верувања, вештерките се стари жени од кои во ноќно време излегува нивната душа и се шета по селото. Се верува дека душата што излегува од вештерката се движи во вид на светлина, но исто така се верува дека ако жената од која излегла нејзината душа се помести во спиењето, вештерката умира затоа што душата не може да ја најде за да влезе повторно во неа. Но, вештерката исто така е подложна на метаморфози, па може да се сретне во форма на животно: гуска, куче, маче, зајак, волк и др. Освен терминот вештерка, ги среќаваме и термините: вештица, магесница, мамница, презимачка. Секоја вештерка можела да се распознае според својата надворешност. Тие најчесто ги убивале луѓето со токмак, на спиење, а потоа им ги отворале градите и им го ваделе срцето. Во повеќето македонски краишта се верувало дека вештерките се плашеле од трновити растенија. Жените вештерки можеле да го преземаат млекото од стоката и луѓето и да го користат за себе, но при тоа требало *да ја сметнат* месечината. Вештерките и нивното магиско дејствување секогаш било остро сакционирано (Вражиновски 1998: 237–240). Верувањата во жени, кои имаат моќ да напакостат на другите луѓе и денес можат да се сретнат за време на теренските истражувања.

За сите демонски суштества, кои ги разледавме во текстот, основна карактеристика е метаморфозата. Појавните форми на демонските суштетста не се избрани случајно, туку се поврзани со претставите за одредени животни во фолклорот, односно за они што имаат демонски статус. Широко е распространето мислењето дека козата и јарецот се „ѓаволски суштества“, кои носат негативни белези, односно се верува дека влегуваат во редот на животни што ги создал ѓаволот, а со самото тоа се блиски со демонските суштества. Улогата на кучето во народната култура е амбивалентна, од една страна е сметано за нечисто животно и е поврзано со светот на злобните духови, а од друга е сметано за верен другар и за слуга на човекот. Бидејќи кучето има многу црти што го поврзуваат со волкот, често во верувањата се поврзува со светот на хтонските божества, односно со смртта. Понекогаш, во него, луѓето гледале инкарнација на самиот ѓавол.

Како што забележуваме од верувањата, запишани од Цепенков, ликот на песот, особено црниот, може да персофинициpа различни демонски суштества. Во верувањата на Јужните Словени, мачките се поврзани со кучето и со кокошката, но демонските сили кај нив најмногу доаѓаат до израз. Овде треба да се спомене дека демонските суштества исчезнуваат и кога ќе се огласи петелот бидејќи се верувало дека неговото пеење поседува особена моќ: ја бркал ноќта и овозможувал доаѓање на сонцето. Со истата моќ можел да ги победи силите на хаосот и демоните, поврзани со темнината. Додека петелот се огласува, демоните исчезнуваат, се кинат магиите, а предметите ги добиваат своите вообичаени својства и магиската моќ на демонските суштества се гаси.

Во верувањата, како и во другите творби, запишани од Цепенков, се забележува непосредната живописност, искористувањето на изразните можности на народниот јазик и лексичкото богатство, односно во предавањето на верувањата, Цепенков гради атмосфера на неизвесност и тензија, поради соочувањето со демонските суштество, кое, во својата основа, го имаат преобразувањето, а чие дејствување се темели врз онтолошкото својство. Со инкорпорирањето на онтолошките сфаќања во раскажаното, според Стамески (Стамески 2023: 369), се покажува индивидуалниот и творечкиот придонес во процесот на генезата и на конституирањето на фантастичното во нарацијата. Во однос на градењето на ликовите на демонолошките суштества кај Цепенков, може да се каже дека тие претствуваат одраз на народниот светоглед, особено кога станува збор за сеништата, вампирите и навите. Често, во еден наратив, се среќаваат и две именувања за иста појава, што укажува на блискоста на овие демонски суштества во народните сфаќања, според нивните карактеристики и според функцијата во фолклорот. Тоа ни укажува на блискоста на овие суштества меѓу себе, по некои основни карактеристики. Но, освен на блискоста на овие суштетсва меѓу себе, за одбележување е паралелата што може да се повлече меѓу демонските суштества и верувања од македонскиот фолклор со други словенски народни верувања. Според теренските истражувања може да се каже дека

верувањата во демонските суштества се зачувале во фолклорот, макар и во реликтна форма. Со тоа се зачувале и народните сфаќањата, со кои можеме да проникнеме во: стравовите, верувањата и начинот на размислување на нашите предци.

Литература/References:

Белчев, Толе. (2016*). Речник на турцизми, архаизми, дијалектизми и ретко употребувани зборови во македонскиот јазик.* Штип: Универзитет „Гоце Делчев“, Филолошки факултет. [Belčev, Tole. (2016). *Dictionary of Turkisms, archaisms, dialectisms and rarely used words in the Macedonian language.* Štip: Univerzitet “Goce Delčev”, Filološki fakultet. (In Macedonian).]

Вражиновски, Танас. (1998). *Народната митологија на македонците*, кн.1. Скопје – Прилеп: Матица македонска, Институт за старословенска култура. [Vražinovski, Tanas. (1998). *The folk mythology of the Macedonians, t.1.* Skopje – Prilep: Matica Makedonska, Institut za staroslovenska kultura. (In Macedonian).]

Вражиновски, Танас. (1999). „Демонски суштества – релација верување волшебна приказна кај некои јужнословенски народи“ во *Народна традиција религија и култура*. Скопје: Матица македонска 199–209. [Vražinovski, Tanas. (1999). “Demonic creatures – relationship belief magical story among some South Slavic peoples” in Folk *tradition, religion and culture*. Skopje: Matica Makedonska. (In Macedonian).]

Конески, Блаже. (1982). „Марко Цепенков“ во *Светот на приказните*. Пенушлиски К. (пр.). Скопје: Мисла, 505–519. [Koneski Blaže. (1982). “Marko Cepenkov” in *The world of stories.* Penušliski K. (ed.). Skopje: Misla, 505–519. (In Macedonian).]

Официјален дигитален речник на македонскиот јазик (2021). https://makedonski.gov.mk/. [*Official digital dictionary of the Macedonian language* https://makedonski.gov.mk/] (2021). (In Macedonian).]

Radović-Popović, Mirjana. (1988). *Srpska mitska priča*. Pečat; Beograd. [Radović-Popović, Mirjana. (1988). *Serbian mythical story*. Pečat; Beograd]. (In Serbian).]

Стамески, Трајче (2023) Сеништето во расказите на Марко Цепенков. *Knowledge – International Journal* Vol.56.4, 367–372. [Stameski, Trajce (2023). The ghost in Marko Cepenkov’s stories *Knowledge – International Journal* Vol.56.4, 367–372]. (In Macedonian).]

Урошевиќ, Влада. (1982). „Вампирските раскази на Цепенков“ во *Светот на приказните*. Пенушлиски К. (пр.). Скопје: Мисла, 586–

603. Urošević, Vlada. (1982). “Cepenkov's Vampire Stories”, Penušliski K. (ed.). Skopje: Misla,586–603. (In Macedonian).]

Цепенков, Марко. (1980). *Народни верувања; Детски игри*. Пенушлиски К., Спировска Л. (ред.). Скопје, Македонска книга. [Cepenkov Marko. (1980). *Folk beliefs; Children's games.* Penušliski K., Spirovska L. (ed.). Skopje: Matica Makedonska]. (In Macedonian).]

Историја и филологија

History and Philology

UDK: 811.163.3'373.21:091(497.73Kičevo)"1873"

РАКОПИСОТ НА СЕРАФИМ ДАБИЌ ОД 1873 ГОДИНА – ИЗВОР ЗА ПРОУЧУВАЊЕ НА ТОПОНИМИЈАТА НА СЕЛОТО ОРЛАНЦИ – КИЧЕВСКО[1]

Давор Јанкулоски
Истражувачки центар за ареална лингвистика
„Божидар Видоески“
Македонска академија на науките и уметностите
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1037-7349

Клучни зборови: топономастика, етимолошка анализа, графиски особености, ракопис од XIX век, Кичевски Регион.

Резиме: Предмет на анализа на трудот претставува еден ракопис од 1873 година од селото Орланци – Кичевско, чија копија беше пронајдена во Фондот „Блаже Конески“ во Архивот на МАНУ. Се работи за попис на имотот на Серафим Дабиќ, кој иако е напишан на српски јазик, на само три листа, донесува значаен локален топонимиски материјал. Трудот накратко се осврнува кон графиските особености на ракописот, а потоа во фокусот е поставена на анализата на регистрираните микротопоними, при што се разгледува нивната етимологија, семантичка мотивација и зборообразувачка структура. Доминантни се називите, образувани врз основа на географски и земјоделски термини, како и оние со: фитонимска, зоонимска и антропонимска основа, што упатува на тесната поврзаност на локалното население со природната средина и со стопанските активности. Во однос на потеклото, преовладува словенскиот топонимиски слој, додека несловенските елементи се ретки и се адаптирани претходно на македонскиот јазичен систем. Во прилог на трудот е вклучен ракописот на Серафим Дабиќ во

[1] Трудот се објавува во рамките на проектот на Филолошкиот факулте „Блаже Конески“ во Скопје „Виртуелен музеј *Конески*“, реализиран со поддршка од Министерството за образование и наука преку Конкурсот за распределба на средства за финансирање на научно-истражувачки проекти на државните универзитети факултети/научни институти/МАНУ за 2025 г.

транскрипција, заедно со факсимилите на копијата на оригиналниот текст.

THE MANUSCRIPT OF SERAFIM DABIĆ FROM 1873 AS A SOURCE FOR THE STUDY OF THE TOPONYMY OF ORLANCI (KIČEVO REGION)

Davor Jankuloski
Research Center for Areal Linguistics "Božidar Vidoeski"
Macedonian Academy of Sciences and Art
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1037-7349

Keywords: toponomastics, etymological analysis, graphic features, 19th-century manuscript, Kičevo Region

Summary: The subject of analysis in this paper is a manuscript from 1873 originating from the village of Orlanci (Kičevo Region), a copy of which was found in the *Blaže Koneski* Fund at the Archive of the Macedonian Academy of Sciences and Arts. The manuscript represents an inventory of property compiled by Serafim Dabić and,though written in Serbian and comprising only of three pages, it provides valuable local toponymic material. The paper briefly addresses the graphic features of the manuscript and subsequently focuses on the analysis of the recorded micro toponyms, examining their etymology, semantic motivation and word-formation structure. The prevailing names are those derived from geographical and agricultural terms, as well as those with phytonymic, zoonymic, and anthroponymic bases, reflecting the close relationship between the local population, the natural environment and economic activities. In terms of origin, the Slavic toponymic layer predominates, while non-Slavic Balkan elements are rare and have been adapted to the Macedonian linguistic system. The paper also includes a transcription of the manuscript, accompanied by facsimiles of the copy of the original text.

Вовед

Текстот што го разгледуваме претставува еден попис на имот од втората половина на 19 век од селото Орланци, Кичевско. Составен е на 7 април 1873 година од Серафим Дабиќ од Орланци во периодот на неговото напуштање на селото и неговата преселба во Белград. Повеќе информации за Серафим Дабиќ дознаваме од дописот приложен при отстапувањето копија од

ракописот од страна на неговиот внук, д-р Мирослав Ненадовиќ, во Архивот на САНУ. Копија од ракописот му била доставена и на професорот Блаже Конески, која денес се чува и во неговиот фонд во Архивот на МАНУ (Фонд „Блаже Конески“: АЕ БК 232).

Според податоците, приложени кон ракописот, Серафим Дабиќ, познат и како Дабевски и Дабев, бил роден во 1833 г., а починал во 1896 г. во Белград. Неговиот внук, според името на надгробната плоча, го бележи како Серафин, а не како Серафим, иако, во ракописот, тој самиот се потпишува како Серафим[2].

Според податоците на Министерството за просвета на Југославија, Серафин Дабиќ во Кичевско бил познат како „учитељ нераспоређен“, односно бил писмен човек, со извесна подготовка за одржување настава, но немал службено назначување за дејноста. Покрај тоа, бил борец, кој го штител населението во Орланци и во околината од турските зулуми. Околу 1873 бил издаден и бил принуден да го напушти родниот крај и да пребегне во Белград, а турскиот казнен одред, којшто не успеал да го фати, го запалил неговиот дом, како опомена за другите селани. По доаѓањето во Белград, работел како кафеџија во анот познат под името „Кафана Барајево“.

Ракописот на Серафим Дабиќ е напишан на српски јазик во согласност со Вуковата реформа, која е прифатена официјално во 1868 година, што укажува на раното продирање на оваа правописна норма на поширокиот балкански простор. Иако текстот е на српски јазик, за нас, од особена важност е тоа што тој донесува автентичен локален топономастички материјал. Имено, во него се запишани повеќе од дваесет микротопоними од селото Орланци и од неговата околина. Дел од овие месни имиња, до денес, се загубиле или постепено исчезнуваат од колективната меморија на локалното население. Покрај тоа, ракописот нуди и

[2] И двете варијанти се регистрирани во *Речникот на личните имиња кај Македонците* (Станковска, 1992: 249), првата засведочена во XVI век, додека втората варијанта во XIX век.

мал број отстапки од Вуковиот јазичен модел, при што се согледуваат и извесни македонски дијалектни карактеристики.

Во продолжение, накратко ќе се осврнеме на дел од графиските особености на овој текст. Потоа, во фокусот на трудот е поставена анализата на регистрираниот топонимски материјал од с. Орланци, приложен во ракописот.

За графиските особености на ракописот на Серафим Дабиќ

Како што забележавме погоре, текстот е напишан на српски јазик, со примена на Вуковиот правопис во голема мера. Сепак, во неговата графија успеавме да нотираме извесни недоследности. Воопшто не ја регистрираме графемата *ј*, па во некои случаи отсуствува нејзиното бележење, на пр. *покра*, наместо *покрај*, додека во иницијална позиција овој глас се бележи со *ȉ* или со *и* на пр. *Ȉоноско, ицунца*, онака како што е својствено за ракописната практика во XIX век. Како графиско решение се појавува и графемата *я*, која ја регистрираме во формата *фамилия*.

Отсуствува графемата *њ*, па во сите позиции, каде што би ја очекувале, Дабиќ пишува само *н*. Воедно, не е застапена ниту графиската варијанта *нь*, т. е. сосема отсуствува графемата *ь*, која, во практиката служела за одбележување на мекоста на *н*. Во ракописот среќаваме форми како *имане* (место *имање*), *кон*, *свини* и сл. иако, во кичевскиот говор, не се бележи затврднување на *њ* во овие лексеми. Згора на тоа, српската долга акузативна форма на личната заменка за 3. лице еднина од женски род е запишана како *ну*, место *њу*. Ја среќаваме и лексемата *нива*, а во согласност со Вуковата реформа би ја очекувале формата *њива* (Караџић, 1818: 472).

Интересно е дека во текстот се појавува и недоследност при пишувањето на глаголите во третото лице еднина на презентот. Преовладуваат формите со нулта наставка, но се појавуваат и варијантите со финално *-т*, што претставува дијалектна карактеристика на дел од западномакедонските говори и сведочи за дијалектната основа на авторот. На пр.: *Нива зове се Горни Песак, 3 слогова имат*; *...4 кола сено се косит* итн.

Покрај тоа, бележиме и колебање кај парните консонанти по звучност во финална позиција, па така во трето лице еднина презент, освен со нулта наставка или со *-т*, глаголот *има* го регистрираме и со финално *-д*, како во примерот: *Нива зове се Сунал, 3 слогова имад.* Колебање при пишувањето среќаваме и кај именката *слог* ‘дел од нива меѓу две бразди’, која се појавува и во варијантата *слок*, веројатно како резултат на обезвучување на консонантот *г* во финална позиција.

Топонимијата на с. Орланци според ракопис на Серафим Дабиќ

Во продолжение ги приведуваме регистрираните топоними во пописот на Серафим Дабиќ, при што во фокусот на анализата се поставува нивната етимологија и семантичка мотивираност. Доколку одделни имиња се потврдени и во други извори (Смиљанић, 1935; Трифуновски, 1968), се бележи каде и во каква форма се јавуваат. Топонимите ги приложуваме по редот според којшто се јавуваат во ракопис, а не по азбучен ред, усогласени според македонскиот графиски систем.

Орланци – село во областа Рабетинкол или Рабетинска Река. Во основата на името, според Станковска (1995: 220), се крие зоонимот *орел*, којшто доаѓа од прасл. **orьlъ* (Derksen 2008: 376–377). Ојконимот настанал со топонимизација на етнонимот со суф. *-ци* во множина од претходен топоним **Орлани*, а тој, пак, од топонимска синтагма од типот **Орли (Врв, Камен)* или **Орла (Шума),* со суф. *-јани*. Името, дел од планинската месност во близина на селото го носи името *Орел*.

Калуѓерица – нива. Топонимот е мошне фреквентен на македонската територија (Станковска, 2001: 184), а претставува образување од апел. *калуѓер*, од грч. *καλόγερος*, со словенскиот суф. *-ица*.

Теплица – ливада. Топонимот е изведен од синтагма од типот **Тепла (Вода),* чиј атрибут е рамен на формата за ж.р. *тепла* < ст.сл. **тєплѧ**, од ст.сл. прид. **тєплъ** ‘топол’, супстантивизиран со

суф. *-ица* по елизијата на именката (Станковска, 2001: 401). Иванов (1982: 204) регистрира ваква месност во Дреново, Серско.

Орница – нива. Називот е настанат со топонимизација на земјоделскиот термин *орница*, кој, според *Толковниот речник на македонскиот јазик* (ТРМЈ 3, 553) примарно се дефинира како ‘земја што подолго време се обработувала, но во моментот е запуштена, необработена’. Оваа лексема има формални и семантички паралели во соседните јужнословенски јазици, српскиот и бугарскиот, а слични форми се јавуваат и во чеш. *ornice* ‘горен пласт на почва’, слч. *ornica* ‘плодна почва’ итн. Прасловенската реконструкција, која ја дава *Бугарскиот етимолошки речник* (БЕР 4, 925) е **arъnicā*. Етимолошки се поврзува со прасловенскиот глагол **orati* со паралели во балтичките и во други индоевропски јазици (ЕРСЈ 1, 210–211; ЭССЯ 32, 106–109; Derksen, 2008: 372). Топонимот *Орница* во атарот на с. Орланци е запишан и кај Трифуновски (1968: 22).

Ложишта – нива. Топонимот е изведен од апелативот *ложиште* ‘место, каде што се ложи’, во множина со суф. *-иште/-ишта* за *nomina loci*. Глаголот *ложи*, според *Толковниот речник на македонскиот јазик* (ТРМЈ 3, 58) има две значења 1. ‘става облоги на болно место’; 2. ‘пали оган, става дрва во печка и сл.’, а доаѓа од прасловенскиот глаголски корен **log-*, којшто претставува превој на основата **leg-* со прототипна семантика ‘лежење, хоризонтална положба’.

Филипиште – нива. Во основата на топонимот се наоѓа личното име *Филип* од грч. *Φίλιππος* со значење ‘љубител на коњи’. Веројатно се работи за патронимиско име **Филипишть,* произведено од синтагматска формација **Филип (= Филипов) (син)*, чиј атрибутски член е образуван од личното име *Филип* со суф. *-ъ,* а по отпаѓањето на именката син, тој се супстантивизирал со суф. *-ишть*, т. е. *-иште* (сп. Станковска, 2002: 409). Инаку, кај Трифуновски (1968: 22) во атарот на селото Орланци е регистриран топонимот *Филипои Колиби* во којшто е содржано истото лично име.

Ќудоно Поличе – нива. Придавскиот дел од топонимската синтагма, веројатно, е образуван од формата *ќут* од тур. *küt* ‘тап’

со членската морфема *-он*, ср. р. *-оно* за просторно определување, додека именскиот дел се однесува на географскиот термин *полица* ‘мала рамница на планинска страна; висорамнина’, т.е. на неговата деминутивна форма *поличе*, забележана во македонската топонимија. Инаку, *полица*, како географски термин е познат во повеќето балкански јазици, сп. срп. *pòlica*, ром. аром. *poliță*, нгр. *πολίτσα* (Видоески, 1999: 114).

Речани – село во областа на Рабетинска Река, се наоѓа во близина на Орланци. Ојконимот е настанат со топонимизација на етникот *Речани*, којшто претставува образување со суф. *-ани* од топонимот **Река* настанат со топонимизација на апелативот *река*, од прасл. **rě̄kà* (Dersken, 2008: 434), а означува ‘жители што живеат покрај река’.

Горни Песак – нива. Првиот дел од синтагмата се однесува на придавката *горни*, која се јавува во својата сложена форма *горн-* (< прасл. **gorьnъ*, в. Skok, 1971: 589; БЕР 1, 265) за м. р. од анафорската заменка *и-же, ја-же, је-же*, додека вториот се однесува на лексемата *песок,* дијал. и *песак* ‘ситни тврди делчиња откршени од камена маса во различна форма и големина’, сп. и *песоклива земја* – што е посна, сиромашна, слабообработлива, од прасл. **pěsъkъ* (Derksen 2008: 398). Топонимот *Песак* во близина на селото Орланци се регистрира и на топографските карти на Македонија, додека кај Трифуновски (1968: 22) е запишан како *Песок*.

Средополе – нива. Називот доаѓа од сложен географски апелатив *средополе* (сп. *средонос, средорек* кај Видоески, 1999: 149), образуван од морфемата *сред-*, којашто доаѓа од прилогот *среде* (од ст.сл. **срѣдѣ**), од интерфиксот *-о-* и од именската форма *поле* ‘земјишна обработлива површина’, од прасл. **pȍl̥e* (Derksen, 2008: 411). Во студијата на Трифуновски (1968: 22) е запишан топонимот *Средно Поле*.

Црни Лак – нива. Првиот дел од синтагмата се однесува на придавката *црни,* која се јавува во својата сложена форма *црн-* (< прасл. **čьrnъ*, в. Derksen, 2008: 92) за м. р. од анафорската заменка *и-же, ја-же, је-же*, а вториот, пак, доаѓа од географскиот

поим *лак/лаг* (< прасл. **lǫ̑gъ*, в. Derksen, 2008: 288) со значење ‘рамнина покрај река’ (Видоески, 1999: 82), при што финалното *к* претставува резултат на обезвучувањето на *г* во оваа позиција. Овој топоним кај Трифуновски (1968: 22) е регистриран како месност, а Смиљаниќ (Смиљанић, 1935: 470) го бележи како извор во атарот на селото Орланци.

Панаѓур – нива. Со овој назив се именувани места, каде што се собирале луѓето за панаѓури, собори и сл., а апелативот *панаѓур* претставува заемка од грч. *πανήγυρις*, преземена уште во ст.сл. панагюръ (Иванова, 1996: 471).

Ќумурец – нива. Топонимот претставува образување со суф. *-ец* од апел. *ќумур* ‘јаглен’, кој доаѓа од тур. *kömür*. Смиљаниќ (Смиљанић, 1935: 470) го бележи како *Ќумурица*. Постоењето на варијантата *Ќумурица* упатува на тоа дека топонимот не е настанат со топонимизација на деминутивниот апелатив *ќумурец*, туку дека настанал на топонимиско рамниште, при што суфиксот *-ец* извршил супстантивизација на придавката **Ќумурен* од синтагма од типот **Ќумурен Дол*, по пат на дезинтегрална деривација.

Горно Ливаѓе – нива. Првиот дел од синтагмата се однесува на формата за ср. р. еднина од придавката *горен* (*горн-а/-о/-и*), додека вториот дел доаѓа од колективната именка *ливаѓе*, образувана од апел. *ливада* (од грч. *λιβάδι*) со суф. *-је*. Со оглед на тоа што „колективот не може да се вклопи во категоријата на бројот“ (Пјанка, 1970: 302), кај составите со колективни именки често се јавува придавка во ср. р. еднина што е предизвикано од формалната сличност на колективните именки со именките од ср. р. (сп. и Јачева-Улчар, 2005: 388–389).

Долно Ливаѓе – нива. Придавскиот дел од синтагмата укажува дека се работи за месност ‘што е на ниско место, спротивно од горен, горно’ и доаѓа од формата за среден род од придавката *долен* (*долн-а/-о/-и*), од прасл. **dolьnъ* (БЕР 1, 410), додека именската компонента се однесува на колективната именка *ливаѓе* (в. погоре).

Под Задел – нива. Називот претставува синтагматски состав од предлогот *под* со просторно значење и географскиот термин *задел* со значење ‘забран, задел – место под шума забрането да се сече или да се пасе во ливада’, особено фреквентен во Западна Македонија, прасл. **za* + **dělъ* (Видоески, 1999: 61; Derksen, 2008: 103). Топографските карти на Р С Македонија во атарот на селото Орланци го бележат топонимот *Шут Задел*.

Дупана – нива. Називот претставува аугментативна форма од фреквентниот географски термин *дупа* ‘длабнатинка в земја’, од прасл. **dupa; *dupę* (Dersken, 2008: 97), просторно определена со членската наставка *-на*.

Спасеница – нива. Топонимот претставува образување со суфиксот *-ица* од личното име *Спасен*, кое според Станковска (1992: 256) доаѓа од глаголската придавка *спасен*, регистрирано во XV век.

Симунец – нива. Топонимот претставува образување со суфиксот *-ец* од личното име Симун, регистрирано во XIX век (Станковска, 1992: 251) како варијанта на *Симон*, дојдено од грч. *Σίμων*, библиско име со хебрејско потекло, присутно од XII век.

По Габер – нива. Првата компонента во називот се однесува на предлогот *по* со пространствено значење, додека втората компонента произлегува од фитонимот *габер* ‘вид дрво со жилести и назабени лисја, со мазна сива кора и бела срцевина што се користи за изработка на музички инструменти и на други предмети; *Carpinus betulus*’, кој го континуира прасл. **grabrъ* (Pokorny, 1959: 404).

Кофилица – нива. Топонимот е изведен од синтагма од типот *Кофилна (Нива),* чиј атрибут е супстантивизиран со суф. *-ица* по отфрлањето на суфиксот *-на* за ж. р. (: -н-, за м. р.) и именскиот дел од синтагмата. Доаѓа од дијалектниот апелатив *кофил* ‘ковил – растение со долги и меки иглички на класјето; *Stipa pennata*’, или, пак, од личното име *Ковил*, дијал. *Кофил* (Станковска, 2001: 218–219).

Сунал – нива. Топонимот доаѓа од географскиот термин *сунал* со значење ‘место, каде што се лизга почвата, одрон’,

регистиран како топоним на повеќе места во Поречието (Видоески, 1999: 155), додека лексемата *сунатица* означува ‘одроната земја; поместена од својата почва’. Иванова (1996: 629) бележи дека *суниште* означува ‘место што се сунува’, од гл. *суне* ‘се лизга, се спушта’, кој води потекло од ст.сл. **соунѫти** ‘сипе, паѓа’.

Карбунечки Мос – ливада. Придавскиот дел од називот е образуван од ојконимот *Карбуница*, село регистрирано уште во турските пописни дефтери од 15 и од 16 век (Соколоски, 1981: 126, 132), со суф. *-чки* (: ст.сл. *-ьск-* во својата секундарно топонимиска функција (Станковска, 2000: 234; Јачева-Улчар, 2005: 345, 347). Според Станковска (2001: 192) името *Карбуница* доаѓа од синтагма од типот **Карбуна (Вьсь)*, чиј прв дел е образуван од личното име *Карбун (Карб(а) + -ун)* со суф. *-ъ*, ж.р. *-а*, а по отфрлањето на именката *вьсь* ‘село’ таа се супстантивизирала со суф. *-ица*. Именскиот дел од називот се однесува на апелативот *мост*, при што во финална позиција се испушта *т* во консонантска група зад фрикативните /*с, ш*/. Доаѓа од прасл. **môstъ* (Derksen, 2008: 326–327).

Заклучок

Преку анализата на топонимите запишани во пописот на Серафим Дабиќ од 1873 година се обидовме да ги прикажеме семантичката мотивираност и зборообразувачката структура на дел од топонимискиот систем на селото Орланци и неговата околина. Доминантни се називите, образувани врз основа на географски термини, а се присутни и топоними што упатуваат на земјоделски термини или, пак, содржат фитонимска или зоонимска основа, што упатува на тесната поврзаност на локалното население со природното опкружување и стопанските активности. Неретки се и образувањата со антропонимска основа, кои укажуваат на приватно-сопственичките или на родовските обележја во именувањето на просторот, додека извесни називи сведочат за социјално-културните активности во минатото.

Во однос на потеклото, преовладуваат називите што континуираат форми познати уште во прасловенскиот јазик. Во

мала мера среќаваме топоними во чија основа се нашле заемки од несловенските балкански јазици, како од грчкиот или од турскиот, но сите тие претходно поминале фаза на адаптација на македонскиот јазичен систем. Значаен дел од топонимите се формирани со продуктивните словенски суфикси, како *-ица, -ец, -иште/-ишта, -ани*, што сведочи за доминантниот јазичен слој во овој простор.

На крајот, во прилог го предаваме ракописот на Серафим Дабиќ, транскрибиран во онаа мера во којашто успеавме да го расчитаме, а паралелно ги предаваме и факсимилите од копијата на оригиналниот текст, со надеж дека овој материјал ќе биде предмет на идни препрочитувања и анализи.

Литература/References

Видоески, Божидар. (1999). Географската терминологија во дијалектите на македонскиот јазик. Скопје: МАНУ. [Vidoeski, Božidar. (1999). Geografskata terminologija vo dijalektite na makedonskiot jazik [Geographical Terminology in the Dialects of the Macedonian Language]. Skopje: MANU. (In Macedonian).]

БЕР 1 – Български етимологичен речник. (1971). Т. 1 (А–З). Георгиев, Владимир И. (Отв. ред.). София: Издателство на БАН. [BER 1 – Bălgarski etimologichen rechnik [Bulgarian Etymological Dictionary]. (1971). Vol. 1 (A–Z). Georgiev, Vladimir I. (Ed.). Sofia: Izdatelstvo na BAN. (In Bulgarian).]

БЕР 4 – Български етимологичен речник. (1995). Т. 4. Георгиев, Владимир И., Дуриданов, Иван (Отв. ред.). София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“. [BER 4 – Bălgarski etimologichen rechnik [Bulgarian Etymological Dictionary]. (1995). Vol. 4. Georgiev, Vladimir I., Duridanov, Ivan (Eds.). Sofia: Akademichno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”. (In Bulgarian).]

Иванов, Йордан Н. (1982). Местните имена между Долна Струма и Долна Места. София: Издателство на БАН. [Ivanov, Yordan N. (1982). Mestnite imena meždu Dolna Struma i Dolna Mesta [Local Names between Lower Struma and Lower Mesta]. Sofia: Izdatelstvo na BAN. (In Bulgarian).]

Иванова, Олга. (1996). Речник на топонимите во областа по сливот на Брегалница. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“. [Ivanova, Olga. (1996). Rečnik na toponimite vo oblasta po slivot na Bregalnica [Dictionary of

Toponyms in the Bregalnica Basin]. Skopje: IMJ "Krste Misirkov". (In Macedonian).]

Јачева-Улчар, Елка. (2005). Топонимијата на Тиквешкиот Регион. Докторска дисертација. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески". [Jačeva-Ulčar, Elka. (2005). Toponimijata na Tikveškiot Region [The Toponymy of the Tikveš Region]. Doktorska disertacija. Skopje: Faculty of Philology "Blaže Koneski". (In Macedonian).]

Караџић, Вук С. (1818). Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечима. Беч. [Karadžić, Vuk S. (1818). Srpski rječnik istolkovan njemačkim i latinskim riječima [Serbian Dictionary Interpreted with German and Latin Words]. Vienna. (In Serbian).]

Пјанка, Влоѓимјеж (1970). Топономастиката на Охридско-преспанскиот базен. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков". [Pianka, Włodzimierz (1970). Toponomastikata na Ohridsko-prespanskiot bazen [Toponymy of the Ohrid–Prespa Basin]. Skopje: Institute of Macedonian Language "Krste Misirkov". (In Macedonian).]

Смиљанић, Тома. (1935). Кичевија. Насеља и порекло становништва, књ. 28. 337–483. Београд. [Smiljanić, Toma. (1935). Kičevija [Kičevo Region]. Naselja i poreklo stanovništva [Settlements and Origin of Population], vol. 28. 337–483. Belgrade. (In Serbian).]

Соколоски, Методија. (1981). Кичевската нахија во XV и XVI век. Историја, 17(2). 95–135. Скопје. [Sokoloski, Metodija. (1981). Kičevskata nahija vo XV i XVI vek [The Kičevo District in the 15th and 16th Century]. Istorija, 17(2). 95–135. (In Macedonian).]

Станковска, Љубица. (1992). Речник на личните имиња кај Македонците. Скопје. [Stankovska, Ljubica. (1992). Rečnik na ličnite iminja kaj Makedoncite [Dictionary of Personal Names among Macedonians]. Skopje. (In Macedonian).]

Станковска, Љубица. (1995). Македонска ојконимија. Кн. 1. Скопје: Метаморфоза. [Stankovska, Ljubica. (1995). Makedonska ojkonimija. Vol. 1 [Macedonian Oikonymy]. Skopje: Metamorfoza. (In Macedonian).]

Станковска, Љубица (2000). Топонимискиот модел на -ьск- + -ица во македонската топонимија. Balcanoslavica, 26–27. 229–401. [Stankovska, Ljubica. (2000). Toponimiskiot model na -ьsk- + -ica vo makedonskata toponimija [The toponymic model of -ьsk- + -ica in Macedonian toponymy]. Balcanoslavica, 26–27. 229–401. (In Macedonian).]

Станковска, Љубица. (2001). Топонимите со суфиксот -ица во Македонија. Скопје; Прилеп: Матица македонска; Институт за старословенска култура. [Stankovska, Ljubica. (2001). Toponimite so

sufiksot -ica vo Makedonija [Toponyms with the Suffix -ica in Macedonia]. Skopje; Prilep: Matica makedonska; Institut za staroslovenska kultura. (In Macedonian).]

Станковска, Љубица (2002). Суфиксите -јь, -ьјь и -ъ во македонската топонимија. Прилеп: Институт за старословенска култура. [Stankovska, Ljubica. (2002). Sufiksite -jь, -ьjь i -ъ vo makedonskata toponimija [The Suffixes -jь, -ьjь and -ъ in Macedonian Toponymy]. Prilep: Institut za staroslovenska kultura. (In Macedonian).]

Трифуновски, Јован. (1968). Кичевска котлина – сеоска населља и становништво. Скопје. [Trifunovski, Jovan. (1968). Kičevska kotlina – seoska naselja i naselenie [The Kičevo Basin – Rural Settlements and Population]. Skopje. (In Macedonian).]

ТРМЈ 3 – Толковен речник на македонскиот јазик. (2006). Т. 3. Конески, Кирил (Отв. ред.). Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“. [TRMJ 3 – Tolkoven rečnik na makedonskiot jazik [Dictionary of the Macedonian Language]. (2006). Vol. 3. Koneski, Kiril (Ed.). Skopje: IMJ "Krste Misirkov". (In Macedonian).]

ЕРСЈ 1 – Етимолошки речник српског језика. (2003). Св. 1. Лома, Александар (Отв. ред.). Београд: САНУ. [ERSJ 1 – Etimološki rečnik srpskog jezika [Etymological Dictionary of the Serbian Language]. (2003). Vol. 1. Loma, Aleksandar (Ed.). Belgrade: SANU. (In Serbian).]

ЭССЯ 32 – Этимологический словарь славянских языков. (2005). Т. 32. Трубачев, О. Н., Журавлев, А. Ф. (Отв. ред.). Москва: Наука. [ESSJa 32 – Etimologicheskii slovar' slavianskikh iazykov [Etymological Dictionary of the Slavic Languages]. (2005). Vol. 32. Trubachev, O. N., Zhuravlev, A. F. (Eds.). Moscow: Nauka. (In Russian).]

Derksen, Rick. (2008). Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon. Leiden; Boston: Brill.

Pokorny, Julius. (1959). Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Vol. 2 [Indo-European Etymological Dictionary]. Bern / München: Francke Verlag. (In German).

Skok, Petar. (1971). Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Vol. 1 [Etymological Dictionary of Croatian or Serbian Language]. Zagreb: JAZU. (In Serbo-Croatian).

Извори

Фонд „Блаже Конески“: АЕ БК 232. Архив на Македонската академија на науките и уметностите, Скопје. [*Blaže Koneski* Fund: AE BK 232, Archive of the Macedonian Academy of Sciences and Arts, Skopje.]

Агенција за катастар на недвижности на Република Северна Македонија. *Топографска карта (вектор).* Достапно на:

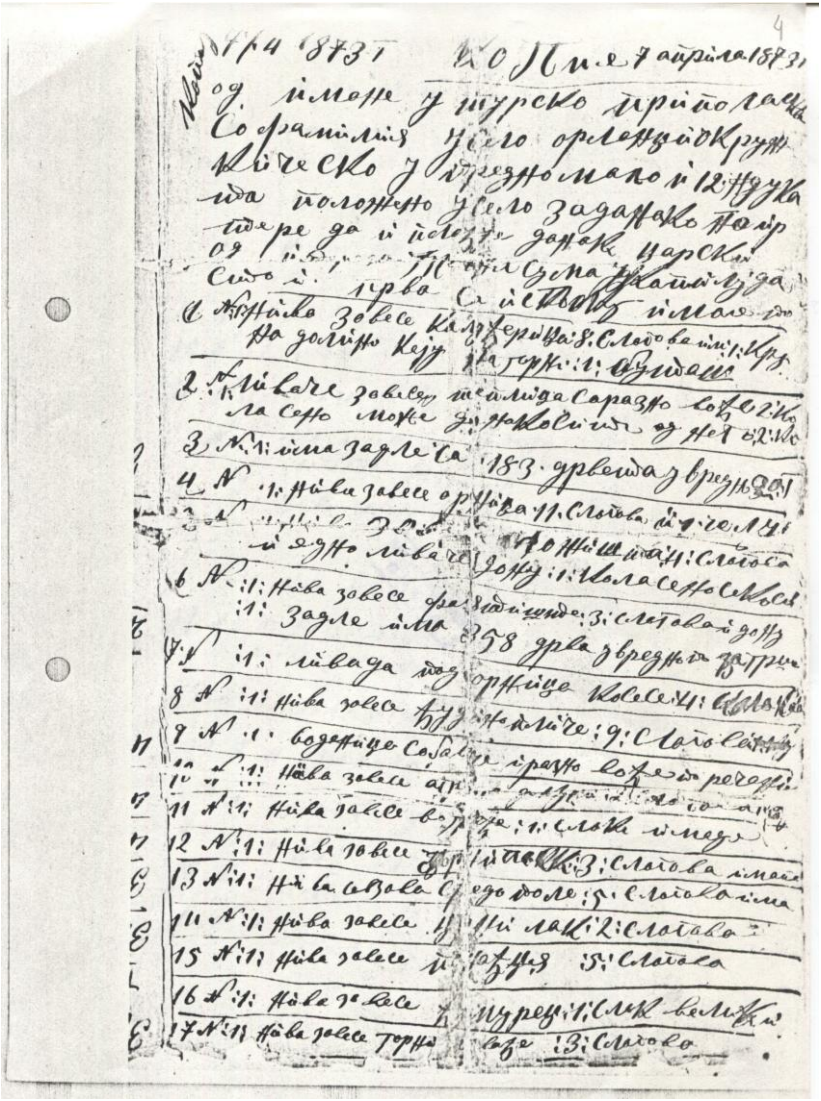
https://nipp2.katastar.gov.mk:5003/geonipp/#mapPanel [Agency for Real Estate Cadastre of the Republic of North Macedonia. *Topographic map (vector).* Available at: https://nipp2.katastar.gov.mk:5003/geonipp/#mapPanel]

Прилог

7 априла 1873

од имане у турско при поласка
со фамилия у село Орланци окруж[...]
Кическо у предно мало и 12 дука-
та положено у село за данако [...]
тере да и полози данок царски
од [...] сума дуката [...]
сто и прва [...] имането

1) *~~№~~ нива зове се Калуђерица 8 слогова им [...]*
   На долина кају на горни 1 пустеш
2) *~~№~~ ливаче зове се Теплица са разно воће 2 ко-*
   ла сено може да накоси [...] од него 2: ко[ла]
3) *~~№~~ 1: има задле са 183 дрвета у вредност*
4) *~~№~~ 1: нива зове се Орница 11 слогова и 1 челу*
5) *~~№~~ 1: нива зове се [Л]ожишта 4 слогова*
   и едно ливаче до ну 1 кола сено се коси
6) *~~№~~ 1 Нива зове се Ф[илипиште] 3 слогова и до ну*
   1 задле има 358 дрва у вредност [...]гроша
7) *~~№~~ 1 ливада под Орница косе се 4 [...]*
8) *~~№~~ 1: нива зове се [Ћудоно] Поличе 9 слогови [...]*
9) *~~№~~ 1: воденица со бавча и разно воће[то] Речани*
10) *~~№~~ 1 нива зове се [...] дол [...]*
11) *~~№~~ 1: нива зове се в[ограђе] : 1 : слок имад*
12) *~~№~~ 1: нива зове се Горни Песак : 3 : слогова имат*
13) *~~№~~ 1: нива се зове Средо Поле : 5 : слогова има*
14) *~~№~~ 1: нива зове се Црни Лак : 2 :*
15) *~~№~~ 1: нива зове се Пана[ћур] : 5 : слогова*
16) *~~№~~ 1: нива зове се Ћумурец : 1 : слок велики*
17) *~~№~~ 1: нива зове се Горно [Ливаће] : 3 : слогова*

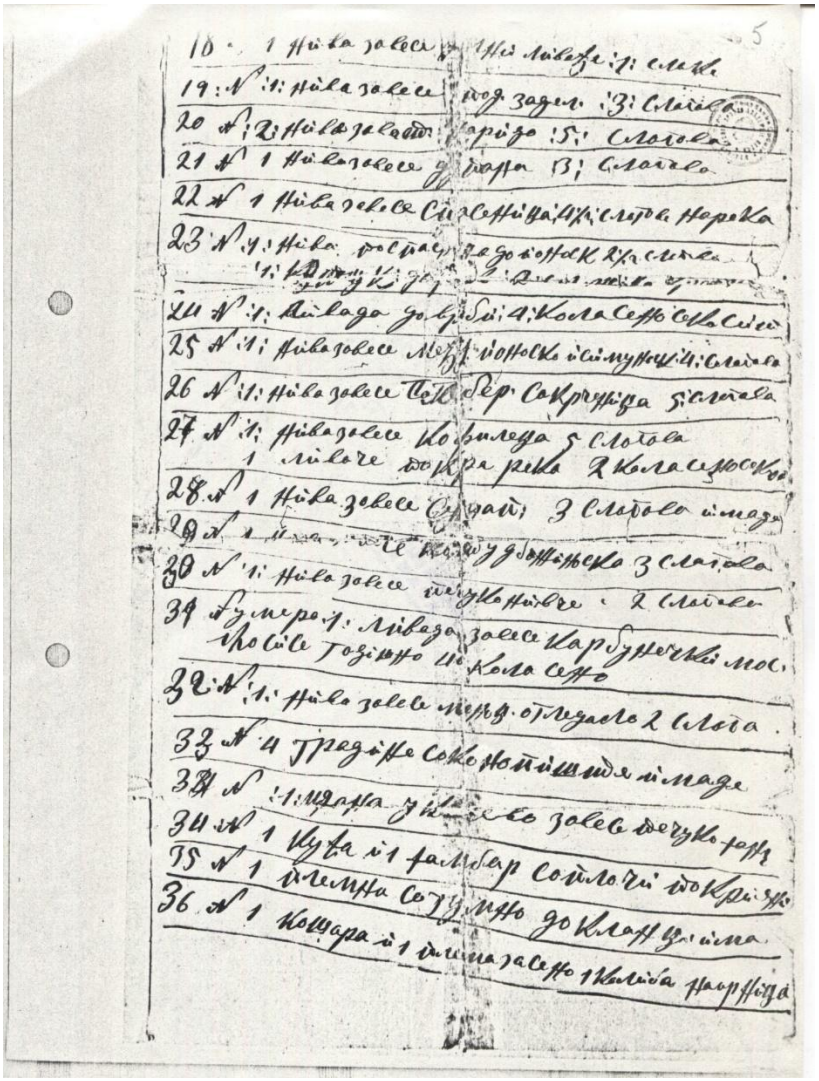
Ракописот на Серафим Дабиќ, л. 1 (Архив на МАНУ, Фонд „Блаже Конески“, АЕ БК 232).

18) *№ 1: нива зове се [Долно] Ливаће: 1 : слок*

19) *№ 1: нива зове се Под задел : 3 : слогова*

20) *№ 2: ниве зове се [...] до : 5 : слогова*

21) *№ 1: нива зове се Дупана : 3 : слогова*
22) *№ 1: нива зове се Спасеница : 4/1 : слогова на рака*
23) *№ 1: нива по Спас[еница]до Јоноск[о] 2/? слогова […]*
24) *№ 1: ливада до врби : 4 : кола сено се косит*
25) *№ 1: нива зове се међу Јоноско и Симунец : 4 : слогова*
26) *№ 1: нива зове се По Габер са крченица : 5 : слогова*
27) *№ 1: нива зове се Кофилица 5 слогова*
1 ливаче покра река 2 кола сено се коси
28) *№ 1: нива зове се Сунал 3 слогова имад*
29) *№ 1: нива зове се […] у д Божиноско 3 слогова*
30) *№ 1: нива зове се [Печуко] Нивче 2 слогова*
31) *№ у мере 1 ливада зове се Карбунечки Мос*
коси се годишно 4 кола сено
32) *№ 1: Нива зове се […] Огледало 2 слога*
33) *№ 4: градине со конопиште имаде*
34) *№ 1 меана у К[ич]ево зове се [Печуко] Хан*
1 кућа и 1 хамбар со плочи покриени
35) *№ 1 племна со гумно до кланцима*
36) *№ 1 кошара и 1 племна за сено 1 колиба [на Орница]*

Ракописот на Серафим Дабиќ, л. 2 (Архив на МАНУ, Фонд „Блаже Конески“, АЕ БК 232).

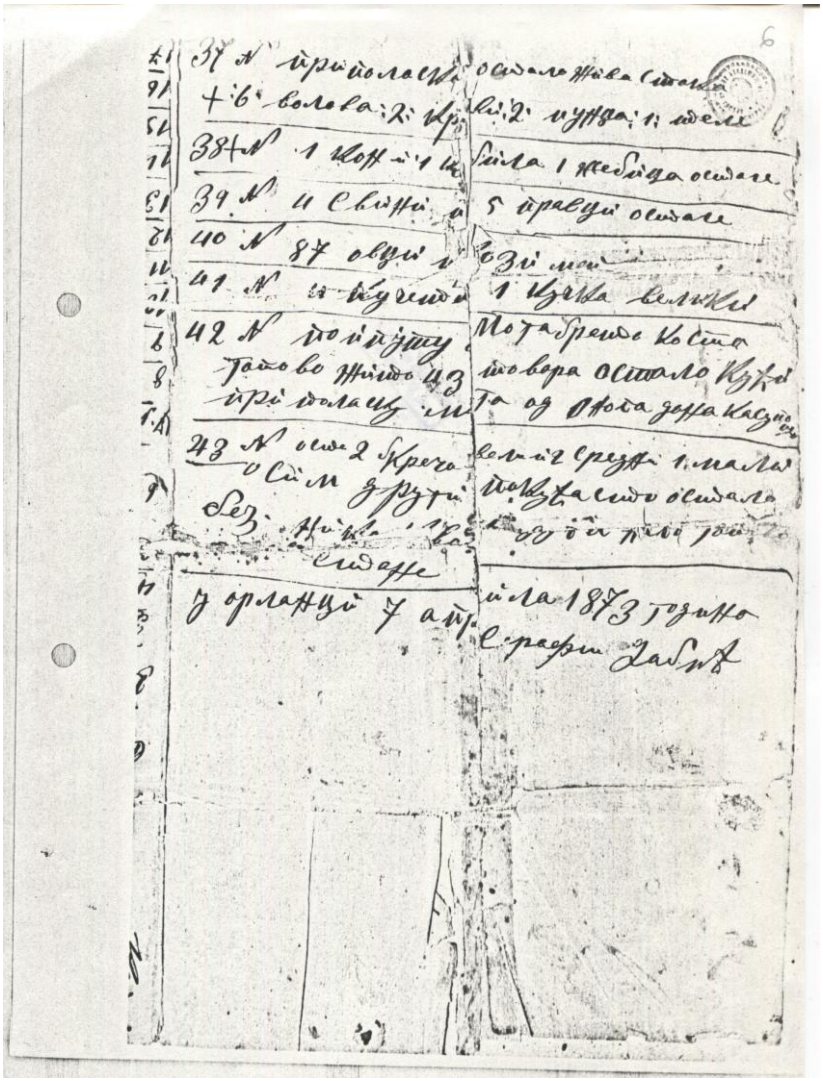
37) ~~№~~ *при поласка остало жива стока*

+ 6 волова : 2 крави : 2 јунца : 1 теле

38) ~~№~~ *1 кон и 1 кобила 1 жребица остало*

39) ~~№~~ *4 свини и 5 прасци остало*
40) ~~№~~ *87 овци и кози мои*
41) ~~№~~ *и кучето 1 кучка велика*
42) ~~№~~ *по и путу мога брата Коста*
готово жито 43 товара остало кући
При поласку мога од онога дана ка су по[шли]
43) ~~№~~ *исто 2 креча вели[к]и 2 средни 1 мали*
осим други покућа сто остало
без никаква друга […]
[…] стане
у Орланци 7 априла 1873 година

Серафим Дабић

Ракописот на Серафим Дабиќ, л. 3 (Архив на МАНУ, Фонд „Блаже Конески“, АЕ БК 232).

UDK: 929 Kleopatra VII:94(38)"-03/-01":321.15

ДИНАСТИЧКИОТ ЛЕГИТИМИТЕТ НА КЛЕОПАТРА ВО ВОЈНИТЕ НА *ДИЈАДОСИТЕ*

Наталија Поповска
Институт за национална историја во Скопје
Универзитет „Св, Кирил и Методиј“ во Скопје
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-6357-126X

Клучни зборови: Клеопатра, дијадоси, Аргеади, династички легитимитет, кралски жени, хеленистички период.

Резиме: Студијата *Династичкиот легитимитет на Клеопатра во војните на дијадосите* се занимава со историскиот наратив за Клеопатра, единствената родена сестра на Александар III и ќерка на Филип II и Олимпијада. Иако важна, таа е занемарена личност кога станува збор за истражувањата на политичките превирања што следеле по смртта на Александар III, во 323 г. ст. е. Појдовна основа за истражувањето се сведоштвата од историографските извори (Диодор од Сицилија, книги XVI – XX, Плутарх и Јустин), а трудот го истражува кралскиот статус на Клеопатра и нејзината положба во вкрстените/испреплетените интереси за македонскиот престол од страна на Дијадосите 323 – 308 г. ст.е). Со анализа на наративната рамка и на политичкиот контекст, во кој се одвивал животот на Клеопатра, преку оваа студија може да се насети положбата на македонските кралски жени, кои биле заглавени меѓу личниот избор и патријархатот, поради што постојано биле во неизвесна и во позиција опасна по живот. Според она што е познато за Клеопатра, таа живеела меѓу Епир, Македонија и Сарди, во свет на машката доминација на наследниците на нејзиниот брат Александар III. Од моментот кога останала вдовица на епирскиот крал Александар I, а особено по смртта на нејзиниот брат, била мета на водечките генерали во македонското кралство за остварување на кралскиот легитимитет и на борбите за превласт во раниот хеленистички период. Од сето тоа може да се согледа дека животот и смртта на Клеопатра ја отсликуваат тензијата меѓу наследниот суверенитет и патријархалната контрола, донекаде ја разјаснуваат улогата на кралските жени, и може да се добие увид во моделите на династичкиот легитимитет во периодот по смртта на Александар III.

THE DYNASTIC LEGTIMACY OF CLEOPATRA IN THE WARS OF THE *DIADOCHOI*

Natalija Popovska
Institute of National History in Skopje
"St. Cyril and Methodius" University in Skopje
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-6357-126X

Keywords: Cleopatra, *Diadochoi,* Argeads, dynastic legitimacy, royal women, Hellenistic period

Summary: The study *The Dynastic Legitimacy of Cleopatra in the Wars of the Diadochi* examines the historical narrative concerning Cleopatra, the only full sister of Alexander III the Great and daughter of Philip II of Macedon and Olympia. Although a figure of considerable importance, she has remained largely neglected in scholarship addressing the political upheavals that followed the death of Alexander III in 323 BCE. The point of departure for this research lies in the testimonies preserved in historiographical sources—Diodorus of Sicily (Books XVI–XX), Plutarch, and Justin. The paper investigates Cleopatra's royal status and her position within the intersecting and competing interests surrounding the Macedonian throne during the period of the Wars of the Diadochi (323–308 BCE). Through an analysis of the narrative framework and the political context in which Cleopatra's life unfolded, this study offers insight into the condition of Macedonian royal women, who were caught between personal agency and patriarchal constraints, and consequently remained in a state of uncertainty and constant mortal danger. According to the extant evidence, Cleopatra lived between Epirus, Macedonia and Sardis, in a world dominated by the male successors of her brother, Alexander III. From the moment she was widowed by Alexander I of Epirus—and especially after her brother's death – she became a focal point for the leading generals of the Macedonian kingdom, who sought through marriage to her to secure royal legitimacy and supremacy in the struggles of the early Hellenistic period. Ultimately, Cleopatra's life and death reflect the tension between hereditary sovereignty and patriarchal control, illuminating the role of royal women and offering valuable insight into the patterns of dynastic legitimacy in the period following the death of Alexander III.

Увод

Историографијата за периодот по смртта на Александар Велики (323 г. ст.е.) обично се фокусира на политичките и на воените подвизи на неговите наследници/дијадосите, додека пак женските фигури од династијата на Аргеадите остануваат на маргините на научниот интерес и покрај тоа што имале важна улога во процесот на пренесување на кралскиот легитимитет. Меѓу многуте личности, кои се движеле во политичкиот простор по смртта на Александар III, неговата сестра Клеопатра се појавува низ наративите за војните на дијадосите, преку кои дознаваме дека нејзината улога била политичка и симболична во турбулентните години по неговата смрт, во контекст на династичкиот континуитет. Таа била неговата единствена родена сестра, ќерка на Филип II и Олимпијада, која никогаш не била директно вклучена во владеењето со кралството, но фактот дека најблиските генерали на Александар (Леонат, Пердика и Птолемај) се обидувале да склучат брак со неа, зборува за нејзиниот династички капитал и за легитимирањето на авторитетот во рамките на поделениот свет по смртта на Кралот.

Во современиот дискурс нејзиното име некако е во сенката на неколкуте кралски жени со име Клеопатра и моќната египетска кралица со исто име, којашто доминирала во античката историја. Античките/примарните извори и историографските традиции донекаде ја обликувале сликата за неа. Делата на Диодор од Сицилија („Историска библиотека XVIII – XIX“), „Плутарх“ („Александар“; „Евмен“) и Јустин („Епитомите на Помпеј Трог XIII“), даваат фрагментарни податоци за нејзиниот живот, но сепак од нив може да се стекне впечатокот за неа и за нејзината позиција. Како и многу жени со слично потекло и таа била заглавена меѓу: кралските привилегии, родовата предодреденост и политичката ранливост: како ќерка на Филип II и Олимпијада, како сестра на Александар III, како вдовица на кралот Александар I од Епир и конечно потенцијална кралица со свои амбиции, или претпоставени амбиции кои предизвикувале вознемиреност кај како претендентите на македонскиот престол. Во историските сведоштва, личната приказна на Клеопатра не се одвојува од нејзината политичка улога и таа стои на преминот на

промената од начинот на владеење на династијата на Аргеадите во хеленистичките монархии. Современата историографија сè повеќе се свртува кон проучување на дејствувањето на кралските жени во антиката[1], преиспитувајќи го нивното влијание во тогашните патријархалните структури. Главно место имаат трудовите на Елизабет Карни, во кои е нагласена улогата на кралските жени како „посредници на моќта“ во македонската и во хеленистичката политика. Целта на оваа студија е, преку личноста на Клеопатра, нејзиниот живот, политичките/брачните понуди и нејзината смрт, колку што е можно да се согледаат политичката и родовата перспектива, културните обрасци и политичката практика во конкретниот период и карактерот на династичкиот легитимитет.

Името Клеопатра во митот и во македонската и во хеленистичката династичка традиција

Името Клеопатра (грчки: Κλεοπάτρα, Kleopátra) потекнува од старогрчкиот јазик и буквално значи „таткова слава“, односно таа што му носи слава на својот татко (κλέος – „слава“, πατήρ – „татко“). Симболиката на името е поврзана со истакнување на татковската чест, што ги одразува вредностите на патријархалниот поредок. Во енциклопедискиот корпус на Pauly–Wissowa (Pauly–Wissowa 1921: XI 736-738) се регистрирани вкупно триесет и три носителки на ова име, што укажува на долготрајната употреба и широката распространетост во хеленскиот/хеленистичкиот културен простор. Најстарото литературно сведоштво за името потекнува од Хомеровата „Илијада“ (Hom. *Il.* IX.555–605), во стиховите, каде што Фојник (Феникс) му зборува на Ахил за Клеопатра[2], сопругата на херојот Мелеагар од Ајтолија. Мелеагар, како што е познато, одбивал да се бори за опседнатиот Калидон сè додека Клеопатра, со молби,

[1] Во книгата „Историја на Аргеадите“ од Наде Проева има само неколку реда за македонските кралици (Проева 2004: 333–334).

[2] За потеклото на Клеопатра, жената на Мелеагар има сведоштво во *Библиотеката* на Аполодор (Apol.III.12.2).

не го натерала да се врати во битката (Apol.III.12.2.) Друга митолошка носителка на името Клеопатра била ќерката на Тројј, епонимниот херој на Троја и нимфата Калирој, потоа се споменува како една од нереидите и како сестра на кралот Мида, легендарниот крал на Фригија. Во митографската традиција името Клеопатра се спомнува и како една од девиците што, Локриѓаните биле обврзани да ги испраќаат во Троја, секоја година, како ритуално покајание за претходните престапи (силување и скрнавење на светилиште) на Ајант за време на Тројанската војна. (Str. XIII, 1.140; Paus. X 31.1-2). Во трагедијата „Антигона“, Софокле не ја именува Клеопатра, но таа е имплицитно присутна како жена на Финеј, што покажува дека оваа традиција ѝ била позната на античката публика (Soph. *Ant*. 966–987; Apolod. I. 9.21). Клеопатра била и една од сопругите на кралот Пердика II (втора половина на V век ст.е.) (Diod. XIV 37.6). J. Борза ја споменува Клеопатра како сопругата на кралот Архелај: „Клеопатра, инаку непозната, но со познато македонско име“ (Борза 2004: 199). Всушност, Архелај се оженил со својата помајка, жената на Пердика II[3]. Ова биле најраните појавувања на името во династијата на Аргеадите, а подоцна станало вообичаено и омилено име за македонските девојчиња, како што вели Хамонд (Hammond, 1972: 34–41; 169), и подоцна во хеленистичките кралски семејства.

Меѓу историските носителки на ова име секако се издвојува Клеопатра (приближно 354 – 308 г. ст.е.), ќерката на Филип II и Олимпијада и сестрата на Александар III. Иако хронолошки далечна, нејзината историска појава е замрачена од подоцнежната и најпознатата Клеопатра во античката историја, односно од Клеопатра VII Филопатор, припадничка на династијата на Птолемаидите, последна владетелка на Египетското Кралство (69 – 30 г.ст.е.), ќерка на Птолемај XII Аулет. Таа била позната по своите сојузи со Јулиј Кајсар и Марк Антониј и по нејзината смрт, односно нејзиното самоубиство по поразот во битката кај Актиј (31 г. ст.е.). Клеопатра било името и

[3] Види повеќе за најраната генеалогија на Аргеадите кај Hammond, 1972, 34-41.

на македонската благородничка од IV век ст.е, позната како последната сопруга на Филип II (Athen*., Deipnos*., XIII, 818 b-c), којашто, според потеклото, не припаѓала на династијата на Аргеадите, но била внука на Атал, благородник од „внатрешниот круг“ на Филип II. Името Клеопатра станало особено распространето во хеленистичкиот Египет, каде што во рамките на династијата на Птолемаидите го носеле повеќе кралски жени, симболизирајќи династичка традиција, легитимитет и можеби повикување на македонското потекло[4]

Историски извори за Клеопатра и современите историографски парадигми

Главните антички извори, кои даваат податоци за Клеопатра (Диодор, Плутарх и Јустин), ја претставуваат како „предмет“ во династичките борби по смртта на Александар. Нејзиното убиство, по наредба на Антигон, му послужило на Плутарх за морална осуда на наследниците и за споредба со доблеста на благородниците, кои го обележале времето на Александар.

[4] Други познати историски носителки на името Клеопатра биле: Клеопатра I Сира (починала 176 г. ст.е.) ќерка на Антиох III од Селевкидската Империја, сопруга на Птолемај V Епифан, прва селевкидска принцеза, којашто се омажила за член на династијата на Птолемај. Била регент на својот син Птолемај VI. Потоа Клеопатра II (околу 185 – 116 г.ст.е.), ќерка на Клеопатра I и Птолемај V. Се омажила за својот брат Птолемај VI Филометор, а подоцна и за нејзиниот друг брат, Птолемај VIII Евергет II. Била една од најдолговечните и политички најактивните птолемајски кралици. Клеопатра III (околу 160 – 101 г. ст.е.), била ќерка на Клеопатра II и Птолемај VI, сопруга на Птолемај VIII, кој бил нејзин чичко. Владеела заедно со своите синови; позната по силното политичко влијание и вмешаност во династички интриги. Била убиена од нејзиниот син Птоломеј X. Клеопатра IV (II век ст.е.) ќерка на Клеопатра III и Птолемај VIII. Се омажила за својот брат Птолемај IX, а потоа за Антиох IX Кизикен од Сирија. Била убиена од нејзината сестра Трифена. Клеопатра V Трифена (1 век ст.е.), која веројатно е ќерка или е сестра на Птолемај XII Аулет. Таа била мајка на Клеопатра VII (иако некои извори велат дека Клеопатра VI била нејзина мајка). Нејзиниот живот и идентитетот се непознати. Клеопатра VI Трифена (I век ст.е.). можеби била сестра на Клеопатра VII. Можеби Клеопатра V Трифена и Клеопатра VI Трифена се една иста личност. Нема јасни податоци во изворите.

Јустин ја споменува во врска со нејзиниот брак со Александар I од Епир и ја користи за илустрација на моралниот пад во кралството и минливоста на моќта, но истовремено ја нагласува нејзината улога како носителка на континуитетот на династијата на Аргеадите. Диодор, пак, преку сведоштвата за брачните понуди од страна на дијадосите, заедничките постапки со нејзината мајка Олимпијада и за нејзината преписка со Леонат, војсководец и близок пријател на нејзиниот брат Александар, остава простор за размислување во правец дека таа имала чувство за политичката реалност во која се наоѓала и храброст да преземе конкретни чекори. Тројцата автори ја признаваат нејзината династичка вредност, но нејзиното дејствување го претставуваат како условено, посредувано и ограничено од патријархалните рамки и како резултат на машките амбиции, промовирани најнапред од нејзиниот татко, потоа од нејзиниот брат и конечно од дијадосите, гладниза власт. Од родова перспектива, Клеопатра не е никаков исклучок. Скудните податоци за неа, начинот на кој е претставена, се резултат на нормативните модели и стандарди, својствени за старите општества и за античките автори, кога станува збор за моќ и власт на жените, односно, за границите на прифатливото политичко дејствување на жените во машкиконструираните наративи. Женската моќ е прифатлива само во функција на машкиот легитимитет, а политичкото дејствување на жените се смета за морална опасност, спротивна на нејзината „биолошка нужност“ и „природниот“ поредок (Arist. *Pol; Eth. Nicom.).*

Традиционалната историографија, следејќи ги античките автори без критичка дистанција, најчесто ја репродуцира таквата логика, што јасно се согледува во позитивистичката парадигма на историјата за дијадосите во студиите на Е. Бадијан (E. Badian 1984). Наспроти него, пристапот во студиите на С. Померој (Pomeroy, 1975: XIV-XX) и на Е. Карни, (E. Carney 2000) поставуваат поинаква парадигма, т.е. го воведуваат родот како аналитичка категорија и ја проблематизираат самата дефиниција на „политичко дејствување“ во македонскиот и во хеленистичкиот контекст. Токму оваа методолошка постапка овозможува поинакво читање на истите извори: полот, браковите

и трагичната смрт на Клеопатра не значат отсуство на дејствување, туку ги покажуваат можностите на кои кралските жени можеле да дејствуваат, да влијаат на политичките процеси и да остават трага во историјата (Поповска:, 2024: 22). Користејќи исти податоци, тие имаат различна теоретска рамка, од кои, првата, на Бадијан, ја разбира политиката како поле за дејствување исклучиво за мажите, додека пак Карни разгледува поширока рамка на социополитичките односи во старите општества, во кои, кралските жени, имале своја улога, влијание и реална моќ. Секако треба да се има предвид дека политичките постапки на Клеопатра, Олимпијада и другите кралски жени и воопшто жените во антиката, секогаш биле ограничени од патријархалните стеги: некогаш биле осмислени и планирани долгорочно, а честопати биле само спонтана реакција или прашање на преживување, отколку на вистинска моќ.

Животот на Клеопатра: династички контекст

Сочуваните податоци за Клеопатра се фрагментарни, интерпретирани и филтрирани низ наративите на подоцнежните историчари, кои пишувале во доцнохеленистичкиот и во римскиот период. И покрај скудните податоци, различните методи и цели на авторите, сепак, во приказот на Клеопатра, во трите главни извори (Диодор, Јустин и Плутарх) може да се забележи конзистентност и врз таа основа, колку што е можно, да се реконструира нејзиниот живот и нејзиното значење во периодот на борбите за власт, по смртта на што ја делеле жените од нејзин профил, низ вековите.

Клеопатра е родена во бракот на Филип и епирската принцеза Олимпијада (357 г. ст.е.), а нејзиното раѓање е во 354 г. ст.е., (Carney, 2000: 75). Како и сите претходни, и овој брак на нејзиниот татко бил политички мотивиран и бил влог во обезбедувањето на граничните области, односно на западната граница на кралството, на подолг рок. Со самото раѓање таа стекнала статус на највисокото скалило на кралска елита во Македонија. За нејзиното детство и евентуално образование не знаеме ништо, како што не знаеме ниту за нејзиниот брат сè до времето кога станал ученик на Аристотел (веројатно приближно

14 година). Веројатно таа била воспитувана како и другите кралски деца. Може да се претпостави дека дури и да немала организирано образование, како на пример, нејзиниот брат, присуството на грчки филозофи, уметници, ретори на македонскиот двор сигурно влијаеле на нејзиниот развој, а не ја исклучуваме ниту можноста Олимпијада да се погрижила за тоа, ако ништо друго, била упатена во некои религиски протоколи. Не постојат визуелни претстави на нејзиниот лик, ниту какви било референции во изворите за нејзиниот физички изглед. Отсуството на каква било претстава може да значи дека не се сочувани, но поверојатно е дека портретирањето било резервирано само за владетелите. Подоцна, во хеленистичките монархии, со појавата на династичкиот култ, се менува и кралската визуелна култура, преку која се испраќале политички пораки и затоа ликовите на Клеопатра VII (Ashton, 2008), на Арсиноја II (Carney, 2013: ch.7-9) се познати преку монети и статуи.

Поконкретни податоци за Клеопатра може да се следат почнувајќи од организирањето на нејзиниот брак, којшто, нејзиниот татко Филип II, го договорил со братот на Олимпијада, Александар I од Епир (Muller 2010: 181 Diod. XVI 91.1; Iust. IX.6.1, XII.6.4.) божем како чин на почитување на нејзиното семејство. Овој брак имал јасна политичка цел, а Филип веројатно го сметал за неопходен, заради зајакнување на политичките врски меѓу Македонија и Епир, кои биле ослабени со неговата венчавка со македонската благородничка Клеопатра во 337 г. ст.е. Тој брак предизвикал тензии кај Олимпијада и кај Александар и тие сметале дека ја загрозува неговата династичка позиција. Затоа, со брачниот сојуз на неговата ќерка со братот на Олимпијада, Филип сакал симболично да му даде поддршка на Александар и да ги разјасни дилемите околу наследството на македонскиот двор и веројатно да ја запре семејната расправија, поради која Олимпијада била замината во Епир. Сепак се вратила во Македонија, за да присуствува на свадбата на нејзината ќерка во Ајга (Carney*:* 2000, 203–6*;* Plut*., Mor. 179c*) Филип II ја претворил свадбата на својата ќерка Клеопатра со епирскиот крал Александар во настан со големо политичко значење (Diod.

XVI.91.4–93.2; Iust. IX.6.1–3.7). Имено, во 336 г. ст. е., тој веќе бил признат како хеленски хегемон и веднаш ги испратил своите најспособни генерали Атал и Парменион, како претходница во Мала Азија, заради подготовка на походот против Персија. Пред своето заминување, отишол во светилиштето во Делфи по одговори за својата иднина, а одговорот што го добил таму го толкувал како потврда на претстојната победа. Подоцнежните настани, меѓутоа, покажале дека пророштвото било алузија на неговата смрт за време на свадбените свеченост. Уверен во божјата наклонетост, на раскошните обреди и на јавните прослави во Ајга[5], Филип поканил бројни истакнати претставници од Хелада. Неговата големина била потврдена со доделување на златни круни од страна на претставниците на хеленските полиси, меѓу кои и Атина. За време на вториот ден од прославата, на процесијата, тој се појавил без стража, придружуван од статуи на дванаесетте богови и сопствената статуа поставена меѓу нив, како стремеж да биде почитуван како бог[6]. Во моментот кога влегувал во театарот, бил нападнат и бил ранет смртно од неговиот телохранител Павсанија. Со тоа, во четириесет и седмата година, по дваесет и пет години владеење, се издигнал до најмоќен крал во Европа:

> „Таков беше крајот на Филип, кој се направи себеси најголем од кралевите во Европа во своето време, а поради обемот на неговото кралство застана во придружба на дванаесетте богови“. (Diod. XV 95, 1)

Веднаш по транзицијата на власта, Александар започнал активности за зацврстување на своите позиции во Хелада и подготовки за походите на исток. Улогата на сопругот на

[5] Масовната свадба во Суза, во 324 г. ст.е., била направена според овој пример. Таа претставувала внимателнопоставена сцена на политички театар за да го легитимира заедништвото на македонската и ахеменидската кралска елита. Целта на оваа свадба и на свадбата во Ајга била стабилизација на надворешен и на внатрешен план во Македонското Кралство.

[6] Видете повеќе за тенденциите и за примерите на овој вид почитување во македонската кралска куќа, Popovska 2025: 699.

Клеопатра бил дел од воената стратегија на Александар, при што му била доделена одговорноста за чување на западната граница на кралството. Од тој момент Клеопатра станала дел од јавниот живот на двете кралства (Македонското и Молоското). Тој војувал во јужните италски провинции и таму го загубил животот во 331 година (Iust. 12.2; Str. VI, 1.5).

По смртта на сопругот, Клеопатра била слободна, но како и секоја жена со кралско потекло, била неизбежнопотенцијален инструмент за нови бракови и политички сојузи. Се очекувало бргу да се премажи, но тоа не се случило. Останала во Епир речиси 7 години и се чини дека имала контрола над својот живот, а очигледно и на одредени сегменти во кралството. Во кризните години (330 – 326 г. ст.е.), кога запрело снабдувањето на жито, Клеопатра примила голема количина жито од Кирена, што е посведочено во изворите (Paus. I, 11.3) и на натписот од Кирена, на кој има попис на грчките полиси на кои им е дадено жито (SEG IX 2, Greenwalt 2010: 296). Овие трансакции со житото имале дипломатско и политичко значење, а македонските кралеви допуштале вакви ангажмани на кралските жени, а веројатно биле нужни за да се одржи благосостојбата во кралството.

Според она што може да се прочита во изворите, се чини дека Клеопатра била доста блиска со својот брат. Александар ѝ испраќал подароци од воениот плен што го собирал на исток (Plut. *Alex.*, 25.4). Исто така ѝ доверил посредништво со Дионисиј, тиранинот на Хераклеја (на Црното Море) (Carney 1988: 390), со кој имал одредени несогласувања, со што искажал доверба во неа, а очигледно бил убеден и дека кралските жени можат да бидат вклучени во политичкиот живот на кралството, особено во дипломатски мисии, што подоцна станало вообичаено во хеленистичките кралства. Овие општествени и политички реалности во раниот хеленистички свет се спротивставуваат на Аристотеловата хиерархиска теорија за родот, според која тој, на жените, им припишува помала рационална способност и неспособност за политичко дејствување.

Во прилог на блискоста на Александар и Клеопатра кажува и коментарот на Плутарх, имено дека Александар не постапил добро кога:

> „… слушнал дека неговата сестра имала сексуална врска со згоден млад човек, не се разбеснил, туку само забележал дека треба да ѝ се дозволи да ужива во својата кралска положба.“(Plut. *Mor*., 818 b-c).

Веројатно таа живеела живот со сите привелегии на кралска жена, а очигледно имала и свои желби, интереси и капацитет да се погрижи за нивно остварување. Прашање е дали ова навистина било проблем ако е познато дека сексуалната слобода во паганството не познавала *сексуална вина*, што е измислица на христијанството. Паусанија вели дека таа се погрижила за гробницата на Телефан, свирач на флејта од Самос:

> „На патот од Мегара до Коринт се наоѓаат гробови, а меѓу нив и гробот на Телефан, флејтистот од Самос, за кој се вели дека го направила Клеопатра, ќерка на Филип, син на Аминта.“ (Paus. 1.44.6).

Оваа нејзина постапка зборува дека ѝ било всадено чувството за заштита и почит кон уметниците. За време на походот на Александар на исток, нејзината мајка Олимпијада останала на македонскиот двор во Пела, заедно со Антипатар, кралскиот намесник, одговорен за административна и воена контрола врз Македонија и Хелада. Но, поради несогласувањата со Антипатар, се вратила во Молосија/Епир и таму останала некое време со својата ќерка. (Diod. XVIII 9.4; Paus. 1.11.3). Веројатно начинот на водење на политиката од страна на Антипатар не ѝ се допаѓал на Олимпијада, која била исклучителнозаштитнички настроена кон својот син. Причините и подробностите за овој судир не се пренесени јасно во изворите, но може да се насети дека имало лична нетрпеливост, која произлегувала од нивните суети и наметнување на свои ставови во однос на владеењето. По некое време, веројатно по препорака на мајка си, Клеопатра отишла во Пела, во Македонија, можеби

заради контрола над Антипатар (Diod. VIII.49.4). На таков заклучок упатува тврдењето на Плутарх:

> „Востанијата и обидите за превратсе раширилe насекаде. Олимпија и Клеопатра се свртеле против Антипатар и си ги поделиле неговите задолженија, при што Олимпијада го присвоила Епир, а Клеопатра –Македонија. Велат дека кога Александар разбрал за ова, рекол оти мајка му направила подобар избор зашто Македонците не би можеле да поднесат да владее жена со нив.“ (Plut. *Alex* 68.3.)

Наспроти тоа, Антипатар барал свои поддржувачи меѓу македонските истакнати личности и предложил брачни сојузи со неговите ќерки[7]. Александар застанал во заштита на мајка си и сестра си и резултатот од тоа било отстранување на Антипатар од неговата функција и наредба (од страна на Александар) да оди во Бабилон Тоа се случило во последната година од неговото владеење. Антипатар всушност не ја послушал оваа наредба, односно одолговлекувал (Diod. XVII.118.1; Arr. VII.12.5–7), а во меѓувреме Александар ненадејно умрел во Бабилон (323 г. ст.е.). Несогласувањето на Клеопатра и на нејзината мајка со Антипатар продолжила по неговата смрт, но ја немале неговата заштита. Во претходниот цитат се содржи предвидувањето на она што можела да очекува Клеопатра. Ако дотогаш Клеопатра можела да си го дозволи луксузот да не влегува во брак со никого, во тој момент морала да размислува за својата иднина и безбедност. Диодор вели дека Касандар, Лисимах, Антигон и Птолемај сакале да се оженат со Клеопатра, заради нејзиниот статус на легитимна директна наследничка на Династијата на Аргеадите. Таа имала конкретна политичка тежина и бракот со неа би значел и власт над целото кралство. Династичкиот капитал ѝ овозможил да игра важна улога во војните меѓу дијадосите. Таа покажала

[7] Познато е дека неговата ќерка Никаја била верена за хилијархот Пердика. Двете други негови ќерки биле исто така мажени за македонски благородници: Фила за Кратер и Евридика за Птоломеј, сатрапот на Египет.

способност да иницира политички коалиции, да влијае на одлуките на генералите, па и располагала со свои ресурси. По смртта на Александар, политичката сцена, војската и територииte ја делеле моќните генерали на Александар и веднаш ги покажале своите намери. Клеопатра самата се обидела да се омажи најнапред за Леонат, соматофилакс (телохранител) на Александар, кого го повикала да дојде во Пела, но тој загинал или бил убиен во Тесалија за време на Ламиската војна (Plut.*Eum*.3). Антипатар исто така му ја понудил својата ќерка на Леонат (Diod.XVIII.12.1), каде што можеби овој интервенирал во неговото убиство. Секако, за потенцијалните бракови на својата ќерка, Олимпијада, имала свои идеи и планови. Во потрага по силен сојузник, Олимпијада му ја понудила Клеопатра на Пердика за да ја спречи Никаја, ќерката на Антипатар, да се омажи за него и ја испратила во Сарди, главниот град на Лидија. Но, Пердика одлучил да почека и да види која ќе му се покаже покорисна (Diod.XVIII, 23 1-3).

На некој начин, ова биле „знаци покрај патот“ за претстојните немири во кралството. Можноста да биде регент и кралски тетин на Александар IV, па дури и можеби крал регент, била премногу голема за да ја пропушти амбициозниот Пердика. За да добие на време и за да го отстрани Антипатар како пречка на своите намери, Пердика во тој момент сепак се оженил со неговата ќерка Никаја. Антипатар веројатно почнал да се сомнева во Пердика и се обратил кон други сојузници: Антигон, Птолемај и Лисимах. Постои и претпоставка дека тој сакал да се ожени со Клеопатра, но прерано умрел.

Во текот на зимата 322/321, Антигон го убедил Антипатар дека мора да се преземат акција против безмилосносниот, бескрупулозниот Пердика. Тој, на понижувачки начин, го отфрлил брачниот сојуз со ќерката на Антипатар. Веднаш потоа преку Евмен ѝ испраќал подароци на Клеопатра и ѝ понудил брак, додека таа била во Сарди за да ја добие врховната власт во Македонија. Поради оваа постапка Антипатар и сите други се свртеле против него, стравувајќи од неговиот брак со Клеопатра. Во тие судири и војни за превласт Пердика бил поразен и убиен (321/ 320 г. ст.е.). (Diod. 18.23.1–3, 25.3; Just. 13.6.4–8, Arr. *FGrH*

156, F 9.21). По смртта на Пердика, Клеопатра останала во Сарди, во средиштето на политичките интриги меѓу дијадосите. (Carney, 2010: 414-6; Diod. XVIII.23.3). Евмен, приврзаникот на Пердика, кој веќе бил осуден на смрт, од страна на Македонците, поради предавство, имал намера да се покаже пред Клеопатра и да направи некои воени маневри, но Клеопатра го замолила да замине, за да не го предизвикува гневот кај другите генерали, која особено не сакала Антипатар да ѝ приговори за наклоност кон Евмен (Plut.*Eum*.3). Таа очигледно почнала повеќе да стравува за својот живот. Нејзиниот престој во Сарди го контролирал Антигон, под изговор дека ја чува и заштитува, но наскоро ѝ станало јасно дека живеела во притвор, додека сите други од нејзиното семејство биле убивани. Откако Антипатар, кој веќе бил во поодминати години, умрел, неговиот син Касандар ги убил нејзината мајка Олимпијада, Александар IV и неговата мајка Роксана. Се оженил со нејзината полусестра Тесалоника. Тоа бил моментот на одлука на Клеопатра да се заземе за себе и да побегне од Сарди, па му се обратила на Птолемеј. Кога била откриена нејзината намера, Антигон наредил да ја убијат, во 308 г. ст.е., а за тоа ги обвинил нејзините дворјанки. Диодор известил за нејзиното убиство, кое слободно може да се нарече политички атентат во Сарди, по наредба на Антигон Еднооки от, кој се плашел дека таа би можела да направи одредени сојузи со неговите противници и да ја загрози неговата позиција:

> „5. Управникот на Сарди имал наредба од Антигон да внимава на Клеопатра и да ја спречи да излезе од градот. Подоцна, по наредба на истиот владетел, преку некои жени, го извршил нејзиното убиство. 6. Антигон не сакал убиството да му се припишува нему и затоа некои од тие жени ги обвинил за завера и ги казнил, а се потрудил погребот на Клеопатра да биде кралски. Така, Клеопатра, жената за чија рака се бореле најугледните генерали, го завршила животот, пред да биде договорен брак.“ (Diod. XX.37.5–6).

Убиството на Клеопатра било уште еден настан со кој се потврдила суровата логика на политиката на наследниците.

Клеопатра функционирала како симбол на наследниот суверенитет во политички поредок, кој ја исклучувал жената од непосредно владеење. Нејзиниот пример ја открива структурната противречност на раната хеленистичка монархија: легитимитетот останува поврзан за династичкото потекло, но носителките (кралските жени) на тоа потекло не се субјекти на политичката моќ. Од сите потенцијални брачни сојузи, бракот со Пердика, под услов тој да ги победел сите противници, можеби би било некакво продолжување и возобновување на кралството и на наследството на Аргеадите. Но, тоа било осуетено на самиот почеток на судирите меѓу дијадосите и таа веќе немала шанси.

Заклучок

Преку личноста на Клеопатра, нејзиниот живот и нејзината смрт можно е да се согледаат политичката и родовата перспектива, културните обрасци и политичката практика во конкретниот период и карактерот на династичкиот легитимитет, а секако остануваат отворени можностите за натамошни компаративни студии на другите кралски жени, како што се: Олимпијада, Евридика, Кинана, Арсиноја II, Береника итн., кои оставиле трага во античката историја. Тројцата антички автори ја признаваат нејзината династичка вредност, но нејзиното дејствување го претставуваат како условено, посредувано и ограничено од патријархалните рамки, а нејзината политичка активност е сведена на производ на машките амбиции, во контекст на хеленистичкиот модел на владеење, што во суштина е точно согледување. Од родова перспектива, Клеопатра не е никаков исклучок. Скудните податоци за неа, начинот на кој е претставувана е резултат на нормативните модели и стандарди, својствени за античките автори кога станува збор за моќ и власт на жените, односно, за границите на прифатливото политичко дејствување на жените во машкиконструираните наративи. Женската моќ била посредна и прифатлива само во функција на машкиот легитимитет, но сепак не може да биде занемарена. Своите обиди да излезе од тие рамки, ги платила со својот живот или како што вели записот кој му се припишува на Аријан: „Таа

се бранела поенергично, отколку што можело да се очекува од жена“ (Arr. *Ta meta Alex*.)

Извори

Apollodorus. The Library. (1921). Vol. 1,2 Books 1–3.9. Translated by J. G. Frazer. Loeb Classical Library 121. Cambridge, MA: Harvard University Press. (In Old Greek and English)

Arrian. Anabasis of Alexander. (2015). Vol. 1, 2 Books 1–4. Translated by P. A. Brunt. Loeb Classical Library 236. Cambridge, MA: Harvard University Press. (In Old Greek and English)

Aristotle. Nicomachean Ethics. (1934). Translated by H. Rackham. Loeb Classical Library 73. Cambridge, MA: Harvard University Press. (In Old Greek and English)

Aristotle. Politics. (1932). Translated by H. Rackham. Loeb Classical Library 264. Cambridge, MA: Harvard University Press. (In Old Greek and English)

Diodorus Siculus. Library of History. (1933). Vol. 9,10. Books 18–19.65. Translated by R. M. Geer. Loeb Classical Library 377. Cambridge, MA: Harvard University Press. (In Old Greek and English)

Homer. Iliad. (1924). Vol. 1,2: Translated by A. T. Murray. Loeb Classical Library 170. Cambridge, MA: Harvard University Press. (In Old Greek and English)

Pausanias. Description of Greece. (1926). Vol. 1,2,3: Translated by W. H. S. Jones. Loeb Classical Library 93. Cambridge, MA: Harvard University Press. (In Old Greek and English)

Plutarch. Parallel Lives. (1914). Vol. 7: Demosthenes and Cicero; Alexander and Caesar. Translated by B. Perrin. Loeb Classical Library 99. Cambridge, MA: Harvard University Press. (In Old Greek and English)

Plutarch. Parallel Lives. (1914). Vol. 8: Sertorius and Eumenes; Agesilaus and Pompey. Translated by B. Perrin. Loeb Classical Library 101. Cambridge, MA: Harvard University Press. (In Old Greek and English)

Литература/References:

Adams, Winthrop Lidsey. (2010). Alexander’s Successors to 221 BC. In A Companion to Ancient Macedonia, edited by Joseph Roisman and Ian Worthington, Malden, MA: Blackwell Publishing.208-224 (In English)

Badian, Ernst. (1982). Greeks and Macedonians. In Barr-Sharrar B. & Borza E. N. (eds.), Macedonia and Greece in Late Classical and Early Hellenistic Times. Studies in the History of Art 10. National Gallery of Art, Washington D.C., 33–51. (In English)

Борза, Јуџин. (2004). Во сенката на Олимп: појавата на Македон [In the Shadows of Olympus] Скопје: Патрија. (In Macedonian)
Carney, Elizabeth Donnelly. (2006). Olympias: Mother of Alexander the Great. New York: Routledge. (In English)
Carney, Elizabeth Donnelly. (2000). Women and Monarchy in Macedonia. Norman: University of Oklahoma Press. (In English)
Carney, Elizabeth Donnelly. (1988). The Sisters of Alexander the Great: Royal Relicts. Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte 37, no. 4): 385–404. (In English)
Carney, Elizabeth Donnelly. (2010). Macedonian Woman. In A Companion to Ancient Macedonia, edited by Joseph Roisman and Ian Worthington, Malden, MA: Blackwell Publishing. (In English)
Carney, Elizabeth Donnelly. 2013. Arsinoe of Egypt and Macedon: Royal Life. Oxford: Oxford University Press. (In English)
Carney, Elizabeth D., and Daniel Ogden. (2010) eds. Philip II and Alexander the Great: Father and Son, Lives and Afterlives. Oxford: Oxford University Press. (In English)
Erskine, Andrew. (2003). ed. A Companion to the Hellenistic World. Oxford: Blackwell Publishing. (In English)
Greenwalt, William. (2010). Macedonia, Illyria, and Epirus. In A Companion to Ancient Macedonia, edited by Joseph Roisman and Ian Worthington, 279–312. Malden, MA: Blackwell Publishing. (In English)
Hammond, N. G. L. (1979) A History of Macedonia. Vol. 2. Oxford: Clarendon Press. (In English)
Heckel, Waldemar. (1992).The Marshals of Alexander's Empire. London: Routledge. (In English)
Mitchell, Lynette G. (2012). "The Women of Ruling Families in Archaic and Classical Greece." Classical Quarterly 62, no. 1): 1–21. (In English)
Младеновска-Ристовска, Катерина. (2018). Пердика II: Политика на војна и мир [Perdica II: The Politics of War and Peace Скопје: Институт за национална историја.(In Macedonian)
Müller, Sabine. (2009). Politische Strategien hellenistischer Königinnen. Stuttgart: Franz Steiner Verlag. (In English)
Müller, Sabine. (2010). Philip II, In A Companion to Ancient Macedonia, edited by Joseph Roisman and Ian Worthington, Malden, MA: Blackwell Publishing. 279–312. (In English)
Папазоглу, Фанула. (1995). Историја на хеленистичкиот период. [History of the Hellenistic Period] Historia Antiqua Macedonia Скопје: Фонд „Љубен Лапе"- Институт за историја, Филозофски факултет (In Macedonian)

Pauly, August, Georg Wissowa. (1921). eds. Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Vol. XIII, S.v. [Kleopatra]. Stuttgart: J. B. Metzler. (In German)

Pomeroy, Sarah. (1975). Goddesses, Whores, Wives, and Slaves: Women in Classical Antiquity. New York: Schocken Books. (In English)

Поповска, Наталија. (2024). Жените во општата историја на Диодор [Women in Diodorus's Universal History] Гласник, Скопје: Институт за национална историја.(In Macedonian)

Popovska, Natalija (2025). Macedonians, Greeks, and Barbarians in Diodorus's Bibliotheke (Books XVII-XX). Knowledge, Vol. 71.5. Skopje: Institute of Knowledge Management .(In English)

Проева, Наде. (2004). Историјата на Аргеадите. [History of the Argeads] Historia Antiqua Macedonia Скопје: Графотисок. (In Macedonian)

Rhodes, P.J.; Osborne Robin, (2003) ed. Greek Historical Inscriptions, Oxford University Press, Oxford. (In English)

Roisman, Joseph. (2013.) The Shadow of Macedon: Women and Power after Alexander. Cambridge: Cambridge University Press. (In English)

Van Bremen, Riet. (2010.) "Family Structures." In A Companion to Ancient Macedonia, edited by Joseph Roisman and Ian Worthington, 313–330. Malden, MA: Blackwell Publishing. (In English)

Whitehorne, John. (2002.) Cleopatras. London and New York: Routledge. (In English)

Јазикот во историско-културолошки контекст (компаративен аспект)

Word in Historical and Cultural Context (Comparative Aspect)

UDK: 811.163.3'373.7:398.9
UDK: 811.163.2'373.7 :398.9
UDK: 811.163.41'373.7:398.9

МАКЕДОНСКИ, БУГАРСКИ И СРПСКИ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ И ПАРЕМИИ СО КОМПОНЕНТА ВОЛК, ВЪЛК, ВУК

Јана Луческа
Институт за словенска филологија
Универзитет „Адам Мицкјевиќ“, Познањ
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-4320-7781

Клучни зборови: волк, вълк, вук, зоонимска фразеологија, паремии.

Резиме: Ова истражување се фокусира на фразеологизмите и на паремиите во: македонскиот, бугарскиот и српскиот јазик, кои содржат зоонимска компонента поврзана со волкот. Целта е да се испитаат семантичките, симболичките и културните значења на овие изрази и нивната вкоренетост во фолклорната и библиската традиција на јужнословенските народи. Волкот игра централна улога во формирањето на зоонимските паремии и фразеологизми, при што неговите физички и психички особини, како и човечките активности и однесувања, се претставуваат со антропоморфичка симболика. Анализата ги испитува позитивните и негативните карактеристики, кои му се припишуваат на волкот во: македонскиот, српскиот и бугарскиот јазик и ја осветлува нивната културно-симболичка функција. Истражувањето, исто така, ги споредува овие паремии и фразеологизми меѓу трите јужнословенски јазици за да се утврди степенот на нивната распространетост и сличностите и разликите во употребата. Преку оваа анализа се добива подлабоко разбирање на тоа како волкот е перципиран во јазикот и во културата на православните јужнословенски народи и како неговиот симболизам се пренесува од религиозната и фолклорната традиција во современиот јазик. При изборот на основниот предмет на истражување, поставената цел и очекуваните резултати, пред сè, ја зедовме предвид теоријата за поврзаноста меѓу културата и јазикот и нивната постојана интеракција зашто „нема културе без језичког израза, нити пак има језика без културног садржаја“ (Бугарски, 1997: 244). При истражувањето земена е предвид и теориската анализа на Ѓ. Шушњиќ, според кого може да се истражува еден народ со

неговата култура, но секогаш со намера да се открие нешто заедничко што го има тој народ и неговата култура со другите народи и култури (Шушњић, 2005

MACEDONIAN, BULGARIAN AND SERBIAN PHRASEOLOGISMS AND PAREMIAE WITH THE COMPONENT WOLF, V`LK, VUK

Jana Lucheska
Institute of Slavic Philology
Adam Mickiewicz University, Poznań
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-4320-7781

Keywords: wolf, v`lk, vuk, zoonymic phraseology, paremiae.

Summary: This study focuses on phraseologies and paremiae in Macedonian, Bulgarian and Serbian that contain a zoonymic component related to the wolf. The aim is to examine the semantic, symbolic, and cultural meanings of these expressions and their rootedness in the folklore and biblical traditions of the South Slavic peoples. The wolf plays a central role in the formation of zoonymic paremiae and phraseologies, with its physical and psychological traits, as well as human activities and behaviors being represented through anthropomorphic symbolism. The analysis explores the positive and negative characteristics attributed to the wolf in Macedonian, Serbian and Bulgarian, highlighting their cultural and symbolic functions. The research also compares these paremiae and phraseologies across the three South Slavic languages to determine their degree of dissemination, as well as the similarities and differences in their usage. Through this analysis, a deeper understanding is gained of how the wolf is perceived in the language and culture of the Orthodox South Slavic peoples, and how its symbolism is transmitted from religious and folkloric tradition into contemporary language. In defining the research focus, aims and expected results, particular consideration was given to the theory of the interrelation between culture and language and their constant interaction, since “there is no culture without linguistic expression, nor language without cultural content” (Бугарски, 1997, 244). The study also considers the theoretical analysis of Đ. Šušnjić, who argues that one can study a people through its culture, but always with the intention of discovering something common that this people and its culture share with other peoples and cultures (Шушњић, 2005: 113).

Зоонимската фразеологија ги истражува изразите во кои животното е составен дел од значењето, при што човечките особини им се припишуваат на животните (антропоморфизам), а животинските на луѓето (зооморфизам) (Visković, 2009). Овие изрази ја одразуваат културната перцепција на животните, нивната улога во секојдневниот живот и традициите на народот. Во јужнословенските јазици, зоонимите се особено значајни, бидејќи животните, посебно домашните и ловните, биле тесно поврзани со егзистенцијата и општествениот живот на луѓето (Barčot, 2014; Vidović Bolt, 2011).

Покрај фразеологизмите, паремиите претставуваат важен дел од истражувањето на народната мудрост и јазичната традиција. Тие се кратки и стереотипни изрази, кои содржат поучна порака, морална лекција или практичен совет, а нивната употреба е хетерогена и е антропоцентрична (Пејовиќ, 2014; Тривиќ, 2015). Паремиите ја одразуваат колективната свест на народот и често користат симболични елементи од природата и од животинскиот свет, што ги прави тесноповрзани со зоонимската фразеологија. Тие служат како медиум преку кој културните и моралните пораки се пренесуваат низ генерации, а животинските имиња често ја засилуваат пораката преку метафора или алегорија (Макаријоска, Павлеска-Георгиевска, 2020).

Во контекст на волкот[1], паремиите и фразеологизмите се преплетуваат преку неговата симболичка функција на опасност,

[1] Зборот волк во македонскиот јазик, како и српскиот и хрватскиот вук и бугарскиот вълк, потекнува од прасловенскиот збор *vьlkъ, односно старословенскиот влькъ со значење ‘влечам’, односно ‘крадам’, ‘одземам’, што значи дека во самото име е одразена неговата главна хранителна карактеристика и начинот на кој го убива својот плен. Од овој корен е името на волкот во другите современи словенски јазици: рус. волк, чеш.: vlk, пол.: wilk итн. Етимолог М. Фасмер го потенцира сродството на старословенскиот влькъ со лат.: lupus, грч.: λύκος, гот.: wolves, алб.: ulk, гер.: wolf, анг.: wolf и фран.: loup. Сите овие имиња се сродни со древноиндискиот збор vrkas со првично значење ‘раскинува’, ‘раздробува’, ‘раситнува’. Тоа значи дека во именувањето на зборот волк во словенските и во европските јазици, како

агресија и предавство, што е поткрепено и со библискиот наратив: „граблив волк, наутро ќе јаде лов, а навечер ќе го дели“ (1Moj.49:27); „пустинскиот волк ги раскинува“ (Ерем. 5:6); „како волците што го раскинуваат пленот и што пролеваат крв“ (Езек.22:27); „Пазете се од лажните пророци, кои доаѓаат во овча кожа, а одвнатре се волци грабливи“ (Мт.7:15–16); „Наемникот, кој не е овчар… го гледа волкот како доаѓа, ги остава овците и бега; а волкот ги разграбува и ги распрснува“ (Јован 10:12). Овие библиски цитати ја поставуваат основата за културното значење на волкот, кое потоа се пренесува во народната фразеологија и паремиологијата, демонстрирајќи како симболите на животните се користат за илустрирање на човечките карактерни особини, морални лекции и социјални предупредувања.

Во продолжение ќе направиме анализа на фразеологизмите и паремиите со компонентата: *волк*, *вълк* и *вук* во: македонскиот, буагрскиот и српскиот јазик преку користење на концептуалната и семантичката анализа. Според речниците на македонскиот, бугарскиот и српскиот јазик компонентата волк има неколку значења.

Во Дигиталниот речник на македонскиот јазик волкот ги има следните две значења: 1. Диво крволочно животно од фамилијата на кучињата, со сивкаво крзно, кое во текот на зимата лови во глутница; и 2. Искусен во својата професија (борец, морнар, мајстор) (ДРМЈ).

Македонскиот дигитален речник прво дава објаснување за значењето и употребата на лексемата *волк* во зоологијата, односно ја покажува неговата припадност во фамилијата на кучиња, неговиот изглед и начинот на однесување, а потоа се наведува и другото значење кое е преносно и кое се однесува на човекот. Во овој случај, преку него, се истакнати позитивните карактеристики на човекот, особено на борецот, морнарот и мајсторот којшто е искусен во професијата со која се занимава.

јазична основа е поставена одликата на неговата исхрана, одразена во самиот збор: да го раскине и да го раздроби пленот (ЭСРЯ, 1964).

Во Речникот на бугарскиот јазик за волкот, исто така, се дадени две значења: 1. Едър хищен бозайник от семейството на кучетата със сивожълтеникава козина, прави уши, остра муцуна, който през зимата в най-големите студове ловува обикн. на глутници. Canis lupus; и 2. За жесток, безскрупулен човек, който експлоатира, граби и измъчва по-слабите. (РБЕ).

Во бугарскиот речник првенствено е прикажано денотативното значење на именката *волк*. Тука тој е опишан како месојаден цицач, којшто ѝ припаѓа на фамилијата кучиња (Canis lupus), при што е отсликан неговиот физички изглед, но и неговата способност да лови. Како второ, претставено е преносното значење преку кое се експонира негативната страна на човекот, односно волкот е прикажан како човек, којшто е премногу суров и бескруполозен и кој ги искористува и ограбува оние што се послаби од него.

Според Речникот на Српската академија на науките и уметностите (САНУ) волкот има повеќе значења и тоа: 1. Врста сисара Canis lupus из ф. паса Canidae; 2. а. Насилник, тиранин, звер–човек; б. Прекаљени борац, јунак; исп. вукобаша; в. Вредан, способан радник, снажна, енергична особа; 3. а. Момци и девојке који о свадби долазе пред кућу младожењину и праве разне шале; б. Младићи (обично пастири) који уочи Божића иду од куће до куће и изводе разне игре; 4. а. Врста дечије игре слична шуги; б. Дечија игра у којо се подражава чопор вукова и њихово гоњење, вујање; 5. а. Лубин Labrax lupus (врста морске рибе); б. Мртвачка глава; 6. а. Уродица Melampzrum arvense; б. Дебљи крај клипа кукуруза; и 7. Ојед, intertrigo, рана изазвана трењем или знојењем (РСХЈ, 1990: 450)

Не е тешко да се заклучи дека Речникот на САНУ дава најисцрпен приказ на значењата. Во него основното значење на лексемата *волк* е тоа дека тој е врста на цицач (Canis lupus), кој му припаѓа на семејството на кучиња (Canidae). Второто значење, како преносно, отсликува неколку позитивни и негативни особини што ги поседува човекот. Како негативни се прикажани насилството, тиранијата и големата јачина. Од друга страна, пак, се истакнати повеќе позитивни особини, како што се:

јунаштвото, борбата, снажноста, вредноста, способноста за работа, енергичноста. Ваквата лексема во српскиот јазик ги означува и младите луѓе, кои кажуваат различни шеги пред куќата на младоженецот, а, пак, пред Божиќ одат од куќа на куќа и играат разновидни игри. Потоа се дава објаснување во кое ваквата лексема се користи како име за некои игри. Именката *волк* може да означува и некои други животински врсти, како на пр. риби, но се однесува и на некои други елементи на реалноста, како што е подебелиот крај на кората од пченката, убод и сл.

Преку наведените значења во секој од анализираните јазици може да се забележи дека примарното значење на лексемата *волк* е дека тој е цицач, којшто ѝ припаѓа на фамилијата на кучиња. Во сите три јазици секундарно е преносното значење, кое отсликува позитивни и негативни карактеристики на човекот. Може да се забележи дека единствено во македонскиот јазик не е прикажана негативна конотација на волкот во ова значење, коешто, најверојатно, произлегува од фразеологизмот стар волк што значи искусен човек и сл. За разлика од македонскиот и од бугарскиот јазик, во српскиот се истакнати многубројни значења, преку кои може да се забележи разноврсноста на употребата на оваа лексема во јазик.

Фразеологизмите, како лексички единци, се од огромно значење за секоја јазична култура. Како такви тие го одликуваат односнот на човекот спрема сфаќањето на светот, односно спрема животот, природата, религијата итн. Во секој јазик тие инкорпорираат специфични културни и семиотички обележја, па како производи на одредена заедница, нивната смисла тешко може да се репродуцира дословно во друг јазик. Истраженитe фразеологизми, односно паремии, се подредени во установени концептуални или семантички полиња. Каков е случајот со словенските јазици, македонскиот, бугарскиот и српскиот, ќе се види во подолунаправената семантичка анализа, или со други зборови кажано, ќе може да се заклучи каков е соодност меѓу човекот и животните во овие јазични култури и дали истите се поклопуваат, се слични или се разликуваат целосно.

1. Физичка квалификација на човекот

Во овие јазици многу ретко се среќаваме со фразеологизми, кои се однесуваат на физичките особини на човекот. Како една од

македонските паремии може да се истакне паремијата *за волк ќердан*, *за ли машина*, којашто го отсликува негативниот физички аспект на човекот. Во неа се зборува за несоодветно облечен човек, односно облеката, којашто ја носи, не прилега на настанот или на ситуацијата во која е присутен. Во паремијата може да се забележи одредена доза на иронија.

2. Физиолошки состојби и перцептивни способности кај човекот

Негативниот аспект на човекот можеме да го видиме и во фразеологизмите и паремиите, кои ги означуваат неговите физиолошките состојби, при што најистакнат е гладот. Во сите три јазици ваквата состојба се отсликува со фразеологзимите *гладен како волк*, *гладан као вук* и *гладен като вълк*, во кои како замена на компонентата *волк* некогаш се користи и именката *куче*. Според Д. Корда волкот кога е многу гладен воопшто не се двоуми дали да нападне некоја глутница на животни за да се засити. Таа смета дека гладот е тој што го тера да напаѓа, па со тоа за него се поврзува особина на бестрашност затоа што тој сам го лови пленот од глутницата (Корда, 2021: 14). Покрај веќеспомнатиот лик на волкот –скитник, ваквиот фразеологизам се применува и на други животни, кои традиционално се поврзуваат со гладот, како што е, на пример, кучето. Оттука, во српскиот јазик, за означување на прекумерност и ненаситност при јадењето кај човекот, се користи фразеологизмот *јести као вук* (Bunk, Opašić, 2011: 246; Bedlek, 2020: 66).

Во македонскиот јазик „фраземата *вие/завива како волк (на полна месечина)* се користи за ‘многу голема желба за нешто’: Излезете надвор на полна месечина и вијте како волк“ (Макаријоска, Павлеска-Георгиевска, 2020: 188).

3. Психичка квалификација на човекот

Психичката квалификација на човекот е доста застапена во фразеологизмите и паремиите на сите три јазици, и тоа, во најголем број случаи, неговата негативна страна, но во некои од нив може да се согледа и по некоја позитивна страна.

Лицемерноста, итроста и дволичната страна на човекот е отсликна во трите јазици преку изразите *волк во јагнешка кожа*, *волк во овча кожа* / *вълк в агнешка (овча) кожа* и *вук у (под) јањећом кожом*, *вук у овчјој кожи*. Тука станува збор за дволична личност, којашто се претвора дека е добра и своите лоши намери ги крие под маската на нејзината племенитост и благост (Bunk, Opašić, 2011: 241–242; Корда, 2021: 13). Овие изрази укажуваат на преправањето на една личност во она што не е, односно покривањето на нејзините вистински вредности. Претставата на волкот во овие изрази е произлезена од познатата библиска реченица од Евангелието на Матеј, во која се отсликува лицемерноста како лоша карактеристика на човекот (Макаријоска, Павлеска-Георгиевска, 2020: 188).

Во сите три јазици среќаваме голем број на фразеологизми и паремии, а особено во српскиот, коишто ја отсликуваат лековерноста кај човекот: „му ги оставил овците на волкот да ги варди / викам вълка да варди овцете и дати вуку да чува овце, дати вуку да чува јањце, поверити овце вуку, поставити вука за пастира, дати вуку козлиће пасти (чувати)“. Според И. Видовиќ Болт воспоставените десемантизирани врски на овие паремии го опишуваат непромисленото доверување на одредена работа на личност на којашто не може да ѝ се верува, односно на несигурна личност (Vidović Bolt, 2011: 105).

Тврдоглавоста, како негативна човечка карактеристика, се препознава во македонската и српската паремија: „волкот влакното го менува, ама ќудта не ја менува / вук длаку мења, али ћуд никада“. Оттука можеме да заклучиме дека во овие изрази станува збор за личност којашто не сака да го промени својот карактер, особено кога се работи за лош вид на карактер.

Како дел од оваа квалификација е и бездушноста на човекот, која укажува на неговиот негативен однос спрема останатите. Таквата човечка особина се отсликува кај бугарскиот израз „като вълка за овцете“, односно се поврзува со човек којшто не се грижи за никого и за ништо.

Злобата на човекот се препознава во македонскиот израз како „крвожеден волк“ (Макаријоска, Павлеска-Георгиевска, 2020: 190).

Македонскиот израз „волк пастрма не чува“ се однесува на човек којшто е лаком, односно на расипник, кој не мисли на утрешниот ден.

Српската паремија „крсти вука, а вук у гору“, според Н. Вуловиќ, се однесува на некој, којшто е наклонет на некаква навика или мана од која не може да се одвикне. Исто така, таа наведува дека овој израз во нејзиното глобално значење може да се поврзе со присуството на „вразумување“ или „(пре)воспитување“ (Вуловић, 2021: 174).

Позитивната одлика на човекот се забележува во фразеологизмот „морски волк, морски вук“, кој во македонскиот и во српскиот јазик, како

што наведува Д. Корда, ја отсликуваат бестрашноста и дрскоста на човекот, а особено онаа на морнарот. Таа споменува дека првата компонента на паремијата укажува на професијата на личноста, а додека другата се однесува на неговата бестрашност и дрскост (Корда, 2021: 13). К. Бедлек, пак, смета дека агресивноста како негативна особина на волкот може да се поврзе со сложеноста на поморската професија, која

бара од морепловецот да биде снажен, отпорен и издржлив. Исто така таа констатира дека волкот е независен и дека тоа може да се види токму

кај морнарите коишто го поминуваат времето сами, одвоени од семејството и општеството (Bedlek, 2020: 52)

Истрајноста можеме да ја припишеме како уште една позитивна особина на човекот во оваа класификација. Таа се

поврзува со македонската паремија „на волкот му е дебел вратот зашто сам си ја врши работата“. Тука се отсликува човек, којшто самостојно и до крај ја извршува својата работа.

4. Активности и постапки на поединецот, неговото однесување во општеството

Во овој класификациски дел се вбројуваат паремиите, кои укажуваат и на позитивната и на негативната страна на човекот. Во српскиот јазик преку паремијата „дерати курјака док је врућ“ се отсликува навременоста во работењето. Преку овој израз се означува позитивниот аспект на човековиот труд и работа.

Негативната страна на човечкото однесување можеме да ја видиме во бугарската паремија „вкарвам / вкарам (докарвам / докарам, пускам, пущам / пусна) вълка (вълците) в кошарата“. Со неа се опфаќа непромисленото постапување на човекот со кое не само што си наштетува себеси, туку му наштетува и на луѓето околу него.

Како негативно човечко однесување се смета и крадењето. Во македонскиот јазик постои пословица „волкот и од броените овци јаде“, односно преку него се отсликува човек, којшто краде сè.

5. Меѓучовечки односи

За опишување на меѓучовечките односи претежно се користат паремии, кои алудираат на позитивната страна на човечкото однесување. Како најистакнати, во сите три јазици, се паремиите „и волкот сит и овците на број / и вълка сит, и агнето цяло и да буде (остане) [и] вук сит и коза (овца) цела, и вук сит (вуци сити) и овце на броју, курајк сит и овце на броју“. Д. Корда и Е. Недкова го споделуваат мислењето дека ваквата паремија укажува на пронајден компромис меѓу две спротивставени страни, односно кога сите се задоволни од резултатот на настанатата ситуација (Недкова, 2014: 4; Корда, 2021: 13).

Клеветењето како негативно однесување на човекот можеме да го забележиме во македонскиот и во бугарскиот израз „волкот

да те јаде и вълци го яли“. Овој израз има магиски карактер и се користи за одбрана од лошите сили, како што се: вампирот, сеништето итн. Но, истовремено ваквиот израз се однесува и на изразување незаинтересираност, рамнодушност и занемарување некого или нешто, како и искажување на незадоволсто од некого или од нешто.

Во македонскиот и во српскиот јазик паремиите „ние за волкот (зборуваме), а волкот на врата и ми о вуку, вук на врата“ се употребуваат кога некоја личноста доаѓа токму во момент кога се зборува за неа. Во оваа насока може да се спомене и латинскиот израз „lupus in fabula“.

6. Ситуација, настан или положба во која човекот може да се најде

Кај сите три народи постојат паремии, поврзани со непосакувани, тешки и опасни ситуации во кои човекот може да се најде. Експонирањето на човекот на некаков вид на опасност се отсликува со македонската паремија „една овца што се дели од булукот, ќе ја изеде волкот, која овца се дели од стадото, волкот ја јаде“, како и паремијата: „му влегува на волкот во устата“ којашто е еквивалентна со бугарска паремија „влизам / вляза (завирам се / завра са, навирам се/навра се, пъхам се, пъхвам се / пъхна се, отивам / отида) на вълка в устата“. Голема опасност се опишува и со српскиот израз: „држати вука за уши“ „што би значило ‘излагати се очитој опасности’“ (Корда, 2021: 13).

Кога човек се наоѓа во тешка, безизлезна ситуација во која настрадува и го добива она што го заслужил, кај Бугарите се користи изразот: „виждам / видя бял вълк по (посред) пладне“, а додека, пак, Србите го употребуваат фразеологизмот: „платио је (тко) као вук кожом (што)“. Во бугарскиот јазик може да се забележи и слична паремија „ела, вълко, изяж ме“ која се употребува кога човекот се наоѓа во непосакувана ситуација, којашто сам си ја создал не мислејќи на последиците. Таа се користи со цел да се истакне дека несреќата не доаѓа сама од себе.

Македонската и бугарската паремија „бегајќи од волкот, се најде пред мечкина уста и бягахме от вълци, налетяхме на

мечки“, како и српската „терати лисицу, а истерати вука“ ја отсликуваат ситуацијата

во која човекот наидува на уште поголемо зло, односно на уште полоша ситуација или на полош пријател од веќе постоечкиот.

Самотијата, како состојба на човекот, во бугарскиот и во српскиот јазик се опишува со фразеологизмите „вълк единак и вук самотњак“. Тука станува збор за личност, којашто е осамена и живее асоцијален живот. Со тоа се алудира на индивидуа, којашто нема семејство и потомци (Bedlek, 2020: 68).

7. Квалификација на луѓе, појави и ситуации

На основа на начинот на којшто волкот се исхранува, српската и македонската паремија „изјео (појео, ујео) вук магаре (магарица), го изеде волкот магарето“, се употребуваат во ситуација кога нешто се

прикрива, некоја непријатна ситуација, односно во повеќето случаеви некаков вид на скандал којшто на крајот поминува без последици (Корда, 2021: 13).

Исто така, во јазиците можеме да ја видиме употреба на паремиите „стар волк, стар вълк и стари вук“, кој, Л. Макаријоска и Б. Павлеска-Георгиевска го опишуваат како премногу опитен, искусен човек (Макаријоска, Павлеска-Георгиевска, 2020: 192). За него се смета дека е снаодлива личност, којашто поминала низ различни предизвици и ситуации во животот. Освен овој позитивен аспект на искуството, во српскиот јазик постои паремија „овца међу вуковима“ со која се отсликува неискусен човек меѓу многу искусните луѓе, односно слаб човек меѓу појаките.

Паремиите „вълк се жени, мечка се глави / мечка се жени, вълк се развежда“ во бугарскиот јазик означува човек што се наоѓа во ситуација на некакво недоразбирање.

Како знак за опишување на среќата, односно на нешто што донесува успех, Бугарите ги користат изразите „вълк ми препречи пътя, срещна ме вълк“.

8. Квалификација на: место, време и количина

Искажувањето на некаква далечина или нешто што е недостижно може да се види во српскиот фразеологизам „где лисица пошту носи“ < , „а вук подне звони“ >.

Во трите јазици постојат изрази, кои укажуваат на некаква ситуација или нешто што никогаш не може да се случи. Во македонскиот и во бугарскиот јазик тоа се отсликува со фразеологизмите „кога беше волкот куче (пес“) и кога <„то“> „стане вълка куче“. Тука може да се забележи една невозможна трансформација

од едно во друго животно. Во српскиот јазик се означува со фразеологизмот „кад вуку дупе зарасте“ која, исто така, укажува на нешто што е невозможно да се случи. Градбата на овие фразеологизми е базирана врз нереална, односно апсурдна слика (Велјановска, Мирчевска-Бошева, 2021: 43).

Во бугарскиот јазик изразот „на сто вълци кози крак“ се користи за постигнување на еднаква поделба на малкуто нешто за кое претендираат повеќе луѓе.

Во продолжение ќе дадеме краток приказ на значењето на фразеологизмите и паремиите, кои ја содржат компонентата: *волк*, *вълк*, *вук* во: македонскиот, бугарскиот и српскиот јазик:

1. Физички особини

Облекување – *за волк ѓердан*, *за ли машина*

2. Физиолошка состојба

Глад и ненаситност – *гладен како волк*, *гладен като вълк*, *гладан као вук*, *јести као волк*

Желба – *вие* / *завива како волк (на полна месечина)*

3. Психички, емоционални и карактерни особини

Лицемерност, итрост, злонамерност, дволичност – *волк во јагнешка кожа*, *волк во овча кожа* (Велјановска, 2014: 3), *вълк в агнешка (овча) кожа*, *вук под (у) јањећом кожом*, *вук у овчјој кожи*

Лековерност – *у ги оставил овците на волкот да ги варди*, *викам вълка да варди овцете*, *дати вуку да чува овце*, *дати вуку да чува јањце*, *поверити овце вуку*, *поставити вука за пастира*, *дати вуку козлиће пасти (чувати)*

Тврдоглавост – *волкот влакното го менува*, *ама ќудта не ја менува*, *вук длаку мења*, *али ћуд никада* (Turk, 2014: 4)

Бездушност – *като вълка за овцете*

Злоба – *како крвожеден волк*

Лакомост – *волк пастрма не чува*

Навика – *крсти вука*, *а вук у гору* (Вуловић, 2015: 174)

Бестрашност, смелост (дрскост) – *морски волк*, *морски вук*

Истрајност – *на волкот му е дебел вратот зашто сам си ја врши работата*

4. Човечки активности, однесување и начин на живот

Навремено завршена работа – *дерати крујака док је врућ*

Погрешно дело (несвесно повредување на себеси или другите) – *вкарвам* / *вкарам (докарвам* / *докарам*, *пускам*, *пущам* / *пусна) вълка (вълците) в кошарата*

Однесување – *волкот и од броените овци јаде*

5. Меѓучовечки односи

Да направиш некого задоволен / да се најде компромис – *и волкот сит и овците на број*, *и вълка сит*, *и агнето цяло*, *да буде (остане) [и] вук сит и коза (овца) цела*, *и вук сит (вуци сити) и овце на броју*, *крујак сит и овце на броју*

Колнење – *волкот да те јаде*, *вълци го яли*

Мислиш или зборуваш за некого – *ние за волкот (зборуваме)*, *а волкот на врата*, *ми о вуку*, *вук на врата* (Pavlović, 2016: 131)

6. Ситуација или положба во која човекот може да се најде

Голема опасност – *една овца што се дели од булукот*, *ќе ја изеде волкот*, *која овца се дели од стадото*, *волкот ја јаде*, *му влегува на волкот в уста* (Велјановска, 2014: 3), *вкарвам* / *вкарам (водя*, *подкарвам* / *подкарам*) *в устата на вълка*, *влизам вляза (завирам*

се/*завра са*, *навирам се* / *навра се*, *пъхам се*, *пъхвам се* / *пъхна се*, *отивам* / *отида) на вълка в устата*, *држати вука за уши*

Тешка ситуација (страдање) – *виждам* / *видя бял вълк по (посред) пладне*, *ела*, *вълко*, *изяж ме*, *платио је тко као вук кожом што*

Непосакувана ситуација (неволја) – *бегајќи од волкот*, *се најде пред мечкина уста* (Велјановска, 2014: 3), *бягахме от вълци*, *налетяхме на мечки*, *терати лисицу*, *а истерати вука*

Самотија – *вълк единак*, *вук самотњак*

7. Квалификација на: луѓе, појави и ситуации

Непознат настан – *изјео (појео*, *ујео) вук магаре (магарица)*, *го изеде волкот магарето*

Ситуација, која никогаш нема да се случи – *кога беше волкот куче (пес)*, *кога <то> стане вълка куче*, *кад вуку дупе зарасте*

Искуство – *стар волк*, *стар вълк*, *стари вук*

Слабост – *овца међу вуковима*

Недоразбирање – *вълк се жени*, *мечка се глави*; *мечка се жени*, *вълк се развежда*

Ситуација, која носи среќа – *вълк ми препречи пътя; срещна ме вълк*

8. Време, место, количина

Еднаква поделба – *на сто вълци кози крак*

Недостижност – *где лисица пошту носи* <, *а вук подне звони* >.

Од изнесениот материјал можеме да заклучиме дека волкот како крволочно животно – звер, опасно и немилосрдно, кое со голема суровост го напаѓа и го раскинува пленот е општо присутен во светската култура и јазик, вклучително и во културата и јазикот на православните јужни словенските народи, македонскиот, бугарскиот и српскиот, кои беа предмет на нашето истражување. Неговата карактеристика на диво, никогаш неприпитомено животно, доста придонесла за одговор на прашањата, поврзани со формирањето на човечката свест, човековиот светоглед, начинот на кој ги стекнува знаењето за светот и за формирањето на психичкото пространство.

Концептуалната анализа на фразеологизмите и паремиите со компонентата волк во: македонскиот, буагрскиот и српскиот јазик се однесува на различни семантички полиња: физичките особини на човекот, неговата физиолошка состојба, психичките, емоционалните и карактерните особини, човечките активности, однесувањето и начинот на живот, меѓучовечките односи, ситуацијата или положбата во која тој самиот може да се најде, како и квалификацијата на луѓе. Воспоставените изрази се однесуваат на човекот, но исто така, можеме да се сретнеме и со неантропоцентрични паремии, кои се однесуваат на различни појави и ситуации, како и количината, времето и местото. Со тоа може да се заклучи дека поголемиот дел на изразите се однесуваат на човекот.

Најголемиот дел од анализираните фразеологизми и паремии го покажуваат негативниот аспект на човековиот карактер, неговите физички и психички особини, активностите и состојбите, како и начинот на којшто постапува во ситуациите. Изразите, кои ја содржат лексемата *волк* во сите три јазици, се доста слични и имаат заеднички елементи. Тоа ни укажува на заедничката слика формирана за волкот кај овие народи, односно негативното гледање на ова животно, коешто лежи во неговата нечиста, хтонска природа. Големиот дел од нив произлегуваат и

од неговото однесување, изглед, неговиот начин на исхрана, особините што му се припишуваат од кои се позастапени: лековерноста, лицемерноста, злобата итн. Освен неговиот негативен аспект, многу ретко волкот е претставен во позитивно светло и тоа, најчесто, поврзан со неговите: истрајност, бестрашност и смелост. Поради тоа што многуте од нив произлегуваат од Библијата, се заклучува дека изразите што се јавуваат во овие јазици најчесто се поклопуваат едни со други и повеќето од нив алудираат на веќенаведената негативна страна. Со овие изрази се бележат и разлики, но тие се премногу мали, како што е неговата физичка особина, спомената само во една од македонските паремии. На крајот, можеме да заклучиме дека волкот како едно обележје од културата на: македонскиот, бугарскиот и српскиот народ претставува значаен доказ за нивната заедничка културна историја, која ја вклучува и нивната народна свест, предодредена не само од заедничкото словенско културно и јазично потекло, туку и од близината на нивните територии на Балканскиот Полуостров.

Литература/References

Бугарски, Ранко. (1997). *Језик у контексту*. Београд: Чигоја штампа, XX век. [Bugarski, Ranko. (1997). Jezik u kontekstu [Language in context]. Beograd: Čigoja štampa, XX vek.] (In Serbian)

Велјановска, Катерина. (2014). „Анализа на македонските и хрватските зоонимни фраземи со соматска компонента“ [Veljanovska, Katerina (2014). Analiza na makedonskite i hrvatskite zoonimni frazemi so somatska komponenta. [Analysis of Macedonian and Croatian zoonymic phrasemes with a somatic component]. *Vidović (Ed) Životinje u frazeološkom ruhu* [Animals in phraseological atti *Bolt I.* re]. Zagreb: Ff Press.1–6. (In Macedonian)

Велјановска, Катерина, Мирчевска–Бошева, Биљана (2021). „Фраземите со зоонимна компонента од фразеосемантичкото поле ‘време’ во македонскиот јазик“ [Veljanovska, Katrina, Mirchevska–Bosheva, Biljana (2021). /Frazemite so zoonimna komponenta od frazeosemantichkoto pole `vreme` vo makedonskiot jazik [Phrasemes with a zoonymic component from the phraseosemantic field 'time' in the Macedonian language]. *Poznańskie studia Slawistyczne* № 20. 37–50. (In Macedonian)

Вуловић, Наташа. (2015). *Српска фразеологија и религија. Лингвокултуролошка истраживања*. Београд: Институт за српски језик Српска академија науке и уметности, Монографија 23. [Vulovich, Natasha. (2015). Srpska frazeologija i religija. Lingvokulturoloshka istrazivanja [Serbian phraseology and religion. Linguistic and cultural research]. Beograd: Institut za srpski jezik Srpska akademija nauke i umetnosti, Monografija 23]. (In Serbian)

Корда, Драгана. (2021). Фразеологизми са називима дивљих животиња [Korda, Dragana. (2021). Frazeologizmi sa nazivima divljih zivotinja [Phraseologisms with the names of wild animals]. Прилози проучавању језика [Contributions to the study of language] 45. 97–118. (In Macedonian)

Макаријоска, Лилјана, Павлеска–Георгиевска, Бисера. (2020) Прилози за македонската фразеологија. Скопје: Графоден. (Makarijoska, Liljana, Pavleska–Georgievska, Bisera. (2020) Prilozi za makedonskata frazeologija [Contributions to Macedonian Phraseology]. Skopje: Grafoden. (In Macedonian)

Недкова, Емилија. (2014). „Лингвистички, културологични и прагматични параметри на съпоставителното изследване на български и сръбски анималистични фразеологизми“. [Nedkova, Emilija. (2014). Lingvistichki, kulturologichni i pragmatichni parametri na s`postavitelno izsledvane na b`lgarski i sr`bski animalistichni frazeologizmi [Linguistic, culturological and pragmatic parameters of the comparative study of Bulgarian and Serbian animalistic phraseologisms]. *Vidović Bolt I. (Ed) Životinje u frazeološkom ruhu* [Animals in phraseological attire]. Zagreb: Ff Press. 1–12. (In Bulgarian)

Пејовић, Анђелка. (2014).„Паремије као део етнолингвистичког наслеђа“ [Pejovich, Andzelka. (2014). Paremije kao deo etnolingvistichkog nasledza [Paremias as part of the ethnolinguistic heritage]. *Гласник етнографског института САНУ* [Glasnik etnografskog instituta SANU [Bulletin of the Ethnographic Institute of the Serbian Academy of Sciences and Arts] LXII(2). 201–214. (In Serbian)

Свето писмо на Стартиот и на Новиот Завет (Библија). (2017). Скопје: Библиско здружение на Република Македонија. [Sveto pismo na Stariot i Noviot Zavet (Biblija) [The Holy Bible: The Old and the New Testaments]. (2107). Skopje: Biblisko zdruzenie na Republika Makedonija] (In Macedonian)

Тривић, Анета. (2015). *Лексичко–семантичка анализа соматизама у фразеологији савременог шпанског и спрског језика: контрастивни приступ.* Крагујевац: Филолошко–уметнички факултет

(непубликувана докторска дисертација). [Trivic, Aneta. (2015). Leksichko-semantichka analiza somatizma u frazeologiji savremenog shpanskog i srpskog jezika: kontrastivni pristup [Lexical-semantic analysis of somatisms in the phraseology of modern Spanish and Serbian: a contrastive approach]. Kragujevac: Filoloshko–umetnichki fakultet (nepublikuvana doktorska disertacija).] Aviable at: https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/3835?locale-attribute=sr_RS (accessed October 29, 2025). (In: Serbian)

Шушњић, Ђуро. (2005).„Антропологија религије и социологија религије“ [Shushnjic, Dzuro. (2005). Antropologija religije i sociologija religije. [Anthropology of religion and sociology of religion]. *Зборник радова Етнографског института* [Proceedings of the Institute of Ethnography] 21. 109–114. (In Serbian)

Barčot, Branka. (2014). „Antropomorfizam i zoomorfizam u hrvatskim, ruskim i njemačkim zoonimskim frazemima“ [Anthropomorphism and zoomorphism in Croatian, Russian and German zoonymic idioms]. *Philological Studies* 2. 481–496. (In: Croatian)

Bedlek, Katarina. (2020). Stereotipi i predrasude u hrvatskoj frazeologiji (Diplomski rad) [Stereotypes and prejudices in Croatian phraseology (Diploma thesis)]. Rijeka: Sveučilište u Rijeci. Filozofski Fakultet. Aviable at: https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffri%3A2488/datastream/PDF/view (accessed October 29, 2025). (In: Croatian)

Bunk, Ana, Opašić, Maja. (2011). Prilog kontrastivnoj analizi frazema sa zoonimskom sastavnicom u hrvatskome i češkome jeziku [A contribution to the contrastive analysis of idioms with a zoonymic component in Croatian and Czech]. Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje [Discussions of the Institute for the Croatian Language and Linguistics], knj. 36/2. 237–250. (In: Croatian)

Vidović Bolt, I. (2011). *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji* [The Animal World in Croatian and Polish Phraseology] l. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. (In: Croatian)

Visković, Nikola. (2009). *Kulturna zoologija. Što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji.* [Cultural zoology. What an animal is to a human and what a human is to an animal.]Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. (In: Croatian)

Pavlović, Vladan.(2016).„Anti–proverbrs in English and Serbian. Linguistics and Literature “Vol. 14 N°2. Niš: *Facta Universitatis*.129–136.

Turk, Marija. (2014). „Kontrastivna raščlamba kao postupak otkrivanja podrijetla frazema (na primjeru frazema sa zoonimskom sastavnicom)“ [Contrastive analysis as a procedure for discovering the origin of idioms

(on the example of idioms with a zoonymic component)]. *Vidović Bolt* I. (Ed) Životinje u frazeološkom ruhu [Animals in phraseological attire]. Zagreb: Ff Press. 1–14. (In Croatian)

Речници/Dictionaries:

Дигитален речник на македонскиот јазик [Digitalen rechnik na makedonskiot jazik [Digital Dictionary of the Macedonian language]. Aviable at: https://drmj.eu (accessed October 15, 2025). (In Macedonian)

Речник на българския език (онлайн) [Rechnik na b`lgarskija ezik (onlajn) [Bulgarian language dictionary (online)]. Aviable at: https://ibl.bas.bg/rbe/ (accessed October 18, 2025). (In Bulgarian)

Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Вразнути–Гушчурина. (1990). Београд: Српске академије наука и уметности. [Rechnik srpskohrvatskog knjizevnog i narodnog jezika. Vraznuti – Gushchurina. [Dictionary of the Serbo-Croatian literary and folk language. Vraznuti–Guščurina]. (1990). Beograd: Srpske akademije nauka i umetnosti. (In Serbian)

Крумова–Цветкова, Лилия. (2002). *Речник на българския език.* Второ допълнено и преработено издание Т.2. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“ ЕТ „ЕМАС“. [Krumova–Cvetkova, Lilija. (2002) Rechnik na b`lgarskija ezik. Vtoro dop`lneno i preraboteno izdanie [Bulgarian language dictionary. Second expanded and revised edition T.2.]. Sofia: Akademichno izdatelstvo "Prof. Marin Drinov" ET "EMAS". (In Bulgarian)

Фасмер, Макс. (1964). *Этимологический словарь русского языка,* т.1 „А–Д“. Москва: Прогресс. [Fasmer, Maks. (1964). Etimologicheskij slovar russkogo jazika onlajn [Etymological Dictionary of the Russian Language t.1. “A–D”]. Moscow: Progress. Aviable at: https://slovaronline.com (accessed October 18, 2025). (In Russian)

Кратенки:

ДРМЈ – Дигитален речник на македонскиот јазик [Digitalen rechnik na makedonskiot jazik [Digital Dictionary of the Macedonian language].

ЭСРЯ – Этимологический словарь русского языка [Etimologicheskij slovar russkogo jazika onlajn [Etymological Dictionary of the Russian Language].

РБЕ – Речник на българския език [Rechnik na b`lgarskija ezik. [Bulgarian language dictionary].

Литературата во интеркултурен контекст

Literature in Intercultural Context

UDK: 821.162.1.09Żeromski, S.
UDK: 821.163.3.09Drakul, S.
UDK: 82.091-32

MELANCHOLY IN SELECTED SHORT STORIES BY STEFAN ŻEROMSKI AND SIMON DRAKUL

Kristina Dimovska
Institute of Folklore "Marko Cepenkov"
University "Sc. Ciril and Methodius" in Skopje
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0798-6450

Keywords: melancholy, nature/landscape, short stories, Stefan Żeromski, Simon Drakul, *Rozdzióbią nas kruki, wrony...* (*Ravens and Crows Will Peck Us*, 1894), *Одбрани раскази* (*Selected Short Stories*, 1966)

Summary: This paper focuses on how melancholy is presented in selected stories by the Polish writer Stefan Żeromski (1864–1926) from his book *Rozdzióbią nas kruki, wrony...* (*Ravens and Crows Will Peck Us*, 1894) and the Macedonian writer Simon Drakul (1930–1999) from his book *Одбрани раскази* (*Selected Short Stories*, 1966). Although the two authors lived and wrote in different eras and belonged to different cultures and historical periods, melancholy is presented in their stories in a specific way through the intertwining between the landscape and the existential difficulties of the protagonist or the other characters in the stories.

The paper focuses on the similarities in the stylistic manner with which the two authors portray melancholy. This may not be based on a preconceived and planned authorial idea or intention, but on the reader's process of recognition or perception of this shared theme in both. Melancholy in both authors bears a tragic note because the stories usually center around characters with unfortunate destinies or such that are exceptional in their own way. The approach to the treatment of this topic by the two writers is different, but the result is similar.

МЕЛАНХОЛИЈАТА ВО ИЗБРАНИ РАСКАЗИ ОД СТЕФАН ЖЕРОМСКИ И ОД СИМОН ДРАКУЛ

Кристина Димовска
Институт за фолклор „Марко Цепенков“ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Скопје
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0798-6450

Клучни зборови: меланхолија, природа/пејзаж, раскази, Стефан Жеромски, Симон Дракул, *Rozdzióbią nas kruki, wrony...* (*Ќе нè исколваат гаврани, врани*, 1894), *Одбрани раскази* (1966)

Резиме: Во фокусот на трудот е меланхолијата во избрани раскази од полскиот писател Стефан Жеромски (1864 – 1926) од збирката *Ќе нè исколваат гаврани, врани* (1895) и од македонскиот писател Симон Дракул (1930 – 1999) од збирката *Одбрани раскази* (1966). Иако двајцата автори твореле во различен период и припаѓале на различни култури и историски периоди, во расказите на обајцата, меланхолијата е претставена на специфичен начин, како испреплетеност меѓу пејзажот и егзистенцијалните тегоби на протагонистот или на ликовите.

Главна преокупација во трудот е да се покаже сличниот стилски манир на двајцата автори во претставувањето на меланхолијата, која можеби не е однапред смислена и планирана авторска замисла или намера, туку е резултат на читателовиот процес на препознавање или на сетилно насетување на оваа споделена тема кај обајцата. Меланхолијата и кај двајцата автори носи трагична нишка бидејќи во фокусот на расказите вообичаено се ликови со несреќни судбини или такви, кои се исклучителни на себе својствен начин. Пристапот во третманот на темите кај двајцата писатели е различен, но крајниот резултат е сличен.

Introduction

The subject of interest in this paper are two authors, one from the 19th century, the other from the 20th century. The authors are discussed in relation to the theme of melancholy and how this topic is being presented in their short stories. The short stories from *Rozdzióbią nas kruki, wrony...* (*Ravens and Crows Will Peck Us*, 1894), by the Polish writer Stefan Żeromski (1864–1926) will be

compared to the short stories from *Одбрани раскази* (*Selected Short Stories*, 1966) by the Macedonian writer Simon Drakul (1930–1999).

Mickoviќ notes that in Macedonian prose literature of the early 1950s, authors emerged and duistinguished themselves by the innovations they introduced regarding narrative techniques and choice of themes. The appearance of Simon Drakul was noted at the juncture between two novels that were emblematic for their use of two narrative procedures. These are: the first Macedonian novel *Selo zad sedumte jaseni* (*The Village Beyond the Seven Ash Trees*, 1952) by Slavko Janevski and *Krpen život* (*Frayed Life*, 1963) by Stale Popov. There is a tendency in both novels to return to tradition, but what makes Drakul's style and writing techniques special is that his stories "represented a specific voice of the village itself, permeated with childhood memories which tinted the narration with subdued lyricism, but that voice was also hoarse from the cruelty of living that village life" (Мицковиќ 1998: 243). He was born in the village of Lazaropole, and finished elementary school in 1943, when his native village was destroyed due to attacks by Ballist gangs – a motif that prevails in many of his short stories. His first written story is "Туѓоземјанин/Tugjozemjanin" ("Outlander") which he published in the first issue of the journal *Современост*/*Sovremenost* in 1951 (Дракул 1988: 167).

Stefan Żeromski, born in 1864 in the village of Strawczyn, near Kielce, spent his early childhood in an atmosphere marked by the destruction and devastation caused by insurgent fighting. "(...) Żeromski developed a love for his land from early childhood, which would later be expressed in his literary work as a love for the landscape, but not the landscape as a mere image, but the landscape as life, as content, as the past and as the present" (Živković 1956: VI). It is noticeable that this is something that is common to both authors, and it will be noted later how this is reflected in their short stories.

Defining the conceptual framework

The main term explored in this paper refers to the specific way in which melancholy is presented by Żeromski in his short stories (1894 [2021]) translated into Macedonian by Filip Dimevski, as well as in

Drakul's short stories. Although the two authors wrote during different periods and in different countries, implying different cultures and different world events, trends and influences, their manner of presenting melancholy as an intertwining of the landscape and emotional states, as well as the existential dilemmas of the protagonists and other characters, is remarkably similar. As Bakuła writes "especially the broader literary work of Żeromski was in tune with the ideas of activism, progress, work, ethics, and opposed the inertia of decadence and catastrophism that reigned in parts of the literary community. It represents the seeds and the great realisation [sic] of the idea of Literature of Criticism" (Bakuła 2023: 231).

Melancholy, as a shared theme in these two authors, is not a conscious, intentional or planned authorial construction, but rather it is a reflection of the hermeneutic process of interpreting the stories in order to understand their essence or to "grasp" what kind of message they are trying to convey. The similarities in their style and manner of presenting characters and nature are possible only on the base of hermeneutics, that is, through the optics of the reader who is the one who perceives possible similarities between them. For this reason, comparisons can only be conditional and provisional. The core of the paper includes only those short stories in which sense of melancholy represented through the landscape is strongest and offers room for hermeneutic analysis, as well as for comparison between the two authors.

Robert Burton was perhaps one of the first authors who wrote about melancholy. His famous words: "I write of melancholy, by being busy to avoid melancholy. There is no greater cause of melancholy than idleness, 'no better cure than business', as Rhasis holds: and howbeit, *stultus labor est ineptiarum*, to be busy in toys is to small purpose, yet hear that divine Seneca, *aliud agere quam nihil*, better do to no end, than nothing" (Burton 2009: 36) are indicative of how melancholy is perceived, but also of how it can be approached in a creative and pragmatic way, and not just as passive suffering.

Freud defines the clinical psychiatric picture of "melancholia". According to him, "melancholia, the definition of which fluctuates even in descriptive psychiatry, takes on various clinical forms the

grouping together of which into a single unity does not seem to be established with certainty; and some of these forms suggest somatic rather than psychogenic affections" and he connects it with "mourning", writing that "the correlation of melancholia and mourning seems justified by the general picture of the two conditions. Moreover, the excitation causes due to environmental influences are, so far as we can discern them at all, the same for both conditions. Mourning is regularly the reaction to the loss of a loved person, or to the loss of some abstraction which has taken the place of one, such as one's country, liberty, an ideal, and so on" (Freud 1917: 243). Śniedziewski writes about the "melancholic gaze", contemplating that "firstly, the melancholic looks at the world in a particular way. He looks at it passionlessly. He does so not in order to see the true nature of reality, its deep implications or hidden meaning. His gaze cannot pierce through to any kind of transcendence. It moves among objects and people, and sometimes feels that some kind of pose is possible, but is unable to grab hold of anything" (Śniedziewski 2018: 6). Salmon defines melancholy as a kind of "imaginary longing" and, in her paper dedicated to Russian culture, literature and art, she correlates it with the feeling of alienation, existential hybridity and accentuated affectivity of Russian artists (Salmon 2015: 29). Brady and Haapala define melancholy through the prism of its connection with "sublimity" as an aesthetic quality of works of art and believe that melancholy is as complex of a phenomenon as sublimity and it can also be significant in the context of our aesthetic responses to the natural environment. They also consider that melancholy stimulates aesthetic reflections not only in well-defined aesthetic contexts, but also in everyday situations that give rise to the appearance of melancholy (Brady, Haapala 2003). According to Oraviţan "the term can denote a mental illness, characterised [sic] mainly by anxiety attacks, deep depression and fatigue. It can also denote a temporary state of mind, sometimes painful and depressing, sometimes merely mildly pensive or nostalgic. In this case, it is a subjective mood which can be attributed to the objective world: 'the melancholy of evening', 'the melancholy of autumn' (…)" (Oraviţan 2013: 173). For Bowring, melancholy is difficult to define because it is both complicated and full of contradictions. Depending on who is being asked, it can be seen as a simple feeling, a mental health issue, or even just a personality

trait. Throughout history, people have treated it in very different ways, ranging from a sickness that needs a cure, to a beautiful and poetic experience (Bowring 2017).

It can be noted that melancholy, outside of art, is usually related to mental illness and, in general, is seen as a specific type of experiencing of the world. What is typical and inherent in both Żeromski and Drakul is that the melancholic nature of their characters is usually existentialist (more so in Żeromski, less so in Drakul) or is the result of characters who are dreamers (more so in Drakul than in Żeromski). For the purposes of this paper, "melancholy" will be understood not only as the specific worldview of the protagonists and other characters of both of these authors, but also as the intimate intertwining or connection of the melancholic experience of the world, with nature and its changes. Space, nature and landscape become crucial in terms of how they reflect the spiritual or mental state of the characters. Oraviţan believes that in nature, the character of the melancholic finds his *fuga mundi,* or escape from the world (Oraviţan 2013: 174), but in the case of the characters of the aforementioned authors, they live the moment consciously and intentionally; they carry the burden of melancholy very well, and, in fact, they face the tragic without needing alternative realities, without feeling hesitation or fear, and without retorting to escapism. In this sense, "landscape" will be understood as the specific changes in nature typical for those moments in which the protagonists and other characters go through, or feel, turbulent emotions, while experiencing the world and the surroundings as an uncomfortable, hostile or foreign place.

The difference in the treatment of melancholy and landscape in the two authors can also be seen through the difference between what can be called "metaphysical melancholy" which is characteristic of Żeromski's stories and "nostalgic melancholy" which is characteristic of Drakul's stories. Metaphysical melancholy can be defined as the feeling of non-belonging, or even of a certain asociality of the character, or his inability to successfully socially integrate, which results in the feelings of rejection, non-belonging, ostracism, and conscious isolation (from society, from other people, and from everyday life as it is). Nostalgic melancholy, on the other hand, usually refers to characters who are dreamers, hopeful and naive, and their

melancholy is usually only hinted at, through the changes in the landscape through which nature nonverbally speaks in place of them. Nostalgic melancholy is also associated with feelings of non-belonging and loneliness (Мојсиева-Гушева 2020: 220), and sometimes with feelings of nausea and depression that in some authors are the result of "striving for progress that pertains not only to personal advancement but also to the progress associated with the passage of time and space" (Мојсиева-Гушева 2020: 222).

Melancholy and Landscape in Selected Stories by Simon Drakul[1]

What Żeromski and Drakul's characters share is that "oppressive emptiness" and "longing" found in the story "Далечините/Dalečinite" ("Far-off Places"). In this story, as in Żeromski's stories, the protagonist exists in a mutual dynamic relationship with nature: "Why are the waters so lucky, able to leave as soon as they flow from the source, while he cannot do the same?" (Дракул 1966: 77). The distinction between Żeromski's metaphysical melancholy and Drakul's nostalgic melancholy highlights a key contrast in the sense that Żeromski's characters embody a sort of "metaphysical sadness" as an inherent quality of being societal misfits, unable to belong, while Drakul's characters exhibit a profound sense of "longing". The latter usually long for something that is lost or for something that they cannot have, but they are, in fact, to some extent integrated in the society they live in. The characters of Drakul, such as the protagonist in "Dalečinite", are figures who dream or exist between reality and

[1] At the international scientific conference "Literary Projections 2025: A Year of Significant Anniversaries" which was held on September 25 and 26, 2025, and organized by the Institute of Macedonian Literature in Skopje, the topic "Chronotopes and Contrasts in a Selection of Short Stories by Simon Drakul" was presented. The focus of the oral presentation were the stories: "Планина/Planina" ("Mountain"), "Tugjozemjanin ("Outlander"), "Бела ноќ/Bela Nokj" ("White Night") and "Создравје-ее-ее/Sozdravje-ee-ee" ("Goodbye-eee-eee") from the same collection of short stories that is the subject of analysis in this paper. Although no formal paper was published following the presentation, this paper selects different short stories from the collection to avoid repetition and maintain thematic relevance. Unless otherwise noted, all translations from Macedonian and Polish to English are the author's own.

reverie. This is not the dream experienced during sleep but the dream as a manifestation of longing and unfulfilled desire. In this protagonist, melancholy manifests as "an unpleasant chill", "a tightened throat", "a burning in the face" or "clenched lips" (Дракул 1966: 78, 79). The protagonist's longing in "Dalečinite" manifests itself as a desire for distant, foreign, unknown lands. It indicates some kind of unease or need for an escape and change from everyday life. Most often, it is nature that "knows" the secrets that some characters do not (know), which is referred to in Grandma Miljana's line to the protagonist: "Look, in order to die on this stone he escaped from that far-off paradise... And why, only myself and this mountain know. Do you want to know? Because he was born on it" (Drakul 1966: 80). The mountain is a frequent chronotope in Drakul's stories. "The far-off places in foreign lands are fiercely beguiling", Mitrev notes, "but the mountain never loses its primordial power of attraction, turning exiles into its own – always obedient [people – K. D.], faithful to its calling" (Митрев 1973: 213). However, melancholy is as inherent to the protagonist as it is to grandmother Miljana: "He knew that what frightened him in her was some great scorched pain emerging from every word of hers and trembling... It reminded him so strongly that he felt seized by some unknown fear" (Дракул 1966: 80–81). Very often, such descriptions are followed by a "reaction" of nature that corresponds to the emotional ripples felt by the characters. It seems as if nature "senses" their unrest and the changes in the landscape reflect – visibly and almost tangibly – their spiritual change. According to Miodyński, this can be seen as an "existential-ecological motif" (Miodyński 1999: 77), as a kind of aspiration of Drakul's protagonists to be as close as possible to nature. As Stojčevska-Antiќ writes in her analysis of Drakul's prose, the author does not merely reconstruct the historical era of his characters (in the *Буни*/*Buni* [*Rebellions*] trilogy, these include the Bogomils or the figures like Elenko, the Father, and Konstantin); rather, "he links their psychologies to contemporary spiritual realities" (Стојчевска-Антиќ 1993: 173). According to her, "the nightmarish situation of the characters is not accidental, [and] it is a specific psychological state" (Стојчевска-Антиќ 1993: 174). Such a "specific state" is partly expressed through the melancholy in Drakul's stories, which not only represents a "trademark" of his characters, but also as a mark of the time period in which they are

depicted. However, melancholy permeates not only the characters but also nature itself, which is another hallmark of Drakul's prose. Boškovski observes that "each of his stories unfolds in the mountains and mountain caves, rendered with a sumptuous painterly palette. (...) Moreover, these descriptions are integral to the narrative, serving a specific function by intersecting with the fate and psychology of his protagonists" (Бошковски 1973: 274).

What is found in Drakul, but is absent in Żeromski, is a kind of conditional personification of inanimate nature. Very often the exterior and interior function as an extension or continuation, a veritable expansion of the character's spiritual turmoil. For example, in "Tugjozemjanin", the father's illness is reflected by the dilapidated house, but also in the descriptions of the "heavy" feeling: "The silence and darkness made our little house so desolate that it seemed to me that everything had died in it" (Дракул 1966: 44). Darkness and silence are signs of the penetration of non-existence into life, and the characters are painfully aware of its presence, or even witness the fading of life before their eyes. For Grandma Miljana, sadness exists or is recognized in the "opened gate of the house" whose windows "seemed to cry to me then" (Drakul 1966: 82). Writing about silence and presenting it in relation to melancholy, Atanasovski defines it as "white sadness" and as a "metaphysical longing" (Атанасовски 1997: 134). Grandma Miljana's "white sadness" is the pain for a loved one whose trace is lost somewhere in the world. In nature and the landscape, one finds peace and memories, as well the place of return, where belonging begins anew for the lost soul: "(...) and somewhere in the memories, which he was not strong enough to avoid, I stood, and this mountain, this spring mountain, the peace of our village and the places that were so beautiful from there, from far-off" (Дракул 1966: 92). Melancholy is nostalgia for the homeland and the need to belong to a familiar place and among familiar people. According to Pop Zarieva and Iliev, Drakul as a writer returns to the village theme to demonstrate a healthy way of life rooted in tradition, yet, he recognizes its impossibility amid the social conditions of rural existence (Поп Зариева, Илиев 2012). Mojsova-Čepiševska also notices a similar dominance of the theme and interest in the village in the Macedonian novel and she believes that "before the 1960s, the

village-centered novel survived almost entirely through the work of Stale Popov. That changed rapidly toward the end of the decade, when the theme underwent a massive revival, fueled by a sudden wave of creative momentum." (Мојсова-Чепишевска 2022: 57). Among her examples is Drakul's novel *Белата долина*/*Belata dolina* (*The White Valley*, 1962). Ġurchinov notes an interesting pattern here, which is applicable to Drakul's short stories as well, with the author exploring how contemporary life impacts the human psyche. He describes characters facing "new and changed conditions that force them into grueling moral conflicts, often leading to a sense of deep, irreversible hopelessness" (Ġurchinov 1969: 251).

Just as Drakul's landscapes, Żeromski's landscapes are also most often presented as gray, gloomy, or dark, thus mirroring the characters' nature or the hardships they endure. The landscape is gray, cloudy, dark, and in some stories, like "Големиот коњ/Golemiot konj" ("The Big Horse") it reflects the atmosphere of war. Similar to Żeromski's story "Rozdzióbią nas kruki, wrony...", "Golemiot konj" depicts a large, black horse that is a symbol of dignity and pride. If in the aforementioned story of Żeromski the horse represents an "extension" of the actions of the dead protagonist, in Drakul's story its meaning is tied to peace and composure (Дракул 1966: 106), especially in the turbulent, chaotic and terrible time of war. But, similar to Żeromski's protagonists, who seem unable to fit into society and are almost incapable of belonging anywhere, this horse is also a stranger on foreign soil: "He was somehow a stranger here, that's how it seemed to me when I saw him standing like that, leaning up on the hill. He did not feel at home. He was lonely" (Дракул 1966, ibid.). The horse as a visibly living part of the landscape (unlike the rest of nature which stagnates or is static) also represents a contrast to the characters as victims of war. However, that which does not fit in, especially something or someone that possesses unearthly beauty amid all that is gruesome and ugly, is often compelled to suffer, and thus, the horse's death symbolizes the demise of a principle, or a reconciliation with the idea that dignity may fade, but never truly be lost, except in death.

In "Крв на лисја/Krv na lisja" ("Blood on Leaves") the landscape says what is unspoken in a way that makes it present and visible, and

in a way that makes nature the one that tells the story. The old man at the beginning of the story is described with "an expression on his face that says nothing more than [what] the whitish cracked bark on the trunks of the oak trees [says]". In the same paragraph, the story is told by "the leaves that spoke of autumn", but also "the leaves [that] spoke of something else. With those big heavy red drops. Those sticky dark red big drops" (Дракул 1966: 110). Melancholy as longing occurs when one is grieving for a lost life, but such an event is almost never explicitly described, and it is rather sensed and sometimes anticipated. It is recognized in the gestures of the characters and in the way they speak about the event or react to certain sights, such as seeing the leaves splattered with blood. The landscape speaks of the characters' melancholy when they are silent. Nature and its changes are a second nonverbal speech that the reader intuitively senses. Very often, in both Żeromski and Drakul, the "speech" of the landscape expresses what is otherwise too morbid to be described: "The sticky, curdled mass seemed to dissolve. The old man first saw a vague trembling in it. Then he saw knees wrapped in thick white cloths, running with a rough male step. He saw fluttering male *dolmas* entwined with thick, wide black cord" (Дракул 1966: 110). The "curdled mass" here becomes a metonymy or substitute for something else, and such a description signals an intertwining of vision, memory, and daydreaming about the past, or about events that occurred before the leaves were splattered with human blood.

The longing or yearning for something once existent but now lost, and for a sense of belonging, is evident in the obscure "yellow" that the protagonist glimpses in the bushes in "Пушка/Puška" ("The Rifle"), yet cannot describe or cognitively grasp. Perhaps the answer to what has been lost forever lies in what is hidden. The narrator's thought: "The men in the village often thought that something that used to be had passed away in the blink of an eye" (Дракул 1966: 127) embodies the essence, or gives a practical example of what nostalgic melancholy is and how it should be understood. It is the need to belong to a place and time already lost, to be truly oneself in one's homeland, to be genuinely loved, and to belong to someone and/or somewhere.

Melancholy and landscape in *Rozdzióbią nas kruki, wrony…* by Stefan Żeromski

According to Stanislaw Eile, "Stefan Żeromski (…) attempted to strike a balance between the internal and external visions of reality, combining lyrical mood with the more traditional techniques of the Realist novels". However, in the same paragraph he concludes that despite Żeromski being highly popular during his lifetime, enjoying a certain degree of admiration for his writing style in later years, he was regarded by some critics "as an old-fashioned propagator of social justice or a sentimental adherent of literary kitsch" (Eile 1996: 48).

In this paper, the title of Żeromski's collection of short stories is connected to the first short story of the same name, "Rozdzióbią nas kruki, wrony… ", which is an overture to the world of the sorrowful, the mournful, the gloomy, and the (in)human. The story begins with a hint of changes in nature, and the landscape serves as a prediction of the fate of Andrzej Borycki/Szymon Winrych: "Not a single living ray managed to pierce the flood of clouds driven by the winds. The scant morning brightness spread stealthily, revealing a landscape flat, vast, and completely empty. A downpour of rain fell, powdery as grain. The wind picked up its drops in flight, carried them diagonally, and hurled them to the ground" (Żeromski 1894)[2]. Although such a description does not reveal much, it still gives some idea or portrays the state of nature in the moments when the main character appears on stage, which largely hints at, if not reveals, his psychological disposition. It is only suggested in passing that the action takes place during a war, hence the characteristic descriptions, such as: "The gloomy autumn had already blighted and poisoned everything that lived in the grasses and weeds. Stripped of leaves, blackened saplings rustled mournfully, bending their stems down to the ground. Potato fields, stubble, and especially freshly plowed and sown fields turned into bottomless swamps" (Żeromski 1894) and: "As soon as [the horse – K. D.] sensed a dead man, its eyes became bloodshot, the mane on its neck wildly

[2] Some English translations of the short stories are based on this edition: https://literat.ug.edu.pl/zeromski/index.htm. Citations reference the original publication year (e.g., 1894).

ruffled, it pulled back, then lunged forward with its whole body, flailing its legs and kicking furiously in all directions, until its hind leg slipped between the spokes of the cart's front wheel" (Żeromski 1894). These descriptions reveal little about the cruel circumstances of Winrich's murder, so the narrator uses the horse as an expressive device, whose role is to convey anger, pain, and grief, thus elevating the horse to the level of the central, albeit inarticulate, protagonist. The fate of the murdered Winrych is contrasted with nature and the landscape, which seem both dependent and independent of his death. The entire atmosphere is mournful, gray and desolate. While Winrych is alive, one senses that the human element drives movement and dynamics in nature, making things pass through changes *because* of him. However, when the protagonist's life fades, nature and the landscape emerge on stage alongside the horse as principal characters, assuming the role of dynamic agents imbued with death. This is vividly captured in the scene with the crows, marked by "great reasonableness, moderation, down-to-earthness, patience, and tact" (Żeromski 2021: 16). The crows seem to assume the role of the soldiers who, in previous scenes in the story, hunt and discover Winrych from his hiding place, thus perpetuating the dynamic of movement in altered form. But where is the melancholy located here and is it present at all? It is evident that Winrych's character is portrayed as embittered by hunger and exhaustion from the war, yet descriptions of his inner world remain relatively sparse, offering little to no insight into his thoughts (beyond his perspectives on the war), or into his emotions. In other works, such as the novel *Ludzie bezdomni* (*Homeless People*, 1899), Żeromski uses the same mechanism of describing landscapes that correspond to the mood, in a broader sense, of his characters. Thus, the protagonist of that novel, Doctor Judym, gives up on his potential personal happiness in the finale of the novel, so this catastrophic defeat for his fiancée Joanna is described with an appropriate, gloomy atmosphere of the place where their last meeting takes place. Melancholy is not contained just in the worldview of the protagonist but also in the atmosphere, the circumstances, or the hopeless situations in which characters find themselves. But, on the other hand, some protagonists, such as the one in the story "Poganin" ("Pagan"), directly mentions melancholy in correlation to the so-called "Russian sickness", which

> breeds in individuals a kind of melancholy, a disgust for everything undertaken, alongside a morbid, helpless hypersensitivity to human misery that gnaws at the soul hourly, daily, everywhere, like a moth, and feels like incessant tearing at the veins (Żeromski 1894).

The narrator further elaborates that this illness cannot be considered sentimentalism, chauvinism, hatred or love and that it presents just the deaf and mute despair of minds. It reveals almost nothing significant about thought systems or ideas, but also of acts of heroism or crimes. The reason behind this "illness" can be historically located in the fact that Żeromski was born in Poland, which, at that time, was under Russian occupation. "(…) He was in the Russian-occupied part of the country. His birth during the final throes of the failed January Uprising (1863–64) against the Russians has led to him being dubbed 'the posthumous child' of that uprising" (Johnston 2007: vii). Nakovski calls the year of Żeromski's birth "tragic" because at that time "the third Polish uprising against Tsarist Russia" was taking place (Nakovski 1978: 195). Živanović, for his part, believes that Żeromski "appeared at an inconvenient time", but in a different sense – namely, he was writing at a time when Bolesław Prus and Henryk Sienkiewicz were the "giants" of Polish literature. "To appear at such a time with one's modest works, when literary giants loomed so large that every effort seemed trivial, was truly an unenviable fate" (Živanović 1956: VI).

The metaphysical melancholy in Żeromski's stories is a state of mind that points to the nothingness of systems of thought, ideas, and the emptiness of everyday life. In the novel *Wiatr od morza*/*Wind from the Sea* (1922), Żeromski confronts the Poles with the German invasion through a historical mosaic spanning thousands of years, which prompted critics to label this novel "Germanophobic" (Ајдачиħ 2016: 8). These themes persist later in his short prose, but now, the enemies and foreigners are the Russians. In "Poganin", the character of the Jadźwing-Polak, whose true identity remains hidden until the protagonist reveals it, is melancholic. The description of his face is connected with a description of nature:

> As he spoke, he stared at me stubbornly, fiercely, cunningly, distrustfully. I had seen that face somewhere, probably in childhood, but where and when, I tried in vain to recall. It retained that unconscious, thoughtful expression, the same, with darkly burning eyes. Yet I knew those eyes once had a different look. Today's distrust and mocking gaze pained me (Żeromski 1894).

In addition to the "Russian sickness", the reason for the old Pole's melancholy is the feeling of being betrayed by God. He lives as a hermit but, after losing his children and falling into near-beggarly existence, he begins to doubt the reliability of faith and he is questioning whether believing in God is worthwhile at all. Some authors (Gutowski) believe that in Żeromski's prose one can recognize "gnosis" (esoteric, secret knowledge) which is different from "gnosticism" (the dualistic worldview of the second and third centuries AD). Referring to Brzozowski's view, Gutowski argues that the world in Żeromski's prose feels deeply familiar to the reader yet simultaneously inaccessible to consciousness, distinct from the "obvious" life (or knowledge and truth) which is typically grasped (2013: 267). However, in this particular story, the old Pole's disappointment in faith is obvious and Żeromski uses the stance of this character to criticize the blind acceptance of faith in a cruel and unjust world. On the other hand, the "gnosis" is implied in the finale of the story when the protagonist and narrator asks the old Pole: "And who creates the mushrooms and berries for you?", alluding to the fact that it is the (Christian) God, to which the old man replies: "– You don't know that either, young master... It just stands there on its own. The sun, perhaps (…) " (Żeromski 1894). Benešić notes that "Żeromski portrays the past of the Polish people as dark because people lived in poverty and ignorance, and the only spiritual wealth they had was religion, which made them credulous" (Benešić 1947: 241). In this sense, one can recognize one of the reasons why the narrators in Żeromski's stories approach faith with a certain amount of skepticism.

Compared to the previous two stories, in the story "Doctor Piotr", there is a reversal of the atmosphere, but the same mood is still maintained. The overture to the story begins "ominously" and darkly:

"The moonlight, piercing through the thick layer of frost that has whitened the windowpanes like lime, stands motionless on the surfaces of old furniture, two walls, part of the ceiling, and the floor, as if stiff with cold, likely the same light that must illuminate rotting logs at the bottom of ice-covered waters this night" (Żeromski 1894). Although such a repulsive, cold atmosphere is hinted at, and although the letter the son sends to his father begins with the pessimistic: "My Dear Father! Of all my golden dreams, the devil has rolled himself a cone and lit a cigar" (Żeromski 1894), the story is followed by descriptions of the landscape that are the opposite of these feelings and are, surprisingly, optimistic, cheerful and hopeful:

> Huge, dirty drops flowed down pine needles, branches, tree trunks, dripping heavily onto snowdrifts and piercing them through; every frozen stalk, stump, stone, tree, object sucked in the sun's rays through all its pores and became a heat source in an instant. Around trees, bushes, dry weed stems, stones, and stakes, enormous pits bored visibly, revealing light, loose sand within. Each grain, saturated with warmth, seemed to glow and burn, spreading joyful fire to its frozen companions. Sand grains scorched the snow from below; trees and bushes spurted warm drops onto it; ditches and ridges seemed to have stifled backs (Żeromski 1894).

Such descriptions are, for the first time, in contrast to Piotr Cedzyna's inner state – he feels like an outsider, or an outcast, in England, believing that he has compromised himself in the eyes of "holy science" (Żeromski 1894). Against this disappointment at the inability to achieve the dream of academic success, one encounters descriptions of landscapes that are bright, cheerful, and inspire a sense of hope:

> Large, translucent, light-green waves arrived from some unknown place hidden in the mist, splashing against the shore and shattering, torn apart by the sharp rocks; and each of them, as it slipped back into the depths, seemed to heave a sigh: You are like an ant

> grown in the forest, blown by the wind into the middle of a lake (Żeromski 1894).

In the short story "Siłaczka" ("A woman of strength"), doctor Paweł Obarecki also joins the list of other Żeromski's melancholics, suffering from apathy, boredom and disinterest.

> He clearly felt that "metaphysics" was beginning to take hold of him. It is a known fact that a man of culture, thrown by the centrifugal force of poverty from the center of intellectual life to Klwów, Kurozwęki, or – as Dr. Obarecki suggests – Obrzydłówek, is gradually transformed over time, due to autumn drizzle, lack of means of communication, and the absolute inability to speak for entire seasons, into a carnivorous-herbivorous creature, consuming excessive amounts of beer bottles and subject to attacks of boredom, weakening to a state bordering on nausea. Ordinary small-town boredom is swallowed unconsciously, like a hare unconsciously swallowing tapeworm eggs scattered on the grass by dogs (Żeromski 1894).

According to Olszewska, "Żeromski was an alert, empathetic observer of the world around him, who, like a seismograph, recorded every change that occurred in it. Therefore, his work can be treated as a 'faithful diary of his People' (...). His works become a testimony to the constant creative quest, to the individual reworking of the important issues of contemporary life, a record of intellectual turmoil and the search for a new style of expression" (Olszewska 2025: 16).

In conclusion

Although Stefan Żeromski and Simon Drakul wrote in different historic periods and although they have distinctive and individual styles of depicting characters and events, it must be said that both authors converge on the level of shared hermeneutic reading through the prism of melancholy. Melancholy in their short stories functions as a non-verbal, second language, and when nature speaks, it speaks through the landscape and through its own changes. Melancholy is an

inalienable, inseparable part of the structure of the typical characters created by Żeromski and Drakul, and their protagonists, who contemplate or exist through the love for their homeland or a loved one, or alternatively strive to belong somewhere and be accepted for who they are, embody this pervasive emotional state.

If metaphysical nostalgia is what dominates in the stories of Żeromski, which is manifested as a need to be away from society due to the profound disappointment in it, Drakul's nostalgic melancholy is presented as a heartfelt longing and yearning, or perhaps as daydreaming about something that has been lost without a trace, something so personal and unique, that will never ever be possessed again.

Literature:

Ајдачић, Дејан. (2016). *Перуновславија. О паганским боговима у непаганска времена.* Београд: Алма. [Ajdačić, Dejan. (2016). *Perunoslavija. O paganskim bogovima u nepaganska vremena*. Beograd: Alma]. (In Serbian).

Атанасовски, Иванчо. (1997). *Естетичките, културолошките и литературнокритичките концепции на Георги Сталев*. Скопје: Филозофски факултет, Универзитет „Св. Кирил и Методиј". Докторска дисертација. [Atanasovski, Ivančo. (1997). *Estetičkite, kulturološkite i literaturnokritičkite koncepcii na Georgi Stalev*. Skopje: Filozofski fakultet, Univerzitet „Sv. Kiril i Metodij". Doktorska disertacija]. (In Macedonian).

Бошковски, Јован. (1973). Симон Дракул или оплеменето народно творештво. *Македонската книжевност во книжевната критика*. Скопје: Мисла. [Boškovski, Jovan. (1973). Simon Drakul ili oplemeneto narodno tvoreštvo. *Makedonskata kniževnost vo kniževnata kritika*. Skopje: Misla]. (In Macedonian).

Дракул, Симон. (1966). *Одбрани раскази*. Скопје: „Кочо Рацин" [Drakul, Simon. 1966. *Selected stories*. Skopje: „Kočo Racin"]. (In Macedonian).

Дракул, Симон. (1988). *Горко лето*. Скопје: „Кочо Рацин". [Drakul, Simon. (1988). *Gorko leto*. Skopje: „Kočo Racin"]. (In Macedonian).

Ѓурчинов, Милан. (1969). Роман за селскиот праведник Змејко. Поговор. Дракул, Симон. *Белата долина.* Скопје: Македонска книга. [Gjurčinov, Milan. (1969). Roman za selskiot pravednik Zmejko.

Pogovor. Drakul, Simon. *Belata dolina*. Skopje: Makedonska kniga]. (In Macedonian).

Жеромски, Стефан. (2021). *Ќе нè исколваат гаврани, врани*. Прев. Филип Димевски. Скопје: Бегемот. [Żeromski, Stefan. 2021. *Rozdziobią nas kruki, wrony/ Ravens and Crows Will Peck Us*. Trans. in Macedonian by Filip Dimevski. Skopje: Begemot]. (In Macedonian).

Наковски, Петре. (1978). Поговор. *Верна река.* Жеромски, Стефан. Скопје: Мисла. [Nakovski, Petre. (1978). Pogovor. *Verna reka*. Żeromski, Stefan. Skopje: Misla]. (In Macedonian).

Илиев, Крсте, Поп Зариева, Наталија. (2012). *Романот во Македонија и Америка во 20 век: Преку романите „Белата долина“ на Симон Дракул и „Бисерот“ на Џон Стеинбек и покрај разликите во тематиката, со сличен лирски сензибилитет и вечната идеја за борбата на доброто и злото.* VIII Македонско-северноамериканска конференција, 7–8 јули 2012, Охрид. (Unpublished). https://eprints.ugd.edu.mk/4356/ (Accessed 6/3/2025) [Iliev, Krste, Pop Zarieva, Natalija. (2012). *Romanot vo Makedonija i Amerika vo 20 vek: Preku romanite „Belata dolina“ na Simon Drakul i „Biserot“ na Džon Stejnbek i pokraj razlikite vo tematikata, so sličen lirski senzibilitet i večnata ideja za borbata na dobroto i zloto*. VIII Makedonsko-severnoamerikanska konferencija, 7-8 juli 2012, Ohrid.]. (In Macedonian).

Митрев, Димитар. (1973). Симон Дракул као приповедач. Поговор. Дракул, Симон. *Реци камену, Сине и друге приповетке.* Београд: Народна књига. [Mitrev, Dimitar. (1973). Simon Drakul kao pripovedač. Pogovor. Drakul, Simon. *Reci kamenu, Sine i druge pripovetke*. Beograd: Narodna knjiga]. (In Serbian).

Мицковиќ, Слободан. (1998). „Белата долина“ на Симон Дракул. Поговор. Дракул, Симон. *Белата долина.* Скопје: Симон Дракул, 243–250. [Mickoviќ, Slobodan. (1998). „Belata dolina“ na Simon Drakul. Pogovor. Drakul, Simon. *Belata dolina*. Skopje: Simon Drakul, 243–250]. (In Macedonian).

Мојсиева-Гушева, Јасмина. (2020). *Човекот и неговиот град (Скопје и Истанбул).* Јакимовска-Тошиќ, М., Уззели, Ѓ. (ур.). *Урбани културни идентитети*. Зборник на трудови од меѓународен симпозиум. Скопје: Институт за македонска литература, 215–223. [Mojsieva-Guševa, Jasmina. (2020). Čovekot i negoviot grad (Skopje i Istanbul). Jakimovska-Tošikj, M., Uzzeli, Gj. (ur.). Urbani kulturni identiteti. Zbornik na trudovi od megjunaroden simpozium. Skopje: Institut za makedonska literatura, 215–223]. (In Macedonian).

Мојсова-Чепишевска, Весна. (2022). *Везилка. Македонска литература и култура.* Второ издание (дополнето и изменето). Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“. [Mojsova-Čepiševska, Vesna. (2022). *Vezilka. Makedonska literatura i kultura*. Vtoro izdanie (dopolneto i izmeneto). Skopje: Univerzitet „Sv. Kiril i Metodij“]. (In Macedonian).

Стојчевска-Антиќ, В. (1993). Средновековната традиција во современата македонска литература. *Реферати на македонските слависти за XI Меѓународен славистички конгрес во Братислава.* Скопје: МАНУ, 169–175. [Stojčevska-Antiќ, V. (1993). Srednovekovnata tradicija vo sovremenata makedonska literatura. *Referati na makedonskite slavisti za XI Megjunaroden slavistički kongres vo Bratislava*. Skopje: MANU, 169–175]. (In Macedonian).

Bakuła, Bogusław. (2023). In Search of the Strength to Exist: Polish Literature of Criticism Between 1890 and 1914. *Trimarium. The History and Literature of Central and Eastern European Countries*, 1(1), 217–250.

Benešić, Julija. 1947. Bijeleška o piscu. *Pripovjesti*. Żeromski, Stefan. Zagreb: Matica Hrvatska. (In Croatian).

Bowring, Jacqueline. (2017). *Melancholy and the landscape – Locating Sadness, Memory and Reflection in the Landscape.* London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group

Brady, Emily, Haapala, Arto. (2003). Melancholy as an Aesthetic Emotion. *Contemporary Aesthetics* (Journal Archive), vol. 1, article 6. URL: https://is.gd/ACo7VF (Accessed 29/1/2026).

Burton, Robert. (2009). [1621]. *The Anatomy of Melancholy.* Ex-Classics Project. URL: https://www.exclassics.com/anatomy/anatomy1.pdf (Accessed 13/3/2026).

Eile, Stanislaw. (1996). *Modernist trends in twentieth-century Polish fiction.* London: School of Slavonic and East European Studies, University of London.

Freud, Sigmund. (1917). *Mourning and Melancholia. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, vol. XIV (1914–1916): On the History of the Psycho-Analytic Movement, Papers on Metapsychology and Other Works, 237–258. URL: https://is.gd/yk1y1v (Accessed 8/3/2026).

Gutowski, Wojciech. (2013). Tropy gnostyczne w tworczości Stefana Żeromskiego. In *Żeromski – Tradycja i eksperyment* edited by Jarosław Ławski. Białystok: Rapperswil [“Gnostic Tropes in the Works of Stefan Żeromski. *Żeromski – Tradition and Experiment*] (In Polish).

Johnston, Bill. (trans.) (2007). Introduction. *The Coming Spring.* Żeromski, Stefan. Central European University: Central European University Press, vii-xiii.

Laura, Salmon. (2015). Chronotopes of Affectivity in Literature. On Melancholy, Estrangement, and Reflective Nostalgia, In *Melancholic Identities, Toska and Reflective Nostalgia. Case Studies from Russian and Russian-Jewish Culture* edited by Sara Dickinson and Laura Salmon (eds.). Firenze: Firenze University Press, 11–30.

Miodyński, Lech. (1999). *Powroty znaczeń Aktualizacje tradycji kulturowych w literaturze macedońskiej po 1945 roku.* Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. [Miodyński, Lech. 1999. Reclaiming Meanings: Actualizations of Cultural Traditions in Macedonian Literature after 1945. Katowice: University of Silesia Press]. (In Polish).

Olszewska, M. J. (2025). Stefana Żeromskiego dwa sny – o szpadzie i o chlebie. *Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, *36*, 15–39. [Olszewska, Maria Jolanta. (2025). Stefan Żeromski's Two Dreams – of the Sword and of Bread. *Journal of the Ossoliński National Institute*, 36, 15–39]. (In Polish).

Oraviţan, Alexandru. (2013). Melancholic Spaces in Literature. *Lucrările celui de-al XV-lea Simpozion Tinerii şi cercetarea multidisciplinară*. Timişoara: Editura Politehnica, 173–177. [Proceedings of the XV Symposium of Youth and Multidisciplinary Research],

Śniedziewski, Piotr. (2018). *The melancholic gaze*. Berlin: Peter Lang.

Żeromski, Stefan. [1895]. "Siłaczka". *Rozdzióbią nas kruki, wrony...* https://literat.ug.edu.pl/zeromski/silacz.htm (In Polish).

Żeromski, Stefan. 2019. [1895]. "Rozdzióbią nas kruki, wrony... ". *Rozdzióbią nas kruki, wrony...* https://polona.pl/preview/4b882ebe-1dc3-4d6c-bc76-34343194a475 (Accessed 13/3/2026). [Żeromski, Stefan. "Crows and Ravens Will Peck us". *Crows and Ravens Will Peck us in Pieces*]. (In Polish).

Živanović, Đorđe. (1956). Predgovor. *Beskućnici*. Żeromski, Stefan. Beograd: Izdavačko preduzeće "Rad". (In Serbian)

UDK: 929 Salnikov, N.
UDK: 314.151.3-054.72(=161.1)(497.11)

КУЛТУРНИ МОСТОВИ РУСКЕ ЕМИГРАЦИЈЕ: ЖИВОТ И РАД НИКИТЕ САЉНИКОВА У СРБИЈИ

Александра М. Гецић
Филолошки факултет Универзитета у Београду
докторанткиња
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-1598-689X

Кључне речи: руска емиграција, Никита Сањников, културни мостови, српско школство, културни идентитет, историја образовања, породична архива

Резиме: Никита Сањников, генерал руске царске војске, након Октобарске револуције прелази у Краљевину СХС, где наставља живот и рад као професор историје и директор гимназија у више градова Србије. Његова биографија представља вредан пример културног преношења и адаптације у оквиру миграционих токова почетком XX века. Циљ рада је да истражи културолошки допринос Сањникова српском школству и друштву, као и да сагледа на који начин је он, као представник руске емиграције, спајао елементе руске образовне традиције са локалним културним наслеђем. Метод истраживања заснива се на анализи архивске грађе, школских докумената, новинских чланака као и на сведочењима потомака Никите Сањникова о његовом животу и раду. Очекује се да ће рад показати како је Сањников кроз своју педагошку и управну делатност постао значајан „културни мост“ између две средине, оставивши трајан печат на генерације ученика и локалне заједнице. Истраживање такође доприноси разумевању ширих културних последица емиграционих процеса и интеграције интелектуалаца у нове друштвене контексте.

CULTURAL BRIDGES OF RUSSIAN EMIGRATION: THE LIFE AND WORK OF NIKITA SALNIKOV IN SERBIA

Aleksandra M. Gecić
Faculty of Philology, University of Belgrade
Ph.D. Studient
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-1598-689X

Keywords: Russian emigration, Nikita Salnikov, cultural bridges, Serbian education, cultural identity, history of education, family archive

Summary: Nikita Salnikov, a general of the Russian Imperial Army, moved to the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes after the October Revolution, where continued his life and work as a history teacher and director of high schools in severalSerbian towns. His biography represents a valuable example of cultural transmission and adaptation within migration flows at the beginning of the 20th century. The aim of this paper is to explore Salnikov's cultural contribution to Serbian education and society, as well as to examine how, as a representative of Russian emigration, he combined elements of Russian educational tradition with local cultural heritage. The research method is based on the analysis of archival sources, school documents, newspaper articles, as well as on the testimonies of Nikita Salnikov's descendants regarding his life and work. The study is expected to show how Salnikov, through his pedagogical and administrative activities, became an important "cultural bridge" between two communities, leaving a lasting impact on generations of students and local society. The research also contributes to understanding the broader cultural consequences of emigration processes and the integration of intellectuals into new social contexts.

1. Увод

Након Октобарске револуције 1917. године и слома Руске империје, велики број руских интелектуалаца напушта своју земљу бежећи од новог политичког поретка и настањује се у различитим европским срединама, међу којима и у тадашњој Краљевини СХС.

У условима послератних демографских губитака и опште друштвене обнове у Краљевини СХС, долазак руске емиграције имао је значајну улогу у више области друштвеног и културног

живота. Руска емиграција у том периоду представља важан културно-историјски феномен који је оставио дубок траг у развоју српске културе, образовања и уметности током XX века. Њено деловање није се сводило на процес индивидуалног прилагођавања новој средини, већ је подразумевало и успостављање својеврсних „културних мостова“, захваљујући којима су се преносили знање, традиција и уметничке вредности.

Ово истраживање усмерено је на једног од представника руске емиграције – Никиту Сањникова, најмлађег генерала Беле армије, који се након емиграције одрекао војне службе и посветио просветном раду и управљању школама највише у унутрашњости данашње Србије. Досадашња истраживања руске емиграције углавном су била усредсређена на Београд, док су други градови знатно слабије обрађени. Постојећа литература и завичајни извори пружају тек делимичан увид, без целовите и систематске анализе деловања емиграната у унутрашњости.

Полазећи од архивске грађе, укључујући и породичну документацију, као и релевантну научну и завичајну литературу, рад има за циљ да реконструише живот и делатност Никите Сањникова у Србији, с посебним освртом на његов просветни и административни ангажман. На тај начин настоји се да се допринесе потпунијем разумевању улоге руске емиграције у локалном и националном културном контексту.

2. Царска Русија

2.1. Преци и потомци Никите Сањникова. – Никита Сањников потиче из сложене и историјски занимљиве породице (слика број 1.) Његов деда, Паоло Дератани, био је Италијан и војник у Гарибалдијевој војсци. Након њеног слома и изгнанства, али и услед љубави према Јелени – Никитиној баки, одлучује да остане у Русији. Том приликом узима женино презиме Сањников, а своје име прилагођава руском језичном и културном обрасцу, постајући Павел, што сведочи о спајању различитих културних и личних идентитета у оквиру породице. Никитина мама звала се Дарија Мелехова, док је отац Василиј такође био војно лице.

Када је реч о Никитиним потомцима, имао је сина Виктора који је завршио Машински факултет и на њему предавао, а његовим стопама кренуо је и Никитин унук Александар. Ипак, козачка традиција остала је присутна у породици Саљников, те се Виктор школовао и у војном корпусу у Белој Цркви у Србији. Никитина снаја била је Македонка Драга Васић, архитекта по струци, док је прва супруга његовог унука Александра била Српкиња Даница, а друга Елмира, пореклом из Казахстана.

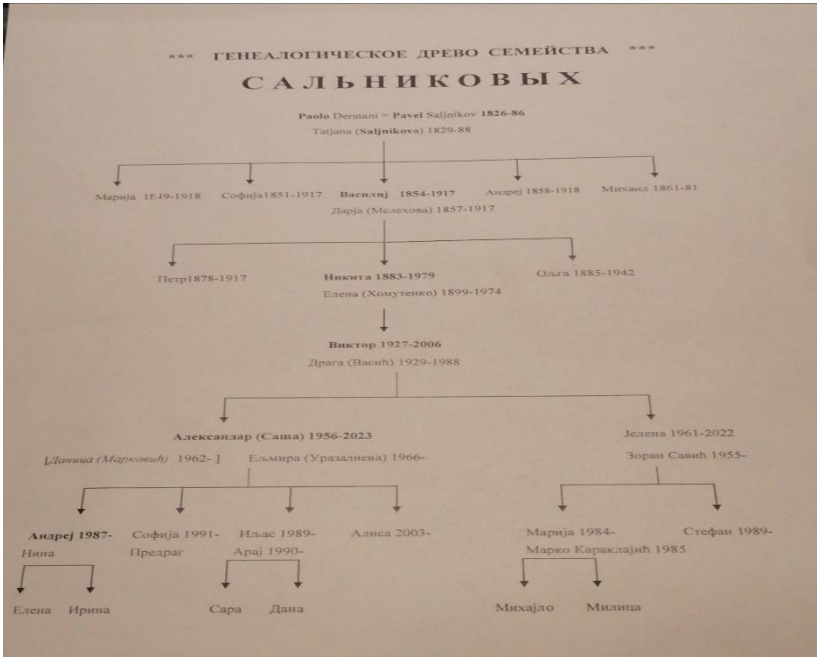
О сложеном идентитетском и културном наслеђу ове породице сведочи и ова изјава потомка:

Мој наврдеда Паоло, италијански војник, због љубави према мојој наврбаби прихватио је руски идентитет. Мој чукундеда био је козак, а прадеда најмлађи генерал Беле армије, који је, иако поносан на своје порекло, био приморан да напусти отаџбину и дође у братску земљу. Деда је рођен у Југославији као руски Југословен и оженио се Македонком, док је мој отац истицао свој југословенски идентитет. Моја мајка је Српкиња, а ја се данас осећам као Србин и ову земљу доживљавам као своју, мада не заборављам и огњиште мојих предака, моју Русију[1].

Ова изјава јасно указује на сложен и слојевит процес формирања идентитета кроз више генерација, у којем се преплићу различити национални, културни и историјски утицаји. Од италијанског порекла, преко руског војног и културног наслеђа, до југословенског, а потом и српског идентитета, уочава се континуитет прилагођавања новим друштвеним околностима, уз истовремено очување појединих елемената породичне традиције. Посебно је значајно што се у оквиру породице одржава свест о пореклу, али се и гради нови идентитет у складу са средином у којој њени чланови живе.

[1] Из интервјуа са Никитиним праунуком – Андрејем Саљниковим. Београд 2025.

Оваква динамика идентитета представља типичан пример деловања руске емиграције у Србији: она није подразумевала само физичко пресељење, већ и сложен процес културне интеграције и трансформације. У томе контексту, породица Никите Сальникова може се посматрати као својеврстан „културни мост“, у оквиру ког се кроз генерације преносе језик, традиција и вредности, али и прихватају нови културни обрасци, чиме се обликује јединствен спој различитих идентитета.

Слика 1. Родослов породице Сальников[2]

А. Рано детињство и образовање. – Након сагледавања породичног порекла, неопходно је осврнути се на рани живот Никите Сальникова, који је у значајној мери одредио његов даљи развој.

[2] Кућна архива Александра Сальникова. Родослов (2025).

Рођен је 31. марта 1885. године у Куликову, у Донској области Царске Русије[3]. Потекао је из козачке породице донских козака, у којој су неговани војнички и православни дух. У том културном и друштвеном оквиру војна служба није представљала само обавезу, већ и питање части и породичне традиције. Као припадници козачког сталежа, његова браћа су, у складу с породичним наслеђем, бирала војнички позив, што је утицало и на његово сопствено опредељење.

Гимназијско образовање стекао је у Воронježу, где је развијао своја интелектуална интересовања. Према породичном обичају, као најмлађи син био је усмерен ка духовном образовању, те је након гимназије похађао Духовну академију. Ипак, упркос том образовном усмерењу, његова лична тежња била је окренута ка војној служби, због чега је школовање наставио на Војној академији[4].

Осим војног образовања, Никита је истовремено неговао и хуманистичка интересовања: уписао се на Филозофски факултет, завршио га и положио професорски испит. Тема његовог рада, „Односи Русије према православној цркви на Балкану“, указује на рано интересовање за културне и верске везе између Русије и Балкана[5]. Додатно је проширио своја знања похађањем курса археологије, чиме се обликује као личност са изразито широким образовним и културним хоризонтом[6].

Б. Војна каријера и Бела армија. – Никита је током грађанског рата у Русији показао изузетну храброст и стратешке способности, што га је довело до чина најмлађег генерала Беле армије. Грађански рат (1917–1922) представљао је сукоб између Белих, који су заступали монархистичку и традиционалну државну идеју Руске империје, и Црвених, присталица

[3] Кућна архива Александра Саљникова. Пријава боравка Никите Саљникова.
[4] Кућна архива Александра Саљникова. Пријава боравка, одељак образовање.
[5] Кућна архива Александра Саљникова. Документ о положеном испиту и теми рада.
[6] Кућна архива Александра Саљникова. Документ о положеном испиту из археологије.

Бољшевичке револуције. Значај Никите, као војне личности потврђује и његово помињање у роману *Тихи Дон* Михаила Шолохова, што сведочи о његовој препознатљивости у оквиру Беле армије и историјског контекста сукоба[7].

Током војних операција командовао је сопственим јединицама, а поседовао је и четири генералска коња, што симболички указује како на његов војнички статус, тако и на припадност традицији. У условима тешких борби и неповољног развоја ратних прилика, Бела армија била је, након слома монархије и немогућности да се одупре снагама Црвене армије, принуђена на повлачење ка Феодосији. Током тога повлачења Никита је био рањен, а његово лечење поверено је Јелени Хомотенко, која ће касније постати његова супруга. Овај период не сведочи само о његовој војничкој улози, већ и о формирању личних односа у условима кризе, који ће касније имати значајан утицај на његов живот у емиграцији. Према царском указу из 1913. године Никита Сањников одликован је Орденом Светог Станислава[8].

Слика 2. Портрет Никите Сањникова[9]

[7] Михаил Шолохов. *Тихий Дон.* Москва: Советский писатель, 1965.

[8] Кућна архива Александра Сањникова. Указ о одликовању Никите Сањникова Орденом Светог Станислава, од цара Николаја II, 1913.

[9] Кућна архива Александра Сањникова. Портрет Никите Сањникова, рад сликара Григорија Самојлова, такође руског емигранта.

Слика 3. Ордење генерала Никите Сањникова[10]

3. Краљевина СХС, Краљевина Југославија, Србија

3.1. Пећ: долазак и први кораци у просвети. – Венчање Никите Сањникова и Јелене Хомотенко одржано је у Феодосији, у Александро-невском сабору, након повлачења Беле армије[11]. Јелена је завршила женску гимназију у Феодосији и касније радила као наставница. Брак је склопљен у кратком року, у условима неизвесности и хитности, будући да су припадници Беле армије били принуђени да напусте земљу.

Одмах после венчања Никита је са војском напустио Феодосију и отпловио ка Србији. Јелена, међутим, није могла да му се придружи јер јој породица није дозволила одлазак. Премда је покушала да побегне, по доласку на пристаниште затекла је празну луку – последњим бродом отпутовао је Никита са својом

[10] Кућна архива Андреја Сањникова. Ордење генерала Никите Сањникова.
[11] Кућна архива Александра Сањникова. Документ о склапању брака Никите и Јелене Сањников, 1920.

јединицом; иако није желео да оде без супруге, као генерал није могао да напусти војску.

Уследила је вишегодишња раздвојеност, током које су се дописивали, све до 1926. године, када је, након ублажавања мера у Совјетском Савезу у време НЕП-а, Јелена успела да отпутује и придружи му се у Пећи, где ју је Никита дочекао уз војни оркестар.

Драга моја, тешко је овде без тебе. Пећ мали градић али је прелеп, верујем да ће ти се допасти ова неописива лепота. Једва чекам да дођеш и да наставимо наш живот у братској земљи[12].

При доласку у Краљевину СХС Никита је, као и други припадници руске емиграције пристигли преко луке Бар, био подвргнут обавезном карантину у трајању од 40 дана. Након тога, емигранти су распоређивани у различите градове, како би се избегло њихово масовно задржавање у једном месту, те је тако Никита упућен у Пећ. Ту је боравио дужи низ година, супруга Јелена му се придружује 1926. године и убрзо након њеног доласка, у оквиру једног краћег путовања са групом руских емиграната бораве на Цетињу, где су, по одлуци краља Александра I Карађорђевића, били свечано дочекани.

Према сведочењима, краљ је са посебном пажњом приступио избеглицама, показујући разумевање за њихову судбину. Приликом сусрета са Никитом и Јеленом на Цетињу, обратио им се на руском језику и распитивао о њиховом пореклу. Јелена је, под утиском страха и несигурности након недавних политичких превирања, оклевала да га јасно истакне, те је одговорила: „Ја сам Цетињанка“, што је изазвало благо изненађење и осмех присутних. Ова епизода сведочи о психолошком стању емиграната, али и о топлом пријему у новој средини. Након овог боравка, Никита и Јелена се враћају у Пећ где настављају свој рад и живот и управо у Пећи им се 1927. године родио син Виктор.

[12] Кућна архива Александра Саљникова. Писмо Никите Саљникова супрузи Јелени, 1925.

Са собом је Јелена понела и две иконе из доба Царске Русије – Богородицу и Исуса Христа. Будући да је изношење предмета из СССР-а било забрањено, сакрила их је у дупло дно кофера. Данас се икона Богородице налази у кући Александрове сестре, која носи име по баки Јелени, док се икона Исуса Христа чува у породичном дому Александра Сањникова.

Ови предмети представљају не само породичну успомену, већ и симбол континуитета духовног и културног наслеђа.

Слика 4. Икона Исуса Христа из Царске Русије[13]

О Сањниковом научном и педагошком угледу сведочи и чињеница да је 1926. године именован за помагача Скопског научног друштва[14].

Током ратних година војска Краљевине Југославије понудила му је поновно ангажовање у војној служби, али је Никита ту понуду одбио. Иако је остао лојалан држави у којој је живео, свој допринос усмерио је искључиво на просветни и друштвени рад. За разлику од појединих припадника руске емиграције који су неговали реваншистичке идеје, он је такве

[13] Кућна архива Александра Сањникова. Икона Исуса Христа из Царске Русије, 2025.

[14] Кућна архива Александра Сањникова. Писмо Скопског научног друштва које Никиту Сањникова проглашава помагачем поменутог друштва, 1926.

ставове одбацио, не желећи да учествује у плановима који су подразумевали сарадњу са фашистичком Немачком и борбу против сопственог народа.

Како је сам истицао, у грађанском рату не постоји победа, већ само заједнички губитак, јер брат устаје на брата, а народ се дели унутар сопственог бића. Ни бела ни црвена страна не носе потпуну истину, већ се она налази између, док последице подједнако погађају све. Управо стога сматрао је да се у таквим сукобима мора имати у виду да је реч о истом народу, чије ране дуго не зарастају.

Уместо војног ангажмана, своју делатност усмерио је на образовање и васпитавање младих, кроз наставу и шири друштвени рад, доприносећи ширењу знања и подршци друштвеним променама у околностима у којима је живео. На тај начин Никита је своју улогу у новој средини дефинисао не као војник, већ као просветни радник и посредник културних вредности.

Слика 5. Прва матура Више самоуправне гимназије у Пећи 1934[15].

3.2. Параћин: наставак просветног рада и државна признања. – Након периода проведеног у Пећи, Никита свој

[15] Кућна архива Александра Саљникова. Прва матура Више самоуправне гимназије у Пећи, 1934.

професионални пут наставља у Параћину, који је у међуратном периоду представљао једно од средишта у којима су били ангажовани припадници руске емиграције. Његов долазак у овај град сведочи о континуитету укључивања руских интелектуалаца у образовни систем Краљевине Југославије, где су својим знањем и искуством доприносили развоју локалних заједница.

О значају његовог рада у Параћину сведочи документ из 1941. године, према коме је одликован краљевским Орденом Југословенске круне, који му је доделио краљ Петар II Карађорђевић, на предлог Министарства просвете[16].

Ово признање указује на високо вредновање његовог доприноса у области образовања, али и на степен интеграције руске емиграције у институционални оквир југословенске државе.

Иако је грађа о његовом конкретном раду у Параћину сиромашна, може се закључити да је овај период представљао значајну фазу у његовој професионалној афирмацији. Добијање високог државног одликовања сведочи не само о личним заслугама, већ и о ширем значају руске емиграције у просветном систему, која је у новој средини наставила да негује образовне и културне вредности.

3.3. Смедеревска Паланка: интеграција у нови друштвени поредак. – Након доласка у Смедеревску Паланку Никита Сањников наставља рад као професор у Државној реалној гимназији, где остварује значајан утицај у образовном систему. Његов ангажман у овом периоду не огледа се само у настави, већ и у ширем друштвеном деловању, чиме се позиционира као важна личност у локалној заједници. Поред предавања историје, активно је учествовао у образовању младих, настојећи да им приближи како историјске садржаје, тако и савремене друштвене процесе.

[16] Кућна архива Александра Сањникова. Документ о одликовању краљевским Орденом Југословенске круне од краља Петра II Карађорђевића, 1941.

О значају његовог рада сведоче бројни документи из овог периода. Поред раније додељеног Ордена Белог орла 1942. године[17], његов рад је и након рата био препознат од стране нових власти. У документу Среског народноослободилачког одбора наводи се да је Никита Саљников активно сарађивао с Народноослободилачким покретом. У почетку је деловао као тумач при месном народном одбору и другим надлежним институцијама, где се показао као поуздан и савестан сарадник[18].

У истом документу истиче се да је, као професор историје, настојао да ученике што боље упозна са Народноослободилачком борбом и њеним тековинама, дајући тако значајан допринос њиховом образовном и идеолошком обликовању. Поред рада у школи, добровољно је одлазио у околна села, где је вршио агитацију у корист Народноослободилачког покрета. Оцењен је као „словенофил, политички неутралан, за службу поуздан“[19], а истакнуто је и да ужива углед међу грађанством, нарочито међу омладином.

Да је његов рад био високо вреднован потврђује и чињеница да је 1947. године добио повишицу у служби[20], што потврђује континуитет професионалних признања. Коначно, 1949. године стекао је југословенско држављанство, чиме је и формално потврђена његова потпуна интеграција у друштвени и институционални оквир нове државе[21]. Овај процес представља завршну фазу његовог преласка од руског емигранта и војног

[17] Кућна архива Александра Саљникова. Документ о додељивању Ордена Белог орла од стране краља Петра II, 1942.

[18] Кућна архива Александра Саљникова. Документ НОП о Никити Саљниковом, 1945.

[19] Кућна архива Александра Саљникова. Карактеристика НОП-а о Никити Саљниковом, 1944.

[20] Кућна архива Александра Саљникова. Документ о повишици у Паланачкој гимназији, 1947.

[21] Кућна архива Александра Саљникова. Уверење о југословенском држављанству Никите Саљникова, издато у Смедеревској Паланци, 1949.

официра до признатог просветног радника и активног члана друштва.

О угледу који је Никита уживао сведочи и упечатљива епизода из периода уласка Црвене армије у Србију. Према наводима из новинских извора и завичајне литературе[22], страхујући од могуће одмазде, послао је сина у Београд, док је он са супругом остао у Смедеревској Паланци, где је убрзо био приведен. Међутим, приликом сусрета са совјетским командантом, маршалом Фјодором Толбухиним, дошло је до неочекиваног обрта. Толбухин га је позвао како би га поздравио и исказао поштовање, будући да му је Никита у Царској Русији био професор. Након кратког разговора, Никита је пуштен. Ова епизода јасно говори о угледу који је уживао као педагог, али и на трајност образовних веза које превазилазе политичке и ратне околности.

По завршетку рата, Никита је настојао да обнови контакт са отаџбином: обратио се совјетским властима с молбом да му буде омогућен улазак у Совјетски Савез. У том обраћању изражавао је снажну везаност за Русију и жељу да поново види земљу из које је био принуђен да оде[23].

Током боравка у Совјетском Савезу био је задржан од стране безбедоносних служби, које су, према сведочењима, исказале извесну наклоност према његовом држању, будући да није учествовао у војним емигратским и антисавезничким активностима. Овај догађај сведочи о сложеном положају руске емиграције, али и о Никитином ставу који није био обележен реваншизмом, већ осећајем припадности и личног интегритета.

[22] Књига Моме Весића *Надморска висина 107,07 м*. Чланак из *Политике* о лику и делу професора Саљникова. Београд 2009.

[23] Кућна архива Александра Саљникова. Писмо Никите Саљникова совјетским властима.

Слика 6. Никита Сањников са колегама и ученицима испред Паланачке гимназије 1948. године[24]

3.4. Шабац: јавни ангажман и завршетак професионалне каријере. – Након периода проведеног у Смедеревској Паланци, Никита је премештен у Шабац, где наставља свој јавни рад и активно учествује у ширењу знања и у културном животу града, обраћајући се широј публици. О његовом деловању у овој средини сведочи документ који бележи предавање одржано у организацији Народног универзитета у Шапцу, у просторијама биоскопа „Касина“, на тему Париске комуне[25]. Ово указује да је био активан и изван формалног школског система.

Премештај у Шабац одразио се и на породични живот, о чему сведочи документ из Историјског архива у Смедеревској Паланци, у коме његова супруга подноси захтев за премештај из Смедеревске Паланке у Шабац[26], како би она и супруг наставили заједнички живот и рад. Овај податак потврђује стабилност његовог положаја у новој средини, као и континуитет породичног и професионалног живота у условима честих премештаја.

Убрзо након доласка у Шабац, Никита окончава своју активну професионалну каријеру одласком у пензију. Потом се

[24] Историјски архив „Верослава Вељашевић“ – Смедеревеска Паланка. Слика Никите Сањникова са колегама и ученицима испред Паланачке гимназије, 1948.

[25] Кућна архива Александра Сањникова. Плакат с најавом предавања „Париска комуна“ професора Никите Сањникова, 6. март 1951.

[26] Историјски архив „Верослава Вељашевић“ Смедеревска Паланка. Документ о молби Јелене Сањникове да се пребаци са службом у Шабац.

сели у Београд, где наставља живот у кругу породице, код сина Виктора и унука Александра. Тиме се заокружује дуга и динамична животна и професионална путања, која је обухватила војну службу, искуство емиграције и значајан допринос просвети у више средина у Србији.

3.5. Београд и породично наслеђе. – Након одласка у пензију, Никита овај период живота проводи у Београду, у кругу породице, доживевши дубоку старост од 96 година. И у позним годинама задржао је виталност, свакодневно се бавећи гимнастиком, што сведочи о дисциплини и животним навикама формираним још у периоду војне службе. Посебно значајну улогу имао је у васпитавању свог унука, коме је преносио не само породичну традицију, већ и културне вредности руске емиграције. Васпитавао га је у духу аристократске културе, упознајући га са руском књижевношћу и читајући му руске приче, чиме је обезбедио континуитет културног наслеђа кроз генерације. Иако је до краја живота са сетом говорио о својој отаџбини и искуствима из периода Беле армије, Никита је Србију прихватио као своју нову и коначну домовину. Почетна нада у повратак временом се преобликовала у свест о трајном настањењу, нарочито након оснивања породице у новој средини. Истовремено је одржавао везе с родбином у Совјетском Савезу, настојећи да своје потомке упозна с породичним коренима и ширим културним простором из којег потиче.

Слика 7. Три генерације Сањникова (Никита, Виктор и Александар)[27]

4. Закључак: културни мостови кроз генерације

Животни пут Никите Сањникова представља изузетан пример културног и историјског повезивања различитих простора и идентитета. Од војника Беле армије и најмлађег генерала, преко емигранта јер је приморан да напусти отаџбину, до цењеног професора и просветног радника у Србији, његова биографија одражава сложен процес прилагођавања и интеграције. Посебну вредност има чињеница да се културни утицај није окончао његовим животом, већ се наставио кроз потомке.

О том континуитету сведочи и податак да су његови потомци били препознати у ширем културном простору, укључујући контакте с породицама значајних руских писаца, као што су Лав Толстој и Михаил Шолохов. Том приликом, породици је 2011. године поклоњено издање романа *Тихи Дон* са посветом, што симболички повезује књижевност, историју и личну судбину

[27] Кућна архива Александра Сањникова. Три генерације Сањникових – Никита, Виктор, Александар.

Никите, који се у том делу и помиње[28]. Књигу је добио његов унук након предавања у једном мањем граду у Казахстану, где се повремено окупљају потомци Толстоја и Шолохова. Иако се овај догађај није одиграо у Србији, он сведочи о широкој расејаности руских емиграната и њихових потомака након Октобарске револуције, као и о очувању свести о заједничком пореклу и културном наслеђу.

Стога се може закључити да живот Никите Сањникова представља својеврстан „културни мост“ – не само између Русије и Србије, већ и између прошлости и садашњости. Од емиграције као почетне тачке, до потомака који настављају да негују културно наслеђе, овај пример показује како појединац може оставити трајан траг у више друштвених и културних оквира.

Слика 8. Потомци Никите Сањникова[29]

Литература

Породична кућна архива Сањников. Документи о животу и раду Никите Сањникова (н. д.) [Family Archive of the Salnikov Household. Documents on the Life and Work of Nikita Salnikov (n. d.)]. Београд. (In Serbian)

Историјски архив „Верослава Вељашевић“ у Смедеревској Паланци. Извештај о просвети (н. д.) [Historical Archive of “Veroslava

[28] Кућна архива Александра Сањникова. Михаил Шолохов, *Тихий Дон*, са посветом, 2011.

[29] Кућна архива Александра Сањникова. Слика потомака Никите Сањникова, 2025.

Veljašević" in Smederevska Palanka. "Report on Education" (n. d.)]. Смедеревска Паланка. (In Serbian)

Мома Васић. *Надморска висина 107,07 м* [*Elevation 107.07 m*]. Београд: 2009. (In Serbian)

Шолохов, Михаил. *Тихий Дон* [*And Quiet Flows the Don*]. Москва: Изд. „Октябрь", 1928. (In Rissian)

UDK: 821.163.6-1.09Lisac, I.
UDK: 811.163.6'282(497.4Kostel)

"DANAS NI KO FČASEH": NAREČNA POEZIJA KOSTELSKEGA POETA IVANA LISACA

Neža Kočnik
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta
Doktorska raziskovalka
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-8318-2179

Ključne besede: kostelsko narečje, Ivan Lisac, narečna poezija, verzologija, narečna rima.

Izvleček: Prispevek analizira narečno pesniško zbirko *Dregda va Kostele* pesnika Ivana Lisaca, ki piše v kostelskem narečju dolenjske narečne skupine. Pesmi so analizirane z motivno-tematskega in verzološkega vidika, posebna pozornost je namenjena jezikovni analizi narečnih prvin ter analizi narečne rime, tj. rime, ki jo povzročajo specifične narečne značilnosti.

"TODAY ISN'T LIKE IT USED TO BE": DIALECT POETRY BY THE KOSTEL POET IVAN LISAC

Neža Kočnik
University of Maribor, Faculty of Arts
Doctoral Researcher
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-8318-2179

Keywords: Kostel dialect, Ivan Lisac, dialect poetry, versology, dialect rhyme.

Summary: This paper analyses the dialect poetry collection Dregda va Kostele by the poet Ivan Lisac, written in the Kostel dialect of the Lower Carniolan dialect group. The poems are examined from thematic–motivic and versological perspectives, with particular attention devoted to the linguistic analysis of dialectal features and to the analysis of dialect rhyme, i.e., rhyme shaped by specific dialectal characteristics.

Zahvaljujem se akad. zasl. prof. dr. Borisu A. Novaku in *red. prof. dr. Jožici Škofic za vse komentarje in nasvete. Najlepša hvala tudi pesniku Ivanu Lisacu, ki mi je prijazno poslal svoje pesmi.*

Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine (2020–2027); vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija zaznanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Uvod

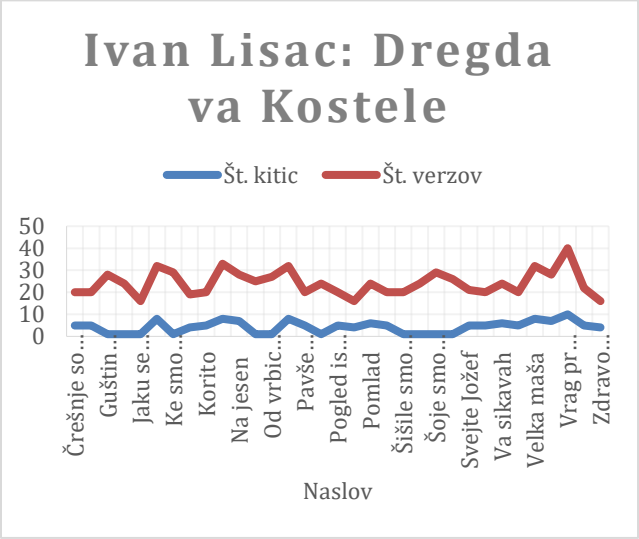
Ker je narečje glede na knjižni jezik pogosto poimenovano kot manj vredno, manj »pravilno«, je tudi književnost, pisana v mediju, percipiranem kot manjvrednem, dolgo veljala za manjvredno. Kot predmet raziskovanja[1] je narečna književnost še vedno pomaknjena na obrobje tako jezikoslovnega kot literarnovednega znanstvenega horizonta. Bogata slovenska narečna členjenost se je kljub navedenemu preslikala v prav tako izredno bogato narečno literarno krajino, ki se po kakovosti svojih literarnih del postavlja ob bok v knjižnem jeziku pisani literaturi. Pričujoč prispevek želi z analizo narečnih pesmi kostelskega pesnika Ivana Lisaca poiskati skupne motivno-tematske sklope, raziskati narečne značilnosti kostelskega narečja v pesniškem mediju in analizirati narečno rimo, ki se kaže kot temeljna ritmotvorna značilnost.

1 O avtorju in pesniški zbirki *Dregda va Kostele*

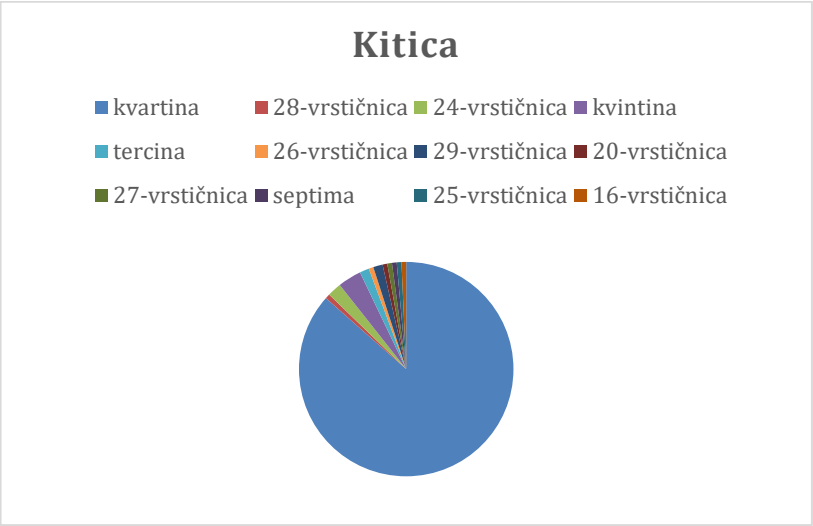
Ivan Lisac, rojen v Slavskem Lazu, je še ne petnajstleten odšel od doma, najprej v Kočevje, po služenju vojaškega roka pa v Ljubljano ter si tam ustvaril dom in družino. Svojo prvo pesem je napisal v petem razredu osnovne šole, z njo pa nastopil v oddaji Korajža velja (Kostelski poet Ivan Lisac 2024).

[1] Najpodrobneje se je narečni književnosti pri nas posvečala Marija Stanonik, njena monografija *Slovenska narečna književnost* (2007) je v slovenskem raziskovalnem prostoru unikum.

Zbirka *Dregda va Kostele* vključuje 35 pesmi, 33 jih je pisanih v kostelskem narečju, dve pa v knjižni slovenščini (slednji sta izvzeti iz pričujoče analize). Pesmi imajo od 16 do 40 verzov, v povprečju pa okoli 24. Večina je pisana v kvartinah, nekoliko manj je tercin in kvintin, nekatere pesmi pa sestavlja ena kitica različnih dolžin.

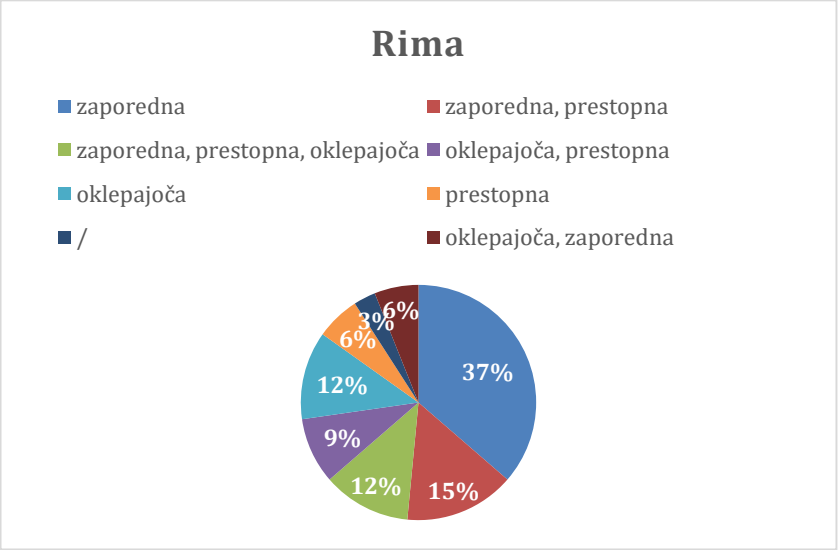

Graf 1: Ivan Lisac: *Dregda va Kostele* [Dolžina pesmi]

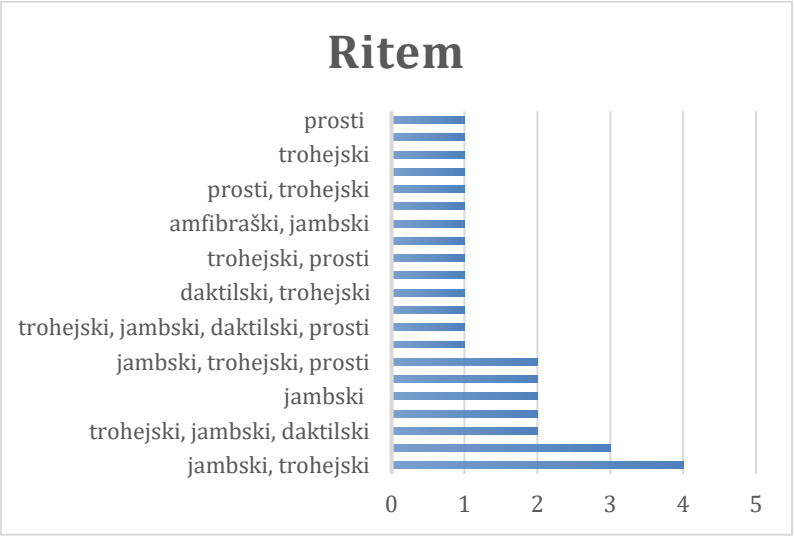

Graf 2: Ivan Lisac: *Dregda va Kostele* [Kitica]

Pesniška zbirka izkazuje izredno diferenciacijo rim znotraj posameznih pesmi, ki so izredno zanimive tudi ritmično, saj pesnik prepleta več ritmov, najpogosteje trohej in daktil, sicer pa tudi jamb in amfibrah ter prosti verz.

Graf 3: Ivan Lisac: *Dregda va Kostele* [Rima]

Graf 4: Ivan Lisac: *Dregda va Kostele* [Ritem]

2 Motivno-tematska analiza

V analizirani pesniški zbirki lahko spremljamo topografijo in socialni spomin Kostela skozi šest tematskih sklopov, ki so v nadaljevanju ponazorjeni z vsak po eno pesmijo.

2.1 Otroštvo, igre in prosti čas ob reki Kolpi

Otroštvo je v pesmih prostor igre, radovednosti in svobode, prepletene s sožitjem z naravo in lokalnimi navadami. Reka Kolpa in obrečni breg sta ključni krajini spomina in sidrišči motivov igrivosti, toplih poletnih dni, raziskovanja narave in povezanosti z vodo. V ospredju pesmi *Zavrtke* je vodni vrtinec, ki pritegne pesemski subjekt in njegove vrstnike. Reka se izrisuje skozi prizore mirne gladine, neznane globine, skrivališč rib ter sprememb, ki jih v pokrajino vnašajo sodobni človekovi vplivi. Tako se prepletata lirično občudovanje in občutek izgube pretekle tišine in harmonije. Pesemski subjekt v pesmi *Vlasta* nagovarja dekle, naj »pregazi« reko, s čimer ustvarja humorno, lahkotno in do neke mere tudi čustveno napeto situacijo. Do komičnega zasuka pride, ko dekle omahuje in nato zdrsne v vodi, kar sproži skupni smeh, česar se pesemski subjekt še

dolgo spominja. *Šišile smo seno* evocira poletne dneve otroštva, ko so mladi sodelovali pri kmečkih opravilih. Motiv sušenja sena se prepleta s toploto, telesnim naporom in pričakovanjem nagrade za opravljeno delo, ki jo predstavlja osvežitev v reki. V opisu teka proti Kolpi se voda kaže kot temeljna svoboda, ki posameznika prežema z radostjo. V motivno-tematskem smislu pesem povezuje otroško doživljanje narave, ritme kmečkega življenja in brezskrbnost, ki jo ponuja stik z vodo. Spomin na ta poletni ritual postane simbol idiličnega otroštva, prežetega z vonjem sena, toplino sonca in hkrati osvobajajočo hladnostjo reke. Osrednji motiv pesmi *Polete* je striženje las in kopanje v reki, ki deluje kot skupnostni dogodek. Otroštvo je upodobljeno s telesnimi komponentami – bose noge, gologlavi otroci in stik z naravnimi elementi. V pesmi *Na paše* se pesemski subjekt spominja paše krav v lokalni krajini, pojavljajo se otroške igre in plezanje po drevju, ki izražajo tekmovalnost, spontanost in veselje nad lastno telesno spretnostjo. Tematsko pesem prežema dvojnost: pastoralna idila z bosimi nogami, živalmi in travniki se staplja s pripovedno humornostjo, ki gradi nostalgičen spomin na otroštvo. Pesem *Pozime* evocira otroško doživljanje zime kot časa igre in veselja, osredinjenega okoli sankanja. Zasnežena vaška pokrajina, lesene sanke s kovinskimi drsalkami in ledeni klanci tvorijo prostor gibanja: od pričakovanja prvega snega, preko drvenja po strmini, do obveznega vračanja v topel dom ob maminem klicu. Zaključna podoba večernega doma z vonjem po žgancih in mleku vzpostavlja toplo nasprotje med zunanjim in notranjim svetom. V pesmi *Črešnje so zrile* pesemski subjekt opisuje obiske češnjevih dreves na višjih legah, ki so za otroke pomenila prostor radovednosti in sladke nagrade, a tudi drobnih preizkušenj – plezanja in skrivanja. Radost poletnega otroštva, ko je stik z naravo neposreden in vseobsegajoč, se povezuje z nostalgičnim beleženjem izginjajočih običajev in spontanostjo vaške mladosti. *Jaku se me tože* ustvarja nostalgično atmosfero spomina na otroštvo, pesemski subjekt obuja prizore bosega teka po vasi, igre in risanja zemljevidov v prahu, pri čemer izstopata brezskrbnost in telesna živahnost otroštva. Pesemski subjekt v otroških podobah najde vir trajne notranje topline, hkrati pa čuti neizogibni prehod časa, ki ločuje sedanjost od izgubljene preteklosti.

Pod maljenco se Kupa malo razšere,
jaku gliboka je, malo tan se hmeri.
Voda se vrti va enen kroge.
Palco, ko vržeš, jo nazaj prnese,
parkrat se vrne, prek ko jo strüga odnese.
Malo višje je velika stena, tri metre visoka,
Iž nje so dregda fante skakale na glavo,
a dola je voda marat pet metrof gliboka,
dno se ne vide, samo nebu plavu odseva.
Za skalo va vode se sulca skriva,
malo z repon miglja, da stuji na meste,
ščaseh je plašna, se brzo premakne,
drügič prmere, ko da ni živa.
Nižje, ob süše, se mahan prod kaže,
do cja lahko pregazeš, polete najlažje.
Polok pa strüga voska al jaku hitra,
tan je glavne lipan, na müho ga vabeš,
a da ga vjameš, doste laza rabeš.
Danas ni ko fčaseh, je belo lipo tiho,
raftarje preglasijo šimenje od jeza,
z večanjem preterajo i ribe i tice,
a Kupa seglih teče, ona se jen neda.
(*Zavrtke*, Lisac)

2.2 Vaško življenje, delo in letni cikli

Pesmi drugega sklopa obujajo spomine na delo kot temeljno prvino vsakdanjega življenja, ki je tesno povezana s skupnostjo, družino in naravnim ritmom letnih časov. Delo je tako rekoč organizacijsko načelo življenja, ki določa čas, odnose in občutek notranje urejenosti. Pesem *Va Sikavah* prikazuje skupnostno delo v gozdu, kjer družina skupaj podira drevesa. Pesemski subjekt opisuje sodelovanje z očetom in bratom ter natančno predstavi orodja,

postopke in nevarnosti, ki spremljajo delo. Naravni elementi in telesni napor oblikujejo motivno raven pesmi, ki poudarja povezavo med delom, družinskim življenjem in otroškim učenjem vaških spretnosti. Podobno pesem *Va Kostele dregda* tematizira kolektivno košnjo trave, ki jo zaznamujejo zgodnje vstajanje, tekmovalnost med kosci in humorna dinamika. Pesemski subjekt beleži ritualni potek dneva, od brušenja kos do skupnega obroka, pri čemer so delo, druženje in pripovedna tradicija skupnosti neločljivo prepleteni. Nostalgija po »kostevski zgodovini« izhaja iz zavesti, da takšni ritmi dela postopoma izginjajo. V pesmi *Steljo so žele* je v ospredju žetev stelje, ki jo spremlja osebni spomin na rojstvo pesemskega subjekta. Fizično zahtevno delo družine prehaja v intimen življenjski trenutek, ko mati med delom rodi, zaključek s pogrebom vaške babice pa ustvari krožno motiviko življenja in smrti, vpeto v ritem letnih časov. Spomladanski cikel dela je v ospredju pesmi *Pomlad*, kjer pesemski subjekt opisuje oranje, brananje in pripravo zemlje. Družinsko sodelovanje in otroška soudeležba poudarjata organsko povezanost človeka z zemljo, priprava njive za sajenje pa simbolizira začetek novega življenjskega cikla. Pesem *Na jesen* prikazuje jesensko delo na polju, osredotočeno na lomljenje zrelih koruznih storžev. Pesemski subjekt opisuje sezonski obred od prepoznavanja zrelosti storžev po rjavih laskih do skupnega prenašanja in stresanja klasja ob ograjo. *Ke smo kosile* dokumentira košnjo travnikov in spravilo sena. Pesemski subjekt sledi prostorski in časovni logiki dela: od Vrte, kjer je trava najbolj rasla, do oddaljenih in bolj zahtevnih travnikov, kjer je bila košnja potrebna, da jih ne bi zaraščalo grmovje. Pesem natančno beleži topografijo krajev (Log, Bičnik, Mlačnik, Hlačeca), motivno prevladujejo delo, premagovanje fizičnega napora in občutek dosežka, pesem pa poudarja povezanost človeka z naravo. Pesem *Korito* tematizira vaški vodni vir kot osrednje gospodarsko in družabno središče, kjer so nekoč hodili po vodo za gospodinjstvo in napajali živino. Nekoč nujna opravila so danes nadomeščena z vodovodom, kar sproži nostalgično refleksijo o minevanju časa in spremembah v načinu življenja. Zaključni pogled v prihodnost, ki predvideva ohranitev korita kot kulturne sledi, pesem spremeni v meditacijo o kontinuiteti in izgubi, kjer vaško okolje postane prostor spomina. *Klepanje* prikazuje tradicionalno opravilo klepanja kose, ki združuje znanje, ročno spretnost in ritmično telesno delo. Pesemski subjekt opisuje prizor

pred skednjem, kjer starejši moški kleplje koso z natančno usklajenimi gibi in prepoznavnim zvočnim ritmom (»plenk, plenk, plenk«). Osrednji motivi so orodja (kosa, nakovalo, kladivec, brus), telesni gibi in zvok, ki skupaj ustvarjajo atmosfero delovne rutine in obrednosti. Besedilo izpostavlja prenos znanja med generacijami ter izginjanje starih veščin, saj v zaključku pesmi pesemski subjekt ugotavlja, da danes »skoro nišče ne zna kose klepat«.

Va Kostele travo na roke so kosile,
hvütra so ob šterih stale, rakijo si popile,
za kafo več ni belo laza, so rekli kisliga obraza.
Cja va log jeh je peljala staza.
Va log so prišli, kusit so začele,
Johan napre, drugi predenj so želele,
al Johan bil je kosac vrajže,
vjamte me, se smejau je njihovi korajže.
Do prvi bo nabrüso i malo predahno
i brüs bo svoj v osovnik brzo pahno,
ta bo najslabji kosac v našen sele,
več ne bomo ga sabo zele.
Jemalo sonce je jütranjo roso,
log Johan s kosci na čistu je pokoso,
z viljami rastresejo šeroke rede,
pole pa jest grejo iz iste sklede.
Žganci, jejca, gramlji, to je prava hrana,
za kosce ke stali hvütra so zarana,
a bogme paše iše kof glaš vina,
takova je kostevska zgodovina.
(*Va Kostele dregda*, Lisac)

2.3 Prazniki, verski in skupnostni običaji

Vaška skupnost se zbira ob verskih praznikih, mašah in lokalnih običajih. Pesem *Zdravo Marijo zvuni* ustvarja liričen prizor večera v

vasi, ki ga zaznamuje zvonjenje cerkvenih zvonov, ki ureja življenje skupnosti in pomeni konec igre, umik v domove, prehod iz dneva v večer. Pesem izraža povezanost med naravo, religijo in vsakdanjostjo, pri čemer zvonjenje nosi simbol duhovnega reda in stalnosti. *Velka maša* prikazuje razkošje in pomembnost velike maše kot osrednjega verskega in družabnega dogodka v letu. Množica ljudi, zvonjenje, petje pevcev in vonj po svežih dobrotah skupaj tvorijo večsenzorično podobo prazničnega dne. Pesem *Cvetna nedelja* beleži ljudski običaj izdelovanja butar za cvetno nedeljo, kjer se združujejo kreativnost, verski pomen in družinska tradicija. Pesemski subjekt opisuje izdelavo butarice z natančnim navajanjem materialov – leskove palice, dren, vrbove vejice, bršljan, cvetje, pomaranče in pisani trakovi. Nostalgija je prisotna v toplem pogledu na preproste, a pomenljive rituale, ki povezujejo naravo, vero in skupnost. *Pogled is Planice* odpira panoramski pogled na širšo krajino Kostela in s tem povezuje naravo, lokalno identiteto in družbeni spomin. Podobe cvetočih češenj, vijugajoče reke Kolpe in oddaljenih vasi tvorijo slikovito pokrajino, pesemski subjekt pa ob tem spominsko obuja nekdanje izlete, druženja in praznične veselice, ki so vključevale kegljanje in ples. Po eni strani je pesem hvalnica domači pokrajini in skupnosti, po drugi pa nostalgičen pogled na nekdanjo živahno družabnost, ki jo danes spremlja tišina in spomin. Pesem *Svejti Jožef* prinaša humoristično podobo vaškega posebneža, ki hodi po vaseh in s svojim vzklikom »Svejti Jožef!« postane prepoznaven med ljudmi. Pesemski subjekt opiše njegovo nenavadno opravo, značilen glas in interakcije z vaščani, ki ga sprejemajo z začudenjem. Pesem beleži socialno dinamiko vasi, v kateri tudi marginalne ali nenavadne figure postanejo del skupnostne pripovedi, ki prehaja v ustno izročilo.

Bome je lep pogled is Planice,
videš na Kranjsken divja črešnja cvate,
Kupa se svija ko krvavice,
lipu pozdravljam vas, se Hrvate!
Vidi se dule na slavačke njive,
ščaseh so vidle i konjske se grive,
kada na pomlad so njive orale,

ako so konje malo postale.
Prte Ravne i Skrade več je daleko,
bubnar se čuje, je vozo na Reko,
na Ravan smo dregda na črešnje hodili,
va Čednje smo vavek rakijo popile.
Tan je bela i stara kuglana,
smeron je bela drüžba sabrana,
za praznik je belo veliko kegljanje,
nagrada je bela pečeno janje.
A kada domislen se veselice,
sabrane so bele se lepotice,
igralo i tancalo se je na veliko,
da me je videt iše enkrt to sliko.
(*Pogled is Planice*, Lisac)

2.4 Humor, pripovedne anekdote in šaljive zgodbe

Poseben sklop tvorijo pesmi, v katerih izstopajo komične situacije, vaško pripovedništvo in humor, ki temelji na vsakdanjih nesporazumih, vragolijah ali šaljivih preobratih. Pesem *Vrag pr Ceglance* gradi šaljivo zgodbo o vaščanu Lojzetu, ki se ponoči vrača domov in naleti na »vraga«, ki ga nosi okrog Ceglance, dokler ga prestrašen ne prosi, naj ga izpusti. Do komičnega preobrata pride v zaključku, ko se izkaže, da je bil »vrag« pravzaprav Matija, ki se je šaljivo lotil prijatelja. Pesem obenem ohranja ustno pripovedno tradicijo, v kateri se prepletajo strah, igra in skupnostno doživljanje komičnega vsakdana. Za pesem *Pavše kuha zelje* je značilen anekdotični humor, ki izhaja iz nerodnosti in dobesednega razumevanja navodil. Pavše, komično zasnovan vaški lik, dobi nalogo, naj skuha zelje, vendar napačno razume materina navodila. *Guštin Perčke* v ospredje postavlja humorno anekdoto o srečanju z lokalnim izumiteljem kolesa s štirimi kolesi. Pesemski subjekt skozi perspektivo otroške radovednosti in nevere opisuje trenutek, ko se nevsakdanje vozilo pojavi pred gostilno in s hrupom, prahom ter očaranjem pusti trajen vtis. Zaključek z aluzijo na skrivnostnost

Guštinovega »izuma« utrjuje humor kot most med realnostjo in domišljijo vaškega sveta. *Paket iz Amerike* združuje humor in nostalgijo ob prejemanju paketa iz ZDA, kar je pomenilo izjemno vaško dogodivščino. Pesemski subjekt natančno opisuje pričakovanje pisma, bojazen pred carino, zbiranje denarja in končno veselje ob odprtju paketa. Pesem prikazuje stik med domačo revščino in »velikim svetom«, ki v vaško okolje vstopa skozi konkretne, komične detajle, npr. škripajoče rumene čevlje, ki jih otrok raje ne nosi. Pesem ohranja humorni ton, ki temelji na kontrastu med pričakovanjem in realnostjo, hkrati pa priča o izkušnji izseljenstva in globalnih stikov skozi prizmo vaškega spomina.

To je belo iše onda, kada Tiče pošto je noso,
prišo je sak druge dan, ni trebalo da be ga proso.
Pešačo od vasi do vasi po celen je Kostele,
lide so ga mele rade, bele smeron so vesele.
Kada je zanas prišlo pismo amerikansko,
veselje belo smeron je strašansko,
pisala je teta Johana, va pisme dolar ale dva,
zakaj onda bela je velika revščena.
Va pisme poslala je i spisak stvari,
ke va paket jeh bodo dale,
a paket so doste kašneje poslale
da be mi vidle, da niso kaj fkrale.
Oča se je jadiu, spe zato bo treba dnarja,
paket treba plačat, a niman ni dinarja,
najraj be ga pusto tankaj na pošte,
carina naj ga zame, nikdar je ni zadoste.
Na konce se seglih je dinarje sabralo,
da se račun za paket je lahko plačalo,
damuh ga je prneso, pusto ga je h veže,
mama ga siljela, hitro ga odveže.
Kumaj smo čakale, da se paket odpre,

uči velike, kaj sega je notre,
belo je nekaj lipih i pisaneh stvari,
iše danas visejo va stare omare.
Mene so praf bele žuti postole,
a raje son hodo bos naokole,
va potplateh je bil feder, ke jaku je škripal,
zato se nošnje son smeron izmikal.
Teh žutih postolof iše se danas spominjan,
ke sada pred vame jeh speke razgrinjan,
teti Johani, Amereke, lepa je hvala,
ke postole na škrip je mene poslala.
(*Paket iz Amerike*, Lisac)

2.5 Družinske vezi, odhodi in nostalgija

Nekaj pesmi poudarja intimne vezi med družinskimi člani, izkušnjo odhodov v tujino ali na delo ter nostalgijo po domu in toplini družinskega kroga. *Valje veže torbo* tematizira odhod družinskega člana na delo v tujino in s tem povezan občutek domače skrbi in navezanosti. Pesemski subjekt opisuje priprave starejšega brata, ki odhaja na delo v Nemčijo kot tesar, pri čemer je torba simbol fizičnega in čustvenega potovanja. Pesem oblikujejo predmeti vsakdanjega življenja, ki postanejo nosilci spomina in topline doma. V središču je kontrast med težkim delom v tujini in trdno vezjo z domom, ki se izraža v skrivnem pogledu na fotografijo družine. Pesem *Perje so šlajsale* se osredotoča na domači, intimni del vaške kulture – skupinsko česanje perja za polnjenje blazin. Zaključek s spominom na mehke blazine gradi nostalgično noto, saj pesem deluje kot zapis izginjajoče intimne kulture. *Jaboka smo trle* evocira domače jesensko opravilo, povezano s spravilom jabolk in pripravo mošta ali žganja. Pesemski subjekt opisuje skupinsko delo pri drobljenju jabolk, uporabo mlinskega kamna in lesenih korit, kar ustvarja skoraj etnografsko sliko nekdanjih vaških praks. Humor je prisoten v opisu prebavnih posledic, a prevladuje toplina spomina in pripadnosti. Pesem deluje kot nostalgičen zapis sezonskega družinskega življenja,

v katerem vsakdanje delo povezuje generacije in ustvarja trajne spomine.

Konc avgusta začnejo jaboka odpadat,
kaj bomo š njime, kravan jeh ne smemo davat,
nekaj so jeh dobile prasce i kokoše,
talepje smo odbrale, za mošt so praf prišle.
Za trt smo mele dugo leseno korito,
narjeno iz debla, belo je malo svito,
po njeme se je vozo velek mlinske kamen,
na srede je emo eno manjo luknjo,
skoze en dug lesen drog, to iše ni bil amen.
Na konce tega droga en manje je stopiček,
nanj drog čez drugo luknjo lipu je pršraufan,
da se skep drži, da je lipu laufau.
F korito smo jaboka natresle,
nanje kamen smo spistile,
levo, desno, smo ga gonile,
dokle se ni belo zdrobljeno.
Ako je belo za mošt, smo trle na drubnu,
za rakijo smeron bolj na debelo.
Pole se je se va prešo delo,
stiskalo se, dokle je kaj teklo.
Kada je lonc bil več pun mošta,
slatkega smo probavale, al ne preveč,
znal je napihevat trebuh i hlače,
ako nise mogo na zahod hitro teč.
(*Jaboka smo trle*, Lisac)

2.6 Narava in krajina kot prostor spomina

Zadnji sklop tvorijo pesmi, ki poudarjajo opisovanje lokalne pokrajine, sezonske spremembe in spominsko vez med človekom in

naravo. Pesem *Od vrbic do maljence* v detajlih popisuje polja, njive in lokalna imena krajev. Pesemski subjekt se giblje po mejah, ob reki in po njivah ter niza zemljepisna poimenovanja (Njivice, Vrbice, Lesnika, Velka njiva, Presade). Gre za lirično inventuro prostora, kjer je vsak košček zemlje povezan z osebnim spominom in vaško zgodovino. Zaključek, ki razkriva pozabljanje nekaterih imen in željo po ponovnem obhodu, vnaša noto nostalgije in minevanja. Pesem *Polete* prikazuje poletno vzdušje in stik človeka z naravo kot virom veselja in telesne svobode. Pesemski subjekt evocira vročino, bose noge in goloto, medtem ko so glavni motivi voda, trava in sonce. Kopanje v reki, hlajenje z obroči in otroška igra se prepletajo s telesnim doživljanjem narave. Pesem naravo prikazuje kot prostor prostosti, vitalnosti in hkrati kot okvir spomina, v katerem ostajajo vtisnjeni telesni in čutni občutki otroštva. *Pogled is Planice* deloma sodi tudi v sklop prazničnih in družabnih doživetij, a vključuje močno panoramsko naravno perspektivo. Pesemski subjekt z višine Planice opazuje Kranjsko, vijugajočo reko, njive in vasi, kar ustvarja široko, skoraj razgledniško podobo. Naravna krajina se spoji s socialnim spominom, zaključek pa z željo po ponovnem pogledu na to sliko prežema pesem z nostalgijo in hkrati utrjuje motiv narave kot trajnega okvira spomina. *Korito* poleg gospodarskega in nostalgičnega vidika iz prejšnjega sklopa nosi tudi močno naravno komponento. Korito, postavljeno nad vasjo, je pomembno stičišče med človekom, živaljo in naravo. V naravo umeščena človeška sled postane simbol kontinuitete narave in minljivosti človeka, saj voda teče naprej, tudi ko se človeško življenje spremeni.

Malo nad hišo vaško je korito,
narjeno pred več ko stu lete,
po vodo cja hodile pozime i polete,
kada je duma se belo popito.
F korite pila je živina, največ krave,
is paše smo terale jeh tan mimo,
voda polete mrzla, da se dobo ozeblino,
pozime topla, ako zmočo se rokave.
Z ajmarjen v roke son hitro gore teko,

postavo ga na mesto, da se je natočo,
pa hitro nazaj, da nebe ajta reko,
nise naredo, kaj son te naročo.
Danas voda iše smeron teče,
Isto tako ko pret stu lete,
ajmarjef več ni, otpreš pipo pa prteče,
sa teme vodovod se reče.
Kada bon emo malo več laza,
prišo bon k našeme korite,
marsekaj bo treba iše narejt,
da nebo čez stu let ostala somo staza. (*Korito*, Lisac)

3 Jezikovna analiza

Kostelsko narečje, ki se govori ob zgornjem toku reke Kolpe ter v Gorskem kotarju na Hrvaškem (Gostenčnik 2020: 353), je diahrono del dolenjske narečne ploskve (Šekli 2009: 294).

Starejše definicijske lastnosti kostelskega narečja so (Gostenčnik 2020: 361–363):

- enoglasniški samoglasniški sistem, v katerem *ė:/ẹ:* izpeljujemo iz dolenjskega **eį̄* < issln. **ē̄*/**ȅ* in odraz *ọ:*/*ȯ:* < issln. **ō*;
- vzporedna odraza umično naglašenih *e*, *o*;
- delna ohranitev preglašenega *ü:* < issln. **ū*/**ù-*;
- odraz *u(:)* za zlogotvorni issln. **l̥*;
- prehod **-m* > *-n* v končnicah samostalniške besede, v končnici 1. os. ed. sedanjika glagola in nepregibnih besednih vrstah;
- ohranjanje palatalnega **ĺ* (< issln. **ĺ*) v vseh položajih in drugotnega **ĺ* (<**-lj-* <**-lьj-*);
- ohranjanje palatalnega **ń* (< issln. **ń*) v vseh položajih in drugotnega **ń* (< **-nьj-*);

- nastop protetičnega *v-* pred **u-*;
- nastop protetičnega *j-* pred **a-*;
- neohranjanje glasu *j* v vzglasnem **jь-*.

Mlajše glasovne značilnosti pa (Šekli 2009: 307; Gostenčnik 2020: 363–364):

- izguba tonemskih nasprotij;
- umik naglasnega mesta s kratkega končnega zloga na prednaglasno nadkračino;
- umik naglasnega mesta z zadnjega dolgega in kratkega zloga na predhodni zlog (odraz psl. starega dolgega cirkumfleksa, novega dolgega in kratkega akuta);
- kratki *a* kot odraz kratkega akutiranega polglasnika v zadnjem ali edinem zlogu;
- onezvenečenje **v* > *f* pred nezvenečimi nezvočniki in v izglasju;
- disimilacija *m/b-* → *fm/b-* → *xm/b-* (→ *gm/b-*).

Pojavi moderne vokalne redukcije so redkejši kot v osrednjih dolenjskih govorih ali čebranškem narečju, redko je tudi akanje (Gostenčnik 2020: 363–364).

Čebranško narečje izkazuje dolenjsko monoftongizacijo **o̯u̯* v **ū*, prvotno ohranja dolenjske diftonge **e̯i̯*; **ie*, **uo* in ima torej enoglasniško-dvoglasniški samoglasniški sistem, kostelsko narečje pa dvoumno izkazuje dolenjsko monoftongizacijo diftonga **o̯u̯* v **ū*, izkazuje monoftongizacijo **ie*, **uo* in ima torej enoglasniški samoglasniški sistem. Poleg tega nimajo nekaterih mlajših nesplošnokostelskih glasovnih sprememb (Šekli 2018: 336–337).

3.1 Glasoslovje

V analiziranih pesmih najdemo primere, ki izkazujejo naslednje glasoslovne značilnosti kostelskega narečja (v (dolgem in kratkem) naglašenem in nenaglašenem vokalizmu)[2]:

– *ej* za issln. **ę̄*: NOM.SG.M *sv**ej**te*[3], NOM.SG.M.PASS.PTCP *nar**ej**t*[4];

– ohranitev preglašenega *ü* (issln. **ū/*ù-* > J sln. **ū*): ACC.SG.M *vl**ü**ft*[5], GEN.SG.F *is tr**ü**ge*[6], ACC.PL.N *za v**ü**ha*[7]; GEN.SG.F *dr**ü**ge*[8]; 3SG.PRS *sez**ü**je*[9]; OM.SG.M.PST.PTCP *sp**ü**sto*[10]; ADV *dr**ü**gič*[11]; CONJ *t**ü**de*[12];

– ajevski odraz umičnonaglašenega *ə*: NOM.SG.F *st**a**za*[13], NOM.SG.F *t**a**ma*[14];

– ajevski odraz nenaglašenega *ə* v priponi **-əs*: ADV *dan**a**s*[15];

– *ọ* oz. *ȯ*[16] za issln. stalno dolgi oz. padajoči (cikrumflektirani) **ō*: GEN.SG.M *od d**u**me*[17]; ADV *d**u**le*[18], ADV *k**u**maj*[19];

---

[2] V opombah so navedeni naslovi pesmi, v katerih se primeri pojavljajo.
[3] *Svejte Jožef*.
[4] *Korito*.
[5] *Cvetna nedelja*.
[6] *Guštin perčke*.
[7] *Črešnje so zrile*.
[8] *Manjke smo lovile.*
[9] *Zdravo Marijo zvuni*.
[10] *Vrag pr Ceglance*.
[11] *Zavrtke*.
[12] *Ke smo kosile.*
[13] *Vrag pr Ceglance*.
[14] *Pozime*.
[15] *Perje so šlajsale*.
[16] Avtor odraz zapisuje z *u*.
[17] *Kaman za uči metat*.
[18] *Va Sikavah*.
[19] *Šišile smo seno*.

– *u* za **l̀-* in **-l̀*: NOM.SG.F *K**u**pa*[20], ACC.SG.F *čez K**u**po*, *f K**u**po*[21], LOC.SG.F *f K**u**pe*[22]; NOM.SG.M.PASS.PTCP *p**u**n*, *d**u**g*; vendar NOM.PL.N *jab**o**ka* (< **V̀l̥*)[23]; ADV *dop**u**dan*, *pop**u**dan*[24], ADV *d**u**go*[25];

– *u* za **o* pod terciarnim umikom naglasa: NOM/ACC.SG.M *sp**u**min*[26], NOM.PL.F ***u**či*[27]; 1SG.PRS *b**u**jin*, 2SG.PRS *b**u**jiš*[28], 3SG.PRS *zv**u**ni*[29]; INF *zv**u**nit*; ADV *d**u**ma*[30];

– izglasno ojevsko ukanje (*-o* > *-u*): NOM/ACC.SG.N *neb**u***; NOM/ACC.SG.N *plav**u***; ADV *jak**u***[31], ADV *črn**u***, *glasn**u***[32];

– *-e* v LOC.SG[33]: LOC.SG.M *po Kostel**e***[34], LOC.SG.M *proti tok**e***[35], LOC.SG.F *pr Katr**e***[36], LOC.SG.F *ven**e** rok**e***[37], LOC.SG.F *po vas**e***[38], LOC.SG.F *pr vod**e***[39], LOC.SG.N *v sel**e***[40];

[20] *Pogled is Planice*.
[21] *Vlasta*.
[22] *Polete*.
[23] *Jaboka smo trle*.
[24] *Šišile smo seno.*
[25] *Velka maša*.
[26] *Od Vrbic do Maljence*.
[27] *Kaman za uči metat*.
[28] *Svejte Jožef*.
[29] *Zdravo Marijo zvuni*.
[30] *Vlasta*.
[31] *Zavrtke.*
[32] *Velka maša*.
[33] Ni mogoče z gotovostjo trditi, ali gre za odraz izglasnega *-i* ali *-ě* (gl. Gostenčnik 2019: 28).
[34] *Paket iz Amerike*.
[35] *Manjke smo lovile*.
[36] *Steljo so žele*.
[37] *Manjke smo lovile*.
[38] *Jaku se me tože*.
[39] *Cvetna nedelja*.
[40] *Va Kostele dregda*.

– slabljenje *-i*: 3SG.PRS *zmoče****e***[41], 3SG.PRS *poklone****e***[42]; NOM.PL.F.PST.PTCP *postole*; PREP *naokole****e***[43];

– slabljenje končajev *-il*, *-el* v NOM.SG.M.PST.PTCP: *stav****o***[44], *stres****o***[45], *pokos****o***[46], *navad****o***[47], *ved****o***, *nared****o***[48].

V pesmih najdemo primere naslednjih pojavov v konzonantizmu:

– prehod izglasnega *-m* v *-n*: INS.SG.M *z volano****n***, 3SG.M.INS *za nji****n***, 1SG.PRS *so****n***, *niso****n***; ADV *ka****n***[49];

– onezvenečenje *v* > *f* v položaju pred nezvenečimi nezvočniki in v izglasju: INS.SG.M *kladof****f****cem*[50]; ACC.PL.M *krko****f****ske*[51], ACC.SG.F *rja****f****kaste*[52]; NOM.SG.M.PST.PTCP *fkral*[53]; ADV *fčaseh*[54]; PREP *fprek*)[55], tako tudi v izglasju (npr. GEN.PL.M *ajmarjef*[56], *kvasof*[57]; NOM.SG.M *gotof*, *rjaf*[58]; 3SG.POSS *njegof*[59]; ADV *praf*)[60] in ko gre za predlog: ACC.PL.M *fhribe*, ACC.SG.F *ftrgovino*[61], ACC.SG.M *f klanac*; ACC.SG.F *f šumo*, *f hišo*[62];

[41] *Vlasta*.
[42] *Velka maša*.
[43] *Paket iz Amerike*.
[44] *Valje veže torbo*.
[45] *Va Sikavah*.
[46] *Va Kostele dregda*.
[47] *Klepanje*.
[48] *Cvetna nedelja*.
[49] *Guštin perčke*.
[50] *Klepanje*.
[51] *Vrag pr Ceglance*.
[52] *Na jesen*.
[53] *Jaku se me tože*.
[54] *Ke smo kosile*.
[55] *Vlasta*.
[56] *Korito*.
[57] *Na jesen*.
[58] *Klepanje*.
[59] *Svejte Jožef*.
[60] *Paket iz Amerike*.
[61] *Cvetna nedelja*.
[62] *Vrag pr Ceglance*.

– nastop protetičnega *v-* pred **u-*: NOM.SG.F *vüra*[63], GEN.SG.F *vüre*, [64] ACC.PL.N *za vüha*; NOM.SG.M.PST.PTCP *vüpal*[65];

– ohranjenost *r* v sklopu **črě-*: NOM.SG.F *č**r**ešnja*[66], ACC.SG.F *na č**r**ešnjo*, NOM/ACC.PL.F *č**r**ešnje*, GEN.PL.F *č**r**ešenj*[67];

– otrditev palatalnega **ĺ* (issln. **ĺ* > *l*): GEN.SG.N *vese**l**a*[68];

– poenostavitev *dl* > *l* v tvornopreteklem deležniku ženskega in srednjega spola glagolov *pasti*: NOM.SG.F.PST.PTCP *pa**l**a*, NOM.SG.N.PST.PTCP *napa**l**o*[69], NOM.PL.F.PST.PTCP *pa**l**e*[70];

– poenostavitev *gn* > *n*: NOM/ACC.SG.N *ja**n**je*[71].

3.2 Oblikoslovje in leksika

V oblikoslovju lahko izpostavimo samostalnik *uho*, ki se sklanja brez podaljševanja osnove (ACC.PL.N *za vüha*)[72]. Narečni rimi tvorita dva leksema, in sicer GEN.SG.F *is trüge* (*Guštin perčke*), prim. stvnem. *truha*, bav. *truɣa*, srvnem. *truhe* 'skrinja, krsta' (SES *truga*), in NOM.PL.F *postole*, prim. hrv. reg. razg. *postòla* 'čevelj (cipela)' (HJP *postòla*).

[63] *Va sikavah*.
[64] *Velka maša*.
[65] *Črešnje so zrile*.
[66] *Pogled is Planice*.
[67] *Črešnje so zrile*.
[68] *Vrag pr Ceglance*.
[69] *Pozime*.
[70] *Va Sikavah*.
[71] *Pogled is Planice*.
[72] *Črešnje so zrile*.

4 Narečna rima kot temeljna ritmotvorna narečna značilnost

Analizirane pesmi so, z izjemo ene, rimane. Večinoma gre za t. i. narečno rimo, tj. rimo, »pri kateri se glasovi od zadnjega naglašenega samoglasnika dalje ujemajo zaradi specifičnih narečnih jezikovnih značilnosti, ki so tako njene definicijske lastnosti. Do ujemanja lahko pride zaradi:

1. glasovno-naglasnih narečnih značilnosti,
2. oblikovno-besedotvornih narečnih značilnosti,
3. specifične narečne leksike« (Kočnik 2025: 103).

Narečna rima je torej definirana v opoziciji do knjižne rime, njen pogoj in hkrati definicijske lastnosti pa so glasovno-naglasne in/ali oblikovno-besedotvorne in/ali leksikalne narečne značilnosti, ki jo omogočajo.

V nadaljevanju so primeri narečnih rim razvrščeni po pojavu, ki jih povzroča, za ponazoritev pa je dodana tudi kitica, v kateri se pojavijo. Največ rim povzročajo glasovne narečne značilnosti, ki jih je mogoče razdeliti na pojave v vokalizmu (znotraj tega v dolgem in kratkem) ter na pojave v konzonantizmu.

Glasoslovje

– ajevski odraz umičnonaglašenega *ə*

NOM.SG.F *t**a**ma* – NOM.SG.F *mama* (Pozime)	Sankanje belo je brzo končano, s hišnega praga se čula je **mama**, ajte sa notr, kmale bo **tama**, žgance se kuhajo i mleko več vre, najprek zmoljete, pa pole se je.
NOM.SG.F *st**a**za* – GEN.SG.M *obraza* (Va Kostele dregda)	Va Kostele travo na roke so kosile, hvütra so ob šterih stale, rakijo si popile, za kafo več ni belo laza, so rekli kisliga **obraza**. Cja va log jeh je peljala **staza**.

NOM.SG.F *st**a**za* – GEN.SG.M *laza* (Vrag pr Ceglance)	Kaj me bo strah, es ničesa se ne plašim, ako je treba ga iše es postrašem, se hvalje Lojze iz Slafčega **laza**, se ven, ke je najbolj varna **staza**.
2SG.PRS *pregaze* – GEN.SG.F *st**a**ze* (Vlasta)	Nimaš korajže, ti Kupo **pregaze**, pa pemo gore po Kocjanske **staze**, blize cerkve naša kuča stuji, si so duma, mlade i stare, obadvoje.
NOM.SG.F *st**a**za* – NOM.SG.M.PST.PTCP *laza* (Korito)	Kada bon emo malo več **laza**, prišo bon k našeme korite, marsekaj bo treba iše narejt, da nebo čez stu let ostala somo **staza**.

– ajevski odraz nenaglašenega *ə* v priponi *-əs*

ADV *dan**a**s* – 1PL.LOC *prnas* (Perje so šlajsale)	Ščaseh puštre niso bele ko **danas**, punjene so bele s kürjen perjen. Nabralo se ga je čez leto i **prnas**,

– issln.

ADV *d**u**li* – NOM/ACC.PL.F *g**u**li* (Polete)	Dvakrat, trikrat, gore, **duli**, več smo bele ohlajene, jaku lipu pomlajene, po glave sasvim **guli**.

– *dl > l*

NOM.PL.M.PST.PTCP *zeli* – NOM.PL.M.PST.PTCP *se**l**i* (Pomlad)	Iz kevdra batace smo **zeli**, deca na kula smo se **seli**, speke smo šle na Dugo njivo, na njivah lidi, se je belo živo.
NOM.SG.N.PST.PTCP *napa**l**o* – NOM.SG.N.PST.PTCP *dalo* (Pozime)	Prišo je i novembr i š njin prve sneg, is tuple hiše gledali smo v breg, kada ga bo doste **napalo**, da be se več sankat **dalo**, od korita po ovinkeh oštrih prek.
NOM.SG.F.PST.PTCP *pa**l**a* – NOM.SG.F.PST.PTCP *nastala* (Va Sikavah)	Postavo se je polog hloje i gledau, kam bi **pala**, da nebe kova škoda ke **nastala**, pole s sekiro zaseko je zagozdo, iše prek nažagali smo jo odozdo.

NOM.PL.F.PST.PTCP *dale* – NOM.PL.F.PST.PTCP *pal**e*** (Va Sikavah)	Iz druge strani hloje smo spe začele žagat, kmale i mama prišla je pomagat, seglih se mi fantičke nismo **dale**, remenc smo vlekli, makar dule **pale**.
NOM.SG.F.PST.PTCP *pal**a*** – NOM.SG.F.PST.PTCP *zaznala* (Va Sikavah)	Več je vüra i pu prošla i hloja je **zaznala** da vreme je je, da bo dule **pala**. Oča je zabil dve zagozdi, vršek se je streso, nagnila se je i pala dule v reso.
NOM.PL.F.PST.PTCP *sabrale* – NOM.PL.F.PST.PTCP *popal**e*** (Steljo so žele)	Do polovice kumaj steljo so **sabrale**, kada mamo popadke so **popale**,

– *gn* > *n*

NOM/ACC.SG.N *jan**j**e* – NOM/ACC.SG.N *kegljanje* (Pogled is Planice)	Tan je bela i stara kuglana, smeron je bela drüžba sabrana, za praznik je belo veliko **kegljanje**, nagrada je bela pečeno **janje**.

– *-m* > *-n*

NOM/ACC.SG.M *kamen* – LOC.SG.M *na samen* (Manjke smo lovile)	Da se ga našo, si malo pahno **kamen**, ispot kamena je švigno i malo napre se je stavo, ako se pogledau, vido farbo se rjavo, veliko glavo, mahan repak, ležau je **na samen**.
1SG.PRS. *viden* – NOM.SG.M.PASS.PTCP *previden* (Guštin perčke)	Nison me verjo pa son me reko, prpelje ga pokazat, da ga es **viden**, pole bon vido, da nise laži izreko, rad se je hvaljo, zato son biu **previden**.
GEN.PL.F *brzin* – NOM.SG.M *Guštin* – 3SG.M.INS *š njin* – NOM.SG.M *Avguštin* (Guštin perčke)	A ni šo, biu moške je vajen takoveh **brzin**, bokve kaj emo je v glave **Guštin**, belo je i prošlo, bog bode **š njin**, to je biu izumitelj, Perčke **Avguštin**.

– slabenje -*i* in LOC.SG -*e*

2SG.PRS *pregaze* – GEN.SG.F ž *staze* (Vlasta)	Nimaš korajže, ti Kupo **pregaze**, pa pemo gore po Kocjanske **staze**, blize cerkve naša kuča stuji, si so duma, mlade i stare, obadvoje.
3SG.PRS. *zmoče* – LOC.SG.F *po toče* (Vlasta)	Okorajžela se je ona, f Kupo zagaze, bome i es je gren naprote, na srede je spodrsne, sebe i mene **zmoče**, krohočemo se, kaj češ zvunit **po toče**.
3SG.PRS. *poklone* – ACC.PL.M *bonbone* (Velka maša)	Bilo je notr sega, va škatlcah **bonbone**, cukrof sakojakeh i srčaca lepa, te najraje mela so dekleta, čakale so fante, da jim jeh **poklone**.
LOC.SG.N *v sele* – NOM.PL.F.PST.PTCP *zele* (Va Kostele dregda)	Do prvi bo nabrüso i malo predahno i brüs bo svoj v osovnik brzo pahno, ta bo najslabji kosac v našen **sele**, več ne bomo ga sabo **zele**.
LOC.SG.F *pr Katre* – NOM/ACC.PL.F *matre* (Steljo so žele)	Največ je rasla f hribe, tan **pr Katre**, sa srpe so jo žele, bele so teške **matre**
LOC.SG.M *po Kostele* – ACC.PL.F *vesele* (Paket iz Amerike)	To je belo iše onda, kada Tiče pošto je noso, prišo je sak druge dan, ni trebalo da be ga proso. Pešačo od vasi do vasi po celen je **Kostele**, lide so ga mele rade, bele smeron so **vesele**.
LOC.SG.M *prte toke* – LOC.SG.F *vene roke* (Manjke smo lovile)	Valje smo hitro tekle do Kamena, zagazele va strügo **prte toke**, kamenje premikale, vilco **vene roke**, i štrkale va vodo skoro do ramena.
LOC.PL.M *za čase* – LOC.SG.F *po vase* (Jaku se me tože)	Jaku se me tože za testeme **čase**, kada busih nog smo tekale **po vase**,

LOC.SG.F *pr vode* – 3.SG.FUT *bode* (Cvetna nedelja)	Na vrhe bodo tri leskove šibe, za drenove bo treba nekan fhribe, vrbove bon našo ke **pr vode**, zelene bršljan na tepke, kese **bode**.

– slabljenje končajev *-il*, *-əl* v Ied m $^{tv}del_{pret}$

NOM.SG.M.PST.PTCP *stavo* – ADV *krvavo* (Valje veže torbo)	Kada dum več jaku zove, se na brzo odloče, spakira nuvi kufre, sede va avto, potegne prte dume, ni vrag ga nebe **stavo**, lipu je zaslužo, al delau je **krvavo**.
NOM.SG.M.PST.PTCP *streso* – ACC.SG.F *v reso* (Va Sikavah)	Več je vüra i pu prošla i hloja je zaznala da vreme je je, da bo dule pala. Oča je zabil dve zagozdi, vršek se je **streso**, nagnila se je i pala dule **v reso**.
ACC.SG.F *roso* – NOM.SG.M.PST.PTCP *pokoso* (Va Kostele dregda)	Jemalo sonce je jütranjo **roso**, log Johan s kosci na čistu je **pokoso**, z viljami rastresejo šeroke rede, pole pa jest grejo iz iste sklede.
NOM.SG.M.PST.PTCP *speko* – NOM/ACC.SG.N *mleko* (Šišile smo seno)	Belo je vroče, da be se **speko**, važno da sena bo i da bo **mleko**.
NOM.SG.M.PST.PTCP *stavo* – ACC.SG.F *glavo* (Od Vrbic do Maljence)	Marat son kovo i pozabo, več dugo se na njih nison **stavo**, rad be jeh iše enkrt obašo, pole be emo mirnu **glavo**.
NOM.SG.M.PST.PTCP *stavo* – ACC.SG.F *rjavo* (Manjke smo lovile)	Da se ga našo, si malo pahno kamen, ispot kamena je švigno i malo napre se je **stavo**, ako se pogledau, vido farbo se **rjavo**, veliko glavo, mahan repak, ležau je na samen.
NOM.SG.M.PST.PTCP *navado* – ACC.SG.F *v razvado* (Klepanje)	Danas skoro nišče nezna kose klepat, ajta stare me tega ni **navado**, klepanje pesmec, to me je v **razvado**,

	niso neven kaj, fčaseh so za krepat.
NOM.SG.M.PST.PTCP *vedo* – NOM.SG.M.PST.PTCP *naredo* (Cvetna nedelja)	Kmale cvetna bo nedelja, vešte kaj je maja želja, da be butarco **naredo**, koko se dela, bon iše **vedo**?
NOM.SG.M.PST.PTCP *zagozdo* – ADV *odozdo* (Va Sikavah)	Postavo se je polog hloje i gledau, kam bi pala, da nebe kova škoda ke nastala, pole s sekiro zaseko je **zagozdo**, iše prek nažagali smo jo **odozdo**.

Oblikoslovje

- samostalnik *uho*

ACC.PL.N *za vüha* – 3SG.PRS *zaküha* (Črešnje so zrile)	Kada so več doste nabrale, začele so zobat, malo za sebe, malo za ringlje **za vüha**. Do vodo je piu, me ftrebuhe **zaküha**, črešenj se ni več vüpal ni probat.

Leksika

ACC.PL.F *duge* – GEN.SG.F *is trüge* (Guštin perčke)	Na zice sidi velek moške, lase bele, **duge**, brke sive, gleda nas, nič boječe, mi gledamo, ko da je prišo is **trüge**,
NOM.PL.F *postole* – PREP *naokole* (Paket iz Amerike)	Mene so praf bele žuti **postole**, a raje son hodo bos **naokole**, va potplateh je bil feder, ke jaku je škripal, zato se nošnje son smeron izmikal.

5 Sklep

Pesniški opus Ivana Lisaca je izredno bogat. Zbirka *Dregda va Kostele* je neke vrste pesniška artikulacija kostelskega jezikovnega,

kulturnega in spominskega prostora. Njena motivno-tematska struktura se vzpostavlja skozi več tematskih sklopov, ki upesnjujejo otroštvo, delo, prazničnost, družinske vezi, humor in krajino. V zbirki se tako vzpostavlja preplet lokalne topografije, socialnega spomina in izkušnje minevanja, ki je eden njenih osrednjih pomenskih poudarkov. Jezikovna in verzološka analiza je pokazala, da so glasoslovne, oblikoslovne, besedotvorne in leksikalne značilnosti kostelskega narečja dejavnik pesniške zvočnosti, ritmične organizacije in pomenske učinkovitosti. To še posebej potrjuje narečna rima, ki se v analiziranih pesmih izkazuje kot temeljna ritmotvorna značilnost in kot neposreden rezultat specifičnih narečnih pojavov. Zbirka zato jasno kaže, da je narečno poezijo mogoče ustrezno obravnavati le ob sočasnem upoštevanju literarnovednega in dialektološkega vidika. Lisac je ustvaril estetsko relevantno pesniško govorico, ki razširja tudi razumevanje slovenske literarne raznolikosti.

6 Viri in literatura/References

Gostenčnik, Januška. (2020). Kostelsko narečje [Kostel dialect]. *Slavistična revija* 68, no. 3. 353–372. (In Slovenian)

Gostenčnik, Januška. (2019). Kostelski govor kraja Vas (SLA T416) [The Kostel Local Dialect of Vas: SLA Data Point 416]. *Jezikoslovni zapiski* 25, no. 2. 63–81. (In Slovenian)

HJP = Hrvatski jezični portal. [The Croatian Language Portal]. Available at https://hjp.znanje.hr/ (accessed 26. 7. 2026). (In Croatian.)

Kočnik, Neža. (2025). *Verz slovenske narečne poezije* [Verse of Slovenian Dialect Poetry]. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Magistrsko delo. (In Slovenian)

Kostelski poet Ivan Lisac. 2024. *E-Utrip.si*. Available at https://e-utrip.si/kostelski-poet-ivan-lisac/ (accessed 26. 7. 2026). (In Slovene.)

Lisac, Ivan. (2022). *Dregda va Kostele*. Kostel: Turistično-športno društvo. (In Slovenian)

SES = Snoj, Marko. (2015). *Slovenski etimološki slovar* [Slovene Etymological Dictionary]. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (In Slovenian)

Stanonik, Marija. (2007). *Slovenska narečna književnost* [Slovene Dialect Literature]. Maribor: Slavistično društvo. [Zora 51] (In Slovenian)

Šekli, Matej. (2009). Merila določanja mej med slovenskimi narečji in podnarečji [Delimitation Criteria between Slovene Dialects and Sub-dialects]. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ljubljana:

Znanstvena založba Filozofske fakultete. 291–318. Available at http://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/26-Sekli.pdf (accessed 30. 5. 2026) (In Slovenian)

Šekli, Matej. (2018). *Tipologija lingvogenez slovanskih jezikov* [Typology of Linguogeneses of the Slavic Languages]. Ljubljana: Založba ZRC. (In Slovenian)

UDK: 821.163.41.09 Ivanović, R.
UDK: 82.09:80(=163.1)

КЊИЖЕВНЕ ТЕМЕ, ПРОБЛЕМИ И АПОРИЈЕ У ТУМАЧЕЊУ ДЕЛА РАДОМИРА ИВАНОВИЋА (У СВЕТЛУ НАУЧНЕ МОНОГРАФИЈЕ МИЛОША ЂОРЂЕВИЋА)[**]

Ана М. Мумовић
Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6974-8960

Кључне речи: Радомир Ивановић, Милош Ђорђевић, монографија, славистика, србистика, македонистика, књижевна критика

Резиме: У раду се, поводом девет деценија од рођења, вреднује биографија дела Радомира Ивановића, значајног југослависте и једног од најпознатијих македониста. Полазиште анализе представља монографија Милоша Ђорђевића *Дело Радомира Ивановића*, у којој су систематизоване теоријске и књижевноисторијске чињенице релевантне за разумевање ширег књижевноисторијског и теоријског контекста његовог обимног опуса. Тај опус обихвата 32 монографије и 40 књига огледа и студија, насталих у временском распону дужем од шест и по деценија, што сведочи о изузетном континуитету и продуктивности. Ивановићево дело обухвата више филолошких и културних подручја: србистику, македонистику и монтенегристику – а имајући у виду и његову тетралогију „четири стране светске књижевности“, која укључује монографије о Т. Ману, Г. Г. Маркесу, М. Шолохову и У. Еку, оно се у значајној мери проширује и на домен светске књижевности.

[**] Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеном са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-33/2026-03 од 29. 1. 2026. године.

LITERARY THEMES, PROBLEMS AND APORIAS IN THE INTERPRETATION OF THE WORK OF RADOMIR IVANOVIĆ (IN LIGHT OF THE SCHOLARLY MONOGRAPH BY MILOŠ ĐORĐEVIĆ)

Ana M. Mumović
Institute for Serbian Culture Priština – Leposavić
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6974-8960

Keywords: Radomir Ivanović, Miloš Đorđević, monograph, Slavic studies, Serbian studies, Macedonian studies, literary criticism

Summary: This paper, marking the 90th anniversary of Radomir Ivanović's birth, evaluates the intellectual biography and scholarly oeuvre of this distinguished Yugoslavist and one of the most prominent Macedonianists. The point of departure for the analysis is Miloš Đorđević's monograph The Work of Radomir Ivanović, in which the theoretical and literary-historical facts relevant to understanding the broader literary-historical and theoretical context of Ivanović's extensive oeuvre are systematically presented. This oeuvre comprises of 32 monographs and 40 books of essays and studies, produced over a period exceeding six and a half decades, testifying to exceptional continuity and productivity. Ivanović's work encompasses several philological and cultural fields: Serbian studies, Macedonian studies and Montenegrin studies. Moreover, bearing in mind his tetralogy on the "four sides of world literature", which includes monographs on Thomas Mann, Gabriel García Márquez, Mikhail Sholokhov and Umberto Eco, his scholarly contribution also extends substantially into the domain of world literature.

Што више напредујемо у искуству,
то се више приближавамо ономе што је неистражено.
J. В. Гете

И после толико година,
закључио сам да је једино проблематика вечна.
Радомир Ивановић

1. Књижевноисторијски контекст

Да бисмо одговорили књижевноисторијском контексту рада, најпре је потребно указати на кључне чињенице које је систематизовао Милош Ђорђевић, а које представљају основу за разумевање и тумачење теоријских полазишта научног дела Радомира Ивановића. Према доступним подацима, о његових 1600 радова до 2006. године писано је у 221 публикацији, док је до 2022. године регистровано више од 3100 библиографских јединица. Научни прилози објављивани су на великом броју језика – српском, словеначком, македонском, бугарском, русинском, словачком, румунском, албанском, турском, италијанском, шпанском, француском, енглеском, немачком, руском, јерменском и јапанском – што сведочи о ширини рецепције и интернационалном домету његовог рада. Збирно место Ивановићевих научних увида представља антологијски избор *Методе и домети савремене науке о књижевности* (2021), који се, с разлогом, може читати као својеврсна ненаписана теорија књижевности, како истиче Ђорђевић.

За разумевање књижевноисторијског оквира важно је сагледати и простор у којем је то стваралачко „семе“ поникло. Од оснивања, шездесетих година XX века, Катедра за југословенске књижевности и српскохрватски језик Филозофског факултета Универзитета у Приштини била је препознатљива по тројици истакнутих професора и критичара: Вуку Филиповићу (1930–1990), Владети Вуковићу (1928–2003) и Радомиру Ивановићу (1936–2022).

Као представници такозваног „приштинског круга“ (в. Палавестра 2008), они су различитим приступима тумачењу поетике поставили темеље модерних књижевнокритичких истраживања и образовали генерације тумача књижевности и универзитетских наставника (Мумовић, Михаиловић Милошевић 2024: 298).

Шири друштвени и културни контекст обухвата и институционалне и периодичке оквире. Оснивањем часописа *Стремљења* створен је простор за афирмацију српских, албанских и турских стваралаца са Косова и Метохије, као и за

објављивање првих научних радова припадника приштинске академске средине (Мумовић, Михаиловић Милошевић 2024: 298). У том кругу значајно место заузима и Радомир Ивановић − стваралац дугог трајања и један од најплодотворнијих универзитетских професора и књижевних критичара, који је више од шест деценија тумачио литературу, односно „литературологију“, како је сам називао науку о књижевности.

Његов дуги радни век резултирао је обимним корпусом од неколико стотина радова и више од осамдесет књига – монографија, огледа и студија о делима водећих писаца српске, црногорске, македонске, хрватске, словеначке и светске књижевности (в. Јокић, Јововић 2003; Миловић 2010; Јокић, Јововић 2006; Драгосавац 2016). Посебно место заузимају његови радови из области македонистике, који броје више стотина библиографских јединица, што потврђује његов статус признатог југослависте, слависте и тумача светске књижевности.

У том смислу, Ђорђевићева монографија *Дело Радомира Ивановића* представља важан оквир за вредновање његовог научног доприноса, истичући га као једног од чланова тријумвирата који је поставио основе науке о књижевности на Косову и Метохији. Истовремено, у њој се указује и на културолошки значај средине из које је Ивановић потекао, као и на његову улогу у ширењу југословенског културног простора. Посебно је значајна оцена која наглашава његову продуктивност, дубину и дуготрајност у оквиру тога круга, чиме се додатно учвршћује његово место у историји књижевне науке:

> „Најстарији и први из тог круга, Владета Вуковић, из Врњачке Бање донео је у Приштину српски господски грађански дух који су комунисти затирали а људи на Косову као заосталој средини, како би рекао И. Андрић, тешко могли да разумеју и прихвате. Други, по годинама средњи, био је полиграф Вук Филиповић, свакако најкреативнији у књижевној критици и најзначајнији у српској култури на Косову и Метохији. Најмлађи и

> најпродуктивнији, по дугом трајању и дометима најдубљи, био је Радомир В. Ивановић.
>
> Сви остали који су на катедрама за српскохрватски језик и југословенску књижевност (потом српски језик и српску књижевност) Филозофског факултета у Приштини [потом пресељеног у Косовску Митровицу – А. М.] настали из њихових шињела, иако је прошло више од шест деценија, још им се, ни у једном сегменту, нису ни примакли“ (Ђорђевић 2024: 175).

Коначно, за разумевање његовог научног метода и стваралачке етике индикативне су и поетичке „лозинке“ из књиге *Књижевна критика као десета муза*, које указују на схватање критике као креативног и егзистенцијалног чина. У том контексту посебно је значајан његов однос према македонској књижевности, о чему сведочи и чињеница да је дванаест његових монографија преведено на македонски језик у периоду од скоро три деценије[1]: *Современиот роман* (Скопје 1977), *Портрети на македонски писатели* (Скопје 1979), *Поетиката на Коста Рацин* (Скопје 1979), *Огледи за македонската литература* (Скопје 1982), *Поетиката на Блаже Конески* (Скопје 1983), *Македонски писатели и дела* (Скопје 1984), *Книжевни паралели* (Скопје 1986), *Поетиката на Аџо Шопов* (Скопје 1986), *Поезијата на Блаже Конески* (Скопје 1988), *Дијалог со делото* (Скопје 1988), *Григор Прличев во светлината на романтизмот* (Скопје 1990) и *За смислата на создавањето и на постоењето – Поезијата и поетиката на Рацин* (Скопје 2003).

Ова чињеница потврђује не само обим и значај његовог рада, већ и његов трајни југословенски културни и научни хоризонт, који је остао једна од његових кључних карактеристика и након распада заједничке државе.

[1] Радомир Ивановић изабран је за члана Македонске академије наука и уметности 1991. године, а за иностраног члана Црногорске академије наука и умјетности 2000. године.

2. Теоријски контекст

О Радомиру Ивановићу као књижевном критичару и историчару књижевности, као и о његовој упућености на теорију науке о књижевности, јасно сведочи већ реторика наслова његових бројних монографија и књига огледа и студија. У интерпретацији Милоша Ђорђевића издвајају се дела кључна за разумевање његовог критичког и теоријског опуса: *Могућности речи* (1970), *Искушење књижевне анализе* (1972), *Критички методи* (1975), *Тумачење савременог романа* (1976), *Књижевне паралеле* (1985), *Поетика и критика* (1988), *Стварање и сазнање* (2006), *Књижевна критика као десета муза* (2007), *Обнављање лепоте* (2016) и друге.

Овај корпус јасно упућује на теоријску раван разматрања Ивановићеве мисли. Полазећи од позитивистичких основа, он их трансформише у критички поступак који, како запажа П. Палавестра, води ка „новим поетичким теоријама“, заснованим на „живој критици и смиреној књижевној историји“ (Палавестра 2008: 664). Из наслова његових монографија о македонским писцима уочава се да су поезија и поетика у средишту његових интересовања, као и да је компаратистички метод био основни оквир његових интерпретација. Истовремено, његов аналитички поступак подразумевао је целовито проучавање опуса појединих писаца, што је у складу с његовим схватањем монографије као најзначајније научне форме (Јелић 2016: 200).

Становиште Ђорђевића, назначено већ у структури и насловима појединих целина, показује јасну усмерност ка теоријским разматрањима Ивановићевог дела. У томе контексту Ивановићево књижевнокритичко, теоријско и историографско дело може се сагледати као систематско осветљавање кључних проблема: могућности језика, односа стварања и сазнања, изазова тумачења поетике, као и феномена трајања и обнављања лепоте. Ови аспекти сублимисани су у оквиру Ђорђевићеве интерпретације, посебно у вези с Ивановићевом монографијом о Андрићу, у чијем је наслову истакнут појам мудрости као централна категорија (в. Ивановић 2006).

Прва монографија о Радомиру Ивановићу, структурисана у осам целина, доноси систематично разматрање и вредновање његове научне мисли, метода и резултата. Она обухвата: (1) Реторику и теорију критике као филозофију и психологију стварања; (2) унутрашњи критички приступ као аналитички чин; (3) анализу и синтезу уметничког дела као критички метод и дух; (4) критичара као тумача савремене литературологије; (5) историчара идеја и његошолога; (6) Ивановићево схватање књижевне критике као композитног појма; (7) компаратистички га анализира као андрићолога у огледалу андрићологије и природног човека у хоризонту културе и (8) пореди критике његовог дела које је имало одјека у културној и научној јавности[2]. Импресивно је и закључно поглавље „Испод црте за сабирање (Некролог и/или уместо закључка“ јер пружа непознате чињенице из животног и стваралачког пута академика Ивановића, и чита се као романсирана биографија[3].

[2] *Био-библиографија академика Радомира В. Ивановића* до сада је објављивана више пута. Прву, под називом *Др Радомир В. Ивановић: био-библиографија*, израдио је Бранко Јокић. Објављена је у *Библиографском вјеснику* (3/1984) и садржи 1600 библиографских јединица. Бранко Јокић и Јелица Јововић објавили су још три издања. Прво, 1992, друго допуњено 1996, треће допуњено издање под називом *Библиографија академика Радомира Ивановића* израдили су 2006. године. То издање представља попис целокупног педесетогодишњег Ивановићевог рада, и садржи 2599 библиографских јединица. *Био-библиографија академика Радомира В. Ивановића* (2006–2016) Бранке Г. Драгосавац представља наставак трећег издања. Она садржи 276 библиографских јединица, са исписаним комплетним садржајем монографија, или наведеним анотацијама за серијске публикације, и опремљена је Именским регистром и Регистром наслова часописа (в. Драгосавац 2016: 239–289).

[3] „Сада, док гори његово тело и постаје прах, после оцена о делу“, пише Ђорђевић, „премеравам његов животни и судбински пут од Смонице крај Ђаковице, у Метохији, где се родио на Велику Госпојину 1936. године, на имању које је, 1930. године, купио његов отац Владо ’за златне наполеоне’, како је поносно истицао, и тако допуњавам сувопарне податке из биографије. Видим и чујем и топот два коња упрегнута у кола, и у колима њега и брата са мајком Вукосавом, преобучену у булу, како се, уз помоћ комшије Албанаца, који је Владу дао бесу, по избијању Другог светског рата, враћа у очев завичај, у Црну Гору, у Подгорицу, где је завршио основну школу. Напустио је село и

За разумевање теоријске равни дела индикативан је и монографов *приступ реторици и теорији критике и/или психологији и филозофији стварања* Р. Ивановића:

> „*У комплексу целине нађе се потребно и случајно* писао је велики уметник, песник, научник и филозоф мислилац и политичар, творац *Фауста* и *Теорије боја* који је зрачио утицај широм Европе, Ј. В. Гете (1749–1832). Верујемо како је то одлика и нашег разматрања реторике универзитетске критике Радомира Ивановића коју, одговарајући захтевном задатку, конституишемо као његову интерпретацију теорије критике и теорије књижевне историје, налазећи их у обимном и разноврсном научном опусу и стваралачком искуству дугом шест деценија“ (Ђорђевић 2024: 23).

Потребно и не/случајно чине суштину, почев од иницијалне идеје, преко назнака неких теза о поетици и моделу критике књижевног историчара, до закључних судова о карактеру Ивановићеве творачке и научне личности у јужнословенским књижевностима, посебно у србистици, монтенегристици и македонистици, као и у четири монографије о светским писцима из корпуса „четири стране светске књижевности“ (Ђорђевић 2007: 222).

Коначно, ова монографија представља део ширег истраживачког подухвата Милоша Ђорђевића, који је, након студија о Вуку Филиповићу, Лазару Вучковићу и Данилу Николићу, обликовао и прву целовиту књигу о Радомиру

огњиште, пошто су Албанци поручили оцу да ’бежи јер ће му гром ударити у кућу’. Кућу и имање продао је тачно четврт века касније, партизанском борцу Мехмету Рамонију. После рата уследила је нова сеоба, у Змајево, код Новог Сада, где завршава средњу школу и Филозофски факултет.

Пут га је, корак по корак, потом, поново, одвео назад, на Косово, у Приштину, где 1960. учествује у оснивању Филозофског факултета, који ће напустити 1972. године“ (Ђорђевић 2024: 180).

Ивановићу. Тим чином заокружен је значајан корпус научних радова посвећених истакнутим стваралоцима са Косова и Метохије, при чему се Ивановићево место у том низу показује као резултат презентоване снажне аргументације и зрелог теоријског увида.

3. Реторика и теорија критике

Како је монографију сматрао водећом научном формом, у којој се огледа целина духа књижевног критичара и историчара књижевности, односно њихова теоријска утемељеност, Радомир Ивановић је у последње две деценије свог стваралаштва наставио интензиван научни рад и посветио се писању својих најзначајнијих дела. Та чињеница важна је за разумевање контекста у којем су она настајала, као и њихове књижевноисторијске и теоријске подлоге.

Полазећи од тога, М. Ђорђевић посебно издваја Ивановићеве књиге огледа и студија и монографије настале у финалној фази стварања, јер представљају његова најзрелија остварења у оквиру опуса који настаје током више од шест деценија. Међу њима су: *Самописи и казалице Стефана Митрова Љубише* (2000), *По сунчаном сату (Поетика и естетика Владана Деснице)* (2001), *Његошева поетика и естетика* (2002), *Машта и мудрост – Поезија и поетика Блажа Конеског* (2004), *Андрићева мудроносна проза (Знаци живота и знаци уметности)* (2006), *Митеме и поетеме Томаса Мана* (2007), *Анаграми и криптограми у романима Умберта Ека* (2009), *Лавиринти чаробног реализма Габријела Гарсије Маркеса* (2011), *Снови и судбине у наративној прози Михаила А. Шолохова* (2012) и *Енигме и парадигме у дјелу Михаила Лалића* (2016). Овај корпус сведочи о постепеном ширењу истраживачког хоризонта – од југословенског ка словенском и коначно ка светском књижевном простору.

Такав развој подразумевао је сталан прилив знања, на које се Ивановић као критичар непрестано ослањао. Његов критички поступак, како показује Ђорђевић, одликује се континуитетом, али и способношћу да се кроз анализу и синтезу уметничког дела

изгради целовито тумачење. То се јасно види у тумачењу његових дела, где се критички метод и дух обликују као процес дугог трајања и постепеног усавршавања.

У том контексту Ђорђевић посебно истиче да је Ивановићев критички дух кренуо од мањих тема и проблема, да би временом достигао сложене монографске синтезе о великим писцима. Његово дело обухвата не само анализу поезије, прозе и драме, већ и критике критике, као и повезивање књижевности са сродним дисциплинама – естетиком, филозофијом, психологијом, етиком, антропологијом и културологијом. Управо у томе преплитању различитих научних области конституише се његова реторика и теорија критике:

> „Кренуо је Ивановићев универзитетски критички дух од малих тема/проблема/дилема, да би стигао до монографије о Томасу Ману, генијалном ствараоцу и мислиоцу, који је за Гетеа живео као ’човек велике судбине’. Ако наш теоретичар критике није човек велике судбине у свему, онда сигурно јесте био човек велике радне и стваралачке енергије којом исијавају сви његови огледи, студије и монографије. У њима се налазе оцене и чињенице о стотинама уметника, чије су поетика и теорије уметности, eksplicite или implicite, означене и отворене методологијом тумачења књижевног уметничког дела и сродношћу и зависношћу од других облика духовних човекових делатности и сазнања. Поезија, проза, драма, критика критике (као стваралачке и научне форме духа) и естетика, филозофија, психологија и етика, антропологија и културологија (као науке блиске књижевности) – били су они *посредници* или *утицаји/подстицаји/дотицаји* Ивановићеве теорије критике која, из године у годину, полако, крећући се у времену и напред и назад, а у простору и лево и десно, и горе и доле, одгонета тајну уметности, поетике и критике посебно,

> свестан да сви посредници кажу исто: *живот се живи с погледом унапред а разуме с погледом уназад* и *природу објашњавамо*, *а човека разумевамо* (В. Дилтај). Тако је Ивановић заправо конституисао и изложио своју реторику и теорију критике“ (Ђорђевић 2007: 223).

Ивановићеве монографије настајале су, у основи, на два начина: или као резултат унапред постављених истраживачких циљева, или као синтеза дугогодишњег истраживачког рада. У њима је доследно спроведена веза између књижевне историје, теорије и критике, а у позније радове укључени су и увиди сродних наука. Овај приступ потврђује ширину његовог научног интересовања и методолошку свест.

Ђорђевић у својој монографији обликује научни портрет Ивановића као синтезу стваралачког напора и интелектуалне дисциплине, истичући његову посвећеност науци о књижевности, и непрекидно усавршавање (Ђорђевић 2024: 79).

Посебно се издваја анализа монографије *Андрићева мудроносна проза*, која се тумачи и компаратистички и аналитички, као резултат дуготрајног и продубљеног истраживачког процеса. Тај облик Ивановићеве кристализације знања критика је тачно означила:

> „Али када је реч о књизи *Андрићева мудроносна проза* треба приметити да је академик Радомир В. Ивановић, док ју је писао примењивао посебне инструменте враћања и успоравања и тако доумљивао божанску спорост као праву меру сачињавања (poiesis). То враћање, када је реч о самом poiesisu писања, односи се на опетовање интереса за Андрића. Опетовање и продубљивање интереса. А када је реч о сâмом Андрићевом делу као наративном изнад свега, враћање подразумева пролаз кроз тело текста, кроз његове слојеве, до његовог нуклеуса, почетка и прапочетка, arkhea, из кога, по Анаксимандру, све произилази по закону и по закону му се и враћа. Тај arkhe сâм Андрић

> назива *древна прича*. А то је прича коју није нико испричао, већ која се испричала сâма од себе егзистенцијом оног о коме прича“ (Страјнић 2006: 199).

У Ђорђевићевој реализацији постављених циљева монографије и представљању Ивановићевог критичког опуса у књижевноисторијској и теоријској равни, као модерног тумача савремене литературологије, студије и огледи из књиге *Значења и тумачења књижевног дела* имају посебан значај у светлу доприноса развоју ове дисциплине, коју искусан и плодан историчар књижевности именује као науку о књижевности. Ова књига претходи тумачењу монографије *Његош. Његошологија. Његошолози*, и налази се на линији која јасно показује развојни пут научника усмереног ка тумачењу како чињеница, тако и историје идеја. У закључном суду, сагледавјући целину Ивановићевог критичког опуса, на примеру проучавања Његоша и његовог доприноса његошологији, Ђорђевић „апострофира чињеницу да се Ивановић као историчар књижевности и идеја најлакше објашњава самим собом“ (Ђорђевић 2024: 108).

4. Књижевна критика као композитни појам

Процес представљања и вредновања научног опуса у монографији Ђорђевић наставља разматрањем Ивановићеве књижевне критике као композитног појма, уз оцену да се у средишту филозофије критике налази „Ивановићев природни човек и његов хоризонт културе“. Критика је, у том смсилу, схваћена као део филозофије науке, теорије сазнања и историје идеја, те „била и остала његова *религија* и/или Биће-Бог“. Кроз критички рад он је, радан, ведар и миран, како сугерише и симболика његовог имена, трагао за смислом трагичног живота и трагичне суштине слике човека у уметности“ (Ђорђевић 2024:131). Историја идеја, како гласи један од међунаслова, показује се као крајњи циљ критике, што представља један од кључних налаза.

У том правцу упућујемо и на шири вредносни суд који додатно осветљава природу Ивановићеве стваралачке личности и његове критике, заснован на оценама других тумача:

> „Књижевна критика је, у његовој теорији, институционални облик вредновања књижевне продукције. У модерном смислу, историјски посматрана, од XVIII века она, иначе, егзистира унутар 'проблематике естетике и критике културе, напетости између субјективног доживљаја и судова укуса који претендују на опште важење а везани су за аутономно дело'. У XX веку 'она поприма функцију критике идеологије, као и критике културе'. Биће Ивановићеве критике, недвосмислено доказује интерпретација избора, јесте управо такво. Везујући се за интердисциплинарност и естетско вредновање, он 'следи принцип иновативности' иманентан апострофираној свести о непрестаном приливу знања и свести о 'историчности и отворености књижевности'" (Ђорђевић 2024: 305).

С обзиром на то да Ђорђевић у једном делу, као илустративном примеру природе критике, указује на развој андрићологије упоређујући монографије Вука Филиповића, Радована Вучковића и Радомира Ивановића о Андрићу, отвара се простор за повратак Ивановићевој монографији с двослојним насловом, којом је обележио седамдесет година живота и четрдесет и пет година научног рада. Ова књига, *Андрићева мудроносна проза (Знаци живота и знаци уметности)*[4], упућује на критички приступ проблемима које разматра, и истовремено потврђује неписано правило да је писање о Андрићу, као мудрацу

[4] Монографија о Андрићу настајала је готово четврт века – најпре је 1981. године објављен оглед „Есејистика и критика", потом студија „Невидљиви опоситум" 1992, годину дана потом текст о Андрићевим огледима о Гоји „Plus ultra", „док су огледи о његовој модерној наративној и есејистичкој прози новијег датума" (Јефтимијевић Михајловић 2007: 338).

српског језика и писма, чији су „учитељи енергије“, према Ивановићевом суду, били народна поезија, Вук и Његош, једно од највећих искушења и мерило домета сваког књижевног критичара и историчара књижевности.

Стога су и Ђорђевић и Ивановић, у зрелој фази свог стваралаштва, управо на делу Иве Андрића проверавали и потврђивали домете сопственог критичког метода и теоријског мишљења (в. Ђорђевић 2018).

Разложно је, стога, тврдити да његове оцене целине опуса Ивановића као критичара и историчара идеја – укључујући и критике објављене у зборницима непосредно после његове смрти – могу имати висок степен поузданости[5]. Валоризујући утицаје Вука и Његоша на Андрића, Ивановић у одељку монографије „Андрићеви ’учитељи енергије’ (Вук и Његош)“ полази од пишчеве идеје да је „памћење човеку друга домовина“, и њоме заокружује своју анализу.

У том контексту оправдано је поставити питање: Шта показују Ђорђевићева компаративна истраживања?

[5] О Радомиру Ивановићу су, за живота, објављена три зборника радова седамдесет три научника различитих методолошких и критичких опредељења, на девет стотина четрдесет страна: *Liber amicorum* (прир. Миодраг Радовић, 2001), *Критика критике (Критичари о делу Радомира В. Ивановића)*, (прир. Милош Ђорђевић, 2010) и *Дарови и уздарја (Критичари о делу Радомира В. Ивановића)* (прир. Милорад Јеврић, 2016). Како је о оценама и интерпретацији у штампаним зборницима *Liber amicorum* и *Критика критике*, као о првом и другом прстену критике било речи, увезујући у монографски чвор преглед критичких судова о делу Радомира Ивановића, у поступку валоризације критике и заокруживања монографије Ђорђевић даје *панорамски преглед судова и оцена* који потврђују и/или продубљују налазе у зборницима и радовима објављеним непосредно после његове смрти. Реч је о радовима у часопису *Ријеч* Филозофског факултета у Никшићу Универзитета Црне Горе и Института за језик и књижевност у Никшићу (2023; десет радова) и Института за српску културу – Приштина у Лепосавићу: тематски зборник *Косово и Метохија кроз чињенице*, *тумачења и симболе*, књ. 1 (2023; три рада).

> „Уметник је за великог писца увек био тумач и сликар ’наших душа и нарави’, и то је оно што је Андрић осветљавао и као писац и као критичар и оно што *уздигнутим значењем* наглашавају тумачи његовог дела у овим монографијама. Оне показују да тек удружени историја и књижевност, теорија књижевности и књижевна критика као видови проучавања књижевности могу подићи ниво науке о књижевности. Обједињене оне значе истовремено и теоријско, и критичко, и историјско разматрање књижевности на свим нивоима: унутрашњи приступ, са више аспеката, и у дијахронији. Тако, по Вучковићу и Ивановићу, Андрић ’остаје историчар уз уметника’, а по Филиповићу израста из света детињства и историје“ (Ђорђевић 2024: 155).

Доследан опредељењу да исцрпно тумачи корпус чињеница и кључне идеје – које је, у значајној мери, усвојио управо од Ивановића – Ђорђевић своја разматрања заокружује прегледом критика насталих после Ивановићеве смрти, објављених у два зборника. У складу с основним интенцијама и вредносним полазиштима своје интерпретације, у једном од сводних судова закључује:

> „Следећи логику поговора којим смо закључили избор *Критика критике*, где смо утврдили да се у средишту критичког опуса Ивановићевог налази ’природни човек и његов хоризонт културе’ и Башларову идеју да природна сублимација подржава културну сублимацију, којом смо отворили преглед књига о Његошу и његошолозима, иако стоји чињеница да се више бавио књижевном историјом и књижевном критиком, мишљења смо да је, да се латио задатака, био способан да конституише своју *теорију књижевне критике и теорију књижевне историје*. Те неуобличене књиге биле би на

> националном и међународном плану незаобилазне и круна његовог рада“ (Ђорђевић 2024: 157).

Овде је прилика да се укаже и на Ђорђевићев вредносни суд према којем је Ивановић до високог степена усавршио свој методолошки апарат, појмовни инструментаријум и научни стил. Његова реченица и судови одликују се концизношћу, прецизношћу и изражајношћу која спаја поетску сликовитост и научну рефлексију, што потврђују и појмови које користи – тачка гледишта, идејна чворишта, поетеме, невидљиви опозитум и слично.

Као прилог изабраним Ђорђевићевим огледима и студијама, посебно редигованим, допуњеним и прилагођеним књизи која се обликује као целина и надовезује на монографију о Вуку Филиповићу и другим професорима Приштинског универзитета, поводом Ивановићеве монографије о Андрићу ваља нагласити да је питање мудрости тумачио у филозофском кључу Фридриха Ничеа: „Постоје изреке и досетке духа, постоје сентенце у којима се изненада кристализује целокупна култура, читаво друштво“ (Ивановић 2006: 159).

Отуд се и само тумачење разуме у кључу тих „лозинки“ на које аутор монографије упућује у својим разматрањима.

Теоријска и примењена раван Ивановићеве критике показује да се тумачење мудроносне прозе Иве Андрића заснива на три кључна појма – *мудрости*, *стварању и лепоти* – који су међусобно повезани и узајамно се допуњују. *Стварање*, у том оквиру, он разуме као тежњу ка обликовању „Велике синтезе“ или „Сведела“, па, осврћући се на *Знакове поред пута* и *Свеске*, закључује:

> „Мудроносна проза, по нашем мишљењу, представља облик духовне биографије којим се удвостручује или увишестручује реална и имагинарна егзистенција, као и све врсте постојеће и потенцијалне стваралачке енергије“ (Ивановић 2006: 105).

Теоријско-методолошко утемељење ставова изречених у монографији, осим у изузетно значајним коментарима на крају сваког поглавља, препознаје се готово на свакој страници, те се у том контексту може призвати и теорија рецепције Ханса Роберта Јауса. На почетку тумачења приповедака другог тематског круга, насловљеног „Метафизика догађаја“, Ивановић синтетички сабира имена писаца светске књижевности која се најчешће помињу или препознају у огледима о Андрићевом опусу, и истиче: Гетеа, Достојевског, Томаса Мана, Рожеа Мартена ди Гара, Андреа Жида, Мицкјевича, Сјенкјевича, Кјеркегора, Словацког.

Управо таквог књижевног критичара и историчара идеја, у настојању да досегне суштину његове критичке и теоријске свести, разматра Ђорђевићева студија. Објављена непосредно после смрти критичара, она се може читати као увод у будућа проучавања обимног и разноврсног Ивановићевог дела, литературолога с богатим научном опусом посвећеним најзначајнијим писцима светске, српске, црногорске и македонске књижевности.

Када је о македонистици реч – научном пољу које свакако захтева посебну студију – Ивановићев допринос сажето је оценила Весна Мојсова-Чепишевска у телеграму којим се затвара часопис *Ријеч:*

> „Неговата активност и посветеност на македонската книжевност и излегува од вообичаениот академски простор, затоа што тој се вложуваше себеси и во настаните на нашите клучни книжевни манифестации, особено Струшките вечери на поезијата и Рациновите средби – богатиот архивски материјал сведочи за тоа и ќе треба да е предизвик и за новите генерации македонски книжевни историчари и културолози. Ама подеднакво важно, се залагаше да ја промовира македонската книжевност и култура, секогаш и секаде каде што можеше надвор од Македонија, особено во јужнословенскиот

> културен простор – меѓу другото со бројни промоции на книги, претставувања на автори и постојани залагања за нејзино вистинско вреднување. Токму таа пасионирана посветеност на афирмацијата на македонскиот јазик, книжевност и култура беше нераскинливата врска меѓу академик Ивановиќ и МСМЈЛК при УКИМ, сè до последните негови дни меѓу нас“ (Мојсова-Чепишевска 2023: 276).

Као књижевни критичар и историчар идеја, Ивановић се доследно бавио суштинским питањима науке и уметности, те је, како истиче Рајка Глушица у „Предговору“, „оставио неизбрисив траг у науци о књижевности, академској заједници, часопису ’Ријеч’ и срцима пријатеља“ (Глушица 2023: 7)[6].

Управо по том приступу унутрашњим суштинама језичке уметности и науке о књижевности, Ђорђевић указује да га критика доводи у везу с Б. Конеским, чиме се посебно апострофира његов значајан допринос македонистици:

> „Као да слиједи пријатеља Блажа Конеског и његово промишљање о науци и умјетности: ’Умјетност представља наш начин артикулисања, осмишљавања хаоса који напада сва наша чула и преко њих цијело наше биће, умјетност штити нашу личност од безобличности. С друге стране, наука реализује нашу потребу да се оријентишемо...’ Академик Радомир В. Ивановић увијек је пред собом имао велики задатак и велику радост стварања“ (Вуковић 2023: 11).

[6] У *Ријечи*, часопису за науку о језику и књижевности Филолошког факултета у Никшићу, објављен је зборник који доноси десет научних радова о Радомиру Ивановићу, шест приказа његових књига, хронику предавања о Стефану Митрову Љубиши и промоцију три књиге, In memoriam и биобиблиографију Бранке Драгосавац. Ђорђевић наглашава да се оваквим садржајем зборника „изражава и захвалност и достојно указује на траг и вредност Ивановићевог дела“ (Ђорђевић 2024: 159).

У зборнику *Косово и Метохија кроз чињенице*, *тумачења и симболе*, у целини „У спомен на академика Радомира Ивановића“, налазе се три рада његових „духовних ученика“ (Ђорђевић 2023: 158). Мирјана Бечејски разматра проблем тумачења поезије Аце Шопова, при чему истиче да је Ивановићев допринос на том пољу, као и македонистици у целини, немерљив. Ана Мумовић и Сена Михаиловић Милошевић показују како Ивановић у интерпретацији Андрићевог опуса синтетизује кључне појмове – стварање, мудрост и лепоту, док је рад Јасмине Кнежевић усмерен на његово тумачење стваралаца с Косова и Метохије.

Из „Предговора“ уредницâ Јасмине Ахметагић и Марије Јефтимијевић Михајловић, Ђорђевић издваја значајне оцене и укључује их у сводни суд који одговара духу монографије, као и биографији научника и биографији његовог дела:

> „Како је овај зборник приређен у спомен на академика Радомира В. Ивановића (1936–2022), првог модерног српског критичара са Косова и Метохије који је, између осталог, критички и теоријски осветлио српску књижевност на овом простору, природно је да су се у њему нашли и текстови у чијем је фокусу његово импозантно научно дело. Утолико пре што је Радомир Ивановић био драгоцени сарадник Института још од његовог оснивања, под чијим су утицајем стасавали млади научници. Пажња је посвећена првој, тзв. косовској деценији Ивановићевог научног рада, која је за резултат имала јединствену књигу, објављену 1971. у Приштини, *Књижевно стваралаштво Косова на српскохрватском језику*, Ивановићевој интерпретацији Андрићеве психологије и филозофије стварања, те поезије Аце Шопова. Иако само један аутор експлицира да му је циљ и стварање својеврсне скице Ивановићевог духовног портрета, у овим текстовима је широко осветљена ова изванредна личност, његова огромна стваралачка снага и

> професионална етика“ (Ахметагић, Јефтимијевић Михаиловић 2023: 12–13).

Ивановићев допринос македонистици високо вреднује и Иван Антоновски, као критичар који се, непосредно пред његову смрт, последњи од македонских тумача сусрео с академиком. Он истиче да је Ивановић био један од најзначајнијих аналитичара македонске књижевности и културе, те апелује на македонску научну јавност да се систематски посвети проучавању његовог дела:

> „Од тој момент наваму, како еден од последните, а можеби и последниот посветеник на книжевноста од Македонија што во живо, неосредно, со часови разговараше со Ивановиќ, чувствував дека таа средба, веќе ме обврзува и на нешто друго – да придонесам критички да се опсервира сета негова книжевна критика еквивалентна на книжевна наука, одново да се исчитаат сите негови студии и да се валоризира неговото дело како јужнославист, вклучително и истакнат *странски македонист* (Антоновски 2024: 246).

Високе оцене о научним дометима угледног слависте, компаратисте и историчара књижевности, анализирајући Ђорђевићеву монографију, износи и Владимир Осолник, истичући да су у њој постављене „основе будућих проучавања дела Радомира Ивановића“ (Осолник 2024: 13). На тако постављену истраживачку лествицу, како наглашава Антоновски, надовезују се и утемељене оцене Милорада Јеврића, македонисте који је наследио предмет Македонска књижевност након Ивановићевог одласка из Приштине, а чији огледи и студије о Ивановићу обухватају више од три стотине страница.

Након разматрања „спољашњег и унутрашњег приступа“ његове критике, као и процеса анализе и синтезе у више монографија, Јеврић препознаје „истакнутог литературолога“, и закључује да његов опус и домети – укључујући и допринос македонистици – „надилазе уобичајене и очекиване представе

када се има у виду вредновање, квантификовање и сумирање научног опуса“ (Јеврић 2016: 44).

Ивановић се, коначно, у оцени других познавалаца његовог дела и личности, појављује као један од „највећих посвећеника међу српским научницима“, у чијем се раду препознаје „незаустављива стваралачка енергија и срећа стварања“ (Јашовић 2024: 72).

И заиста, на крају анализе пред нама се, у заокруженом облику, поново јављају идеје из уводног дела Ђорђевићеве монографије *Дело Радомира Ивановића*, које уједно чине и њен завршни акорд:

> „*Стварати значи два пута живети*“. Радомир Владов Ивановић је заиста живео двоструким животом.
>
> На њу се, природно, суштином, надовезују идеје: *Бескрајан рад био је само један облик уживања* и: *Сва су правила привремена*, *све пролази и мења се – осим среће стварања*.
>
> Те идеје га нису напустиле до судњег дана, у којем је осећао *радост стварања и лепоту сазнања* што су му их даривали уметност и наука о књижевности.
>
> Уметност и наука њему. А он славистичкој науци у наслеђе. Јер, он је својим животом оверио Андрићеву мисао: *Сваки човек вреди онолико колико животне радости има у њему*, *и то не бучне и спољне*, *него тихе*, *дубоке и унутрашње радости која је упућена на стварање у општем интересу*“ (Ђорђевић 2024: 182).

Уместо закључка

Оглед о првој монографији о академику Радомиру Ивановићу заокружујемо указивањем на једно Ивановићево научно опредељење и оцену Ивана Антоновског, који сажето вреднује и Ђорђевићев приступ и дело научника којем је

монографија посвећена, као и саму монографију као водећу научну форму. Истовремено, тиме се указује и на критеријуме од којих нужно треба да полазе будућа истраживања.

У последњој животној и стваралачкој деценији Ивановић је синтетизовао своја сазнања о науци о књижевности, која су уобличила његов критички метод. Тај исказ потврђује и Ђорђевићев, као и наш приступ критици у књижевноисторијској и теоријској равни:

> „Решио сам да са синхроне 'тачке гледишта' читаоцу саопшти(м) најновија искуства и сазнања (2006–2016) ослоњен у подједнакој мери на теорију сазнања и теорију тумачења, а користећи при том три расположиве врсте стваралачке енергије: *интелектуалну*, *креативну и интуитивну*“ (Јелић 2016: 201).

Као један од првих приказивача монографије, Иван Антоновски проницљиво и високо вреднује дело академика Ивановића, критички приступ и домете Милоша Ђорђевића, уједно указујући и на задатке будућих истраживача. Надовезујући се на већ изречену оцену да ће монографија „подједнако бити значајна, како за српску књижевност, односно србистику, тако ће бити значајна и за македонистику и монтенегристику, па и шире“ (Јашовић 2024: 72), он закључује:

> „Со монографијата на Милош Ѓорѓевиќ не се остварува целосно она обврска што мислам дека ја имаме кон Ивановиќ, но постигнато е нешто за што ќе ни беа потребни барем неколку години. И сега, почетната *точка за натамошните проучувања и исчитувања е многу повисоко поставена.*
>
> *Делото на Радомир Ивановиќ (Радоста на создавањето и убавината на сознанието)* е книга што во јужнословенската средина промовира три обрасци: на врвен книжевен истражувач и критичар (Радомир Ивановиќ), на исклучителен книжевен научник што умее да го опсервира и истакне есенцијалното од опусот на врвен

> книгољубец (Милош Ѓорѓевиќ) и на монографија за значајна личност за книжевната историја. Да се надеваме дека овие обрасци ќе се следат во времето што е пред нас... За доброто на јужнославистиката и на книжевната наука воопшто! Но и за нашите книжевни и научни вредности достојно да ги претставиме во рамките на големата, глобална слика на словото за лепословието“ (Антоновски 2024: 251; подвлачења А. М.).

Литература / References

Антоновски, Иван. (2024). „Златен пресек на делото на Радомир Ивановиќ (За првата монографија за значајниот славист и македонист)“ [“A Golden Ratio of Radomir Ivanović's Opus (Regarding the first monograph on the eminent Slavist and Macedonist)”]. У: *Дух и чин Милоша Ђорђевића* [*The Spirit and the Act of Miloš Đorđević*]. Вршац – Младеновац: Висока струковна васпитачка и медицинска школа – Центар за културу и туризам. 245–252. (In Macedonian)

Ахметагић, Јасмина; Марија Јефтимијевић Михајловић. (2023). „Предговор“ [“Foreword”]. У: *Косово и Метохија кроз чињенице, тумачења и симболе* [*Kosovo and Metohija Through Facts, Interpretations, and Symbols*]. Књ. 1. Лепосавић: Институт за српску културу – Приштина. 12–13. (In Serbian)

Vuković, Nenad. (2023). „Velika radost stvaranja akademika Radomira Ivanovića“ [“The Great Joy of Creating – Academic Radomir V. Ivanovic”]. *Riječ*, br. 21. Nikšić: Filološki fakultet Univerziteta Crne Gore – Institut za jezik i književnost. 11–20. (In Serbian)

Glušica, Rajka (2023). „Predgovor“ [“Foreword”]. *Riječ*, br. 21. Nikšić: Filološki fakultet Univerziteta Crne Gore – Institut za jezik i književnost. 7. (In Serbian)

Драгосавац, Бранка. (2016). *Био-библиографија академика Радомира В. Ивановића* (2006–2016). [*Bio-bibliography of Academician Radomir V. Ivanović (2006–2016)*]. Подгорица: Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“. 239–289. (In Serbian)

Ђорђевић, Милош. (2007). *Стваралачки дух и аналитички чин 3*. [*The Creative Spirit and the Analytical Act 3*]. Београд – Нови Сад – Грачаница: Академија лепих уметности – Змај – ИК „Грачаница“. (In Serbian)

Ђорђевић, Милош. (2018). *Нова Књига о Андрићу (Јединство дела и континуитет идеја)* [*A New Book on Andrić (Unity of Work and Continuity of Ideas)*]. Вршац – Graz – Нови Сад: Висока школа струковних студија „Михаило Палов“ – Institut fur Slavistik der Karl Franzens Universitat – Градска библиотека. (In Serbian)

Ђорђевић, Милош. (2024). *Дело Радомира Ивановића (Радост стварања и лепота сазнања)* [*The Work of Radomir Ivanović (The Joy of Creation and the Beauty of Knowledge)*]. Београд – Младеновац: Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића „Дробни пијесак“ – Центар за културу и туризам. (In Serbian)

Ивановић, Радомир. (2006). *Андрићева мудроносна проза* [*Andrić's Wisdom-Bearing Prose*]. Нови Сад: Змај. (In Serbian)

Јефтимијевић Михајловић, Марија. (2007). „Приказ књиге ’Андрићева мудроносна проза’“ [“.A Review of the Book *Andrić's Wisdom-Bearing Prose”*]. *Баштина*, бр. 22. 337–340. (In Serbian)

Јашовић, Предраг. (2024). „Дух и чин трајања (Холистички приступ радости стварања)“ [“The Spirit and the Act of Enduring (A Holistic Approach to the Joy of Creation)”]. У: *Дух и чин Милоша Ђорђевића* [The Spirit and the Act of Miloš Đorđević]. Вршац – Младеновац: Висока струковна васпитачка и медицинска школа – Центар за културу и туризам. 55–96. (In Serbian)

Јеврић, Милорад. (2016). „Доприноси Радомира Ивановића савременој науци о књижевности“ [“The Contributions of Radomir Ivanović to Contemporary Literary Studies”]. У: *Дарови и уздарја (Критичари о делу Радомира В. Ивановића)* [*Gifts and Counter-Gifts (Critics on the Work of Radomir V. Ivanović)*], зборник радова. Подгорица: Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“. 44–60. (In Serbian)

Јелић, Добрашин. (2016). „Радости стварања“ [“The Joy of Creating”]. У: *Дарови и уздарја (Критичари о делу Радомира В. Ивановића)* [*Gifts and Counter-Gifts (Critics on the Work of Radomir V. Ivanović)*], зборник радова. Подгорица: Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“. 200–206. (In Serbian)

Јокић, Јововић 2003: Бранко Јокић, Јелица Јововић, *Библиографија академика Радомира В. Ивановића – Македонистика* [*Bibliography of Academician Radomir V. Ivanović – Macedonian Studies*]. Лепосавић: Институт за српску културу – Приштина, Нови Сад: Змај. (In Serbian)

Јокић, Бранко; Јововић, Јелица. (2006). *Библиографија академика Радомира В. Ивановића* [*Bibliography of Academician Radomir V. Ivanović*]. Нови Сад: Змај. (In Serbian)

Миловић, Милорад Т. (2010). *Био-библиографији академика Радомира В. Ивановића – монтенегрина* [Bio-bibliography of Academician Radomir V. Ivanović – Montenegrina]. Цетиње: Централна народна библиотека Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“. (In Serbian)

Мојсова-Чепешевска, Весна. (2023). „Телеграм поводом смрти академика Радомира Ивановића“ [“Telegram on the Occasion of the Death of Academician Radomir Ivanović”]. *Riječ*, br. 21. Nikšić: Filološki fakultet Univerziteta Crne Gore – Institut za jezik i književnost. 269 –271. (In Serbian)

Мумовић, Ана; Михаиловић Милошевић, Сена. (2023). „Иво Андрић у тумачењу Радомира Ивановића (Прилог тумачењу *Андрићеве мудроносне прозе*)“ [“Ivo Andrić in the Interpretation of Radomir Ivanović (A Contribution to the Interpretation of *Andrić's Wisdom-Bearing Prose*)”]. У: *Косово и Метохија кроз чињенице*, *тумачења и симболе* [*Kosovo and Metohija Through Facts, Interpretations, and Symbols*]. Књ. 1. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић. 297–310. (In Serbian)

Осолник. Владимир. (2024). „Основе будућих проучавања дела Радомира Ивановића“ [“Foundations for Future Studies of the Work of Radomir Ivanović”]. У: Милош Ђорђевић. *Дело Радомира Ивановића* (*Радост стварања и лепота сазнања*) [*The Work of Radomir Ivanović (The Joy of Creation and the Beauty of Knowledge)*]. Београд – Младеновац: Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића „Дробни пијесак“ – Центар за културу и туризам. 13–17. (In Serbian)

Палавестра, Предраг. (2008). *Историја српске књижевне критике* [*History of Serbian Literary Criticism*]. Том 2. Нови Сад: Матица српска. (In Serbian)

Страјнић, Никола. (2006). „О враћању и успоравању у делу академика Радомира В. Ивановића“ [“On Returning and Deceleration in the Work of Academician Radomir V. Ivanović”]. У: *Андрићева мудроносна проза* [Andrić's Wisdom-Bearing Prose]. Нови Сад: Змај. 197–201. (In Serbian)

Современото општество во културата, во јазикот и литературата

Modern Society in Culture, Language and Literature

UDK: 811.163.41'367.3

О (ДАТИВНИМ) КОНСТРУКЦИЈАМА ЕПИСТЕМИЧКЕ ОЦЕНЕ НА МАТЕРИЈАЛУ СРПСКИХ ИНТЕРНЕТ ТЕКСТОВА[1]

Тијана Балек
Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1391-1570

Кључне речи: епистемичка оцена, датив субјекта, интерпретација, евалуатор, конструкције, глаголи, предикативи, српски језик

Резиме: Истраживање је посвећено епистемичким конструкцијама у оквиру којих се субјекат (пр)оцене изражава дативом на материјалу интернетских текстова и електронских корпуса српског језика. Важно је нагласити да се већина конструкција које се у раду описују и анализирају употребљава првенствено у разговорном или писменом разговорном језику, што онемогућава њихово прецизно квантификовање. У фокусу рада су случајеви када се епистемичка модалност изражава глаголима, чије основно значење није у епистемичком домену: модални *морати* и *требати*, егзистенцијални *бити*, катенативни глаголи који изискују (и) субјекат граматикализован дативом – *изгледати*, *чинити се*, *деловати*, те звучно рецептивни *звучати*. Осим тога, размотрена је и реализација епистемичке оцене предикативима (предлошко-падежним конструкцијама) попут *без везе*, *испод части*, као и неграматичним *из понижења* и сл., који такође захтевају субјекат у дативу. Анализа је потврдила да епистемичка оцена неретко функционише на граници сфера евиденцијалности и презумпције, што додатно указује на сложеност овог типа интерпретације и могућности којима се изражава, те истиче потребу за додатним испитивањима, која би обухватила друге дискурсе, чиме би се

[1] Одређена запажања у вези са датом темом представљена су у онлајн излагању на руском језику 17. 12. 2025. године на међународној конференцији „Всероссийский конгресс славистов", који је у Москви организовао Институт за славистику РАН. Садржај овога рада није био ни у ком облику, и ни на једном језику, претходно понуђен за објављивање.

употпунили подаци о функционисању разматраног типа конструкција.

ON (DATIVE) CONSTRUCTIONS OF EPISTEMIC ASSESSMENT IN THE MATERIAL OF SERBIAN INTERNET TEXTS

Tijana Balek
Faculty of Philosophy, University of Novi Sad
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1391-1570

Keywords: epistemic assessment, dative subject, interpretation, evaluator, constructions, verbs, predicatives, Serbian language

Summary: The research is dedicated to epistemic constructions within which the subject of evaluation is expressed by the dative in the material of Serbian internet texts and electronic corpora. It is important to emphasize that most of the constructions described and analyzed in the paper are used primarily in spoken or written colloquial Serbian language, which makes their precise quantification impossible. The focus of the paper is on cases where epistemic modality is expressed by verbs whose basic meaning is not in the epistemic domain: modals *morati* and *trebati*, existential *biti*, catenative verbs that require a subject grammaticalized by the dative – *izgledati*, *činiti se*, *delovati*, and sonorously receptive *zvučati*. In addition, the realization of epistemic evaluation with predicatives (prepositional-case constructions) such as *bez veze*, *ispod časti*, ungrammatical *iz poniženja*, etc., which also require a subject in the dative case, was also considered. The analysis confirmed that epistemic assessment often functions on the border between the spheres of evidentiality and presumption, which further indicates the complexity of this type of interpretation and the possibilities with which it is expressed, and indicates the need for additional research that would encompass other discourses, thereby completing the data on the functioning of the type of construction under consideration.

1. Уводне напомене.

У раду ће бити размотрене конструкције у чијем се саставу налази датив (семантичког) субјекта, обично исказан заменицом, које се због специфичности оцене коју исказују у литератури (в. ниже) називају епистемичким или интерпретативним. Наиме,

епистемичком модалношћу се саопштава став говорника према истинитости или могућности одређене пропозиције (Lions, 1977; Palmer, 1990), другим речима, она представља модалност знања и служи за представљање процене, уверености или неуверености говорника у истинитост одређеног исказа и његовог садржаја (Бабић, 2018: 116 према Вујошевић, 2021: 234). Епистемичку модалност П. Пипер у *Синтакси просте реченице* (2005) одређује као степеновану квалификацију уверености говорника у истинитост садржаја одређеног исказа.

Средства изражавања епистемичке модалности у српском језику су различита и обухватају модалне речи и изразе, који се обично интонационо издвајају од основног дела реченице. Примера ради, у питању су следеће: *без сумње*, *свакако*, *сигурно*, *наравно*, *вероватно*, *тешко да* и др. Уп.: *Двехиљаде осму,* ***без сумње****, обележиле су Олимпијске игре у Кини, земљи где је, наводно, Бата Живојиновић популарнији од Чак Нориса* (SRWAC); ***Тешко да*** *има човека који у животу никад није пробао палачинке* (SRWAC); *На жалост* ***сигурно*** *је да нећемо моћи рачунати на наш нови телевизор ни приближно толико* (SRWAC).

Дакле, у фокусу овог рада налазе се епистемичке конструкције у којима је субјекат (пр)оцене изражен дативом, а неопходно је истаћи да се већина конструкција које описујемо и анализирамо употребљава првенствено у разговорном или писменом разговорном језику, те је то разлог немогућности прецизног одређивања њихове фреквентности. Осим тога, разматрају се и случајеви у којима се епистемичка модалност изражава глаголима, чије основно значење није у епистемичком домену: модални *морати* и *требати*, егзистенцијални *бити*, катенативни глаголи који изискују (и) субјекат граматикализован дативом – *изгледати*, *чинити се*, *деловати*, те звучно рецептивни *звучати*.

2. Особине и средства изражавања дативних конструкција епистемичке оцене.

У славистичкој литератури дативу „субјекта оцене", односно дативу субјекта „непоузданог, непровереног знања" (рус. «недостоверное знание» Градинарова, 2003: 5–6; 2017: 58–64; Иванова, 2016), епистемичке оцене (рус. «эпистемическая оценка» Циммерлинг, 2018; 2021: 298–307), или епистемичком дативу («эпистемический датив» Иванова, 2025), посвећен је низ радова[2].

Без обзира на блискост словенских језика, запажа се неједнака дистрибуција и лексичка средства изражавања епистемичке модалности (оцене) са субјектом у дативу. Рецимо, према тврдњама Ј. И. Иванове (2025), у бугарском језику се епистемичка оцена са субјектом у дативу може изразити глаголом – уп. *сивее* као у примеру *Прането нещо ми* ***сивее***, придевом (*глупава*) ***Глупава*** *ми е Мая*, или пак предикативом – рецимо *нелогично* (***Нелогично*** *ми е да давам пари за нещо некачествено*). Она такође напомиње да прва два начина изражавања, када су носиоци епистемичке квалификације глагол и придев, нису карактеристична за руски језик[3]. А. А. Градинарова (2017: 59–60) наводи да се субјекат у дативу у својству „кадровског" субјекта у бугарском језику јавља уз глаголе са значењем перцепције укуса, мириса и визуелних сензација, уз следеће примере: буг. *Млякото ми киселе* – рус. 'Мне кажется, что молоко кислит'; буг. *Баницата ми сладни* – рус. 'Мне кажется, что баница сладкая'; буг. *Маслото ми мирише на бензин* – рус. 'Мне кажется, что масло пахнет бензином'; *Ако е червен* [надписът] – *добре, но на мен нещо ми розовее* – рус.

[2] Упркос различитим терминима који се користе, ради се о истом или врло блиском појму, те их и ми у раду напоредо синонимично употребљавамо.

[3] За изражавање оцене уз субјекат у дативу у руском језику користе се тзв. дативно-предикативне структуре, где се заменицом или именицом у дативу изражава експеријенцер-субјекат, а особина или својство које он доживљава изражени су предикативом (Иванова, 2024: 13; в. Циммерлинг, 2017).

‘Если надпись красная – хорошо, но мне она что-то кажется розовой’.

Српски језик нема тако развијен дијапазон употребе датива субјекта са перцептивним глаголима, па би некима одговарао модел бугарске структуре реченице, а некима руске. Форму *?Млеко ми киси* оцењујемо као сумњиву, пошто се облик *кисити* (‘бити киселог укуса’) са субјектом у дативу среће, али искључиво у разговорном језику (уп. и *Вино ми нешто киси*[4]). Глагол *сладити* **Пита ми слади* се са дативом субјекта обично не употребљава[5], а, пошто су овакве реченичне структуре својствене разговорном језику, уколико би неко рекао *?Ова кафа ми слади*, исказао би искључиво свој рецептивни доживљај укуса кафе, који би, скаларно посматрано, био нижи од нормалног[6] (‘помало слатка кафа’). С друге стране, облик *Уље ми мирише на бензин* представља прихватљив и неутралан израз. На основу овога можемо закључити да глаголи из домена олфакторне перцепције имају развијенију способност денотирања епистемичке оцене с дативним субјектом у односу на друге перцептивне глаголе. Уп. неутрални глагол *мирисати – Мирише ми на неко воће*, (метафорички) *Мирише ми на невољу*; из синхроне перспективе маркирани *вољати – Воља ми на зној*, *Воља ми на буђ*. Уп. такође стилски маркиране глаголе *баздити* и *смрдети*: *базди* / *смрди ми на алкохол*, *нафту*, *цигаре* и сл. Сходно томе, приметна је тенденција да се дативни субјекат са перцептивним глаголима користи за изражавање негативне квалификације.

[4] В. одељак 2.3. и појашњење у вези са прагматиком ових спојева.

[5] Уобичајено је рећи *Пита ми је слатка*, када је заменицом такође исказан субјекат интерпретације (евалуатор, процењивач), а читаву ситуацију карактерише епистемичка оцена.

[6] За дефинитивно одређење да ли је поменута евалуација позитивна или негативна, потребан је шири контекст.

2.1. *Нормативна граматика српскога језика* бележи неколико типова значења датива према синтаксичкој функцији[7], а издвојићемо само допунски датив – *Писмо мајци било је на столу*, *Гледа брату у леђа*; те датив индиректне допуне, који се као беспредлошки датив са општим значењем усмерености користи уз прелазне глаголе сложене рекције чија је прва допуна беспредлошки акузатив или допунска клауза, када се остварује значење давања, намењивања, чињења на корист или штету, на пример *Произвођач је испоручио купцу намештај*, *Руши комшији ограду* (Пипер, Клајн, Драгићевић, 2022: 423).

Према семантичкој функцији издвајају се следеће врсте датива: допусни (*Супротно очекивањима, на циљ је стигла прва*), еквативни (*Препис је једнак оригиналу*), етички (*Шта ми радиш?*), посесивни (*Брат му се вратио*), просторни (*Ишли су ка реци*), називни[8] (*Наслов ће му бити „Фрушка гора“*), старосни (*Дечаку је пет месеци*), узрочни (*Захваљујући јаком организму, брзо је оздравио*) (Пипер, Клајн, Драгићевић, 2022: 425–427, 429–430). Овога пута нас највише интересује тзв. субјекатски датив, тј. датив без предлога са значењем семантичког субјекта, у оквиру којег се у *Нормативној граматици српскога језика* издвајају следећа ужа значења:

а) вољни датив – исказивање носиоца жеље или воље, употребљава се у безличним реченицама с непрелазним глаголима с морфемом *се* у предикату (*Не гледа ми се тај филм*; *Дрема нам се*; *Није му ни до чега*);

б) датив носиоца психичког или физиолошког стања или процеса – уз предикате разне структуре, и личне и безличне (*Лакнуло им је кад су добили дијагнозу*; *Мило ми је што смо се срели*; *Крче ми црева*);

[7] Наводимо само она значења којима се маркира семантички субјекат. О семантици и синтаксичким функцијама датива в. и поглавље И. Антонић у *Синтакси просте реченице српскога језика* (Антонић, 2005: 176–195).

[8] Такође се сматра подврстом субјекатског датива, али пошто се њиме не врши никаква процена, не одговара критеријумима анализе.

в) датив оцене правовремености/неправовремености – у безличним реченицама с помоћним глаголом и временским прилогом, које значе оцену да је за семантички субјекат право време за нешто, или пак да није: *Она мисли да јој још није време за то*; *Рано ми је да идем на спавање*;

г) датив процене реалности – у безличним реченицама беспредлошким дативом семантичког субјекта процењује се реалност исказа (*Чини ми се да касни*; *Изгледа ми да ће бити кише*);

д) нецеситативни датив – беспредлошки датив сематичког субјекта као носиоца потребе, неопходности у различитим типовима безличних реченица: *Ваља нам се опростити*; *Није му неопходно да их моли* (Пипер, Клајн, Драгићевић, 2022: 428–430).

2.2. Претрага електронских корпуса је показала да се као носиоци епистемичке оцене појављују предикативи (уп. *фасцинантно* и *нелогично* у примерима ***Мени*** *је* ***фасцинантно*** *како успе нека ругоба да се венча а камоли да нађе нешто са стране* (ispovesti_1); ***Нелогично ми*** *је да седи код куће по цео дан*) и придеви (уп., рецимо, *паметна*, *глуп*, *ружна* у следећим примерима: *Па,* ***паметна ти*** *је та одлука мајсторе, ниси ти вредан губљења времена* (PDRS); ***Глуп ми*** *је његов поступак*; *...****ружна ми*** *је, зрачи неком злобом...* (ispovesti_1)).

У српском језику се глаголи такође могу појављивати као експоненти оцене са субјектом исказаним дативом. Обично се ради о деадјективним глаголима којима се одређени објекат, на који је оцена и усмерена, негативно квалификује. Уп. нпр.: *Кожа* ***му је посивила****, а и крв која му је цурила из носа постала плавкаста*[9] (PDRS); *Добио је температуру а лева нога је почела да* ***му црвени*** *и врућа као и сам он* (stetoskop.info); *Од кад уђох у твој стан и шећер* ***ми киси*** (cuspajz.com). Међутим, у примерима *Кожа му је посивила...* и *...лева нога је почела да му црвени...* није реч о конструкцијама са дативом *епистемичке* оцене, будући да

[9] Могућа је трансформација реченице тако да се придев замени деадјективним глаголом: *Кожа му је посивила, а крв* [**му је**] ***поплавила***.

је дативом означен посесор – односно чија кожа је посивила и нога поцрвенела (Маријина, Маркова, нечија, свачија итд.)[10]. Деадјективним глаголима се даје квалификација (оцена) боје одређеног дела тела, али конструкцију у целини не сматрамо конструкцијом епистемичке оцене из горенаведених разлога.

С друге стране, у примеру *...шећер ми киси* дативом јесте маркиран процењивач (Мени је шећер кисео ≠ Мој шећер је кисео). Разлика између последњег и осталих примера са глаголима састоји се у следећем: иако у сва 3 случаја објекат (кожа, нога, шећер) мења своја својства, у случају са кожом и ногом постоји репер (норма, уобичајено стање) у односу на који се степенује запажено (затечено) стање и процењује као фактичко. У случају са шећером који киси не постоји никаква скала, мерна јединица и сл., на основу које би се могло утврдити објективно стање. Подразумевано својство шећера је да је сладак, а уколико он постаје кисео, реч је о очитој метафоризацији значења у погледу промене укуса, насталој као последица процене субјекта изазване одређеним факторима. Ипак, пример који следи показује да метафоризација значења није обавезна, те да процењивач (кувар) додаје састојке у складу са њиховим основним својствима које жели да истакне због својих преференција (и својеврсне личне скале укуса): *Додала сам још неколико капи ађета балзамика и пар листића руколе по узору на рецепт Јелене са блога Foodforthought. Да **ми** мало и **киси** и **горчи***... (CLASSLA-web.sr 1.0).

Суштина је, дакле, у томе што је приликом реализације датива епистемичке оцене неопходно да процењивач (тј. именица / заменица која означава живо /+/ и људско /+/), а не посесор, буде означен тим падежом, а такви случајеви су много ређи. Уп. *Дете **ми игра*** (Моје дете игра) vs. *Текст **ми игра***. Епистемичка оцена

[10] Истоветан тип реализације субјекта-посесора у дативу је и у следећим примерима: *Пипнуо сам јој пулс, међутим осетио сам га само два пута, а онда су уста почела да **јој плаве*** (CLASSLA-web.sr 1.0).

изражена је у потоњем примеру, будући да се описује стање процењивача.

3. Типови дативно-предикативних структура епистемичке оцене.

Пошто смо у претходним одељцима установили да се и у српском језику чешће користе предикативи и придеви са дативом субјекта епистемичке оцене, док реализација уз деадјективне глаголе изискује поштовање одређених морфосинтаксичких чинилаца, у наставку ћемо ексцерпиране примере класификовати према типологији Љ. Митковске примењене на македонски језик (в. Митковска, 2018, Mitkovska, 2021), која разликује следеће три групе дативно-предикативних структура, у зависности од нивоа укључености (дативног) субјекта у ситуацију:

3.1. Непосредна (директна) укљученост. Наиме, Љ. Митковска сматра да када је дативни референт изложен некој ситуацији, она може изазвати физиолошко, емоционално или когнитивно стање код тог референта који јој је изложен. Изазване сензације се обично изражавају предикативима са значењем физичке и физиолошке перцепције, али се и параметричка својства могу реанализирати као осећања (Mitkovska, 2021: 93). У складу са типом преживљавања (доживљавања) одређене појаве и средствима којима се они реализују, Љ. Митковска разликује три подврсте непосредне укључености: (1) физичка стања – ***Мука ми је****, знојим се* (SRWAC); *Сео да вози, а* ***лоше му****, његова неодговорност* (CLASSLA-web.sr 1.0). (2) Психичка стања: *Тотални* ***гушт ми је*** *писати о стварима које немају везе са мојим професионалним животом* (SRWAC); *Не може се од ње растати, од породице може, воли је,* ***лоше му је*** *– наставио је Цар*[11] (CLASSLA-web.sr 1.0). Примери показују да се, зависно од

[11] Будући да се ради о процени психичког стања 3. лица, дакле не сопственог, овај пример је близак групи коју Љ. Митковска назива „екстерном проценом" (в. ниже), те постоји извесна повезаност са примером наведеним испод са предикативом *нелогично*. Оно што разликује дата два случаја јесте контекст: из примера са предикативом *лоше му је* приметно је да се описује психичко

контекста, истим предикативом, као што је случај са горепоменутим *лоше му је*, могу представити и физичка и психичка стања. (3) Интелектуалне реакције: *И сада, кад мало боље размислим,* ***чудно ми је*** *како га нису задржали* (SRWAC); ***Неразумно ми је*** *да лекар који добије мито од 500 евра буде осуђен на затворску казну од три године*... (CLASSLA-web.sr 1.0).

3.2. Посредна (индиректна) укљученост. Овим типом дативно-предикативних конструкција изражавају се жеље, потребе и могућности референта дативног субјекта. Референт не доживљава стање, већ претпоставља могуће стање и односи се како на неактуелизоване ситуације, тако и на будућност и генеричке догађаје (Mitkovska, 2021: 95). Уп., рецимо: *Значи, мали док сам био прво* ***ми је било*** *све* ***далеко***. ***Далеко ми је било*** *и до обданишта Драгољуб Удицки*. (SRWAC); ***Жеља нам је*** *да ова манифестација постане традиционална*… (SRWAC) ***Поштено ми је*** *да се повучем, а ако је толико јако наставићемо, нормално је и коректно* (republika.rs).

3.3. Екстерна процена. Процену одређене ситуације могуће је вршити и са дистанце, односно субјекат који (пр)оцењује ситуацију може бити спољашњи посматрач[12], када је такође граматикализован дативом (Митковска, 2018 према Иванова, 2025). Тачније, процена се врши без личног интереса или потенцијалне укључености у саму ситуацију, што се, према Љ. Митковској може парафразирати на следећи начин: *X thinks a situation is Y or according to X, a situation is Y* (Mitkovska, 2021: 96). Уп.: *Огорчени Крушевљани истичу да се ради о изузетном просветном раднику… а* ***нелогично им је*** *и да због мањка првака у школи вишак постане учитељица која води четврти разред* (SRWAC); ***Страшно ми је***, ***најстрашније*** *што све то пролазите*

стање особе (на то указују и др. елементи исказа), док је уз *нелогично им је* акценат на процени аргументације, не емоционално-психичког стања особе.

[12] У раду из 2018. године Љ. Митковска (2018: 85) ову групу и назива тако – „набљудувач од страна", док у каснијем користи термин „external observation" (Mitkovska, 2021: 96).

тако млади, што вас лекари шетају од немила до недрага... (CLASSLA-web.sr 1.0). Последњи пример илуструје случај када се епистемичка оцена може степеновати, али дата појава није условљена „спољашњим" посматрањем, већ спада у средства којима се, поред датива субјекта у српском, али и у другим словенским језицима, врши интерпретација ситуације[13] (в. Апресян, 2004; Кустова, 2021; Иванова, 2025). Ј. Ј. Иванова (2025) сматра да су у тривијалном случају субјекат интерпретације и субјекат активности која се (пр)оцењује различита лица, тј. ситуацију P реализује Y, а оцену даје X.

Оператори оцене у примерима који следе су предикативи *паметно*, *илузорно*, *некоректно* и *нефер*, процењивач је говорно лице, док је за реализацију ситуације задужен неко други, било да је у исказу реализатор експлициран или не: *Уколико су старије,* ***паметно им*** *је прићи са темама о загађењу животне средине, променама у школском систему, тренинзима*… (bebac.com); *Има приватника који дрзе отпаде за NISSANA (јер због пар поломљених лајсни или светала* ***илузорно ми*** *да купујеш ново)* (cbc.rs); ***Некоректно ти*** *је ово, по други пут а по истом систему* (forum.cdm.me); ***Нефер ми*** *је то што она има праве пријатеље, оне које не занима колико имате пара или мане*… (scribd.com).

4. Глаголи у својству епистемичких оператора.

У српском језику се епистемичка оцена може изразити и глаголима, како онима са рекцијом у дативу, тако и онима који немају дативну рекцију (4.2., 4.3.) али ни примарно епистемичко значење. У наставку ће бити уочљиво колико је танка граница између епистемичке оцене и презумптива.

[13] Г. Кустова (2021) у оквиру евалуативних прилога издваја и интерпретационе предикативе, а Ј. Иванова (2024) према том моделу – интерпретативе (евалуативне предикативе).

4.1. Размотрићемо овога пута три српска глагола способна да изражавају епистемичку оцену *изгледати*, *чинити се*[14] и *деловати*. Будући да је наш фокус на дативном субјекту, треба рећи да поједини глаголи овај тип допуне реализују у безличној употреби, иако њихово интерпретационо значење није директно условљено дативним субјектом.

Глаголом *изгледати* примарно се денотирају[15] визуелно перцептивне реалије, међутим, будући да је лексички недовољно издиференциран, изискује допуну којом се значење конкретизује (*Мирко **изгледа** уморан/уморно*, *Не **изгледам** толико исцрпљено колико се осећам* и сл.). Оцена се намеће сама по себи, с обзиром на то да се садржај примљен чулом вида увек на одређени начин евалуира, а то показују и примери који су наведени. Према томе, могуће је наведеним реченицама и „придружити" евалуатор у дативу: *Мирко ми* (нам, Ани) *изгледа уморан/уморно*; *Не изгледам ти* (вам) *толико исцрпљено колико се осећам*? Дативом је означен процењивач, невезано за то коме припада конкретни исказ – носиоцу стања (особине) или процењивачу.

С друге стране, глагол *изгледати* употребљава се и у личном облику са допуном у номинативу[16], тачније када је *изгледати* (посматрано из угла читаве реченице) употребљен као део сентенцијалне допуне и нема епистемичко значење, већ се подразумева само да одређени ентитет у неком облику постоји: *…да се информишу о томе како живе и чиме се баве млади у Јапану, како **изгледају** школе, јапански вртови, насеља и остало* (CLASSLA-web.sr 1.0). Уколико се пак уз глагол *изгледати* као

[14] *Изгледати* и *чинити се* Љ. Поповић (2010) сагледава као маркере инференцијане евиденцијалности, док за исте глаголе са личном заменицом и без личне заменице у дативу каже да представљају различите лексеме. Ми се са овом последњом тврдњом слажемо, будући да у наставку наводимо контексте у којима се *изгледати* и *чинити се* могу употребити интерпретационо, тј. као епистемички оператори.

[15] Шестотомни речник Матице српске даје следеће податке за примарно значење глагола *изгледати*: 1.а. 'имати какав лик, облик, вањштину'; б. (безл.) 'чини се' (РМС, 1967/2: 380).

[16] Уп. и *Како **изгледа Јелена**, нисам је дуго видела?*

допуна јавља прилог или партицип, којима се конкретизује стање или изглед објекта евалуације, сам глагол се такође може користити у личном облику: *...запазио да мали травњаци с растињем у том делу* ***изгледају неговање*** *него пре...* (CLASSLA-web.sr 1.0); ***Изгледам лепо*** *у тамним бојама*; *Ана* ***изгледа болесно****, надам се да је све у реду*.

Међутим, када је процењивач у реченици експлициран дативом, глагол *изгледати* је безличан, а примери показују да субјекат у дативу може бити и непосредно укључен у ситуацију коју процењује, али и чинити то са дистанце, уп.: ***Изгледа нам*** *да смо и сада у ситуацији морамо много жртвовати да би сачували своју слободу у културном, социјалном, политичком и економском смислу* (PDRS); *…****изгледа ми*** *да се појединцима баш осладио новац, па мисле да могу без улагања да се баве туризмом* (PDRS); *Често* ***јој*** *је* ***изгледало*** *и* ***изгледа јој*** *као да то што су очекивали заправо није било ништа* (PDRS).

Поред перцепције подложне опажају, којој је на известан начин иманентно да је подложна евалуацији и интерпретацији, глаголи из домена манипулације уз одговарајуће морфосинтаксичке услове такође се реализују у овом пољу. Рефлексивни глагол *чинити се* функционише као синоним глагола *изгледати* у епистемичком значењу[17]. Употребљава се безлично, семантички субјекат-процењивач у дативу није обавезан, осим ако се жели истаћи податак ко је евалуатор ситуације. Уп. *Чини се да ће почети киша – Чини ми се да ће почети киша – Ани се чини да ће почети киша*. Говорник и у првој реченици изражава своје мишљење, уважавајући ванлингвистичке параметре ситуације, да ће почети киша. У наредним двема реченицама евалуатор јесте граматикализован дативом – заменицом *ми* и именицом *Ани*. Разлика између прве и

[17] Будући да глагол *чинити* спада у групу манипулативних, без обзира на то што може имати дативну рекцију (уп. *чинити некоме услугу* или, кондензованије, *чинити коме*), у реализацији епистемичке оцене учествује искључиво рефлексивна варијанта, и то секундарно значење глагола *чинити се*: 2. ‘имати изглед, изгледати, причиња(ва)ти се’ (РМС, 1976/6: 880).

друге реченице, премда је у оба случаја реч о сопственом ставу говорника, састоји се у степену објективности исказа. Наиме, када евалуатор није експлициран, а глагол је употребљен безлично, ради се о објективнијем исказу него када је у исказу присутан евалуатор. Међутим, иако је у исказу експлициран евалуатор, не мора обавезно бити реч о тзв. „тривијалном случају" епистемичке оцене (по Иванова, 2025). Уп.: *...ако нисам знала готово ништа о том смеру,* ***чинило ми се*** *да бих ту могла да спојим своја два афинитета* (PDRS); *С друге стране, грађани су забринути и* ***чини им се*** *да су поскупљења велика* (PDRS).

Глагол *деловати*, као и *чинити*, у примарном значењу спада у манипулативне. Субјекат интерпретације исказан дативом може се реализовати у секундарном значењу[18], при чему, као што и примери показују, сам глагол може бити употребљен и лично и безлично: *Уваженом колеги листа није прешла цензус, а* ***деловало им*** *је да ће се то догодити* (PDRS); ***Делује јој*** *нереално да ће икада моћи да се опусти и да ће њен живот поново бити нормалан* (PDRS); *Зар се такво питање поставља пару који је у очигледној емотивној вези? Не* ***делујемо му*** *довољно заљубљено*? (PDRS). Разматрани глагол употребљен безлично, било да је субјекат интерпретације исказан или не, обично изискује допуну у виду *да* + презент конструкције: *Делује* (ми, теби, Пери) *да ће* [падати] *киша*; *Није* (нам, вам) *деловало да ће бити проблема*. С друге стране, у личној употреби допуна може бити или прилог или трпни придев: *Делујеш* (нам, ми, јој) *уморно* / *уморан*; *Мали ми делује поспано* / *поспан*, *боље га ставите на спавање*.

4.2. Глагол којим се означава звучно рецептивни садржај – *звучати*, може се употребити са допуном у дативу, којом се граматикализује субјекат процене. У том случају глагол излази из свог уобичајеног семантичког оквира и постаје епистемички глагол: *Ана* ***ми*** *је* ***звучала*** *лоше*; *Ваш предлог* ***ми звучи*** *разумно*; *Он* ***ми*** *не* ***звучи*** *као нормалан тип*. Прилози (поредбене

[18] 'Вршити, изазивати утисак' (РМС, 1967/1: 652).

конструкције) који се користе у својству допуна додатно потцртавају епистемички карактер.

4.3. Модални глаголи *морати* и *требати*, којима се изражава деонтичка модалност, могу се наћи и у својству епистемичких оператора[19]. Да би реализација епистемичке оцене била могућа, важно је да *морати* и *требати* буду у потенцијалу. Разлика између ових глагола састоји се у томе што се, уколико је употребљен глагол *требати*, пропозиционални садржај оцењује као мање вероватан у односу на онај који се исказује глаголом *морати*. Уп.: *– А откуд ћу ја то знати*? *–* ***Морали би знати****, јер ја извесно нисам пропустио да вам то кажем* (PDRS); *Било каква нереална цена* ***морала би да*** *вам* ***изазове*** *сумњу* (PDRS); *Па, он* ***би требао да зна*** *своје порезе* (PDRS); *Искрено имам вишак килограма и пробала би да видим како то делује* ***требала би скинути*** *једно 25 кг…* (PDRS).

У случајевима када је модални глагол *морати* употребљен безлично у презенту још је израженија блискост епистемичке и презумптивне семантике, а догађај чија се истинитост процењује везан је за говорни тренутак: *Мора да су код куће* [← упаљено је светло; кола су им испред], *Мора да је стигла из школе* [← неко лупа вратима; већ је два, а уторком су јој часови до један]. Уз безлично употребљени глагол *требати* реализује се компонента хабитуалности (обичаја), те се процена (затеченог) стања изводи не као резултат тренутних околности, већ низа ранијих са истоветним импликацијама: *Треба да су код куће, касно је* [устају рано за посао]. vs. *Мора да су код куће, касно је*. Уп. и *Мора да је стигла из школе, већ је два, а часови су јој уторком до један* те *Треба да је стигла из школе, већ је два, а часови су јој уторком до један*. Са аспекта степеновања уверености у истинитост или вероватност садржаја, исказ са глаголом *морати* је веродостојнији, али се временски оквир сужава на, најчешће, говорни тренутак, где одговарајући параметри (уп. горе лупање вратима, односно распоред часова). Глагол *требати* допушта

[19] Љ. Поповић (2022) и М. Стефанов (2025) их виде као презумптиве.

еластичнији временски оквир, управо због хабитуалности, али то условљава ширу презумптивну интерпретацију, другим речима, смањује се веродостојност.

4.4. Примарно егзистенцијални глагол *бити* такође може функционисати као епистемички оператор, уколико је употребљен безлично у будућем времену. Конструкцијом *биће да* изражава се високи степен уверености процењивача у садржај исказа, који функционише као допуна наведеној конструкцији[20]. Облик футура глагола *бити* сугерише да се епистемичка оцена у говорном тренутку није потврдила (дакле, увереност постоји, али је у домену презумпције), док се микроплан исказа (тј. ситуација која се процењује) одиграла у прошлости, што показује глагол у зависној реченици: ***Биће да си*** *саму себе* ***описала*** *овом реченицом* (PDRS); ***Биће да се*** *удобно* ***угнездио*** *у највећој библиотеци на свету – оној позајмљених и никад враћених књига* (PDRS).

С друге стране, процени је подложан и садржај који се у говорном тренутку није десио, али је очекиван (тада је и глагол унутар сентенцијалне допуне у садашњем или будућем времену): ***Биће да стижу****, нека кола су се зауставила*; ***Биће да спавају****, много је тихо*; ***Биће да ћу успети*** *да скувам ручак за три дана*. Према нашем мишљењу, уколико се прави разлика између евиденцијалне и епистемичке употребе ове конструкције, она се може прецизно дефинисати једино на макроплану, процењујући исказ у целини, те би тако допуне са футуром или презентом могле да се тумаче као презумптиви, али са прошлим временом је реч о епистемичкој оцени, пошто се активност подложна процени већ десила.

5. Средства изражавања епистемичке оцене са дативом субјекта у српском језику могу бити и одређене предлошко-

[20] Љ. Поповић (2022) конструкцију *биће да* види као маркер презумптива, који спада у посебну категорију на пресеку семантичких зона евиденцијалности и епистемичке модалности. О овој конструкцији са аспекта презумпције в. рад М. Стефанова (2025).

падежне конструкције, рецимо *по* / *према* + властита именица[21] или пун облик заменице у дативу, а може се додати и именица којом се лексикализује оно што субјекта наводи на такву оцену (рецимо, *мишљење*, *став*, *речи*[22] и сл.): *Непоходан модни детаљ који свака жена увек мора имати у ташни су наочаре.* ***По Ани****, оне су детаљ који може променити ваш целокупан изглед у тренутку…* (PDRS); *Питање је зашто јерменска војска није створила или набавила слично оружје. За ово ће,* ***према председнику Карабаха****, одговарати сви који су током протеклих деценија били на одговорним функцијама*. (PDRS); ***По мени****, Ана ће ипак доћи*; ***По њему****, та веза ће брзо пући*[23]; ***Према твојим речима****, ускоро ће побољшање времена*; ***Према вашем мишљењу****, овај рад ништа не ваља?*

Други тип конструкција су оне у чијем се саставу налази субјекат интерпретације исказан дативом као факултативни елемент, док обавезне чланове тих конструкција представљају предлог и именица у генитиву, рецимо, *ван памети* или *без везе*. У првом случају се именица у генитиву *памет* употребљава са предлогом *ван*, којим се оцена (интерпретација) смешта у замишљени предео изван граница рационалног, нормалног, општеприхваћеног, уп.: ***Тотално ми је ван памети*** *то каква се данас музика овде слуша* (SRWAC); *Разумем ја зашто се овим налазе увређени људи који се препознају у тој причи, али* ***ми*** *је* ***ван памети*** *да се вређа неко ко зна да се то не односи на њега* (SRWAC). Уз предикатив *ван памети* допуна је обично

[21] У датом случају постоје ограничења логичке природе. Уколико се у функцији евалуатора у дативу уз назначене предлоге нађе лична именица која означава лица из области које подразумевају висок ниво етичке и принципијалне доследности уз истраживачки поткрепљене аргументе (научници, истраживачи, судије, лекари и сл.), онда није реч о епистемичкој оцени, већ о преношењу туђег говора (садржаја одговарајућег исказа или тврдње). Често је реч о истакнутим стручњацима, надалеко познатим лицима и ван сфере којом се баве: *По / према Апресјану, Андрићу, Тесли* итд.

[22] Условно речено, ради се о средству и начину вербализације неког садржаја.

[23] У оваквим типовима конструкција се не могу употребити кратки облици заменица: **по ми, Ана ће ипак доћи*; **по му, та веза ће брзо пући*.

сентенцијална, а дативом је означен субјекат интерпретације (тј. давалац оцене).

Слично се понаша и конструкција *без везе*, где такође именица у генитиву – *веза*, уз предлог *без*, означава да се садржај интерпретира негативно, као нелогичан, незанимљив, неважан: *Главни негативац* ***ми*** *је* ***без везе****, а ни овај Рејнолдс* ***ми није неки*** *глумац* (PDRS); *…попустио је у школи, није више низао петице и "било* ***му*** *је* ***без везе*** *да више иде", па је направио три склоништа у шумици…* (PDRS).

Датив субјекта присутан је у генитивним конструкцијама *из понижења*[24] и *испод части*, које такође функционишу као предикативи, али је у датом случају акценат на унутрашњем односу субјекта према нечему или некој активности, која умањује вредност субјекту: *Оне и даље упорно ћуте, или* ***им је из понижења*** *да комуницирају са неким што их (на почетку) мало „поткачи“* (PDRS); *„Наш“ актив, или то не зна, или* ***им је из понижења*** *да комуницирају са неистомишљеницима* (PDRS); *Превара* ***му је испод части*** (PDRS); ***Нама је*** *то* ***испод части*** *и вређа нам достојанство* (PDRS); ***Мени би било испод части*** *да јој и име споменем јер такви као она нису вредни ни помена* (PDRS).

6. Закључне напомене

Настојали смо да у овом раду укажемо на неке од начина којима се епистемичка оцена (интерпретација садржаја) може исказати у конструкцијама које садрже датив субјекта-евалуатора. Упоредили смо средства и типове конструкција које су идентификовали истраживачи у другим словенским језицима (руском, бугарском, македонском) и закључили да се датив субјекта за исказивање оцене с правом може сматрати

[24] Реч је о неграматичној конструкцији, која се користи уместо прилога *понижавајуће*. Ипак, присутна је како у усменом, тако и у писменом разговорном језику, што потврђује њено присуство у електронским корпусима и на интернету.

граматичком универзалијом у словенском ареалу. Међутим, показало се да није једнака дистрибуција саставних чинилаца конструкција у којима се дативни субјекат јавља. Наиме, иако се предикативи, придеви, именице, глаголи различите семантике (укључујући, сем перцептивне, и модалну и манипулативну) детектују у свим поменутим језицима, налази научника показују да се у бугарском глаголи из домена густативне семантике слободније користе са дативом субјекта него у српском, а да се у руском не користе, већ замењују предикативима. С друге стране, у српском језику се користе и предикативи прилошког порекла, али и предлошко-падежне конструкције типа *ван памети*, *испод части* итд., док је запажена невелика продуктивност деадјективних глагола перцептивне семантике.

У датом раду показано је и да епистемичка оцена неретко функционише на граници сфера евиденцијалности и презумпције, што додатно указује на сложеност овог типа интерпретације и могућности којима се изражава. Ексцерпирани материјал класификован је према моделу водећих лингвиста који су се овом проблематиком бавили, а будући да су овога пута наши налази засновани на текстовима са интернета (електронским корпусима, где се често реализује тзв. „писмени разговорни" језик), у даљим истраживањима требало би узети у обзир и друге типове дискурса, првенствено књижевни, али и усмени разговорни, научни, пословни и сл., како би се добио што потпунији увид у истраживани проблем.

Литература

Антонић, Ивана. (2005). Датив. [Dative]. У: Ивић, Милка (ред.). *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*. Београд—Нови Сад: ИСЈ САНУ—Матица српска. 176–195. (In Serbian)

Апресян, Юрий Д. (2004). Интерпретационные глаголы: семантическая структура и свойства. [Interpretative verbs: semantic structure and properties]. *Русский язык в научном освещении*, 1 (7), 5–22. (In Russian)

Бабић, Миланка. (2018). Епистемичка модалност у дневној штампи Републике Српске. [Epistemic modality in the daily press of the Republika Srpska]. У: Петковић Јелена, Поломац Владимир (ур.). *Српски језик: статус, систем, употреба: зборник у част проф.*

Милошу Ковачевићу. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет. 115–127.(In Serbian)

Вујошевић, Анђела. (2021). Епистемичка модалност у политичким интервјуима у немачким и српским медијима. [Epistemic modality in political interviews in German and Serbian media]. У: Ковачевић, Милош, Петковић, Јелена (ур.). *Српски језик, књижевност, уметност. Зборник радова са XV међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (30–31. X 2020). Књига прва, Модалност у српском језику*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет. 243–257. (In Serbian)

Градинарова, Алла А. (2003). О специфике болгарского экспериенцера в сравнении с русским (на материале болгарских и русских предложений со значением восприятия). [On the specifics of the Bulgarian experiencer in comparison with the Russian one (based on Bulgarian and Russian sentences with the meaning of perception)]. *Болгарская русистика*, 3–4, 5–9. (In Russian)

Градинарова, Алла А. (2017). Некоторые особенности представления субъекта восприятия в болгарских конструкциях в сравнении с русскими. [Some features of the representation of the subject of perception in Bulgarian constructions in comparison with Russian ones]. *Язык. Текст. Дискурс*, 15, 58–65. (In Russian)

Иванова, Елена Ю. (2018). Дативно-предикативные структуры в болгарском языке: статистика эксперимента. [Dative-Predicative structures in Bulgarian: statistics of the experiment]. *Русский язык за рубежом*, 5, 11–17. (In Russian)

Иванова, Елена Ю. (2024). Датив как способ выражения субъекта мнения: македонский язык на фоне русского. [Dative as a way of expressing the subject's opinion: Macedonian language against the background of Russian]. В: Делова-Силјанова, Јасминка (ур.). *Славистиката во синхронија и дијахронија*. Скопје: Филолошки факултет “Блаже Конески”. 13–21. (In Russian)

Иванова, Елена Ю. (2025). *Эпистемический датив в болгарском и македонском языках*. [Epistemic dative in Bulgarian and Macedonian]. Презентация доклада на постоянном семинаре Института славяноведения РАН «Современные тенденции в славянском языкознании». Москва, Институт славяноведения РАН. 29.09.2025 (https://fortvivlan.github.io/controlandraise/files/Ivanova_ep_dative.pdf (In Russian)

Кустова, Галина И. (2021). Типы инфинитивных конструкций с предикативами (по данным Национального корпуса русского языка). [Types of infinitive constructions with predicatives (according

to the National Corpus of the Russian Language)]. *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии*, 20(27), 456–464. (In Russian)

Митковска, Лилјана. (2018). Овде ми е убаво: дативот за искажување состојби и ставови во македонскиот јазик. [I like it here: the dative case for expressing situations and attitudes in the Macedonian language]. *Македонски јазик*, VXIX, 79–91.(In Macedonian)

Пипер, Предраг. (2005). Модалност. [Modality]. У: Ивић, Милка (ред.). *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*. Београд—Нови Сад: ИСЈ САНУ—Матица српска. 636–649. (In Serbian)

Пипер, Предраг, Клајн, Иван, Драгићевић, Рајна. (2022). *Нормативна граматика српскога језика*. [Normative grammar of the Serbian language]. Нови Сад: Матица српска. (In Serbian)

Поповић, Људмила. (2010). Категорија евиденцијалности у српском и украјинском језику. [Category of evidentiality in Serbian and Ukrainian]. *Зборник Матице српске за славистику*, 77, 17−47. (In Serbian)

Попович, Людмила. (2022). О презумптивных конструкциях в современном сербском языке (анализ синтаксической реинтерпретации). [On presumptive constructions in modern Serbian (analysis of syntactic reinterpretation)]. *Славистика*, XXVI/1, 173–197. (In Russian)

РМС, 1967/1: Стевановић, Михаило. (1967). *Речник српскохрватскога књижевног језика. Књига прва А–Е*. [Dictionary of the Serbo-Croatian literary language. Book One, A–E]. Нови Сад–Загреб: Матица српска–Матица хрватска. (In Serbian)

РМС, 1967/2: Стевановић, Михаило. (1967). *Речник српскохрватскога књижевног језика. Књига друга Ж–К*. [Dictionary of the Serbo-Croatian literary language. Book Two, Z–K]. Нови Сад–Загреб: Матица српска–Матица хрватска. (In Serbian)

РМС, 1967/6: Стевановић, Михаило. (1976). *Речник српскохрватскога књижевног језика. Књига шеста С–Ш*. [Dictionary of the Serbo-Croatian literary language. Book Six, S–Š]. Нови Сад: Матица српска. (In Serbian)

Стефанов, Мартин. (2025). Граматикализација презумптива у српском језику. [Grammaticalization of the presumptive in contemporary Serbian language]. *Наслеђе*, 61, 221–234. (In Serbian)

Циммерлинг, Антон В. (2017). Русские предикативы в зеркале эксперимента и корпусной грамматики. [Russian predicatives in the perspective of sociolinguistic experiment and corpus grammar].

Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологи, 16(23), 466–482. (In Russian)

Циммерлинг, Антон В. (2018). Параметрическое описание предикативов: синтаксис и семантика. [Parametric description of predicatives: syntax and semantics]. *Русский язык за рубежом*, 5, 6–10. (In Russian)

Циммерлинг, Антон В. (2021). *От интегрального к аспективному*. [From integral frameworks to aspective descriptions]. Москва—СПб.: Нестор-История. (In Russian)

bebac.com https://bebac.com/devojcice-ucite-da-misle-a-ne-da-se-sminkaju/ (10. 3. 2026)

cbc.rs https://cbc.rs/forum/svet-automobila/op%C5%A1te-diskusije-o-automobilima/6455-nissan-klub-u-srbiji-i-okolici/page2 (10. 3. 2026)

CLASSLA-web.sr 1.0 https://www.clarin.si/ske/#concordance?corpname=classlaweb_sr&tab=advanced&queryselector=phrase&keyword=joj%20plave&attrs=word&viewmode=kwic&attr_allpos=all&refs_up=0&shorten_refs=1&glue=1&gdexcnt=300&show_gdex_scores=0&itemsPerPage=20&structs=s%2Cg&refs=%3Dtext.domain&default_attr=lemma&showresults=1&showTBL=0&tbl_template=&gdexconf=&f_tab=basic&f_showrelfrq=1&f_showperc=0&f_showreldens=0&f_showreltt=0&c_customrange=0&t_attr=&t_absfrq=0&t_trimempty=1&t_threshold=5&operations=%5B%7B%22name%22%3A%22phrase%22%2C%22arg%22%3A%22joj%20plave%22%2C%22query%22%3A%7B%22queryselector%22%3A%22phraserow%22%2C%22phrase%22%3A%22joj%20plave%22%2C%22qmcase%22%3Afalse%7D%2C%22id%22%3A8606%7D%5D (5. 4. 2026)

cuspajz.com: https://cuspajz.com/tekstovi-pjesama/pjesma/goran-markovic/slatke-krvi-ti-si.html (5. 4. 2026)

forum.cdm.me https://forum.cdm.me/showthread.php?36926-Autoput-Bar-Boljare-(1-88-milijardi)/page107&p=5474186#post5474186 (5. 4. 2026)

ispovesti_1: https://ispovesti.com/ispovest/2866442 (5. 4. 2026)

Lyons, John. (1977). *Semantics*, vol. 2. Cambridge–New York: Cambridge University Press.

Mitkovska, Ljiljana. (2021). The role of the dative in the Macedonian dative-predicative structures. *Rocznik Slawistyczny*, LXX, 87–100.

Palmer, Frank Robert. (1990). *Modality and the English modals*. London–New York: Longman.

PDRS - https://www.clarin.si/ske/#concordance?corpname=pdrs10&tab=advan

ced&queryselector=phrase&keyword=bez%20veze&attrs=word&viewmode=kwic&attr_allpos=all&refs_up=0&shorten_refs=1&glue=1&gdexcnt=300&show_gdex_scores=0&page=9&itemsPerPage=20&structs=s%2Cg&refs=%3Dtext.website%2C%3Dtext.area&default_attr=lemma&showresults=1&showTBL=0&tbl_template=&gdexconf=&f_tab=basic&f_showrelfrq=1&f_showperc=0&f_showreldens=0&f_showreltt=0&c_customrange=0&t_attr=&t_absfrq=0&t_trimempty=1&t_threshold=5&operations=%5B%7B%22name%22%3A%22phrase%22%2C%22arg%22%3A%22bez%20veze%22%2C%22query%22%3A%7B%22queryselector%22%3A%22phraserow%22%2C%22phrase%22%3A%22bez%20veze%22%2C%22qmcase%22%3Afalse%7D%2C%22id%22%3A2330%7D%5D (26. 6. 2026)

republika.rs https://www.republika.rs/elita-9-farmeri/elita-9/411552/palo-veliko-priznanje-zvezdana-ova-odluka-menja-tok-zadruge-ana-potpuno-slomljena-ubio-si-me-video (10. 3. 2026)

scribd.com https://www.scribd.com/document/903095379/Naomi-Novik-2-Poslednji-Maturant (20. 3. 2026)

SRWAC - https://www.clarin.si/ske/#concordance?corpname=srwac&tab=basic&attrs=word&viewmode=kwic&attr_allpos=all&refs_up=0&shorten_refs=1&glue=1&gdexcnt=300&show_gdex_scores=0&itemsPerPage=20&structs=s&refs=%3Dtext.id%2C%3Dtext.urldomain&showTBL=0&tbl_template=&gdexconf=&f_tab=basic&f_showrelfrq=1&f_showperc=0&f_showreldens=0&f_showreltt=0&c_customrange=0&t_attr=&t_absfrq=0&t_trimempty=1&t_threshold=5 (20. 3. 2026)

stetoskop.info: https://www.stetoskop.info/doktor/mihailo-balic?page=13 (5. 3. 2026)

UDK: 792.2.072:316.75:305-055.2
UDK: 821.163.41-2.09:792.2.072:316.75

POMORANDŽINA KORA: (ANTI)DIDAKTIČKA POLITIČKA DRAMA I NJENE IDEOLOŠKE IMPLIKACIJE

Vida Davidović
Institut za književnost i umetnost, Beograd
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-2635-1536

Ključne reči: političko pozorište, pozorišna publika, Maja Pelević, *Pomorandžina kora*, Kokan Mladenović, didaktičnost, feminizam, klasna distinkcija, recepcija, kulturne studije

Rezime: Rad se bavi problematizacijom figure pozorišne publike u savremenoj srpskoj političkoj drami i pozorištu, polazeći od pretpostavke da je publika ključno mesto artikulacije odnosa moći, znanja i ideologije. Analiza se usredsređuje na dramu *Pomorandžina kora* (2006) Maje Pelević, koja se tumači u širem okviru javnog diskursa o političkom pozorištu, uključujući i stavove Kokana Mladenovića. Kroz teorijske uvide studija kulture, teorije recepcije, Burdijeove koncepte klasne distinkcije, kao i savremene feminističke i intersekcionalne pristupe, rad ispituje načine na koje se publika konstituiše kao „neuka“, „pasivna“ ili „jednaka“, ali i kako se u tim procesima reprodukuju implicitne hijerarhije.

Posebna pažnja posvećena je odnosima između didaktičnosti i emancipatorskih pretenzija političkog pozorišta, kao i pitanju ko unutar pozorišnog diskursa ima pravo na govor. Analiza pokazuje da, uprkos nastojanjima ka demokratizaciji i dijalogu, savremeni modeli političkog pozorišta često zadržavaju suptilne oblike didaktičnosti i isključivanja, kako na nivou reprezentacije, tako i na nivou recepcije. U tom smislu, rad ukazuje na neophodnost radikalnijeg preispitivanja unutrašnjih struktura moći u pozorištu, kako bi se omogućilo istinski participativno i egalitarno razumevanje odnosa između scene i publike.

ORANGE PEEL: (ANTI-)DIDACTIC POLITICAL DRAMA AND ITS IDEOLOGICAL IMPLICATIONS

Vida Davidović
Institute of Literature and Arts, Belgrade
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-2635-1536

Keywords: political theatre, theatre audience, Maja Pelević, *Orange Peel*, Kokan Mladenović, didacticism, feminism, class distinction, reception, cultural studies

Summary: This paper examines the figure of the theatre audience in contemporary Serbian political drama and theatre, proceeding from the assumption that the audience constitutes a key site for the articulation of power, knowledge and ideology. The analysis focuses on Maja Pelević's play *Orange Peel* (2006), which is interpreted within the broader framework of public discourse on political theatre, including the positions articulated by Kokan Mladenović. Drawing on insights from cultural studies, reception theory, Bourdieu's concept of class distinction, as well as contemporary feminist and intersectional approaches, the paper explores the ways in which the audience is constructed as "ignorant", "passive", or "equal", and how implicit hierarchies are reproduced within these constructions.

Particular attention is devoted to the tension between didacticism and the emancipatory aspirations of political theatre, as well as to the question of who is granted the right to speak within theatrical discourse. The analysis demonstrates that, despite efforts toward democratization and dialogue, contemporary models of political theatre often retain subtle forms of didacticism and exclusion, both at the level of representation and reception. In this sense, the paper points to the necessity of a more radical re-examination of internal structures of power within theatre, in order to enable a genuinely participatory and egalitarian understanding of the relationship between stage and audience.

Dvehiljadite godine označavaju prelomni trenutak u razvoju savremenog života u Srbiji, uspostavljajući obrise novog kulturnog i estetskog horizonta. U kontekstu šire društvene tranzicije, uslovljene političkim i ekonomskim preobražajima postsocijalističkog društva, i pozorišna praksa prolazi kroz sopstvene, imanentne transformacije.

Iako se ekonomski aspekti ovih promena mogu označiti kao relativno ograničeni, njihov se puni intenzitet očituje na planu diskurzivnih i estetičkih praksi: od koncepcije i strukturiranja repertoara, preko rediteljskih i scenografskih postupaka, do samog dramskog teksta kao ključnog mesta artikulacije novih poetika.

S tim u vezi dolazi do postupnog potiskivanja dotada dominantnih autorskih figura, poput Simovića ili Kovačevića, čiji su modeli dramskog pisma obeležili prethodne decenije. Još tokom devedesetih godina na scenu stupa nova generacija dramskih autora (često autorki) koja insistira na radikalnoj transformaciji pozorišnog jezika. Ova promena ostvaruje se, pre svega, na leksičkom i stilskom planu, kroz intenzivnu upotrebu "žargonizama, argoa, leksike klub kulture, vulgarizama, parola, poštapalica, šatrovačkih formi, navijačkih skandiranja, kompjuterskih leksema" (Delač 2016: 27). Istovremeno, na žanrovsko-stilskom nivou ovi tekstovi se oblikuju u rasponu od subvertiranog naturalizma (Marković, Srbljanović) do savremenih varijacija brehtovskog modela političke drame (Pelević, Bogavac, Šljivar, Dimitrijević).

Navedeni procesi postepeno dolaze do izražaja krajem prve i tokom druge decenije XXI veka, kada se na pozorišnim scenama Srbije afirmiše izrazito politički orijentisano pozorište. Njegove dominantne karakteristike uključuju razbijanje iluzije četvrtog zida putem direktnog obraćanja publici, eksplicitno artikulisanje političkih poruka, kao i revitalizacija piskatorovske tradicije kroz upotrebu multimedijalnih sredstava (video-projekcija, mikrofona i sl.). Takav model pozorišne prakse, inicijalno artikulisan kroz rediteljske poetike, značajno utiče na formiranje novih autorskih rukopisa, ali i na rekonfiguraciju same pozorišne publike. Publika više nije shvaćena kao pasivni recipijent estetičkog iskustva. Ona je subjekt koji je potrebno aktivno uključiti u procese političkog i estetskog razumevanja. Novi pozorišni diskurs ne teži samo reprezentaciji društvenih promena, već i njihovoj interpretaciji i kritičkom posredovanju, čime se otvara pitanje političkog i kulturnog opismenjavanja publike. Kako ističe Kokan Mladenović, savremeno pozorište mora uspostaviti „direktnu kopču sa vremenom koje nas okružuje“, odbijajući eskapističke modele i insistirajući na hrabrom i angažovanom umetničkom izrazu. U tom kontekstu nameće se ključno

istraživačko pitanje: Ko je publika koja zahteva ovakav tip pozorišta i na koji način se ona konstituiše unutar novih estetičkih i političkih paradigmi savremenog srpskog teatra?

Pitanje pozorišne publike predstavlja jedno od centralnih teorijskih i interpretativnih čvorišta savremene političke drame i pozorišta. Polazeći od ove pretpostavke, rad ima za cilj da razmotri savremeni srpski politički dramski i pozorišni diskurs, s posebnim fokusom na problematizaciju figure publike kao aktivnog učesnika u procesu proizvodnje značenja. Analitički korpus čini drama *Pomorandžina kora* (2006) Maje Pelević, čiji se tekst ispituje kroz višestruke interpretativne perspektive – od studija kulture i teorije klasne distinkcije, preko teorije recepcije, do savremenih feminističkih pristupa.

Radi sveobuhvatnijeg sagledavanja pojma političkog pozorišta iz ugla njegovih stvaralaca, istraživanje se dodatno oslanja na analizu javnog diskursa, pre svega intervjua i autorskih iskaza Maje Pelević i Kokana Mladenovića. Na taj način omogućeno je uočavanje načinâ na koje se, unutar tih diskurzivnih praksi, konstituišu i stabilizuju predstave o publici, njenom znanju, kompetencijama i političkoj odgovornosti. Istovremeno, uporedno razmatranje ovih iskaza posmatranih u okviru dve generacije pozorišnih stvaralaca, otvara prostor za analizu transformacija u razumevanju uloge publike u savremenom teatru.

Polazeći od navedenog metodološkog i teorijskog okvira, rad nastoji da ispita na koji način savremeni dramski tekst i pozorišna praksa ne samo da reprezentuju publiku, već je i aktivno proizvode kao specifičnog društvenog i interpretativnog subjekta.

Političko pozorište i figura publike u javnom diskursu: didaktičnost i slučaj Mladenović

U već pomenutom intervjuu za *021*, Kokan Mladenović kao problem beogradskih pozorišta navodi to što ona predstavljaju „vrlo specifičan zoološki vrt u kom neuka publika plaća velike novce da bi uživo videla egzotične životinje zvane popularni glumci iz filmova i serija“. Ta „neuka publika“ predstavljena je kao skupina koja tiho i nepromišljeno posmatra sadržaj koji joj je serviran putem televizije i

drugih medija. Shodno tome, pasivnim recipijentima popularne kulture, koji „upijaju“ taj „zoološki vrt“, potrebno je pružiti određenu vrstu političkog i estetskog obrazovanja, pa i eksplicitnog podučavanja. Preciznije, sa scene se pokreće ozbiljan reformatorski projekat: obično za njihovo dobro, i naravno, u njihovom najboljem interesu (Hall 2019: 348).

U tom okviru postaje jasnije pozicioniranje problema pozorišne publike, naročito u domenu u kojem se uspostavlja distinkcija između publike koja dolazi zbog predstave i publike koja dolazi da vidi popularne televizijske glumce. Ova razlika se dodatno učitava kao distinkcija na relaciji „narod / ne-narod“, pri čemu se popularno (i pozorište i televizija) sagledava kao prostor „tenzije i opozicije između onog što pripada centralnom domenu elite i dominante kulture i onoga što ostaje kultura na periferiji“ (Isto: 355). U takvom modelu pozorište se percipira kao domen visoke kulture, dok se televizija vezuje za kulturne prakse pripisane „neukoj“ publici.

U okviru ovakve distinktivne prakse, deo publike koji je označen kao „neuk“ postavljen je u poziciju učenika, te biva uskraćen za iskustvo aktivnog čitanja i upisivanja značenja, koje je nužno u recepciji bilo kog tipa umetničkog jezika. To, u ovako postavljenom diskursu, važi uprkos činjenici da se, prema Stjuartu Holu, kulturni odnosi konstituišu na osi „dominacije i subordinacije“ (Isto: 353), pri čemu narod nikada ne može biti sveden na pasivnog recipijenta, već predstavlja aktera koji svojim učešćem u kulturnoj proizvodnji kontinuirano redefiniše polje borbe između sopstvene pozicije i pozicije moći onih koji kulturu proizvode i distribuiraju (u ovom slučaju, i televizijskih producenata i reditelja).

Do ovog procesa nesumnjivo dolazi, sa svim mogućnostima interpretacije i ponovnog upisivanja značenja kojim publika – ukoliko se uopšte može posmatrati kao homogen entitet – podleže, nezavisno od nivoa obrazovanja. Međutim, taj glas ostaje nečujan jer je unapred osuđen na potiskivanje, zajedno sa gašenjem svetla u pozorišnoj sali, budući da je u ovakvoj paradigmi publika određena kao ćuteća, slušajuća i upijajuća instanca.

Novi pristupi: publika, (anti)didaktičnost i slučajм *Pomorandžina kora*

Ipak, valja imati u vidu da je ovde reč o političkoj drami, odnosno o polju političkog pozorišta koje obuhvata različite modele u skladu s ideologijama koje zastupa. Naspram elitističnijeg modela koji artikuliše Kokan Mladenović – u kojem dominira uverenje o narodu nad kojim je „uspešno izvršena višedecenijska lobotomija – nacionalizmom, estradom, mržnjom i svim onim što je trajno promenilo duh našeg naroda“ (Mladenović, „Ni u najglupljem vicu nismo slobodarski narod“), stoji drugačiji pristup koji u intervjuu za portal *Hoću u pozorište* definiše Maja Pelević. U tom modelu politički teatar uspostavlja se kao prostor u kojem „autori i izvođači polaze od sebe“, odnosno od sopstvenih kompromisa i pozicije privilegovanih subjekata koji imaju mogućnost javnog govora („Publika se poziva na dijalog među jednakima“).

Autorka drame *Pomorandžina kora*, koja kritički tematizuje položaj mlade žene iz urbanog miljea pod pritiskom industrije lepote i patrijarhalnih odnosa, polazi od feminističke maksime „lično je političko“, te, nastojeći da privatnu sferu, lični život predstavi kao prostor, polje političke borbe. Međutim, ono što se pri ovom stavu često previđa jeste da su dramske forme oblikovane „zahtevima iskustva i konkretnim društvenim formama u kojima se dramska tradicija razvijala“ (Vilijams 2008: 127).

Drugim rečima, u analizi ove drame nije moguće zanemariti onaj segment publike koji Mladenović označava kao „neuk“, a koji potencijalno ne deli ideološki horizont autorke, naspram dela publike koji aktivno učestvuje u feminističkim diskursima.

Time se supotstavlja implicitna distinkcija između izvođačâ, kao nosilaca diskurzivne moći, i publike, kao recipijenta, pri čemu umetničko delo ne bi trebalo svoditi na „objašnjenje u okvirima lokalnih uslova konkretne kulture“ – ukoliko ti uslovi podrazumevaju razmenu iskustava isključivo unutar homogenog, obrazovanog sloja, uz istovremeno isključivanje drugih društvenih grupa.

„Konkretna kultura“ koju drama oblikuje jasno je profilisana. *Pomorandžina kora*, s podnaslovom „dramski manifest oslobođenja

žena“ (Pelević, *Pomorandžina kora*, 1), tematizuje iskustvo urbane žene srednje klase, čiji se identitet formira unutar estetskih i potrošačkih normi savremenog društva. To se jasno vidi u segmentima teksta koji funkcionišu kao normativni obrasci ponašanja, poput scene „DESET KORAKA DO SAVRŠENOG SPOJA“:

> „1. Okupajte se u kupki od ružinih latica koje pospešuju mir i unutrašnju ravnotežu.
>
> 2. Obucite svoju najelegantniju haljinu u kojoj se osećate tako opušteno, sjajno i blistavo.
>
> 3. Koristite parfem koji istovremeno ističe vašu senzualnost i širi ljubavni miris.
>
> 4. Povedite svoje najbolje drugarice sa sobom da bi se osećale potpuno opušteno.
>
> 5. Kada ga spazite nemojte odmah pokazati naglo interesovanje.
>
> 6. Ako vas pogleda uzvratite pogled ali se zatim nekoliko minuta smejte sa drugaricama da izgleda kao da se jako dobro zabavljate.
>
> 7. Plešite ni previše zavodljivo ni previše opušteno.
>
> 8. Ako vam pošalje piće zahvalite mu se osmehom ali sačekajte da ON vama prvo pridje.
>
> 9. Kada se ipak odluči na taj korak smeškajte se misteriozno.
>
> 10. Kada otpočnete razgovor nemojte previše stvari o sebi da odajete, ostavite nešto i za kasnije a sad priONite na posao ČEKA VAS SAVRŠEN SPOJ!“ (Isto: 8).

Kroz analizu postupaka i misaonih tokova junakinje, autorka uspostavlja distancu prema sopstvenom liku, koji se može razumeti kao izraz „principa građanskog doživljaja sveta“ (Burdije 2008: 158). Istovremeno, lik ONA proizvodi dodatnu distancu prema drugim ženskim likovima, označavajući ih kao „masu“ ili „frigidnu masu“, čime se potencijalno uspostavlja hijerahija unutar samog ženskog iskustva.

Ukoliko pođemo od pretpostavke Stjuarta Hola da je „prepoznavanje“ ključni aspekt kulturnog iskustva, može se pretpostaviti da većinu publike čine pripadnici srednje klase, s odgovarajućim kulturnim kapitalom. To otvara mogućnost dvostrukog čitanja: s jedne strane, publika može biti označena kao „neuka“ iz perspektive višeg kulturnog kapitala, dok se, s druge strane, može govoriti o relativnoj klasnoj ravnoteži između autorke i publike, koja omogućava razmenu sličnih iskustava. U tom slučaju pozorište postaje prostor komunikacije unutar istog društvenog sloja, gde se razlika između izvođača i publike svodi pre svega na raspodelu diskurzivne moći.

Pitanje koje se potom nužno postavlja jeste: Gde je „druga“ publika – ona koja ne pripada tom miljeu?

U okviru teorije ukusa Pjer Burdije ukazuje da publika iz radničke klase često odbacuje formalni eksperiment i estetske postupke koji proizvode distancu i omogućavaju identifikaciju s likovima. Budući da *Pomorandžina kora* koristi postupke koji generišu efekat otuđenja (direktno obraćanje publici, komentar, gestus), može se pretpostaviti da njena publika već pripada sloju koji je sposoban da takve estetske kodove prepozna i prihvati. Time se dodatno potvrđuje pretpostavka da „neuka publika“, u ovom kontekstu, zapravo izostaje kao realna kategorija.

Ako je publika većinski homogena, tada se odnos između scene i gledališta transformiše u odnos potvrđivanja unapred uspostavljenih stavova, dok se alternativne perspektive marginalizuju ili ostaju neartikulisane.

Ipak, kako podseća Žak Ransijer, „ne postoji teatar bez gledaoca“, pri čemu gledalac, iako učestvuje u proizvodnji značenja, ne raspolaže nužno glasom u javnom prostoru predstave. Unutrašnja logika moći unutar odnosa *publika – autorka – izvođači* ne postoji nužno, kako Pelević navodi, kao „glasna“, ali svojim implicitnim delovanjem nastavlja da bude „didaktična“ („Publika se poziva na dijalog među jednakima“). Iako publika više nije tretirana kao „neuka“, ona i dalje biva stavljena u položaj ignorantne, jer ignorantni subjekt u pozorištu nije onaj koji „ne zna šta učitelj radi“, već onaj koji „ne zna sam šta sve ne zna niti kako to saznati“ (Rancière 2009: 8).

Dakle, publika zna o čemu Pelević govori kroz lik ONA (jer nije „neuka“, već elementarno pismena), ali ostaje nemušta u konstrukciji sopstvenih spoznajnih i ideoloških paradigmi, i ne poseduje kanale kroz koje bi ih iskomunicirala, čak i pod uslovom da do njih dođe.

U tom smislu, iako savremena politička drama napušta otvoreno didaktičke modele, ona ne nužno prevazilazi njihove osnovne pretpostavke. Subjekt ne gubi unapred formirane horizonte očekivanja i interpretacije, pa se i u slučaju *Pomorandžine kore* može govoriti o transformaciji, a ne o potpunom ukidanju didaktičkog modela.

U širem društvenom kontekstu, stavovi Kokana Mladenovića o „neslobodarskom narodu“ i kulturnoj degradaciji kroz medije uklapaju se u diskurzivni obrazac u kojem se niži slojevi percipiraju kao politički i kulturno deficitni. Takvi stavovi nisu izolovani, oni pripadaju širem intelektualnom okviru u kojem se narod neretko konstruiše kao „primitivan“ ili „anti-moderan“.

Nasuprot tome, generacija kojoj pripada Maja Pelević nastoji da razvije egalitarniji pristup, naglašavajući solidarnost i zajedničko delovanje. Poziv na rad na „opštem dobru“, kao i insistiranje na mikrodruštvenim praksama pomoći, ukazuju na pomeranje fokusa sa makropolitičkih narativa ka svakodnevnim oblicima angažmana.

Ovaj pristup odgovara vrednosnim obrascima urbanih generacija formiranih krajem XX veka, koje, kako pokazuje Marina Simić, razvijaju koncept „normalnosti“ kao skupa kulturnih i društvenih praksi. U tom smislu, likovi u drami reprodukuju upravo takve obrasce, potvrđujući da je i ova drama duboko ukorenjena u specifičnom klasnom i kulturnom kontekstu.

Ovoj grupi intelektualaca svojstveno je da narod vidi kao „primitivan, anti-moderan i ne-evropski“, te kao „ruglo među evropskim narodima“ (Mladenović, „Ni u najglupljem vicu nismo slobodarski narod“), pa ga neretko razumeva u sledećim kategorijama: narod je „skoro nepismen“, pristiže u formi „horde sa brda“, pa potom na izborima seljaci „biraju seljake“ jer „donose svoje tužne živote u grad sa sobom i drže se zajedno“ doprinoseći „poseljačenju grada“ gde sada vladaju „Hercegovci, iz različitih etničkih grupa, Srbi iz Crne

Gore i, u nekoj meri, Srbi i Hrvati iz specifičnih, ruralnih krajeva Hrvatske i Bosne“ (Jansen 2005: 151–153, 155).

Tendenciozno bi bilo reći da Maja Pelević u drami *Pomorandžina kora* pribegava sličnom sentimentu. Pelevićkina generacija (uglavnom ženskih autorki) uviđa važnost drugačijeg pristupa, razumevajući pitanje kulturnog rasizma i značajno se distancirajući od svojih starijih, muških kolega, kroz izbor drugačije ideološke pozicije u kojoj se jasnije zastupaju egalitarne ideje, i u kojoj provejava čak i jedna doza antikapitalističkog stava: vlada osnovna tvrdnja da smo svi mi „svakodnevne žrtve – žrtve kapitalizma“ (Pelević, „Sistem možemo da urušimo radeći na opštem dobru, a ne na spasavanju sopstvenog dupeta“). Pelević narod, a samim tim i svoju publiku, poziva veoma otvoreno na rad na „opštem dobru“. U istom intervjuu, pomoć definiše po principima aktivnog delovanja, odnosno: „da pomogneš, bukvalno, svom prvom komšiji koji je gladan, da pomogneš prvoj konkretnoj osobi koja ti je blizu“. Za razliku od toga, ono što ne smatra pomoću je kada: „pozivaš na solidarnost na mrežama, a [u] svojoj okolini zapravo nisi ništa postigao“. Ovaj stav i liči na prevalentne stavove urbanih generacija rođenih krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih u Srbiji (Maja Pelević rođena je 1981. godine), koje su sebe, kako ih opisuje Marina Simić u studiji *Kosmopolitska čežnja*, često razumevale kroz pojam „normalnosti“ koji se odnosio na „širok spektar praksi, od administrativnih procedura do slušanja određene vrste muzike“ (Simić 2014: 14).

U nastavku ćemo videti da i junaci ove drame pokazuju sličan sentiment.

„Urbani feminizam“ i klasna distinkcija – *Pomorandžina kora* i nevolje s rodom

U drugoj sceni *Pomorandžine kore*, „LEPA DAMA STOJI SAMA“ (Pelević, *Pomorandžina kora*, 4), junakinja ONA nalazi se u klupskom ambijentu koji pripada estetici urbane potrošačke kulture, kakvu bi, prema opisu Marine Simić, konzumirali „poštovani članovi Exit tima“ (Isto: 22). Iako se o klasi u kontekstu ove drame retko eksplicitno govori, svi akteri zauzimaju relativno slične pozicije u praktikovanju urbanih aktivnosti (klubovi, saloni lepote, magazini,

ljubavne afere na putovanjima), koje podsećaju na obrasce ponašanja karakteristične za seriju *Seks i grad (Sex and the City)*. Time autorka posredno ističe elemente „kosmopolitizma" koji su tokom dvehiljaditih godina često zamagljivali „granice ekonomske klase" (Isto: 24), pa i razlike u obrazovanju.

U tom kontekstu, odnos između protagonistkinje i njenog muža dodatno osvetljava ovu dinamiku: iako je ON fudbaler, a ONA spisateljica, njihova zajednica je privremeno održiva upravo zahvaljujući činjenici da su i subjekti sa nižim formalnim obrazovanjem mogli pretendovati na određeni kulturni kapital na osnovu „urbanosti", odnosno samopercepcije kao „civilizovanih i pristojnih ljudi" (Isto: 27). Istovremeno, uprkos sopstvenim aspiracijama, ONA kontinuirano posećuje salone lepote, nastojeći da zadrži muža koji je sklon estradnom miljeu, čime ulazi u paradoksalan odnos između sopstvenog identiteta i normi koje internalizuje.

U tom smislu, didaskalijski komentar koji prati transformaciju njenog tela funkcioniše kao kritički okvir:

> „Na tebi su upravo izveli sve moguće i nemoguće estetske zahvate i sada izledaš najobičnije po najnovijoj modi kosa ti je plava, lice zategnuto, grudi okrugle, stomak ravan, noge bez ijedne nabrekle vene jer vena više nemaš i pomorandžina kora je odstranjena sa svih delova tela uključujući i mozak, ali sada ćeš morati sve to da održavaš tako da ćeš sedamdeset posto svog slobodnog vremena provoditi u salONu lepote a to će višestruko koristiti tvom fizičkom izgledu i mentalnom zdravlju..." (Pelević, *Pomorandžina kora*, 15).

Ovaj odlomak ukazuje na težnju protagonistkinje da potvrdi svoju društvenu poziciju u okruženju koje joj nije potpuno prirodno, što odgovara zapažanju Marine Simić da takva pozicija nije uvek lako ostvariva. Napetost proizlazi iz činjenice da je ONA nosilac kulturnog kapitala (spisateljica), dok je njen muž deo estradnog sistema, što zahteva prilagođavanje normama koje uključuju estetsku standardizaciju tela i ponašanja. Tako se formira model u kojem je „poželjna" žena ona čije je telo u potpunosti oblikovano prema

zahtevima dominantne kulture, uključujući i simboličko „odstranjivanje pomorandžine kore“.

U tom okviru pojavljuje se i figura ljubavnice, koja predstavlja alternativni model ženskosti. Nakon što je vidi na naslovnici časopisa *Cosmopolitan*, ONA je opisuje izrazito negativno, kroz diskurs koji je istovremeno emotivan i ideološki obojen.

> „Kurvetina! Pogledaj je. Odvratna je. Ima malu gornju usnu i snimili su je iz dONjeg rakursa da bi izgledala više a ustvari je metar i karmin mrzim je ispeglana u nekom kompjuterskom programu bez i trunke viška bez pomorandzine kore ko je još video ženu bez pomorandzine kore to treba da bude ženski simbol mi smo drugačije od vas ne zato što nemamo kurac nego zato što imamo pomorandžinu koru!“ (Isto: 28).

Uprkos afektivnoj dimenziji tog iskaza, u njemu se mogu prepoznati dve ključne diskurzivne linije:

a) ljubavnica se konstruiše kao manje vredna, uprkos (ili upravo zbog) svoje usklađenosti s normama lepote;

b) ljubavnica nema sopstveni glas, već postoji isključivo kao objekt diskurzivne projekcije protagonistkinje.

Ove linije strukturiraju njen lik tokom čitave drame. Implicitno se sugeriše da je ljubavnica doslovno internalizovala normativne imperative ženskog ponašanja, čime postaje figura potpunog uklapanja u patrijarhalne i potrošačke modele ženstvenosti:

> „budi lepa
> budi pametna
> budi uspešna
> budi opuštena
> muškarci vole negovane žene
> lakiraj nokte ovako
> šminkaj se ONAko
> budi mistična
> budi neodoljiva

smej se
ne pokazuj zabrinutost
voli njegovu mamu
razumi njegove potrebe
gledaj fudbal
nosi štikle
koristi telo
budi spretna na rečima
budi odlučna
budi izazovna
budi hrabra
budi romantična
pokaži inicijativu
budi maštovita
budi glamurozna
spremi mu večeru
rodi mu dete
ne flertuj s drugima
i najbitnije
nikad pre njega
to nije po bontonu“
(Isto: 45).

Takav prikaz otvara dvostruku perspektivu moći: s jedne strane, i protagonistkinja i ljubavnica ostaju u sistemu subordinacije muškom subjektu (mužu/ljubavniku); s druge strane, protagonistkinja reprodukuje hijerarhiju unutar ženskog iskustva kroz degradaciju druge žene. Ovaj mehanizam moguće je interpretirati kroz konept „femfobije“ *(femmephobia)*, odnosno "predrasuda prema feminino-identifikujućim subjektima" (Hoskin 2017: 100), gde se femininost konstituiše kao osovina unutar sistema opresije.

U tom smislu, protagonistkinja se pozicionira kao subjekt koji zadržava kritičku distancu i misli svojom glavom, čime se približava

modelu koji G. Č. Spivak opisuje kroz figuru „očeve kćeri“, odnosno subjekta koji se simbolički distancira od femininosti kao izvora potčinjenosti. Time se uspostavlja oštra distinkcija između „ne-kontaminiranog“ subjekta i figure ljubavnice, koja je redukovana na telo i rodnu funkciju.

Istovremeno, činjenica da ljubavnica ne progovara, dodatno učvršćuje njen podređeni položaj. Diskreditovana kroz govor protagonistkinje, ona ostaje bez mogućnosti samoreprezentacije, što direktno rezonuje sa tezom Gajatri Spivak da ne postoji mesto sa kojeg bi podređeni subjekt mogao govoriti. Iako bi bilo preterano tvrditi da figura manekenke sa naslovnice magazina u potpunosti odgovara Spivakinom pojmu subalterna, određeni aspekti te teorije ostaju primenljivi: subjekt koji je određen kroz rod i koji u potpunosti pristaje na njegove norme ne postaje nosilac glasa, već ostaje ideološki nem.

U tom smislu može se uspostaviti paralela između figure ljubavnice i pozicije publike u pozorištu: oba subjekta učestvuju u proizvodnji značenja, ali su lišena mogućnosti njegove javne artikulacije. Time se dodatno potvrđuje da pitanje glasa, odnosno njegove raspodele, ostaje jedno od ključnih pitanja kako dramske strukture, tako i šireg kulturnog polja.

Između nemuštosti i didaktičnosti – ko može govoriti?

U okviru javnog diskursa Kokana Mladenovića publika ne govori zato što je označena kao „neuka“. U diskurzivnom okviru drame *Pomoranžina kora*, međutim, ni ljubavnica ni publika ne zadobijaju pravo glasa: ljubavnica zato što joj je ono uskraćeno posredstvom protagonistkinje (i, posredno, autorske instance), a publika zato što joj je namenjena isključivo pozicija razumevanja i eventualne identifikacije s autorkinim iskustvom. Ta identifikacija je, po svemu sudeći, omogućena zajedničkim društvenim i kulturnim miljeom, što dodatno sužava horizont recepcije.

U tom smislu drama ostaje strukturisana kao test koji u sopstvenoj retorici ne pokazuje naročito interesovanje za političko ili klasno diferencirano razumevanje ženske subjektivnosti. Naprotiv, ona povremeno reprodukuje i stabilizuje određene mizogine stereotipe, uprkos deklarativnoj feminističkoj poziciji. Kao što

upozorava huks, „feministička revolucija“ ne može proizvesti „svet mira i mogućnosti“ sve dok ne raskrsti sa „rasizmom, klasnim elitizmom i imperijalizmom“ (hooks 2000).

Drugim rečima, dokle god feministički diskurs ne preispita sopstvene unutrašnje hijerarhije i oblike moći koje reprodukuje – kako u odnosu prema publici, tako i unutar same umetničke prakse – teško da može pretendovati na uspostavljanje autentično egalitarnih odnosa. Produžavanje postojećih obrazaca nužno vodi reafirmaciji predrasuda i reprodukciji modela u kojem autor, čak i kada deli iskustvo sa publikom, zadržava privilegovanu poziciju tumača koji „saopštava“ istine o svetu.

Radikalniji i doslednije egalitaran pristup zahtevao bi napuštanje ovakvog modela i artikulaciju pozorišta koje ne bi bilo samo progresivno u sadržinskom smislu, već i strukturno transformativno. Takvo pozorište moralo bi da raskrsti s hijerarhijskim praksama kako na nivou teme, tako i na nivou forme, distribucije glasa i odnosa između scene i gledališta. To podrazumeva otvaranje prostora za različite glasove, uključujući i one koji ne dele dominantni kulturni ili klasni horizont, kao i redefinisanje same uloge publike iz pasivnog recipijenta u aktivnog učesnika u proizvodnji značenja.

U suprotnom, političko pozorište će, nužno i protivrečno, završavati upravo na onome čemu se deklarativno suprotstavlja: na didaktičnosti kao osnovnom modelu komunikacije. Ta didaktičnost, iako često osporavana, ostaje duboko upisana u prosvetiteljski diskurs kao njegov gotovo neizbežan korelat, čime se zatvara krug između namere emancipacije i prakse reprodukcije moći.

Literatura / References

Bourdieu, Pierre. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press.

Burdije, Pjer. (2008). „Klasni ukusi i životni stilovi“ [“Class Tastes and Lift-Styles ”]. *Studije kulture* [*Cultural Studies*]. Ur. Jelena Đorđević i dr. Beograd: Službeni glasnik. 155–177. (In Serbian.)

Delač, Nataša. (2016). *Ženska drama i muško društvo. Status žene u društvu i umetnosti na primeru drama Milene Marković*, *Maje Pelević i Milene Bogavac* [*Female drama and male society. Female status in society and*

art in plays written by Milena Marković, Maja Pelević, and Milena Bogavac]. Beograd: Fakultet dramskih umetnosti. (In Serbian.)

Hall, Stuart. (2019). "Notes on Deconstructing 'the Popular'", *Essential Essays:* Volume 1. Edited by David Morley. Duke University Press. 357–362.

hooks, bell. (2000). *Feminism Is for Everybody: Passionate Politics*. South End Press.

Hoskin, Rhea Ashley. (2017). "Femme Theory: Refocusing the Intersectional Lens". *Atlantis Critical Studies in Gender Culture & Social Justice*, vol. 38, no. 1, June. pp. 95–109. https://doi.org/10.7202/1119647arCopiedAn%20error%20has%20o. Accessed 17 Feb. 2026.

Jansen, Stef. (2005). "Who's Afraid of White Socks? Towards a Critical Understanding of Post-Yugoslav Urban Self-Perceptions". *Ethnologia Balkanica*, vol. 9, pp. 151–167.

Mladenović, Kokan. (2025). „Ni u najglupljem vicu nismo slobodarski narod" ["Na engleskom naslov teksta"]. *Danas*, dnevni list. 19 Dec., www.danas.rs/kultura/intervju-kokan-mladenovic/. Accessed 20 Feb. 2026. (In Serbian.)

Mladenović, Kokan. (2025). „Zašto smo mi magarci?" [We are not a libertarian nation, even in the funniest joke.]. *021.Rs*, 22 Dec., www.021.rs/info/misljenja-i-intervjui/430248/intervju-kokan-mladenovic-zasto-smo-mi-magarci. Accessed 20 Feb. 2026. (In Serbian.)

Pelević, Maja. (2019). „Pomorandžina kora" ["Orange Peel"]. *Scribd*. PDF, uploaded by Stefan Cfc Pavlović, Scribd, 2026, www.scribd.com/document/453227360/POMORANDZINA-KORA-maja-pelevi%C4%87. Accessed 20 Feb. 2026. (In Serbian.)

Pelević, Maja. (2020). „Publika se poziva na dijalog među jednakima" ["The audience is being invited into a conversation with the equals"]. *Hoću u pozorište* [*I Want To Go To Theatre*]. hocupozoriste.rs/intervjui/maja-pelevic-publika-se-poziva-na-dijalog-medu-jednakima. Accessed 20 Feb. 2026. (In Serbian.)

Pelević, Maja. (2020). „Sistem možemo da urušimo radeći na opštem dobru, a ne na spasavanju sopstvenog dupeta" [We can only smash the system by aiming for the greater good instead of saving our own ass""]. *021*, 6 Oct., www.021.rs/info/misljenja-i-intervjui/255001/intervju-maja-pelevic-sistem-mozemo-da-urusimo-radeci-na-opstem-dobru-a-ne-na-spasavanju-sopstvenog-dupeta. Accessed 22 Feb. 2026. (In Serbian.)

Rancière, Jacques. (2009). *The Emancipated Spectator*. Verso.

Simić, Marina. (2014). *Kosmopolitska čežnja: etnografija srpskog postsocijalizma* [Cosmopolitan Longing: Ethnography of Serbian Postsocialism]. Beograd: Fakultet političkih nauka. (In Serbian.)

Spivak, Gayatri Chakravorty. (1994). "Can the Subaltern Speak?". *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory: A Reader*. Edited by Laura Chrisman and Patrick Williams. Columbia University Press. 67–111.

Vilijams, Rejmond. (2008). „Analiza kulture" ["The Analysis of Culture"]. *Studije kulture* [*Cultural Studies*]. Ur. Jelena Đorđević i dr. Beograd: Službeni glasnik. 124–133. (In Serbian.)

Zivkovic, Marko. (2007). "'Mile vs Transition' – a Perfect Informant in the Slushy Swamp of Serbian Politics?". *Social Identities*, vol. 13, no. 5, Sept. pp. 597–610. https://doi.org/10.1080/13504630701580266. Accessed 21 Feb. 2026.

UDK: 811.163.3:81'272

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО ЈАВНАТА КОМУНИКАЦИЈА[1]

Александра Ѓуркова
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6488-0874

Клучни зборови: македонски јазик, јавна комуникација, Закон за употреба на македонскиот јазик, службен јазик, планирање на статусот на јазиците.

Резиме: Во статијата се обработуваат следните теми: 1. Улогата на степенот на официјалност и формалност во комуникацијата врз употребата на јазичните средства; 2. Означувањето во јавниот простор и јазичниот пејзаж и 3. Јазичниот менаџмент како дел од темата за јазикот во јавната комуникација. Во првата точка се разгледуваат општите тенденции во јазичната употреба, односно се прави осврт кон потребата од разграничување на јазикот во формалната и неформалната комуникација и значењето на официјалноста во определени ситуации. Во анализата се осврнуваме кон некои општи поставки за разграничувањето на кодот на комуникацијата во зависност од комуникациската ситуација, учесниците во комуникацијата и сл. Во втората точка се опишуваат особеностите на употребата на јазикот при означувањето (на пр., на јавните објави, сообраќајните знаци, ознаки на јавни објекти, билборди и сл.). Во третата точка се зема предвид планирањето на статусот на јазиците и функцијата на јазиците, како дел од темата за јазикот во јавната комуникација. Покрај тоа, се земаат предвид законските регулативи кои се однесуваат на употребата на

[1] Статијата претставува проширена верзија на истоимениот текст презентиран на Научната трибина „Статусот на македонскиот јазик – состојби и перспективи“, одржана на 12.3.2025 год. во МАНУ, во организација на Советот за македонски јазик и МАНУ.

македонскиот јазик и на другите јазици во Македонија како важен аспект на планирањето на статусот на јазиците.

MACEDONIAN LANGUAGE IN PUBLIC COMMUNICATION

Aleksandra Gjurkova
Institute of Macedonian Language "Krste Misirkov" – Skopje
St. Cyril and Methodius University, Skopje
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6488-0874

Key words: Macedonian language, public communication, Law on the Usage of Macedonian Language, official language, language status planning.

Summary: The article deals with three aspects of the usage of the Macedonian language in public communication. In general, there is a tendency to use colloquial language features in public communication, including official settings, political discourse, etc. To ensure a positive development of Macedonian language usage in public communication, it is indispensable to work towards elevating the awareness and knowledge of the use of Macedonian language in public communications using publications, campaigns, etc. The second aspect is the language landscape as part of public language use, which encompasses different types of public signage, graffiti, and advertising materials used in public spaces, on the radio, and on TV. Regarding Macedonian in public domains, it is important to have in mind that this material is regulated by several laws, among which two are the most important: the Law on the Use of the Macedonian Language from 2024 and the Law on the Use of Languages from 2018. The third aspect is dealing with the language terms used to designate language status: official language, national language etc. In regard to the status of Macedonian and other languages in Macedonia, the above-mentioned laws are also important. It is noted that language policies in Macedonia have changed after 2001, especially after 2018, placing greater emphasis on the principle of territoriality in granting official language status.

1. Говорот во човековата комуникација се реализира во различните сфери на живеењето и дејствувањето – од приватната сфера до јавната комуникација во која се вклучуваат јавните

настани, комуникацијата во образовната и научната сфера, во политиката, медиумите и на Интернет. Во сите овие области, како важен елемент се јавува степенот на официјалност или неофициjалност на комуникацијата. Генерално, како области во кои е потребен повисок степен на официјалност спаѓаат официјалните обраќања на претставници на државите, јавните настапи на политичарите, настапите на конференциите за печат, во образованието и науката (предавања, јавни настапи и обраќања) и сл. И, секако, во овие области е неопходно почитувањето на јазичната норма и правоговорната норма.

Во зависност од комуникациската ситуација и од степенот на формалност, учесниците се служат со определен **комуникациски код** преку којшто се воспоставува и се одржува комуникацијата, на пример: начините на обраќање и комуникацијата во куповно-продажната сфера, обраќањето и разговорите меѓу колеги, меѓу професори и студенти и сл.

Според истражувањата направени на проектот „Јазичното планирање и јазичната политика во Р Македонија“ во 2012/2013 год. преку анкетирање на студентската популација во врска со ставовите кон јазикот во формалната и неформалната комуникација, може да се види дека употребата на дијалектите е помалку или повеќе сврзана со неформалната комуникација, додека употребата на стандардот во формалната комуникација се смета за неопходна и потребна (Ѓуркова, 2023: 248, 249).

Општоземено, како тенденција во македонскиот јазик во јавна употреба се одбележува навлегувањето на разговорниот јазик во јавната комуникација, во политиката, образовната сфера итн. Поради ова, особено е потребно да се реализираат иницијативи и начини да се влијае кон подигнување на свеста и на знаењата за употреба на македонскиот јазик во јавното општење и на јавните настапи преку работилници, публикации, јавни кампањи и сл.

Од пресудно значење за оформување на квалитетни политики за позитивен развиток за македонскиот јазик во јавната комуникација претставуваат истражувањата на состојбите со македонскиот јазик во јавната употреба, проучување на јазичните

ставови и сл. За таа цел е неопходно оформување на научноистражувачки тимови и центри кои со издавање научни публикации и презентирање на резултатите од истражувањата ќе можат директно да создаваат стратегии за подобрување на јазичната култура и подигнување на свеста за јазикот во јавната употреба.

2. Означувањето во јавниот простор претставува значаен сегмент во управувањето со јазиците во јавната комуникација. Во врска со проучувањето на оваа област вообичаено се користи терминот **јазичен пејзаж**, за првпат употребен во научен труд за перцепцијата на франкофонските ученици за јазикот на јавните знаци во канадските општини[2]. Знаците, општоземено, служат за пренесување на определена информација, а за некои од нив е карактеристично дека можат да бидат регулирани со закон во однос на застапеноста на јазикот односно јазиците, нивниот редослед, хиерархија и сл. На јавните знаци и патокази, понекогаш, се одразуваат и се искажуваат и различните ставови во врска со изборот на определен јазик односно определени јазици. Така, често во повеќејазични средини се среќаваат знаци со пречкртани редови напишани на определен јазик, што упатува на конфликтни ставови во општеството. Графитите, кои ја одразуваат неформалната комуникација, се, исто така, еден од начините на изразување ставови во врска со политичките настани, изразување определена идеја, уметничка или активистичка порака и сл. Значаен дел претставува и рекламниот простор: плакатите, рекламните паноа, рекламите емитувани на радио и ТВ – несомнено е дека се работи за динамична област во којашто факторот на убедување игра силна улога, а со тоа и потребата за доближување до целните групи, за креативност и сл.

Во врска со јазикот и називите на фирмите во Македонија во Законот за трговските друштва Член 50 е регулирано дека: (1) Фирмата на трговското друштво гласи на македонски јазик, со кирилско писмо. (2) Фирмата на трговското друштво со седиште

[2] сп. Laundry, Borhis, 1997.

во единица на локалната самоуправа во која најмалку 20% од граѓаните зборуваат службен јазик различен од македонскиот, може да гласи и на тој јазик и се употребува само заедно со написот во фирмата на македонски јазик, со кирилско писмо. Во Членот 427 е регулирано дека: (1) Трговецот ги води трговските книги на македонски јазик, со арапски цифри и со вредности изразени во денари. Ако користи кратенки, кодови, знаци или симболи, тој мора јасно да го објасни нивното значење. (2) Трговецот со седиште во единица на локалната самоуправа во која најмалку 20% од граѓаните зборуваат службен јазик, различен од македонскиот, трговските книги ги води на македонски јазик, а може да го води и на тој јазик.

Денешната состојба во врска со статусот и употребата на македонскиот јазик во јавниот простор, особено во областите каде што е задолжителна неговата употреба, претставува предизвик, со оглед на тоа што и дел од оваа материја е регулирана во два закони – Законот за употреба на македонскиот јазик од јануари во 2024 год. и Законот за употреба на јазиците од март во 2018 год.

Во Законот за употреба на јазиците во Членот 7 е регулирано дека називите на институциите и подрачните единици во локалната самоуправа во која најмалку 20% од граѓаните на Р Македонија зборуваат службен јазик различен од македонскиот јазик и во Скопје, ќе се напишат на македонски јазик и неговото кирилско писмо и на јазикот што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните и неговото писмо како и на англиски јазик. Називите ќе бидат со иста големина и фонт, при што називот на македонски јазик и писмо ќе биде напишан прв.

Во Законот за употреба на македонскиот јазик во Членот 6 став 3 и став 4 се регулира дека македонскиот стандарден јазик и неговото кирилско писмо се употребуваат во називите на органите од ставот (1) на овој член, улиците, плоштадите, мостовите и другите инфраструктурни објекти, патоказите, топонимите и сообраќајните знаци, називите на меморијалните споменици и спомен-обележјата, како и во натписите во средствата за јавен превоз и во јавните објекти.

Став (4): Во називите од ставот (3) на овој член, називот на македонски јазик и неговото кирилско писмо се пишува прв, пред називот на јазикот и писмото што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните во Република Македонија, со најмалку иста големина и фонт. Во Законот за употреба на јазиците во Членот 16 е пропишано дека: „Име на улица, плоштад, мост и на друг инфраструктурен објект во сите единици на локалната самоуправа, каде што најмалку 20% од граѓаните зборуваат јазик различен од македонскиот јазик, како и во Скопје се пишува на македонски јазик и неговото кирилско писмо, како и на јазикот што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните и неговото писмо како и на јазиците што се општоприфатени од меѓународната заедница“. Според овие посочени членови од законите, можеме да констатираме дека постои разлика во смисла на употребата на другите јазици, поточно на англискиот јазик и јазиците општоприфатени од меѓународната заедница.

Мора да се потенцира дека англискиот јазик нема никаков правнопропишан статус во Р Македонија и дека, според тоа, не е оправдана неговата употреба на називите на институциите и во подрачните единици на локалната самоуправа. Единствено, од практични причини во туризмот е разбирлива употребата на англискиот јазик на имињата на споменици, објекти и сл. Треба да се одбележи и дека постои големо шаренило на патоказите и сообраќајните знаци – недоследна употреба на топонимите, особено во редоследот на јазиците, а на некои места (на пример во скијачкиот центар Маврово) се забележува и отсуство на кирилицата, односно доминантно се употребува латиницата во називите на објектите, патеките итн.

Во врска со употребата на различните јазици и на писмата во Македонија, на анкетите на студентската популација спроведени во 2012/2013 година во рамките на проектот „Јазичното планирање и јазичните политики во Р Македонија“, како најчесто употребени писма при пишувањето на топонимите се кирилицата и латиницата 61%. Потоа, на прашањето кои јазици треба да се употребуваат на знаците, се наведени: македонски и англиски – 43%, македонски и албански – 36%, македонски – 14%. Во однос на прашањето дали и колку е присутен англискиот јазик на

билбордите и рекламите: – често/во голема мера одговориле 53% и многу често – 26%; а, на прашањето кои јазици треба да се употребуваат на билбордите и рекламите: македонски и англиски – 59%, македонски – 30%, македонски и албански – 6% (Ѓуркова, 2023: 249, 250).

Може да се заклучи дека младите генерации ја посочуваат потребата од познавање и употреба на англискиот јазик во општи рамки во јавната комуникација, што е сигурно пресликано како влијание од општата тенденција за глобализација на англискиот јазик во сите области на живеењето.

3. Во рамките на **јазичниот менаџмент** важно место зазема **планирањето на статусот на јазиците**, покрај планирањето на корпусот, на усвојувањето на јазикот и планирањето на престижот. Овој аспект е особено важен во третманот на јазиците во јавната комуникација, со оглед на тоа што статусот на определен јазик во голема мера влијае и на тоа како се перципира и се употребува во јавното општење што ги опфаќа образованието, науката, институциите, медиумите итн. Во тој контекст се осврнуваме кон неколку главни категории кои се издвојуваат во определбата и третманот на статусот на јазиците во државните ентитети во европски рамки:

- службен јазик – категорија вклучена во 22 земји,
- државен јазик – во 6 европски устави,
- национален јазик – во 6 европски устави,
- јазик на републиката – Франција,
- сопствен јазик – во Кралството Шпанија за мајчините јазици во регионалните автономии,
- јазик на автохтоно население – за јазикот сами во Финска и др.

Во однос на терминот *службен јазик*, Жане[3] посочува работна дефиниција на поимот, според која, еден јазик е службен кога јавните власти го признаваат како валидно средство за израз на својата волја, а во Европската повелба за регионални и малцински јазици од 1992 год. како службен јазик е дефиниран кој било јазик, којшто е прогласен или се смета за службен од страна на државата, на целата нејзина територија.

– 59%, македонски – 30%, македонски и албански – 6% (Ѓуркова, 2023: 249, 250).

Може да се заклучи дека младите генерации ја посочуваат потребата од познавање и употреба на англискиот јазик во општи рамки во јавната комуникација, што е сигурно пресликано како влијание од општата тенденција за глобализација на англискиот јазик во сите области на живеењето.

3. Во рамките на **јазичниот менаџмент** важно место зазема **планирањето на статусот на јазиците**, покрај планирањето на корпусот, на усвојувањето на јазикот и планирањето на престижот. Овој аспект е особено важен во третманот на јазиците во јавната комуникација, со оглед на тоа што статусот на определен јазик во голема мера влијае и на тоа како се перципира и се употребува во јавното општење што ги опфаќа образованието, науката, институциите, медиумите итн. Во тој контекст се осврнуваме кон неколку главни категории кои се издвојуваат во определбата и третманот на статусот на јазиците во државните ентитети во европски рамки:

- службен јазик – категорија вклучена во 22 земји,
- државен јазик – во 6 европски устави,
- национален јазик – во 6 европски устави,
- јазик на републиката – Франција,

[3] сп. Jané, 2001.

- сопствен јазик – во Кралството Шпанија за мајчините јазици во регионалните автономии,
- јазик на автохтоно население – за јазикот сами во Финска и др.

Во однос на терминот *службен јазик*, Жане[4] посочува работна дефиниција на поимот, според која, еден јазик е службен кога јавните власти го признаваат како валидно средство за израз на својата волја, а во Европската повелба за регионални и малцински јазици од 1992 год. како службен јазик е дефиниран кој било јазик, којшто е прогласен или се смета за службен од страна на државата, на целата нејзина територија. Имајќи ги предвид историските процеси, кои водат до создавање и рушење на државите, промени во начинот на уредувањето и сл., глобално се издвојуваат две концепции: првата се базира на принципот на воспоставување на **национален јазик** или **службен јазик**, додека во втората концепција спаѓаат случаите на делегирање на јазичниот менаџмент на регионално ниво, што во стручната литература[5] е определено како принцип на **територијалност**, односно стратегија што се формира под притисок на малцинствата за определен вид автономија во различни области на живеењето и во областа на статусот и употребата на јазиците.

Имајќи ги предвид овие процеси, во Македонија може да се одбележи промена во концепцијата: по 2001 год. и по 2018 год. се одбележува поголемо значење на принципот на територијалност во однос на „јазикот што го зборува најмалку 20% од населението/граѓаните“, определба за која во Законот за употреба на јазиците од 2018 во Членот 1 став 2 во заграда се именува албанскиот јазик. Според тоа, може да се оцени дека од типолошка гледна точка, македонскиот јазик покрај статусот службен јазик на целата територија на македонската држава и во меѓународните односи, де факто добива статус и на кослужбен јазик заедно со албанскиот јазик кој, исто така, спаѓа во

[4] сп. Jané, 2001.
[5] кај Spolsky, 2009.

категоријата кослужбен јазик и службен јазик. Треба да имаме предвид дека во Уставот не е споменат албанскиот јазик, туку се употребува формулацијата „јазикот што го зборува најмалку 20% од населението/граѓаните“.

Македонскиот јазик може да биде и е службен јазик единствено во Македонија. Наметнување на решенија „одозгора“ во областа на јазичниот менаџмент, без да се земе предвид фактичката состојба, не може да се протолкува како продуктивно во однос на воспоставување кохезија во општеството, во образованието итн., која се доведува секогаш во тесна врска со интеграцијата во општеството, концепција која е исклучително важна во рамките на интеграциите во ЕУ.

Во функција на целосна процена во врска со потребите во Македонија за соодветно решавање на проблемите со употреба на македонскиот јазик како службен и национален јазик и на другите јазици, особено е потребно истражување и евалуација на ефектите од Законот од 2008 год. (кој сега е вон сила) и на Законот за употреба на македонскиот јазик (од 1998 год. и од 2024 год.) за да може да се увидат и ефектите од Законот за употреба на јазиците од 2018 год.

Важен аспект претставува Мислењето од Венецијанската комисија за Законот за употреба на јазиците од 2018 год., објавено во 2019 год[6].

Во врска со ова, тука треба да се посочат само неколку поенти: 1. Се упатува на потребата од ревизија на Законот со тоа што ќе се прецизира опсегот на наеговата примена и треба јасно да се прецизира кои одредби се однесуваат на албанскиот јазик, а кои на другите јазици на заедниците; користењето на повеќе термини, како што се: „јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните“ (албански јазик), „официјален јазик што го зборува

[6] CDL_AD(2019)033-e North Macedonia – *Opinion on the Law on the use of languagea, adopted by the Venice Commission at its 121st Plenary Session (Venice, 6-7 December 2019) on the basis of comments by R. Kiener, J. Velaers, B. Vermeulen, H. Christian Sheu* (Opinion No. 946/2019); Ѓуркова, 2023: 264-268.

граѓанинот“ и „службен јазик освен македонскиот јазик“ го отежнува разбирањето кои одредби се однесуваат за албанскиот, а кои за други јазици: турски, српски, ромски, влашки итн. Ова упатува на недоволна легална јасност на Законот.

2. Во Мислењето на Венецијанската комисија се упатува дека употребата на малцинските јазици треба да се изведе во согласност со Уставот на македонската држава. Всушност, со Членот 7 од Уставот е регулирана употребата на немнозински јазик како индивидуално право, а не како обврска, па според тоа не треба да се наметнува употребата на албанскиот јазик или некој друг јазик на заедниците врз индивидуата, во областа на јавната администрација, правните процедури или личните документи, особено според Членот 4 став 2, Членот 5 став 4 и 5, Членот 6 став 3, Членот 9 став 2 и 3, Членот 10 став 2, Членот 11 став 1 и Членот 12 став 3 од Законот.

Искажан е и ставот на Венецијанската комисија дека е најдобро употребата на јазикот на заедниците да не се поврзува со етничката и јазичната припадност на индивидуата, во согласност со Членот 7 став 4 од Уставот.

Во врска со Членот 3 во кој се уредува дека: „Избрани или именувани функционери на институциите од член 1 став (3) и член 2 став (3) од овој закон, како и други институции чие седиште е во Скопје или општините во кои најмалку 20% од граѓаните зборуваат јазик различен од македонскиот јазик, во нивната службена комуникација го употребуваат македонскиот јазик и неговото кирилско писмо, како и јазикот што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните и неговото писмо, доколку најмалку еден од избраните или именуваните функционери зборува службен јазик различен од македонскиот јазик“, се наведува дека задолжително треба точно да се утврди терминот „службена комуникација“, бидејќи тоа ја опфаќа и вербалната комуникација, а обезбедувањето на финансиски и човечки ресурси за овозможување билингвална комуникација сериозно ја отежнува ефикасноста на јавната администрација.

4. Како задачи, коишто се гледаат како приоритет во планирањето на јазиците во Македонија, се:

I. Очигледна е потребата за евалуација на ефектите на јазичните политики: во образованието, во јавните институции како судовите, општините и сл.

II. Сврзано со законската регулатива: анализа на спроведувањето на законите што ја опфаќаат материјата на употреба и статусот на македонскиот јазик и другите јазици, како и во орбазованието, во државните институции и во јавниот простор е потребно и доточнување на правната терминологија во оваа сфера.

III. Евалуација на програмите за изучување странски јазици, наспрема програмите за изучување на македонскиот јазик како мајчин и како втор јазик во образованието во Македонија, за да може да се постават вистинските цели за дејствување, во насока на издигнување на степенот на изучувањето на македонскиот јазик како национален и службен јазик.

Овие задачи ќе треба, секако е добро, да имаат свое место и во Националната стратегија за македонскиот јазик, која е предвидена да биде донесена според Законот за употреба на македонскиот јазик.

Литература:

Ѓуркова, Александра. (2023). *Социолингвистика. Македонски јазик: јазичното планирање и јавната комуникација*. Скопје: Македоника литера. [Gjurkova, Aleksandra. (2023). Sociolingvistika. Makedonski jazik: jazičnoto planiranje i javnata komunikacija. [Sociolinguistics. Macedonian language: language planning and language in public communication]. Skopje: Makedonika litera. (In Macedonian)].

Jané, Neus Oliveras. (2001). The main concepts in the recognition of linguistic rights in European states. *Mercator Working Papers*, No. 2. Barcelona: CIEMEN.

Laundry Rodrigue, Borhis, Richard Y. (1997). Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *Journal od Language and Social Psychology*, No. 16, 23–49.

Spolsky, Bernard. (2009). *Language Management*. Cambridge: Cambridge University Press.

Проучување на говорот и лингводидактика

Speech Studies and Language Didactics

UDK: 811.163.3'42:373.3

КОХЕРЕНЦИЈАТА ВО ПИСМЕНИТЕ РАБОТИ ПО МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ВО ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Бојана Мандровска
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-9109-0009
Магдалена Трајческа
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-2052-6662
Виолета Јанушева
Педагошки факултет,
Универзитет „Св. Климент Охридски“, Битола
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9912-3988

Клучни зборови: кохеренција, писмени работи, македонски јазик.

Резиме: Ова квалитативно истражување анализира 50 писмени работи по македонски јазик на учениците од деветто одделение (што го претставуваат примерокот), од гледна точка на употребата на јазичните средства, со кои се постигнува кохеренцијата во пишан текст. Целта е да се добие една општа слика за писменото изразување на учениците во основното образование, во однос на алатките што придонесуваат за разбирливоста на текстот и што ја обезбедува неговата текстура. Анализата се темели на квалитативната анализа на содржината и на интерпретативно-индуктивниот метод.

Резултатите од истражувањето покажуваат дека во анализираниот корпус, како средства за постигнување кохеренција, најмногу се употребуваат заменките, а посложените аспекти на кохеренцијата се помалку застапени. Оттука, на овој значаен аспект во писменото изразување на учениците треба да му се посвети поголемо внимание во наставната практика.

COHERENCE IN THE MACEDONIAN LANGUAGE WRITTEN ASSIGNMENTS IN PRIMARY EDUCATION

Bojana Mandrovska
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-9109-0009
Magdalena Trajčeska
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-2052-6662
Violeta Januševa
Faculty of Education,
University "St. Kliment Ohridski", Bitola
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9912-3988

Key words: coherence, written assignements, Macedonian language

Summary:This research analyzes 50 eighth- and ninth-grade students' written assignments (representing the sample) regarding the usage of language assets which provide coherence in a written text. The aim is to obtain general insights into the students' written expression in primary education, in relation to the tools that contribute to the text's comprehensibility and provide its texture. The analysis rests upon the qualitative content analysis and the interpretative-inductive method.

The research results indicate that, in the analyzed corpus, the most frequently used tools for coherence are pronouns, while more complex aspects of cohesion are less represented. Therefore, more attention should be paid to this relevant aspect of the written expression in the teaching practice.

1. Вовед

Пишувањето е важна вештина што се развива уште во основното образование и што придонесува за унапредување на критичкото мислење кај учениците и за нивниот понатамошен успех.

Голем број истражувања покажуваат дека учениците од основното образование имаат потреба од развивање напредни вештини за пишување и од систематска поддршка во пишувањето (Фоулис – Foulis, 2014; Аксакали – Aksakalli, 2024) и особено ја нагласуваат улогата на наставникот (Анактототу, Моника и Пати

– Anaktototy, Monica & Patty, 2024; Катри и Катка – Khatri & Khadka, 2025) во овој процес.

Суштински придонес во теоријата за пишувањето, претставува истражувањето на Вит и Фајгли (Witte & Faigley, 1981), во кое тие укажуваат на разлика меѓу кохезијата и кохеренцијата. Според нив, кохезијата се однесува на поврзаноста на површинско јазично ниво и се постигнува преку граматички и лексички елементи, а кохеренцијата се однесува на организација на идеите во една логична целина, што значи дека таа е резултат на јасна тема, логичка прогресија и аргументативна доследност.

Во својата анализа на ученичките есеи, Вит и Фајгли (1981) покажуваат дека текстот може да биде граматички поврзан, но, сепак, да не биде доследен во логичката структура, што создава „површинска кохезија“, без вистинска кохеренција. Спротивно на ова, некои текстови не се богати со кохезивни средства, но, сепак, покажуваат висока кохерентност зашто има силна поврзаност на идеите. Оттука, според нив, кохезијата сама за себе не гарантира добра кохеренција, туку само ја поддржува, што значи дека јазичното поврзување и организираното мислење претставуваат единство, што е предуслов за квалитетен пишан израз. Кохезијата ја зголемува разбирливоста на текстот и придонесува за јасно пренесување на пораката до читателот. Таа се сфаќа како аспект што ја обезбедува текстурата на текстот и ги опфаќа граматичките и лексичките средства што го поврзуваат текстот во една смисловна целина и што создаваат чувство за единство (Халидеј и Хасан – Halliday & Hassan, 1976; Кук – Cook, 1989; Хач – Hatch, 1992). Употребата на средствата за кохезија придонесува за поприроден и поквалитетен пишан израз. Кохеренцијата, пак, се поврзува со логичкиот тек на мислите, што значи дека секоја реченица логички се надоврзува на претходната, а тоа му овозможува на читателот подобро да ја следи и да ја разбере пораката (Јанушева и Костадиновска-Стојчевска 2017).

Меѓу средствата за постигнување на кохезијата, најчесто се споменуваат граматичките, како анафорската и катафорската

употреба на заменките, паралелните структури, замената, елипсата и поврзувањето и лексичките, како повторувањето и синонимијата (Халидеј и Хасан, 1976; Гутвински – Gutwinski, 1976). Овие средства ја овозможуваат меѓусебната поврзаност на речениците и параграфите во една целина.

Од друга страна, поголем број истражувања укажуваат дека еден од начините за постигнување на кохеренцијата се јазичните средства што ја обезбедуваат кохезијата, како повторувањето клучни зборови и употребата на едноставни сврзувачки средства (Кусумавардани – Kusumawardani, 2018); поврзувањето на речениците (Будијоно – Budiyono 2020); поврзувањето на речениците и употребата на интерпункцијата (Женг, Жанг, Жао и Лај – Zheng, Zhang, Zhao & Lai, 2023; Там и Нга –Tam & Nga, 2025). Според наведеното, може да се каже дека употребата на кохезивните средства, всушност, е суштинска за да се постигне кохеренцијата на текстот.

Оттука, ова квалитативно истражување се насочува кон анализата на 50 писмени работи по македонски јазик (што го претставуваат примерокот) на учениците од деветто одделение во Република Северна Македонија. Целта е да се добие една општа слика за писменото изразување на учениците, во однос на употребата на кохезивните средства што придонесуваат за кохеренцијата и за разбирливоста. Анализата на текстовите се потпира на квалитативната анализа на содржината и на интерпретативно-индуктивниот метод.

Ограничувањето на ова истражување може да се бара во малиот број единици на примерокот. Но, имајќи предвид дека во квалитативните истражување целта не е обопштувањето, примерокот е сосема доволен да се добие една општа слика за вештините за пишување на учениците, во однос на кохеренцијата. Секако, истражувањето претставува и солидна основа што ќе овозможи натамошни истражувања со поголем број единици на примерокот

2. Поширок истражувачки контекст

Во светски рамки, има голем број истражувања што се посветени на вештината пишување и на средствата со кои се постигнуваат кохезијата и кохеренцијата во пишан текст. Кинг и Рентел (King & Rentel 1979) покажуваат дека уште од второ одделение, учениците употребуваат кохезивни средства, како заменки и сврзувачки средства. Џонс (Jons 1980) и Јафарпур (Jafarpur 1991) наведуваат дека во есеите на учениците што се вреднувани со повисока оцена е поголемата употреба на кохезивни средства, во споредба со есеите што се вреднувани со пониска оцена. Рентел, Кинг, Питгру и Папас (Rentel, King, Pettegrew & Pappas 1983) наведуваат дека во периодот од второ до четврто одделение се забележува пораст на лексичкото повторување, што продолжува во шесто одделение (Мекутчен – McCutchen, 1986), а особено се засилува во осмо одделение (Мекутчен и Перфети – McCutchen & Perfetti 1982). Во слична насока е и истражувањето на Палмер (Palmer 1999). Резултатите од неговото истражување покажуваат дека учениците што добиваат упатства од наставникот, во однос на средствата со кои се постигнува кохезија, повеќе употребуваат заменки во анафорска или катафорска функција, а учениците што не добиваат упатства почесто употребуваат лексичко повторување.

Истражувањата, исто така, укажуваат на заемната поврзаност на употребата на кохезивните средства и квалитетот на пишаниот израз (Лиу и Бреин – Liu & Brain, 2005; Мохамед и Мудави – Mohamed & Mudawi, 2012; Јанг и Сун – Yang & Sun, 2012). Понатаму, Кастро (Castro, 2004) ја испитува врската меѓу кохезивните средства и кохеренцијата и укажува дека учениците користат ограничен број кохезивни средства и дека во параграфите се забележуваат нелогични премини меѓу речениците. Резултатите од неговото истражување јасно нагласуваат дека наставата треба да биде насочена кон развивање на способноста на учениците за логичка структура, тематска доследност и информациски развој зашто токму овие елементи се клучни за кохеренцијата на еден пишан текст.

Будијоно (2020) ги анализира моделите за развој на параграфите во есеи од ученици и утврдува дека е најзастапен моделот причина – последица, што го употребуваат дури 48,57 % од учениците, а тоа значи дека учениците најчесто ги организираат своите идеи преку објаснување на причините и последиците од нив. Неговите наоди покажуваат дека учениците најчесто се потпираат на поедноставни модели и не употребуваат поразновидни и поаналитички структури, што ја оправдува потребата од дополнителна наставна поддршка и обука за правилно структурирање на параграфите и поврзување наречениците. Според Женг, Жанг, Жао и Лај (2023), како суштински показател на квалитетот на текстот, кохеренцијата овозможува читателот непречено да ги следи текот на мислите и логичките врски меѓу реченицитe. Овие резултати ја нагласуваат потребата од постојана обука на учениците за правилно поврзување на реченицитe и за логичко структурирање на текстот. Ботунац и Перинчиќ-Тичиќ (Botunac & Perinčić Tičić, 2023) укажуваат дека кај учениците, проблемите со постигнување кохезија и кохеренција се многу чести и сериозни и според нив, самото пишување треба да се поддржува системски, што значи дека наставата во основното образование треба да комбинира вежби и повратни информации за учениците да научат да пишуваат текстови што не се само граматички точни, туку и кохезивни, кохерентни, аргументативни и логички структурирани. Анактототу, Моника и Пати (Anaktototy, Monica & Patty, 2024) ја анализираат сложената природа на вештината пишување што, според нив, претставува повеќедимензионален процес во кој учествуваат лични, когнитивни и јазични фактори. Тие заклучуваат дека кохерентното пишување бара повеќе од механичко поврзување на реченицитe, односно бара критичко и когнитивно мислење, јазична прецизност и мотивација за квалитетен пишан израз.

3. Методологија

Во истражувањето, истражувачкото прашање се поврзува со кохезивните јазични средства што ги употребуваат учениците од деветто одделение за да постигнат кохеренција во своите

писмени работи. Целта е да се добијат сознанија за најчестоупотребуваните средства и општа слика за писменото изразување на учениците, во однос на алатките за кохезија. Примерокот го сочинуваат 50 писмени работи на учениците од деветто одделение во основното образование во Република Северна Македонија. Со оглед на фактот дека за многу истражувачки прашања нема соодветен корпус, овие писмени работи, всушност, претставуваат корпус, на кој му се пристапува како на примерок од јазичната разновидност што се испитува. Ваквото определување на примерокот е во согласност со ставовите на Харди (Hardie, 2016) за потребата истражувачите да состават сопствен корпус, кој, според нив, најдобро ќе го одговори истражувачкото прашање. Исто така, определувањето на примерокот е во согласност со ставовите на Берг (Berg, 2000), за тоа што може да биде примерок во едно квалитативно истражување. Понатаму, примерокот е и целен зашто се составува за да се оствари одредена цел, што е во согласност со размислувањата на Линколн и Губа (Lincoln & Guba 1985). Во анализата се користи квалитативната анализа на содржината, во чија основа е кодирањето (Шрејер – Schreier 2014) и интерпретативно-индуктивниот метод (Томас – Thomas 2006).

Изборот на писмените работи се оправдува со фактот дека во деветто одделение учениците веќе имаат основни знаења за вештината пишување, што овозможува анализа и на ниво на речениците и на ниво на параграфот. Дополнително, е избран релативнохомоген примерок, со што се намалуваат разликите што произлегуваат од различните образовни нивоа.

4. Резултати, анализа и дискусија

Од кодирањето, произлегуваат следните категории:

4.1. Употреба на заменките

Во повеќето писмени работи, најзастапено средство за поврзување на речениците е употребата на заменките, кои се усогласени со именката, пред неа, според род, број и лице.

Примери:

Пред неколку години имав една многу добра другарка. ***Неа*** *ја гледав како моја сестра.*

Добриот пријател е нешто најубаво што може да го имаме. ***Тој*** *е секогаш тука за нас.*

Пријателството е највредното нешто во животот. ***Тоа*** *треба да се негува бидејќи ако не е верно, се губи лесно.*

Анафорската употреба на заменките покажува дека во писмените работи се одржува поврзаноста. Од друга страна, ваквата употреба е најелементарна форма за поврзување на речениците, односно за постигнување кохезија. Таа се потпира на лексиката и не покажува подлабока логичка структура.

4.2. Логички редослед на идеите

Логичкиот редослед на идеите претставува посложено ниво на кохеренција зашто речениците не само што се поврзани со кохезивни средства, туку и произлегуваат една од дрга.

Во анализираниот корпус се забележува причинско-последичен однос во изнесувањето на идеите.

Примери:

Кога ќе се најде добар пријател, треба да го цениме. ***Затоа*** *пријателството е како растение – треба сами да се грижиме за него за да расте.*

Ако сакаме да бидеме успешни, мора да учиме. ***Затоа*** *трудот е важен.*

Сакам да бидам успешен човек. ***Затоа*** *што така ќе можам да им помагам на другите.*

Во примерите, се забележува логичка прогресија, односно логичен развој на идеите.

Сепак, има писмени работи во кои тој премин не е доследен зашто има премин од една идеја во сосема друга.

Примери:

Во текот на животот ние создаваме врски со пријателите... Животот ќе ве научи дека тоа е најдрагоценото нешто...

Како што се забележува вториот дел не произлегува логички од првиот, што укажува на нарушена кохеренција.

4.3. Тематска доследност

Јасно е дека кохерентниот параграф бара задржување на една тема. Во дел од парагафите се задржува тематската доследност.

Примери:

Пријателството е највредното нешто во животот. Тоа треба да се негува бидејќи ако не е верно, се губи лесно.

Моите желби се да бидам здрав и среќен. Сакам да имам убава иднина и да им помагам на луѓето.

Секој човек има желби. Понекогаш сакам да патувам во странски земји.

Но во дел од параграфите, се забележува дека темата ненајдено се менува, што го прекинува смисловниот тек.

Примери

Пријателството е важно... Исто така многу би сакал да им помагам на уличните кучиња...

Сакам да бидам добар човек. Имам многу пријатели.

Мојата желба е да бидам среќен. Ќе бидам лекар.

Оваа ненајдена промена на темата укажува на недоволна тематска дисциплина и на слабости во планирањето на организацијата на текстот.

4.4. Употреба на сигнални зборови

Во анализираниот материјал се забележува дека учениците најмногу се потпираат на основните поврзувачки средства, а поретко употребуваат сложени дискурсни показатели, како од друга страна, поради ова, спротивно на тоа и сл. Преголемата

употреба на едноставни средства за поврзување доведува до монотон и стилски едноличен текст, што не го постигнува нивото на кохерентност.

Примери:

Пријателството е важно, но понекогаш е тешко.

Сакам да бидам успешен, бидејќи така ќе можам да си помогнам.
Имам многу желби, и сакам да ги остварам.

Резултатите од ова истражување покажуваат дека учениците имаат основни механизми за воспоставување кохеренција меѓу речениците. Најчестоупотребувани кохезивни средства се заменките, што покажува дека учениците природно се потпираат на референциската поврзаност за да го задржат текот на мислата. Овие сознанија ги потврдуваат резултатите од истражувањето на Кинг и Рентел (1979), Рентел, Кинг, Питгру и Папас (1983), Мекутчен (1986), Мекутчен и Перфети (1982) и Палмер (1999). Понатаму, овие резултати покажуваат дека при структурирањето на идеите во смисловни целини, учениците најчесто го употребуваат причинско-последичниот однос, а тоа се согласува со резултатите од истражувањето на Будијоно (2020).

Сепак, способноста на учениците да се одржи подлабока и поразвиена логичка поврзаност е ограничена зашто тие често не ја задржуваат тематската линија, а речениците не произлегуваат секогаш една од друга во логички тек, што се согласува со резултатите од истражувањето на Кастро (2004).

Овие сознанија се надоврзуваат и на резултатите од истражувањето на Ботунац и Перинчиќ-Тичиќ (2023) и покажуваат дека проблемите со постигнувањето на кохезијата и кохеренцијата се многу чести кај учениците воопшто, што ја нагласува потребата од системска поддршка.

5. Заклучок

Резултатите од истражувањето даваат една општа слика за писменото изразување на учениците од деветто одделение, во

однос на средствата за постигнување кохеренција во пишан текст и за насоките, кои треба да ги следи наставата по македонски јазик во основното образование.

Очигледно е дека учениците имаат развиено основно чувство за потребата речениците да бидат референциски поврзани за да се одржи континуитет на мислата.

Сепак, од резултатите се гледа и дека логичката прогресија на идеите, тематската доследност и јасните премини меѓу речениците, со употреба на поврзувачки средства, се значително помалку развиени. Иако писмените работи на учениците се разбирливи, ним им недостигаат јасна и стабилна кохерентна структура.

Овие наоди укажуваат на тоа дека наставата по македонски јазик во основното образование треба да биде насочена не само кон формалната јазична поврзаност, туку и кон развивање свест за логичкото организирање на идеите. Основните знаења за кохерентноста што ги имаат учениците претставуваат стабилна основа за наградување и унапредување на вештините за пишување, а, во оваа смисла е неспорна улогата на наставникот. Преку систематски вежби, анализа на примери, планирање на параграфи и употреба на разновидни дискурсни поврзувачи, учениците можат да ја унапредат својата способност за создавање кохерентни текстови.

Развојот на овие вештини е важен предуслов за подобрување на академското пишување и за оформување на текстови, кои се јасни, смисловноповрзани и логички структуриран.

Користена литература

Кирилица

Јанушева, Виолета, Костадиновска-Стојчевска, Бисера. (2017). *Академско пишување 1.* Битола: Педагошки факултет.

Латиница

Cook, Guy. (1989). *Discourse*. Oxford: Oxford University Press.

Berg, L. Bruce. (2001) *Qualitative research methods for the social sciences, 4th ed*. Needham Heights, MA: Allyn & Baco=

Gutwinski, Waldemar. (1976). *Cohesion in literary texts: A study of some grammatical and lexicalfeatures of English discourse*. The Hague: Mouton.

Halliday, A. K. Michael, Hasan, Ruqaiya. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.

Hardie, Andrew. (2016). Corpus linguistics. In Keith Allan, ed., *The Routledge handbook of linguistics* (502–515). Routledge.

Hatch, Evelyn. (1992). *Discourse and language education*. Cambridge: Cambridge UniversityPress.

Jafarpur, Abdoljavad. (1991). Cohesiveness as a basis for evaluating compositions. *System, 19*(4), 459–465.

Johns, M. Ann. (1980). Cohesion in written business discourse: Some contrasts. *The ESP Journal, 1*(1), 35–44.

King, L. Martha, Rentel, Victor. (1979) Toward a theory of early writing development. *Research in the Teaching of English, 13*(3), 243–253. National Council of Teachers of English.

Khatri, K. Dipendra, & Khadka, K. Bishnu. (2025). Writing paragraphs: Strategies and experiences of bachelor – level learners. *International Journal of Language and Literary Studies, 7*(1), 70–86. http://doi.org/ 10.36892/ijlls.v7i1.2005.

Lincoln, S. Yvonna, Guba, G. Egon. (1985). *Naturalistic inquiry.* Beverly Hills, CA: Sage.

Liu, Meihua, Braine, George. (2005). Cohesive features in argumentative writing produced by Chinese undergraduates. *System, 33*(4), 623–636.

McCutchen, Deborah. (1986). Domain knowledge and linguistic knowledge in the development of writing ability. *Journal of Memory and Language, 25*(4), 431–444. https://doi.org/10.1016/0749-596X(86)90036-7.

McCutchen, Deborah, Perfetti, A. Charles. (1982). Coherence and connectedness in the development of discourse production. *Text-Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse, 21*(1 – 3), 113–140.

Mohamed, S.Y.S., Mudawi, K. Ali. (2015). Investigating the use of cohesive devices in English as the second language writing skills. *International Journal of Recent ScientificResearch, 6*(4), 3484–3487.

Palmer, C. Juan. (1999). Coherence and cohesion in the English language classroom: The use of lexical reiteration and pronominalisation. *RELC Journal*, *30*(2), 61–85.

Rentel, M. Victor, King, L. Martha, Pettegrew, Barbara, Pappas, Christine. (1983). *A longitudinal study of coherence in children's written narratives*. Columbus, OH: Ohio State University, Research Foundation.

Tam, M. T. Do, Nga, H. T. Pham. (2025). Exploring the role of parallel structures in enhancing cohesion and coherence in EFL writing: Perceptions, effectiveness, and alignment with performance. *International Journal of Scientific and Research Publications, 15*(4), 269–284. http://doi.org/10.29322/IJSRP.15.04.2025.p16028.

Thomas, R. David. (2006). A general inductive approach for analyzing qualitative evaluation data. *American Journal of Evaluation, 27*(2), 237–246.

Yang, Wenxing, Sun, Ying. (2012). The use of cohesive devices in argumentative writing byChinese EFL learners at different proficiency levels. *Linguistics and Education, 23*(1), 31–48.

UDK: 37.016:811.163.3
UDK: 811.163.3'322:811.163.3'373.7

ПРИМЕНА НА КОРПУСИТЕ ВО НАСТАВАТА: СО АКЦЕНТ НА ФРАЗЕМСКИТЕ КОНСТРУКЦИИ

Биљана Мирчевска-Бошева
Филолошки факултет „Блаже Конески“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9146-8538

Клучни зборови: корпусна лингвистика, корпусни ресурси, мултијазичен репозиториум, фразеологија, фраземски конструкции, фразеодидактика, македонски јазик, наставни активности.

Резиме: Современата настава по јазик сè повеќе се ориентира кон методолошки пристапи што овозможуваат автентична, контекстуалнозаснована и истражувачки насочена работа со јазичниот материјал. Во таа насока, корпусната лингвистика, како дисциплина заснована врз анализа на реални јазични податоци, нуди значајни можности за унапредување на наставниот процес. Во трудот се разгледуваат можностите за примена на корпусните ресурси во наставата, со посебен акцент на усвојувањето на фраземските конструкции како специфичен сегмент на фразеолошкиот систем. Поради нивната полуформулна природа, комбинацијата на стабилни и варијабилни елементи, како и силната зависност од контекстот и прагматичката функција, фраземските конструкции претставуваат значаен предизвик во наставата по јазик. Во трудот се анализира потенцијалот на три корпусни ресурси за македонскиот јазик: CLASSLA-web.mk, Електронскиот корпус на македонски книжевни текстови и мултијазичниот репозиториум PhraConRep. Се претставуваат можни модели на корпусно засновани аналитички, компаративни и креативни наставни активности, насочени кон развој на јазична, комуникативна и дигитална компетенција. Посебно внимание се посветува на придобивките и на недостатоците на корпусниот пристап во македонски контекст, како и на потребата од понатамошен развој на корпусната инфраструктура.

THE APPLICATION OF CORPORA IN LANGUAGE TEACHING: WITH A FOCUS ON PHRASEME CONSTRUCTIONS

Biljana Mirchevska Bosheva
Blaze Koneski Faculty of PhilologySs. Cyril and Methodius University in Skopje
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9146-8538

Keywords: corpus linguistics, corpus resources, multilingual repository, phraseology, phraseme constructions, phraseodidactics, Macedonian language, teaching activities

Summary: Contemporary language teaching is increasingly oriented toward methodological approaches that enable authentic, context-based, and research-oriented engagement with linguistic material. In this regard, corpus linguistics, as a discipline grounded in the analysis of authentic language data, offers significant opportunities for enhancing the teaching process. This paper examines the possibilities of applying corpus resources in language teaching, with particular emphasis on the acquisition of phraseme constructions as a specific segment of the phraseological system. Due to their semi-formulaic nature, the combination of stable and variable elements, and their strong dependence on context and pragmatic function, phraseme constructions represent a considerable challenge in language teaching. The paper analyses the potential of three corpus resources for the Macedonian language: CLASSLA-web.mk, the Electronic Corpus of Macedonian Literary Texts, and the multilingual repository PhraConRep. It presents possible models of corpus-based teaching activities, including analytical, comparative, and creative tasks aimed at developing linguistic, communicative, and digital competences. Particular attention is devoted to the advantages and limitations of the corpus-based approach in the Macedonian context, as well as to the need for further development of corpus infrastructure.

1. Вовед

Во последните децении корпусната лингвистика зазема сè позначајно место во современите јазични истражувања. Во контекст на наставата и усвојувањето на јазиците, оваа тенденција се смета за дел од т.н. „корпусна револуција“ (Rundell, Stock 1992), којашто го преобликува изучувањето на јазиците

преку премин од традиционални пристапи, засновани врз интуиција кон емпириски пристапи, засновани врз податоци, темелени на анализа на систематски и репрезентативни збирки на јазична употреба познати како корпуси (Curry, McEnery, 2025). Имено, корпусите овозможуваат пристап до автентични јазични примери од различни видови текстови (медиуми, литература, интернет-комуникација, публицистика и секојдневен говор), па преку таков материјал се усвојуваат не само јазичните правила, туку се стекнува чувство за природната употреба на јазикот, за стилските разлики и за комуникативната соодветност на одделни јазични единици. Ваквиот пристап е особено значаен во оние сегменти од јазикот, чие усвојување силно зависи од контекстот и од реалната употреба.

Ако, граматичките правила, најчесто можат релативно јасно да се систематизираат и да се презентираат, усвојувањето на фразеолошките единици бара набљудување на јазичните единици во природни комуникативни ситуации. Во овој контекст, посебно внимание заслужува еден специфичен сегмент од фразеолошкиот систем, фраземските конструкции, чии полуформулна природа, варијабилност и прагматичка условеност ги прават особено сложени за усвојување.

И покрај тоа што станува збор за еден од најсложените сегменти на јазичниот систем, во наставната практика тие често се обработуваат изолирано, без доволно примери, а изборот на наставниот материјал неретко се темели врз интуитивни, наместо врз емпириски критериуми.

Во трудот сме насочени кон разгледување на можностите за примена на корпусните ресурси во наставата[1], со акцент на

[1] Иако дел од активности што ќе бидат претставени можат да се адаптираат и да се применат и во други образовни контексти, трудот првенствено се однесува на наставата во високото образование. Причината за тоа е што фраземските конструкции претставуваат јазични единици, карактеристични за повисоки нивоа на јазична компетенција, чие усвојување бара развиена способност за контекстуална, прагматичка и метајазична анализа. Дополнително, корпусно

усвојувањето на фраземските конструкции и сметаме дека претставува обид да се даде одговор на две клучни прашања: 1. кои корпусни ресурси и методи се најсоодветни за фразеодидактичка обработка и 2. како корпусните ресурси можат да придонесат за поефикасно усвојување на фраземските конструкции во наставата.

2. Корпусната лингвистика и наставата

Корпусната лингвистика претставува дисциплина што го проучува јазикот врз основа на електронски корпуси, односно големи збирки автентични текстови, обработени и организирани за лингвистички истражувања. Според Авезов (2023) станува збор за дисциплина што суштински се разликува од другите лингвистички области бидејќи не е насочена кон директно проучување на конкретен аспект од јазикот, туку станува збор за дициплина, ориентирана кон систем методи за истражување на јазикот. Во таа насока може да се надоврзе и ставот на Нигматова (Nigmatova 2021), според која, во развојот на корпусната лингвистика од почетокот на XXI век се забележува нејзино издвојување како самостојна применета лингвистичка област со формирањето на методот на корпусна анализа и неговата широка примена во сите гранки на лингвистиката. За разлика од традиционалните пристапи, кои често се темелат врз интуицијата на изворниот говорител или врз ограничен број примери, корпусната лингвистика овозможува увид во реалната употреба на јазикот во различни комуникативни ситуации, жанрови и стилови, што овозможува добивање попрецизна претстава за неговото функционирање на сите јазични нивоа (Чилингарян 2021). Корпусната лингвистика нуди широки можности за примена во наставата (Bernardini 2004; Milićević, Samardžić 2010; Posavec 2018; Perišić Arsić 2020). Нејзината вредност особено се согледува во современите методолошки пристапи што ја нагласуваат важноста на автентичната комуникација,

заснованите активности бараат аналитички и дигитални вештини, што вообичаено не се доволно развиени кај помладите изучувачи.

функционалната употреба на јазикот и активното учество на изучувачите во наставниот процес. Така, една од најзначајните предности на примената на корпусите во наставата е автентичноста на материјалот (Dash 2011). Во традиционалните учебници честопати се среќаваат вештачки конструирани примери, кои служат за илустрација на одредено правило, но не ја одразуваат реалната јазична употреба. Корпусите, напротив, овозможуваат пристап до жив јазик, употребен во различни типови текстови. Не е помалку значајна можноста за согледување на јазичните единици во контекст. Значењето на многу зборови и зборовни состави не може целосно да се разбере изолирано, туку само преку контекстот во кој се употребуваат. Корпусите овозможуваат увид во котекстот, што им помага на изучувачите да ги забележат семантичките нијанси, стилистичките разлики и комуникативните функции на определени јазични конструкции. На тој начин, наставата се оддалечува од механичкото меморирање и се насочува кон функционално разбирање на јазикот. Дополнителна предност на корпусниот пристап е можноста за утврдување на честотноста на јазичните единици. Во наставната практика честопати се поставува прашањето кои зборови или кои конструкции треба да се изучуваат приоритетно. Додека интуицијата на изворниот говорител не претставува сигурен показател за реалната употреба на јазикот, корпусните податоци овозможуваат да се утврди колку често се употребува одредена јазична единица, во какви текстови се среќава и со кои зборови најчесто се комбинира. Ова е особено важно при подготовката на наставни материјали и при изборот на лексика и на фразеологија што ќе биде вклучена во наставата.

Корпусниот пристап има и значајна аналитичка вредност. Наместо студентите пасивно да ги усвојуваат готовите правила, тие самостојно ги анализираат јазичните појави и извлекуваат заклучоци од корпусни податоци (Lusta, Demirel, Mohammadzadeh 2023). Таквиот пристап ја поттикнува истражувачката компонента во наставата, развива критичко размислување и ја зголемува јазичната свесност кај изучувачите, кои ги набљудуваат јазичните закономерности, споредуваат

примери и согледуваат различни аспекти на употребата на јазикот.

Корпусите можат да се користат како извор на примери, како средство за анализа на јазични појави, но и како алатка преку која изучувачите самостојно ги откриваат јазичните закономерности. На ова се надоврзува и ставот дека учењето јазик и корпусот имаат три допирни точки: индиректна употреба на корпусот во наставата (референтни извори, наставни материјали и јазични тестови), директна употреба на корпусот во наставата („учење со цел истражување“ и „истражување со цел учење“), како и развој на корпуси за наставни цели (ученички корпуси). Индиректната употреба на корпусот се однесува на дизајнирањето на наставна програма и развојот на наставни материјали и е тесно поврзана со содржината што се изучува (Leech 1997).

Особената важност на корпусниот пристап се потврдува и во наставата по фразеологија (Cheng 2007, Philip 2011, Пивоварова 2019, Добровольский 2020, Идиятова 2020, Селифонова Е. Д., Слепцова Л. А., Залипаева Ж. П. 2024), во која значењето и употребата на единиците во голема мера зависат од: контекстот, стилската припадност и прагматичката функција. Корпусите овозможуваат фразеолошките единици да се анализираат во реални комуникативни ситуации, да се следи нивната фреквентност, варијантност и контекстуална поврзаност, што претставува важна основа за нивно пофункционално усвојување. Особено релевантни во таа смисла се фраземските конструкции, чија полуформуларна природа бара изложеност на разновидни и автентични ситуации.

3. Фразеологијата и наставата

Фразеологијата претставува еден од најсложените и најспецифичните сегменти на јазикот. Фразеолошките единици не се само механички споеви од зборови, туку стабилни повеќекомпонентни конструкции со целосно или со делумно преосмислено значење, изразена експресивност и силна културолошка условеност. Тие претставуваат важен дел од јазичната слика на светот на еден народ и се носители на:

културни, историски и комуникативни информации. Познавањето на фразеологијата претставува неопходен предуслов за постигнување повисоко ниво на јазична компетенција и за активно и соодветно учество во комуникацијата со изворните говорители. Специфичноста на фразеолошките единици произлегува од нивната семантичка и структурна сложеност. Во најголем број случаи значењето на фраземата не може директно да се изведе од значењата на нејзините составни делови. Освен тоа, фраземите често имаат изразена стилска и емоционална компонента, а нивната употреба е поврзана со конкретни комуникативни ситуации. Дополнителен предизвик претставуваат варијантноста, можноста за трансформации и присуството на културноспецифични елементи, кои немаат директни еквиваленти во другите јазици. Токму затоа фразеологијата претставува еден од најголемите предизвици во наставата по мајчин и по странски јазик. Но, и покрај големиот број трудови, речници и монографии посветени на фразеолошките единици, фразеодидактиката и понатаму останува една од најслабо развиените области. Во наставната практика фразеолошките единици често се обработуваат периферно и несистематски, се презентираат изолирано, без доволно автентични и контекстуални примери и процесот се сведува на објаснување на значењето или на механичко усвојување на одделни изрази. Притоа, недостигаат активности што би ја поттикнале нивната реална употреба, препознавање во контекст и разбирање на нивната комуникативна и стилистичка функција. Дополнителен проблем претставува и изборот на фразеолошкиот материјал. Често не постојат јаснодефинирани критериуми за тоа кои единици треба да бидат вклучени во наставата и на кое ниво треба да се изучуваат тие. Авторите на учебници се потпираат, пред сè, врз сопствената интуиција и врз личното чувство за тоа кои единици се важни или типични за јазикот.

3.1. Фраземски конструкции[2]

Фраземските конструкции се дефинираат како синтаксички автономни изрази со стабилен состав што се состојат од еден или на повеќе лексички фиксирани елементи (сидра) и едно или повеќе празни места (слотови). Празните места се пополнуваат со лексички елементи (филери) во согласност со: лексичките, граматичките, комуникативните, стилските и интонациските правила (Добровольский 2016; Баранов, Добровольский 2023). Иако се делумношематски, фраземските конструкции имаат целокупно, апстрактно значење, што не може да се добие едноставно со собирање на значењата на нивните составни делови. Нивната специфичност произлегува токму од спојот на стабилност и варијабилност: од една страна, тие содржат фиксирани елементи, а од друга страна овозможуваат пополнување на определени позиции со различни лексички единици. Поради ваквата полуформулна природа, нивните значење и употреба во голема мера зависат од контекстот, прагматичката функција и комуникативната ситуација, што ги прави особено сложени за усвојување во наставата.

Лексикографската обработка на фраземските конструкции е особено сложена бидејќи нивните лексички фиксирани елементи (сидра) често се многу фреквентни и полисемични службени зборови (на пример, предлози, сврзници или партикули). Поради тоа, нивното вклучување во стандардна речничка статија на соодветниот збор не им овозможува на корисниците лесно да ја пронајдат конструкцијата бидејќи не е секогаш очигледно под кој елемент би требало да се бара.

Сличен проблем се јавува и при корпусното пребарување. Поради нивната структура, фраземските конструкции тешко се

[2] Во литературата овие единици се среќаваат и под називите „фразеошаблони“ (Phraseoschablonen) (Fleischer, 1982), „фразеошеми“ (фразеосхемы) (Шмелев, 1976), „синтаксички фразеологизми“ (синтаксические фразеологизмы) (Иорданская, Мельчук 2007) или како дел од „микросинтаксата“ или „малата синтакса“ (Iomdin, 2016).

идентификуваат со помош на вообичаени пребарувачки алатки, па нивното истражување бара постапки што комбинираат лексички и морфосинтаксички критериуми. Но, развојот на дигиталните корпуси и на напредните алатки за обработка на јазични податоци го поттикна стремежот кон создавање инвентар на конструкциите во еден јазик, т.н. конструктикон (Эндресен, Жукова, Мордашова, Рахилина, Ляшевская 2020). Денес постојат повеќе вакви ресурси за различни јазици (на пример за рускиот јазик – https://constructicon.github.io/russian/about/), кои претставуваат значајна основа за истражување, опис и примена на фраземските конструкции.

Во наставен контекст, ваквите ресурси имаат особена вредност бидејќи овозможуваат фраземските конструкции лесно да се пребаруваат, да се изучуваат врз основа на реална умногу бројни примери, во различни комуникативни ситуации и со увид во нивните варијантност, фреквентност и прагматичка функција. Оттука, корпусниот пристап претставува важна основа за нивно пофункционално и контекстуално усвојување.

4. Корпусни ресурси за македонскиот јазик

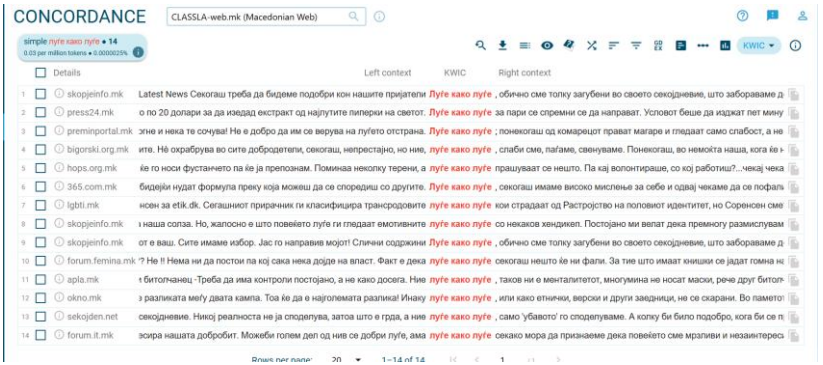
Иако македонскиот јазик сè уште не располага со национален корпус, во последните години се појавија дигитални ресурси што можат успешно да се применуваат во наставата и во лингвистичките истражувања. Овие ресурси овозможуваат работа со автентичен јазичен материјал и претставуваат значајна основа за развој на современи наставни модели, особено во областа на лексиката и на фразеологијата. Вниманието ќе го насочиме кон три ресурси и кон можноста на нивно користење при усвојување на фраземските конструкции.

4. 1. CLASSLA-web.mk

Еден од најзначајните современи ресурси за македонскиот јазик е CLASSLA-web.mk 2.0 (https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=classlaweb2_mk), кој претставува дел од јужнословенската колекција корпуси CLASSLA-web. Станува збор за прва поширока веб-базирана

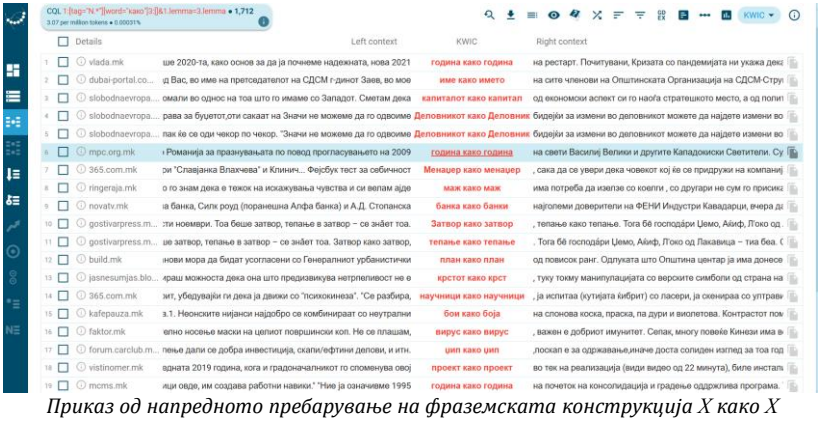
колекција што го опфаќа и македонскиот јазик и овозможува пребарување и анализа на јазичен материјал, преземен од интернет-просторот. Корпусот е создаден врз основа на текстови, собрани од македонски веб-домени, а податоците се прочистени и лингвистички обработени дополнително. CLASSLA е морфосинтаксички анотиран и лематизиран. Дополнително, текстовите се категоризирани според жанр, при што се издвојуваат категории како: вести, информативни текстови, публицистика, форуми, промотивни содржини, инструкции и други типови комуникација (Ljubešić, Rupnik, Kuzman 2024; Ljubešić, Kuzman 2024).

Особено значајни за наставниот процес се можностите за пребарување што ги нуди овој корпус. Наставниците и студентите можат да пребаруваат конкретни лексеми, фраземи и фраземски конструкции и да добијат примери од нивната употреба во различни контексти. Како илустрација може да се посочи пребарувањето на фраземската конструкција *деца како деца*. Пребарувањето даде 14 примери на употреба на конкретната фраземска конструкција. Освен основното пребарување, алатките на корпусот ни овозможуваат за ова пребарување да добиеме информација и за честотноста, за контекстот во кој се употребува, за жанрот на текстовите во кои е регистрирана, за изворите од кои се извлечени примерите, а со помош на дополнителен филтер може да се селектираат добри примери што се препорачани за употреба во речник или во настава.

Приказ на основно пребарување на фраземската конструкција луѓе како луѓе

Особено значајна за анализата на фраземските конструкции е можноста за напредно пребарување, кое овозможува идентификување на варијабилните позиции (филери) во рамките на определена конструкциска шема. На тој начин можат да се издвојат различни реализации на иста конструкција и да се анализираат продуктивноста и фреквентноста на шемата, најчестите филери и други параметри (Parizoska 2025).

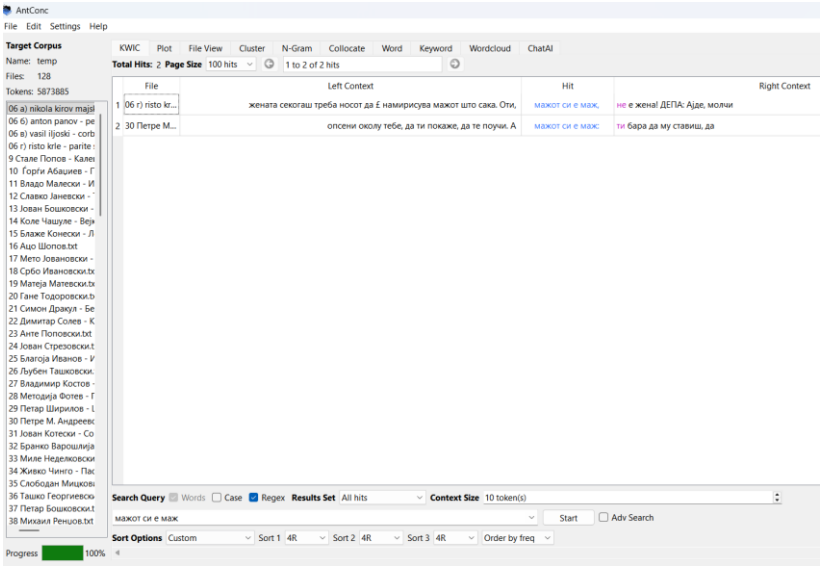

Приказ од напредното пребарување на фраземската конструкција X како X

4.2. Електронскиот корпус на македонски книжевни текстови

Уште еден ресурс со значаен потенцијал за наставна и истражувачка примена претставува Електронскиот корпус на македонски книжевни текстови, достапен на страницата на

Македонската академија на науките и уметностите. Овој корпус содржи околу 130 дигитализирани дела од македонската книжевност и овозможува пристап до јазичен материјал од различни автори, стилови и временски периоди. За разлика од CLASSLA, кој се темели врз разновидни интернет-содржини, овој ресурс овозможува анализа на литературниот јазик и книжевниот стил. Додека веб-корпусите ја одразуваат современата, често неформална употреба на јазикот, книжевниот корпус нуди увид во стилски обликуван и естетски обработен јазичен материјал. Ова е особено важно во наставата по фразеологија бидејќи студентите можат да согледаат како истите единици функционираат во различни комуникативни средини. Иако самиот корпус не располага со напредни пребарувачки можности како специјализираните корпусни системи, со помош на програмата AntConc, можат да се создаваат сопствени корпуси и да се анализираат избрани текстови. На пример, можат да се формира корпус, составен од дела на еден автор, од определен жанр или од конкретен книжевен период, а потоа да пребаруваат специфични јазични конструкции и единици. Основното пребарување на конкретна фраземска конструкција (на пр. *мажот си е маж*) ќе ни даде примери за нејзината употреба во конкретниот корпус.

Приказ на пребарување на фраземската конструкција: мажот си е маж

Напредното пребарување за моделот *X си е X* ќе ни даде увид во различните филери што може да се јават на слотовите, како на пример: *мажот си е маж, редот си е ред, жената си е жена*, *добитокот си е добиток, мајка си е мајка* и сл., ќе ни даде конкретни примери од уметничката литература во која се употребени, како и информација за: изворот, контекстот и фреквентноста.

4.3. PhraConRep

Трет ресурс што ќе биде претставен е Мултијазичниот репозиториум на фраземски конструкции во централно- и источноевропските јазици (PhraConRep), кој се развива во рамките на меѓународната COST-акција (https://phraconrep.com/) и треба да стане достапен во 2027 година. Главната цел на проектот е развој на систематски пристап за евидентирање, анализа, преведување и споредување на фраземските

конструкции во јазиците опфатени со акцијата[3]. Во рамките на репозиториумот секоја фраземска конструкција се обработува според прецизноутврдена и повеќеслојна структура, која овозможува истовремено лингвистичко, функционално и контрастивно опишување на единицата. Обработката на единицата започнува со определување на нивото на јазична компетенција на кое припаѓа, по што следуваат податоци за нејзините семантички и прагматички функции. Централно место во описот има дефиницијата на значењето, а потоа следи подробен опис на морфолошките и на синтаксичките карактеристики, се даваат информации за можноста за употреба во различни жанрови и типови дискурс. Посебно значаен сегмент претставуваат примерите, кои не служат само како илустрација, туку овозможуваат да се следат различните прагматички нијанси на конструкцијата во реална употреба. Дополнително, во репозиториумот се внесуваат и преводни еквиваленти, коментари за преводот, сродни конструкции, синонимични модели и инфомација за степенот на продуктивност. Репозиториумот предвидува и дидактички компоненти, меѓу кои интерактивни вежби на платформата LearningApps, за секоја фраземска конструкција. Според тоа може да се заклучи дека PhraConRep не е замислен само како истражувачки ресурс, туку и како практична алатка за: наставата, преведувањето и изучувањето на јазиците. Во наставен контекст ќе може да се користи за компаративна анализа, за развивање преведувачки компетенции и за изучување на фраземските конструкции во поширок комуникативен и меѓукултурен контекст. Благодарејќи на неговиот мултијазичен пристап, ќе може да споредуваат фраземски конструкции во различни јазици, да се анализираат нивните сличности и разлики и да се развива поголема свест за прагматичките и културолошките аспекти на јазикот.

[3] Како основни јазици се земени германскиот и рускиот, а вклучени се уште 11 словенски (македонски, српски, црногорски, босански, хрватски, словенечки, бугарски, украински, чешки, полски, словачки и 3 несловенски (турски, унгарски и албански) јазици.

5. Примена на корпусите во наставата

Претставените ресурси нудат различни можности за пребарување, анализа и интерпретација на фраземските конструкции и претставуваат основа за развој на корпуснозасновани наставни активности. Тие можат да се применат за: аналитички, компаративни, креативни и активности за подобрување на дигиталната писменост. Во продолжение ќе бидат разгледани конкретни модели на нивна примена во наставата.

5.1. Аналитички задачи

Еден од најчестите и најефективни модели на работа со корпуси се аналитичките задачи. Во вакви активности студентите пребаруваат конкретна фраземска конструкција во корпус и ги анализираат добиените примери.

На пример, наставникот може да зададе фраземска конструкција, како што се: *X си е X*; *не само X, туку и Y* или *X како X,* а студентите треба да ги идентификуваат варијабилните позиции, на пр.: *мажот си е маж, жената си е жена, редот си е ред, мајка си е мајка* и да утврдат кои филери се најчести, во какви текстови се јавуваат и каква прагматичка функција има конструкцијата во различни контексти.

Преку ваквите активности студентите добиваат улога на истражувач (Bernardini 2004) и постепено развиваат способност за самостојна анализа на јазичниот материјал. Предностите на овој вид настава се: подинамични часови, студентите стануваат централни и активни учесници во наставниот процес, без директна авторитарна улога на наставникот, кој функционира како советник и медијатор. На овој начин наставникот пристапува кон проблематичните наставни содржини на иновативен и на поттикнувачки начин (Perišić Arsić 2020).

5.2 Компаративни задачи

Корпусите овозможуваат и реализација на компаративни активности, особено значајни во наставата по странски јазик и во

преведувачката практика. Во овие задачи студентите споредуваат фраземски конструкции од два или повеќе јазици и ги анализираат нивните семантички, структурни и прагматички особености.

На пример, може да се споредуваат македонски и руски конструкции: *X си е X* и *X есть X*; *не само X, туку и Y* и *не только X, но и Y*; *X како X* и *X как X*. На овој начин студентите анализираат дали конструкциите се еквивалентни целосно, дали се јавуваат исти или различни филери, дали има разлики во стилската употреба, дали конструкциите се подеднакво фреквентни во двата јазика и сл. Ваквите задачи се особено погодни за развивање меѓукултурна и преведувачка компетенција и за согледување на специфичностите на фраземските конструкции во различни јазици.

5.3. Креативни задачи

Корпусната работа не мора да биде ограничена само на анализа. Корпусите можат да послужат како поттик за различни креативни активности што ја развиваат продуктивната употреба на фраземските конструкции.

Еден можен модел е студентите, врз основа на корпусно пребарување, да составуваат сопствени реченици или кратки текстови со употреба на определени конструкции. На пример, по анализа на конструкцијата *X си е X,* студентите можат да состават краток дијалог во кој ќе ја употребат конструкцијата или да создадат современ комуникативен контекст за конструкцијата. Кон овие задачи може да бидат надоврзани и трансформациските активности, при кои студентите треба да преобразат неутрални искази во конструкции или обратно – да ја парафразираат конструкцијата со нефразеолошки израз. Одредени ресурси нудат можност и за интересни визуелни прикажувања на резултатите, што е поврзано со развојот на кретаивната способност кај студентите.

5.4. Активности за подобрување на дигиталната писменост и на работа со алатки

Современите корпусни платформи овозможуваат интегрирање на различни активности од типот на: организирање дигитални мини истражувања на одреден корпус, при кои студентите вршат квалитативна и квантитативна анализа (Bennett 2010); изработка на мали корпуснозасновани бази на фраземски конструкции и нивни варијанти; работа со конкордантни линии и нивна интерпретација; користење филтри, метаподатоци и напредни пребарувачки опции за издвојување релевантни примери; споредбена анализа на податоци од различни корпуси; како и подготовка на кратки извештаи, презентации или визуелизации на резултатите добиени преку корпусно истражување. Ваквите активности придонесуваат за развивање дигиталната писменост и за истражувачките вештини.

6. Придобивки и предизвици

Примената на корпусите при изучувањето на фраземските конструкции претставува извонредна можност да се работи со автентичен и со разновиден јазичен материјал наместо со изолирани и со вештачки конструирани реченици. На тој начин, наставата станува поблиска до реалната употреба на јазикот. Преку пребарување и анализа на корпусни податоци, изучувачите стануваат своевидни јазични „детективи“, кои самостојно истражуваат и ги согледуваат јазичните закономерности (Curry, McEnery 2025: 233). Иако, на почетокот, процесот е побавен од традиционалните пристапи, на долг рок тој е покорисен бидејќи изучувачите не само што стекнуваат јазични знаења и вештини, туку развиваат автономија, информациско-комуникациски компетенции и животни вештини (Boulton 2009).

Употребата на корпусите е корисна не само за изучувачите, туку и за наставниците, особено кога тие не се изворни говорители на јазикот што го предаваат бидејќи делумно го намалува товарот наставникот да знае сè. Исто така, наставниците не мора исклучиво да се потпираат врз сопствената

интуиција кога проценуваат дали нешто е прифатливо или соодветно во даден контекст.

Но, и покрај огромното значење на корпусниот пристап, постојат и низа ограничувања и предизвици. Така, кај дел од студентите, големиот обем на податоци може да предизвика конфузија и преоптоварување. Истражувачките задачи бараат повеќе време и напор во споредба со традиционалната настава. Покрај тоа, студентите се соочуваат со повеќе тешкотии од типот на: непознат вокабулар; неочекувани резултати; анализа на голем број јазични образци; формулирање правила; интерпретација на јазичните податоци и др. Обесхрабрувачки можат да дејствуваат и тешкотиите при работа со интерфејсот и со синтаксата на пребарување; спроведувањето несоодветни пребарувања и погрешното толкување на податоците. Вештините за користење конкордантни програми и за формулирањето соодветни пребарувачки барања бараат време и напор за да се развијат (Leńko-Szymańska, Boulton 2015). Овде мора да се земе предвид дека овој вид учење е најсоодветен за многу напредни изучувачи, кои ги пополнуваат празнините во своето знаење, а не ги поставуваат неговите темели (Hunston 2002).

Една од пречките за поширока интеграција на дигиталните ресурси во наставниот процес е и фактот дека дел од наставниците немаат доволно искуство во работа со корпусни алатки и конкордантни програми. Дополнително, тие претпочитаат строгоструктурирани задачи со предвидливи исходи, наместо истражувачки задачи, кои можат да предизвикаат чувство на неудобност поради губењето контрола врз наставниот процес. Кон ова треба да се додаде и факторот време, односно изборот на соодветен материјал, подготовката на задачи и обработката на корпусните податоци бара повеќе време во споредба со традиционалните наставни модели.

Овде не можеме, а да не го споменеме и можеби и најголемиот проблем, т.е недостигот на развиени и систематизирани корпуси за македонскиот јазик. Иако постојат значајни иницијативи и поединечни ресурси, сè уште недостасува

целосен национален корпус што би овозможил поширока и посистематска примена во наставата и истражувањата.

Надминување на дел од преидзвиците и подобрување на резултатите од работата може да се постигне преку неколку чекори: 1. обезбедување печатени материјали со јасни насоки, инструкции и примери што го моделираат процесот за изучувачите што помага полесно да се ориентираат и ја намалува конфузијата при првичната работа со корпусни податоци; 2. давање контролирани или структурирани вежби на почетокот, со што се ограничува обемот на корпусните податоци и се насочува вниманието кон конкретни јазични особености; 3. обезбедување експлицитни упатства за анализа и за изведување заклучоци врз основа на корпусни податоци; 4. давање повратна информација за првичните обиди на изучувачите да анализираат корпусни податоци, укажувајќи на грешки во заклучоците, недостиг од докази што ги поткрепуваат тврдењата или на неефикасни стратегии за да се избегне повторувањето на слични грешки; 5. овозможување работа со поискусен или со покомпетентен врсник бидејќи социјалната интеракција и стручната поддршка можат да го олеснат процесот и 6. постепено намалување на поддршката со текот на времето и со стекнувањетот повеќе искуство и успех во самостојната анализа на корпусни податоци (Lusta, Demirel, Mohammadzadeh 2023).

Сепак, и покрај сите препреки и ограничувања, придобивките од корпусната примена значително ги надминуваат предизвиците, особено во контекст на современите тенденции за дигитализација и за модернизација на наставата.

7. Заклучок

Анализата покажа дека корпусната лингвистика претставува значајна методолошка основа за современ пристап во наставата по јазик, особено при изучувањето на фраземските конструкции како комплексни, контекстуално чувствителни и делумношематски јазични единици. Примената на корпусни ресурси овозможува нивно изучување врз основа на реална јазична употреба, со увид во структурната варијантност,

честотата, прагматичката функција и комуникативниот потенцијал на конструкциите.

Разгледаните ресурси, CLASSLA-web.mk, Електронскиот корпус на македонски книжевни текстови и мултијазичниот репозиториум PhraConRep, покажуваат дека и во услови на ограничена корпусна инфраструктура постојат значајни можности за развој на корпуснозаснована фразеодидактика. Нивната примена овозможува креирање: аналитички, компаративни, креативни наставни активности, кои придонесуваат за пофункционално усвојување на фраземските конструкции.

Истовремено, трудот укажува на потребата од понатамошен развој на корпусните ресурси за македонскиот јазик, особено преку создавање национален корпус, специјализирани репозиториуми и наставни материјали засновани врз автентична јазична употреба. Дополнително, интеграцијата на корпусните методи во наставната практика претпоставува и соодветна методичка и техничка подготовка на наставниот кадар.

Оттука, корпусната лингвистика не треба да се разгледува само како техничка поддршка на наставата, туку како методолошки пристап, што може суштински да придонесе за унапредување на фразеодидактиката и за развој на: современи, функционални и комуникативно ориентирани модели на наставата по јазик.

Литература / References:

Авезов, Сухроб С. (2023) Корпусная лингвистика: новые подходы к анализу языка и их приложения в обучении иностранным языкам, *IBAST* Volume 3. 177-181.[Avezov, S. S. (2023). Corpus linguistics: new approaches to language analysis and their applications in foreign language teaching]. IBAST, Volume 3. 177–181. (In Russian.)

Баранов, Анатолий Н., Добровольский, Дмитрий О. (2023) Об одном классе фразеологизмов в русском языке (фразеологизмы-конструкции). *Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература*. *Серия 6: Языкознание* № 3. 130–139. [Baranov, A. N., Dobrovol'skii, D. O. (2023). On one class of phraseological units in Russian (phraseological constructions) Social

Sciences and Humanities. Domestic and Foreign Literature. Series 6: Linguistics], № 3. 130–139. (In Russian.)

Добровольский, Дмитрий О. (2016) Грамматика конструкций и фразеология. *Вопросы языкознания*, 3. 7-21. [Dobrovol'skii, D. O. (2016). Construction grammar and phraseology]. Вопросы языкознания [Topics in the Study of Language], № 3. 7–21. (In Russian.)

Добровольский, Дмитрий О. (2020) Корпусный подход к исследованию фразеологии: новые результаты по данным па раллельных корпусов. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Язык и литература* № 3. [Dobrovol'skii, D. O. (2020). The corpus-based approach to phraseology research: new findings from parallel corporaVestnik of Saint Petersburg University. Language and Literature], № 3. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/korpusnyy-podhod-k-issledovaniyu-frazeologii-novye-rezultaty-po-dannym-parallelnyh-korpusov (пристапено на датум: 05.04.2026). (In Russian.)

Идиятова А.М. (2020) Использование лингвистического корпуса в обучении фразеологии в языковом вузе. *StudNet* №11.. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-lingvisticheskogokorpusa-v-obuchenii-frazeologii-v-yazykovom-vuze (датум на пристапување: 26.03.2026) [Idiyatova, A. M. (2020). The use of a linguistic corpus in teaching phraseology at a language university] (In Russian.)

Иорданская, Л. Н., Мельчук, И. А. (2007) *Смысл и сочетаемость в словаре*. Москва: Языки славянских культур. [Iordanskaya, L. N., Mel'chuk, I. A. (2007). Meaning and combinability in the dictionary Moscow: Yazyki slavyanskikh kul'tur]. (In Russian.)

Пивоварова, Екатерина. В. (2019) Метод корпусного анализа в изучении фразеологии немецкого языка. Теоретический обзор. *Филологические науки. Вопросы теории и практики* №12. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/metod-korpusnogo-analiza-v-izuchenii-frazeologii-nemetskogo-yazyka-teoreticheskiy-obzor (датум на пристапување: 10.03.2026). [Pivovarova, E. V. (2019). The corpus-based method in the study of German phraseology: a theoretical overview Philological Sciences. Issues of Theory and Practice] (In Russian.)

Селифонова, Е. Д., Слепцова Л. А., Залипаева Ж. П. (2024). Перспективы работы с лингвистическим корпусом в аспекте исследования фразеологического фонда национального языка. *Филологические науки. Вопросы теории и практики* том 17. 110 - 115. [Selifonova, E. D., Sleptsova, L. A., Zalipaeva, Zh. P. (2024). Prospects for working with a linguistic corpus in the study of the

phraseological repertoire of a national language. Philological Sciences. Issues of Theory and Practice] (In Russian)

Чилингарян, К.П. (2021) Корпусная лингвистика: теория vs методология. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика* Т. 12, № 1. 196—218. [Chilingaryan, K. P. (2021). Corpus linguistics: theory vs. Methodology RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics] (In Russian)

Шмелев, Д.Н. (1976) *Синтаксическая членимость высказывания в современном русском языке*. Москва: Наука. [Shmelev, D. N. (1976). Syntactic divisibility of utterances in modern Russian Moscow: Nauka. (In Russian)

Эндресен, А. А. и др. (2020) Русский Конструктикон: новый лингвистический ресурс, его устройство и специфика. *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: По материалам ежегодной международной конференции «Диалог» (Москва, 17 июня — 20 июня 2020 г.)* Москва: Изд-во РГГУ. 241–255. [Endresen, A. A. et al. (2020). Russian Constructicon: a new linguistic resource, its structure and specific features In: Computational Linguistics and Intellectual Technologies: Proceedings of the Annual International Conference "Dialogue" (Moscow, June 17–20, 2020) Moscow: Russian State University for the Humanities Press. (In Russian.)

Ackerley, K. (2017). Effects of corpus-based instruction on phraseology in learner English. *Language Learning & Technology*, 21(3). 195–216.

Bennett, Gena R. (2010) Using Corpora in the Language Classroom: Corpus Linguistics for Teachers, Michigan: University of Michigan Press

Boulton, Alex (2009). Data-driven Learning: Reasonable Fears and Rational Reassurance, *Indian Journal of Applied Linguistics*, 35. 81–101.

Boulton, Alex (2012a). Corpus consultation for ESP. A review of empirical research. A. Boulton, S. Carter-Thomas, E. Rowley-Jolivet (Eds.), *Corpus-informed research and learning in ESP: Issues and applications*. Amsterdam: John Benjamins. 261–291.

Boulton, Alex (2012b). Hands-on / hands-off: Alternative approaches to data-driven learning. J. Thomas, A. Boulton (Eds.), *Input, process, and product: Developments in teaching and language corpora.* Brno: Masaryk University Press. 152–168.

Cheng, W. (2007). Concgramming: A Corpus-Driven Approach to Learning the Phraseology of Discipline Specific Texts. *CORELL: Computer Resources for Language Learning* 1. 22-35.

Curry, Niall, McEnery, Tony (2025) Corpus linguistics for language teaching and learning: A research agenda. *Language Teaching*, 58. 232–251.

Dash, Niladri Sekhar (2011). Corpus-Based English Language Teaching: A New Method. URL: http://www.academia.edu/30190349/CorpusBased_English_Language_ Teaching_A_ New_ Method (пристапено на датум: 12.032026)

Fleischer, Wolfgang (1982). *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig: Bibliographisches Institut

Hunston, S. (2002). *Corpora in Applied Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Iomdin, Leonid. (2016). Microsyntactic Phenomena as a Computational Linguistics Issue. *Proceedings of the Workshop on Grammar and Lexicon: interactions and interfaces (GramLex)*, Osaka: The COLING 2016 Organizing Committee. 8–17.

Leech, Geoffrey (1997). Teaching and language corpora: a convergence. A. Wichmann, S. Fligelstone, T. McEnery i G. Knowles (ed.), *Teaching and Language Corpora*. London: Longman. 1–23.

Leńko-Szymańska, A., Boulton, A. (2015). Introduction: Data-driven learning in language pedagogy. A. Leńko-Szymańska, A. Boulton (Eds.) *Multiple affordances of language corpora for data driven learning*. Amsterdam: John Benjamins. 1–14.

Ljubešić, Nikola; Rupnik, Peter and Kuzman, Taja (2024) Macedonian web corpus CLASSLA-web.mk 1.0, Slovenian language resource repository CLARIN.SI, URL: http://hdl.handle.net/11356/1932 (пристапено на датум 02.04.2026)

Ljubešić, Nikola, Kuzman, Taja. (2024). CLASSLA-web: Comparable Web Corpora of South Slavic Languages Enriched with Linguistic and Genre Annotation. Nicoletta Calzolari et al. (ed.) *Proceedings of the 2024 Joint International Conference on Computational Linguistics, Language Resources and Evaluation (LREC-COLING 2024*). Torino: ELRA and ICCL. 3271–3282.

Lusta, A, Demirel, Ö., Mohammadzadeh, B. (2023) Language corpus and data driven learning (DDL) in language classrooms: A systematic review, *Heliyon* Issue 12. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405844023099395 (пристапено на датум 04.04.2026)

Milićević, M., Samardžić T. (2010), Korpusi kao sredstvo za postizanje autonomije u učenju stranog jezika. J.Vučo and B.Milatović (ur.) *Autonomija učenika i nastavnika u nastavi jezika i književnosti*. Nikšić: Filozofski fakultet. 387–399.

Nigmatova L. K. (2021) Language and cultural issues in uzbek vocabulary. *Scientific reports of Bukhara State University* №. 1. 30-49.

Parizoska, Jelena (2025). Corpus research of PhraCons in South Slavic and West Slavic languages. Zagreb Training School, April 14-16, 2025.

Perišić Arsić, O. (2020) Upotreba korpusa u didaktici srpskog jezika kao stranog. *Српски као страни језик у теорији и пракси IV.* Београд: Филолошки факултет. 103-115.

Philip, G. (2011) "… and I dropped my jaw with fear." The role of corpora in teaching phraseology. N. Kübler (ed) *Corpora, Language, Teaching and Resources: From Theory to Practice.* Frankfurt: Peter Lang.

Posavec:, Kristina (2018) Uporaba korpusa u poučavanju hrvatskoga kao drugoga i inoga jezika. *Studia lexicographica,* 22. 63–84

Rundell, M., Stock, P. (1992). The corpus revolution. *English Today*, 8(3). 21–32.

UDK: 811.161.1'276.3:37.016

СТРУКТУРНЫЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО МОЛОДЁЖНОГО СЛЕНГА И ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В ПРАКТИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ РКИ (УРОВНИ B1–B2)

Кристина Окуличиуте Микац
Философский факультет Университета в Загребе
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-3559-320X

Ключевые слова: молодёжный сленг; разговорная речь; сленговая лексика; РКИ; уровни B1–B2; социокультурная компетенция; словообразовательные модели; методика преподавания

Аннотация: В статье рассматриваются структурные и функциональные особенности современного русскоязычного молодёжного сленга, формирующегося под влиянием социальных, культурных и медиальных факторов. Анализируются словообразовательные модели, семантические особенности и коммуникативные функции наиболее частотных сленговых единиц. Отдельное внимание уделяется методическим возможностям использования молодёжного сленга в обучении русскому языку как иностранному на уровнях B1–B2. Предлагаются принципы отбора сленговой лексики, а также формы и приёмы работы, направленные на развитие рецептивной и социокультурной компетенции учащихся. Показано, что осторожно интегрированный сленг способствует повышению мотивации и улучшению понимания аутентичной современной речи.

STRUCTURAL AND FUNCTIONAL FEATURES OF CONTEMPORARY RUSSIAN YOUTH SLANG AND ITS APPLICATION IN TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE (LEVELS B1–B2)

Kristina Okuličiute Mikac
Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-3559-320X

Keywords: youth slang; colloquial language; slang vocabulary; Russian as a foreign language; B1–B2 levels; sociocultural competence; word-formation patterns; teaching methodology

Summary: The article examines the structural and functional features of contemporary Russian youth slang shaped by social, cultural, and media influences. The analysis focuses on word-formation patterns, semantic characteristics, and communicative functions of the most frequent slang units. Special attention is given to the methodological potential of integrating youth slang into the teaching of Russian as a foreign language at levels B1–B2. The paper proposes criteria for selecting slang vocabulary as well as teaching techniques aimed at developing learners' receptive and sociocultural competences. It is demonstrated that the careful integration of slang elements can enhance learners' motivation and facilitate their comprehension of authentic modern communication.

1. Введение

Русский язык в начале XXI века переживает интенсивный этап развития, отражающий социальные и культурные трансформации современного общества. Изменения в коммуникации, цифровизация и массовая культура способствовали формированию новых лексических пластов, среди которых особенно заметен молодёжный сленг. Как подчёркивает М. А. Кронгауз, язык не может оставаться неизменным, поскольку развивается вместе с миром, а его изменения являются естественным процессом (Кронгауз 2007: 8).

Интерес к молодёжному сленгу как особому языковому явлению возник ещё во второй половине XX века. Э. М. Береговская определяет его как социально маркированную лексику, отражающую ценностную систему поколения и специфические формы самоидентификации (Береговская 1996: 32). Современные исследования подтверждают, что сленг выступает не только зоной языковых инноваций, но и маркером групповой принадлежности. Л. М. Гареева (2021: 129–130) отмечает, что основными источниками пополнения сленговой лексики становятся интернет-коммуникация, массовая культура и англицизмы, прошедшие процесс адаптации в русской речи.

Вопрос терминологического разграничения понятий *арго*, *жаргон* и *сленг* сохраняет свою актуальность. М. Ю. Руденко (2016: 127–128) подчёркивает, что без точного понимания их статуса невозможно адекватное описание социальной диалектологии.

Современная методика преподавания русского языка как иностранного ориентирована на развитие у учащихся не только языковой, но и социокультурной компетенции. Т. М. Балыхина (2007: 4) подчёркивает, что обучение РКИ строится на интеграции лингвистических и культурологических принципов, а С. И. Лебединский и Л. Ф. Гербик (2011: 14) рассматривают формирование социокультурной компетенции как одну из центральных задач преподавателя. Использование аутентичных материалов, отражающих живую речь, способствует развитию естественных навыков общения и повышает коммуникативную мотивацию (Крючкова, Мощинская 2009).

Как отмечает Н. И. Маслова (2024: 227), включение элементов молодёжного сленга в образовательный процесс помогает развивать языковую догадку и формировать лингвокультурную компетенцию, углубляя понимание реалий современной коммуникации. Таким образом, обращение к молодёжному сленгу в преподавании русского языка как иностранного представляется актуальным направлением методических исследований.

Целью данной работы является анализ структурных и функциональных особенностей современного молодёжного сленга и определение возможностей его интеграции в практику преподавания русского языка как иностранного на уровнях B1–B2.

Материал настоящей работы основывается на современных научных публикациях, посвящённых описанию неофициальной лексики и молодёжного сленга.

Статья включает теоретическую, аналитическую и методико-практическую части. Теоретическая часть посвящена уточнению понятийного аппарата и описанию социально-

лингвистических особенностей молодёжного сленга, его источников и функций, что позволяет охарактеризовать статус данного языкового явления в современном русском языке. В аналитической части рассматриваются отдельные сленговые единицы с точки зрения их структуры, семантики и коммуникативных функций, что даёт возможность выявить основные тенденции их функционирования в современной молодёжной речи. Методико-практическая часть направлена на анализ возможностей интеграции молодёжного сленга в обучение русскому языку как иностранному на уровнях B1–B2 и предлагает конкретные приёмы и формы работы с данным языковым материалом.

2. Теоретическая часть

2.1. Определение понятия *молодёжный сленг*

Понятие *сленг* давно привлекает внимание исследователей, однако его точные границы остаются предметом дискуссии. Как подчёркивает М. Ю. Руденко (2016: 127–128), разграничение терминов *арго*, *жаргон* и *сленг* нередко является условным: эти подсистемы пересекаются по составу, функциям и сфере употребления, что затрудняет их строгое классифицирование. Тем не менее в современной лингвистике сложилось представление о сленге как о динамичном слое разговорной речи, наиболее активно используемом молодёжью и предназначенном для неофициального, непринуждённого общения.

Социальная природа сленга проявляется особенно отчётливо. Э. М. Береговская (1996: 32) подчёркивает, что молодёжный сленг выполняет не только номинативную, но и ярко выраженную идентификационную функцию: через сленговые выражения молодые люди конструируют собственную групповую принадлежность и отличают «своих» от «чужих». Сленг в этом смысле выступает важным элементом культурного кода поколения, отражая его ценности, коммуникативные нормы и формы самовыражения.

2.2. Социолингвистические функции *молодёжного сленга*

Молодёжный сленг представляет собой не только специфический словарный пласт, но и значимый инструмент социальной коммуникации. Он способствует установлению доверительного, неформального тона общения, снижению социальной дистанции и формированию эмоционального вовлечения. Такие функции позволяют молодым людям поддерживать внутриколлективную солидарность и выстраивать ролевые взаимоотношения в группе.

Экспрессивность выступает одной из ключевых прагматических характеристик молодёжного сленга, позволяя говорящим формировать оценочное и эмоциональное содержание высказывания наиболее экономными средствами.

В работах Е. А. Земской (2011: 110–118) подчёркивается, что разговорная речь в целом тяготеет к экспрессивности, а молодёжный сленг усиливает это свойство за счёт новых метафор, иронии, языковой игры и оценочной семантики. Благодаря этому сленг становится гибким инструментом создания эмоционального оттенка высказывания.

2.3. Источники и факторы формирования современного *молодёжного сленга*

На рубеже XX–XXI веков формирование молодёжного сленга существенно ускорилось. Цифровая среда, социальные сети и медиа-платформы стали ключевыми пространствами для появления и распространения новых слов. Как отмечает Л. М. Гареева (2021: 129–130), интернет-коммуникация способствует не только активному обновлению лексики, но и трансформации коммуникативных норм, усиливая стремление молодёжи к краткости, эмоциональности и языковой игре.

Значительную роль играет массовая культура: кино, сериалы, музыкальная индустрия и блогосфера формируют транслируемые через медиа выражения, которые быстро закрепляются в молодёжной среде. Существенным источником сленговой лексики являются англицизмы, нередко

адаптирующиеся к русской грамматике. По наблюдению М. А. Кронгауза (2007: 8), язык неизбежно меняется под влиянием окружающих реалий и должен успевать за ними, поэтому молодёжный сленг можно считать чувствительным индикатором социально-культурных процессов.

2.4. Словообразовательные модели *молодёжного сленга*

Одной из наиболее характерных черт молодёжного сленга является активное использование разнообразных словообразовательных моделей. Как показывают исследования Е. А. Земской (2011: 110–118), именно неофициальное общение даёт простор для языкового творчества, сокращений и нестандартных форм. Эти процессы ярко проявляются и в молодёжном сленге.

Наиболее продуктивные модели включают:

1. **Усечение слова:**
универ *(университет)*, общага *(общежитие)*, конфа *(конференция).*

2. **Адаптация англицизмов:**
кринжовый (*cringe*), флексить (*flex*), рофлить (*rofl*), лайкать (*like*).

3. **Графические сокращения цифровой среды:**
спс (*спасибо*), пж (*пожалуйста*), крч (*короче*), омг (*oh my god*).

4. **Фонетические трансформации и языковая игра:**
зумер (*представитель поколения Z; вторичное оценочное переосмысление номинативного значения*), сасный (*подозрительный, странный; ироническое семантическое переосмысление значения*), зашквар (*постыдная, социально неодобряемая ситуация; семантическое расширение и обобщение оценочной семантики*).

Эти модели подчёркивают творческий характер молодёжной речи и её ориентацию на экспрессию, экономию языковых средств и игровое переосмысление стандартных форм.

2.5. Коммуникативные особенности *молодёжного сленга*

Коммуникативное поведение молодёжи отличается динамичностью, эмоциональностью и высокой гибкостью. Соответственно, *молодёжный сленг* выполняет ряд функций, связанных с установлением тональности общения, созданием эмоционального эффекта и поддержанием групповой идентичности.

Сленговые выражения способствуют формированию доверительной, неформальной коммуникативной среды, снижая дистанцию между участниками общения и укрепляя внутригрупповые связи.

Значение многих сленговых слов во многом определяется ситуацией общения. Как отмечают исследователи разговорной речи, смысловая структура высказывания часто складывается не только из словарных значений, но и из контекста, интонации, невербальных элементов (Земская 2011: 114–118). *Молодёжный сленг* особенно чувствителен к контексту: одно и то же выражение может менять оттенок в зависимости от среды — школьной, университетской или интернет-коммуникации. Так, реплика *жиза* в школьном общении функционирует как средство выражения личного опыта и эмоциональной солидарности (*у меня так же*), в студенческой среде — как ироническая оценка ситуации (*типичная жиза*), тогда как в интернет-дискурсе — как шаблонная мемная реакция, часто не связанная с личным опытом говорящего (*жиза* в комментариях).

Кроме того, сленг подвержен стремительным изменениям. Одни выражения быстро устаревают, другие выходят за рамки молодёжной среды и становятся частью общего разговорного языка. Это делает молодёжный сленг важным индикатором культурных и социальных процессов, а также ценной областью для наблюдения за современными тенденциями развития русского языка.

Таким образом, молодёжный сленг представляет собой динамичную и многоуровневую подсистему современного русского языка, формирующуюся под влиянием социальных, культурных и медиальных факторов. Его специфические функции — идентификационная, экспрессивная и коммуникативная — отражают особенности речевого поведения молодёжи и общие закономерности развития разговорной речи. Анализ источников, словообразовательных моделей и механизмов функционирования сленговых единиц позволяет рассматривать молодёжный сленг не как периферийное явление, а как значимый элемент современной языковой картины мира, требующий дальнейшего изучения и методического осмысления. Указанные особенности молодёжного сленга определяют необходимость его корректного и продуманного включения в методику преподавания РКИ, особенно на продвинутых уровнях обучения. В следующей части работы предлагается анализ отдельных сленговых единиц, направленный на выявление их структурных, семантических и коммуникативных особенностей.

3. Структурные и функциональные особенности отдельных единиц современного молодёжного сленга

Для анализа отобраны распространённые сленговые единицы, характерные для русскоязычной молодёжи последних лет; критерии их выделения (социальная маркированность, словообразовательная активность, экспрессивность) опираются на подходы, представленные в работах Е. А. Земской, Э. М. Береговской и Л. М. Гареевой, а также на наблюдении за их частотностью в современной интернет-коммуникации. Толкование значений рассматриваемых лексем опирается на наблюдение за их современным употреблением в интернет-коммуникации и устной молодёжной речи; интерпретация словообразовательных моделей и коммуникативных функций даётся в русле подходов, представленных в указанных исследованиях. Этимологические сведения, касающиеся англоязычных заимствований, приводятся с опорой на их общеизвестные английские источники. Анализ лексем позволяет выявить основные словообразовательные модели, семантические

сдвиги и коммуникативные функции, характерные для молодёжной речи.

3.1. Лексемы русского происхождения

3.1.1. *Зашквар*

Слово *зашквар* обычно связывают с тюремно-бытовым жаргоном, где сходные образования используются в значении 'опозорить, вызвать отрицательную оценку'. В современной молодёжной среде слово приобрело более широкое значение — 'неловкая, постыдная, социально неодобряемая ситуация' (1).

(1) *В студенческой среде публикация личной переписки без согласия собеседника часто воспринимается как зашквар.*

Данная лексема выполняет оценочную, экспрессивную и идентификационную функции. По наблюдениям Е. А. Земской, экспрессивно окрашенные единицы усиливают эмоционально-оценочный потенциал разговорной речи (Земская 2011: 115).

3.1.2. *Движ*

Лексему *движ* обычно рассматривают как усечённую форму от слова *движение*. В молодёжной речи она обозначает активность, мероприятие или динамичную социальную ситуацию (2).

(2) *Студенты обсуждают предстоящий движ, включающий концерты и неформальные встречи.*

Данная лексема выполняет номинативную, коммуникативную и прагматическую функции. Усечение при этом выступает одной из наиболее продуктивных моделей словообразования в молодёжном сленге.

3.1.3. *Тусовка*

Слово *тусовка* широко закрепилось в молодёжной речи и обозначает неформальное мероприятие, круг общения или социальную группу (3).

(3) *В честь своего дня рождения студент планирует организовать небольшую тусовку в общежитии.*

Данная лексема выполняет идентификационную, оценочную и организационную функции. Как подчёркивает Э. М. Береговская, такие единицы отражают структуру молодёжных сообществ и способы их самоорганизации (Береговская 1996: 32).

3.2. Англицизмы и гибридные образования

3.2.1. *Кринж / кринжовый*

Происходит от англ. *cringe* в значении 'чувствовать неловкость, стыд'. В современной русскоязычной молодёжной среде слово употребляется в значении 'неловкая, стыдная ситуация или испытываемое при этом чувство' (4).

(4) *Он выступил настолько неудачно, что всё его выступление назвали кринжовым.*

Данные лексемы характеризуются быстрым распространением и включением в повседневную разговорную практику, активным образованием русских словоформ и высокой частотностью в интернет-коммуникации. Как отмечает Л. М. Гареева, англицизмы в молодёжной речи проходят ускоренный процесс адаптации (Гареева 2021: 129).

3.2.2. *Флексить*

Происходит от англ. *flex* в значении 'демонстрировать, хвастаться'. В молодёжной речи обозначает 'выделываться, показывать себя' (5).

(5) *Он любит флексить своими достижениями в социальных сетях.*

Данная лексема выполняет экспрессивно-оценочную, идентификационную и социально-комментирующую функции.

3.2.3. *Хайп / хайповый*

Лексемы *хайп и хайповый* заимствованы из англ. *hype* в значении 'ажиотаж'. Обозначает 'повышенное внимание, популярность, модную тенденцию' (6).

(6) *Новый сериал вызвал настоящий хайп и быстро стал хайповым среди молодёжи.*

К словообразовательным вариантам относятся прилагательное *хайповый*, глагол *хайпить* и устойчивое сочетание *быть «на хайпе»*.

3.3. Лексемы интернет-происхождения

3.3.1. *Крч*

Лексема *крч* представляет собой графическое сокращение от слова *короче*, характерное для цифровой коммуникации и неофициального интернет-общения (7).

(7) *Крч, после того как я ему всё рассказал, он встал и ушёл.*

В современной интернет-речи данная единица используется для экономии речевых средств, структурирования высказывания и маркирования неформального онлайн-дискурса.

3.3.2. *Омг*

Лексема *омг* представляет собой кальку с англ. *OMG* (*oh my god*) и используется в современной интернет-коммуникации как эмоциональная реакция удивления, шока или восторга (8). (8) *Омг, я совсем не ожидал такого результата!* Данная единица функционирует преимущественно в письменной форме, обладает высокой экспрессивностью и часто связана с мемной культурой и интернет-дискурсом.

3.3.3. *Жиза*

Лексема *жиза* происходит от выражения *жизненная ситуация* и получила широкое распространение в интернет-коммуникации, откуда впоследствии перешла в устную

молодёжную речь. В современной коммуникации данная единица используется для выражения эмоциональной солидарности и эмпатии со стороны говорящего (*у меня так же*; *понимаю*) (9).

(9) — *Опять завал на работе. — Жиза.*

Лексема *жиза* выполняет эмпатическую, коммуникативно-сближающую и идентификационную функции. По наблюдениям Е. А. Земской, подобные единицы усиливают эмоционально-смысловую функцию высказывания (Земская 2011: 114–118).

3.4. Обзор проанализированных сленговых единиц

Рассмотренные лексемы демонстрируют высокую словообразовательную активность, экспрессивную насыщенность, смешанность источников (русская основа, англицизмы, интернет-формы), динамичность значений и выраженную социальную направленность. Эти особенности подтверждают, что молодёжный сленг является важным элементом современной разговорной речи и отражает актуальные культурные и коммуникативные тенденции.

Понимание структурных моделей, семантики и коммуникативных функций молодёжного сленга имеет не только теоретическую ценность, но и практическое значение для преподавания русского языка как иностранного. Знание механизмов формирования и функционирования сленговых единиц позволяет обоснованно включать их в учебный процесс и адаптировать материалы к живой современной коммуникации, что делает необходимым обращение к методическим аспектам использования молодёжного сленга на уровнях B1–B2.

4. Молодёжный сленг в практике преподавания РКИ (уровни B1–B2)

Современная методика преподавания русского языка как иностранного подчёркивает необходимость формирования не только языковой, но и социокультурной компетенции учащихся (Балыхина 2007: 4; Лебединский, Гербик 2011: 14). Аутентичные

материалы, отражающие живую речь носителей, рассматриваются как важнейший ресурс развития коммуникативных умений (Крючкова, Мощинская 2009: 34). В этом контексте молодёжный сленг может выполнять функцию своеобразного «моста» между учебным языком и реальным коммуникативным пространством, в котором студент сталкивается с русским языком вне аудитории.

При этом сленг не должен становиться центральным объектом обучения, особенно на уровне B1–B2. Речь идёт прежде всего о формировании рецептивной компетенции: учащийся должен уметь распознавать и понимать часто встречающиеся сленговые единицы, соотносить их с нейтральными аналогами и оценивать уместность их употребления.

4.1. Методический статус молодёжного сленга в обучении РКИ

Использование сленга в обучении связано с рядом противоречий. С одной стороны, сленговая лексика обладает высокой мотивационной привлекательностью: она даёт доступ к современной речи, интернет-культуре, реалиям повседневного общения. С другой стороны, сленг стилистически ограничен, быстро устаревает и может включать грубые выражения, поэтому требует осторожного отбора.

Опираясь на работы по методике РКИ (Балыхина 2007; Лебединский, Гербик 2011; Маслова 2024), можно выделить несколько принципов включения сленга в обучение:

– **принцип коммуникативной целесообразности** (использовать там, где сленг действительно характерен);
– **принцип социокультурной безопасности** (отбор единиц без обсценной и агрессивной семантики);
– **принцип ограниченной продуктивности** (делать акцент на понимании, а не активном употреблении);
– **принцип сопоставления** (соотнесение сленговых единиц с нейтральными эквивалентами).

Сленг, таким образом, выступает не как цель, а как дополнительный ресурс, повышающий коммуникативную осознанность учащихся.

4.2. Принципы отбора сленговых единиц для уровней B1–B2

С опорой на результаты аналитической части выделяются следующие критерии отбора:

– **частотность и устойчивость употребления –** в работу включаются лексемы, регулярно фиксируемые в современной молодёжной речи (например: зашквар, движ, тусовка, кринж, хайп, жиза);

– **относительная семантическая прозрачность**;
– **наличие нейтрального эквивалента, который можно предложить студентам вместо сленговой единицы** (например: кринж - стыдно, неудобно; тусовка – вечеринка; хайп - популярность);
– **отсутствие грубой или агрессивной семантики**;
– **актуальность для сфер общения учащихся** (соцсети, студенческая среда, медийное пространство).

Для уровня B1 рекомендуется минимальный набор самых частотных слов; на уровне B2 — более широкий список и задания на уместность употребления.

4.3. Формы и приёмы работы со сленгом

В данном разделе предлагаются конкретные формы и приёмы работы с молодёжным сленгом, ориентированные на уровни владения русским языком B1–B2. Представленные задания направлены прежде всего на развитие рецептивной и социокультурной компетенции обучающихся и предполагают работу с ранее рассмотренным языковым материалом. Акцент делается на понимании сленговых единиц в контексте, их соотнесении с нейтральными эквивалентами и осознании стилистической уместности употребления.

4.3.1. Рецептивные задания

Работа с рецептивными заданиями предполагает понимание сленговых единиц в контексте. Студентам предлагается короткий диалог, содержащий элементы молодёжного сленга, на основе которого они определяют коммуникативную ситуацию, объясняют значение употреблённых слов и подбирают их нейтральные соответствия.
При выполнении заданий на выбор из вариантов обучающиеся вставляют в предложение подходящую сленговую единицу, ориентируясь на контекст, например: «Этот фильм — полный_____» (*зашквар / движ / хайп*).

Также используются упражнения на соотнесение сленговых единиц с их нейтральными эквивалентами (например: *зашквар* — ‘стыдная ситуация’, *тусовка* — ‘вечеринка’, *хайп* — ‘популярность’, *жиза* — ‘у меня так же’), что способствует развитию языковой догадки и пониманию стилистических различий.

4.3.2. Сопоставление стилистических регистров

В рамках данного вида заданий учащимся предлагаются два варианта одного и того же текста — нейтральный и стилистически маркированный («молодёжный»). Сравнивая эти тексты, обучающиеся выявляют лексические и стилистические различия, обсуждают уместность использования сленговых единиц в различных коммуникативных ситуациях и предлагают собственные варианты замены сленговых слов нейтральными эквивалентами. Такой тип заданий способствует формированию чувства стилистической нормы и углублению понимания социальной маркированности речи.

4.3.3. Задания на языковую догадку и словообразование

Задания данного типа направлены на развитие языковой догадки и осознание словообразовательных механизмов современного молодёжного сленга. Обучающимся предлагается предположить значение сленговых единиц на основе их формы и контекста (например: *движ*, *крч*, *жиза*), а также определить

способы их образования, такие как усечение, заимствование или графическое сокращение. Кроме того, студенты анализируют выбор данных форм с точки зрения их экспрессивности и экономии речевых средств, что способствует более глубокому пониманию закономерностей функционирования разговорной речи и расширяет их лингвистическую компетенцию.

4.4. Ограничения и методические предосторожности

На уровнях B1–B2 работа с молодёжным сленгом должна строиться преимущественно в рецептивном аспекте, что позволяет снизить риск неверного или неуместного употребления сленговых единиц в реальной коммуникации. В этой связи преподавателю необходимо осуществлять тщательный отбор лексического материала, исключая единицы с обсценной, агрессивной или потенциально конфликтной семантикой. Кроме того, при работе со сленгом следует учитывать культурный и возрастной контекст обучающихся, а также специально обсуждать с ними границы уместного использования подобных выражений в различных коммуникативных ситуациях. Такой подход способствует формированию осознанного отношения к стилистически маркированной лексике и предотвращает коммуникативные ошибки.

5. Заключение

Введение сленга в обучение РКИ на уровнях B1–B2 является методически оправданным при условии осторожного отбора единиц и ориентации на формирование социокультурной и рецептивной компетенции. Такой подход приближает учебный процесс к реальным условиям общения и делает освоение языка более мотивирующим.

Проведённый анализ показал, что молодёжный сленг является динамичной и многоуровневой подсистемой современного русского языка, формирование которой обусловлено влиянием цифровой коммуникации, интернет-культуры и массовых медиа. Анализ теоретических подходов и

описаний разговорной речи подтверждает, что сленговая лексика выполняет важные идентификационные, экспрессивные и коммуникативные функции, отражая особенности ценностей и речевого поведения молодого поколения.

Рассмотрение отдельных сленговых единиц позволило выявить наиболее продуктивные словообразовательные модели (усечение, адаптация заимствований, графические сокращения), а также проследить специфические механизмы их функционирования в молодёжном дискурсе. Полученные результаты подтверждают, что молодёжный сленг демонстрирует высокую степень системности и связан с общими тенденциями развития современного русского языка.

С методической точки зрения интеграция элементов молодёжного сленга в обучение РКИ на уровнях B1–B2 может считаться оправданной при условии взвешенного отбора материала и ориентации на развитие рецептивной и социокультурной компетенции. Сленг позволяет приблизить учебный процесс к реальному речевому пространству, способствует формированию навыков языковой догадки и повышает мотивацию изучающих русский язык. Предложенные в работе критерии отбора сленговых единиц и примеры упражнений демонстрируют возможности включения этого материала в практику преподавания, не нарушая норм стилистической уместности и культурной корректности.

Таким образом, обращение к молодёжному сленгу в обучении РКИ способствует созданию более актуальной и коммуникативно ориентированной модели преподавания, отражающей динамику русского языка начала XXI века. Перспективы дальнейшей работы могут быть связаны с расширением перечня анализируемых единиц, уточнением критериев их отбора и разработкой дополнительных методических материалов, адаптированных к различным уровням владения русским языком.

Список литературы:

Балыхина, Т. М. (2007.) *Методика преподавания русского языка как неродного (нового).* Москва: Издательство Российского университета дружбы народов.[[Balykhina, T.M. (2007). *Methodology of teaching Russian as a non-native (new) language*. Moscow: Izdatel'stvo Rossiiskogo universiteta druzhby narodov]. (In Russian.)

Береговская, Э. М. (1996.) *Молодёжный сленг: формирование и функционирование.* В *Вопросы языкознания* 3: 32–41. [Beregovskaya, E.M. (1996). [Youth slang: formation and functioning. In: *Topics in the Study of Language* № 3]. 32-41]. (In Russian.)

Гареева, Л. М. 2021. *Современный молодёжный сленг: его источники и разновидности.* В *Международный научно-исследовательский журнал* 9 (111), ч. 3: 129–131.[Gareeva, L.M. (2021). Contemporary youth slang: its sources and varieties. In: *International Research Journal* № 9 (111), Part 3]. 129-131]. (In Russian.)

Земская, Е. А. (2011.) *Русский язык как иностранный. Русская разговорная речь. Лингвистический анализ и проблемы обучения.* Москва: Флинта; Наука. [Zemskaya, E.A. (2011). *Russian as a foreign language. Russian colloquial speech. Linguistic analysis and problems of teaching*. Moscow: Flinta; Nauka]. (In Russian.)

Крючкова, Л. С. Мощинская, Н. В. (2009.) *Практическая методика обучения русскому языку как иностранному*. Москва. [Kryuchkova, L.S., Moshchinskaya, N.V. (2009). *Practical methodology of teaching Russian as a foreign language*. Moscow]. (In Russian.)

Кронгауз, М. А. 2007. *Русский язык на грани нервного срыва.* Москва: Знак; Языки славянских культур.[Krongauz, M.A. (2007). *The Russian language on the verge of a nervous breakdown*. Moscow: Znak; Yazyki slavyanskikh kul'tur]. (In Russian.)

Лебединский, С. И. Гербик, Л. Ф. (2011.) *Методика преподавания русского языка как иностранного.* Минск. [Lebedinskii, S.I., Gerbik, L.F. (2011). *Methodology of teaching Russian as a foreign language*. Minsk]. (In Russian.)

Маслова, Н. И. (2024.) *Лингвокультурологический анализ заимствованной лексики и молодёжного сленга на занятиях по РКИ.*В *Проблемы преподавания русского языка как иностранного в современном вузе: традиции, новации и перспективы*. М. В. Беляков, ред. Москва: МГИМО-Университет. 227–233. [Maslova, N.I. (2024). *Linguocultural analysis of borrowed vocabulary and youth slang in Russian as a foreign language classes*. In: Belyakov, M.V. (Ed.). *Problems of teaching Russian as a foreign language in the*

contemporary university: traditions, innovations and prospects. Moscow: MGIMO-Universitet]. 227-233. (In Russian.)

Руденко, М. Ю. (2016.) *Исследование арго, жаргона и сленга: вопросы терминологии.* В *Филологические науки. Вопросы теории и практики* 5 (59), ч. 3: 127–134. [Rudenko, M.Yu. (2016). The study of argot, jargon and slang: questions of terminology. In: *Philological Sciences. Issues of Theory and Practice* № 5 (59), Part 3]. 127-134. (In Russian.)

Рецензии и информации

Reviews and Information

UDK: 81'33(062)

PRIMIJENJENA LINGVISTIKA DANAS I SUTRA

(Milica Dinić Marinković, Natalija Panić Cerovski, Borko Kovačević (ur.). *Primijenjena lingvistika danas. Moderni pristupi starim i novim izazovima*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, 2025.)

Katarina-Antonia Boras
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-0587-8135

APPLIED LINGUISTICS TODAY AND TOMORROW

(Milica Dinić Marinković, Natalija Panić Cerovski, Borko Kovačević (Eds.). *Applied linguistics today. Modern approaches to old and new challenges.* Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Philology, 2025.)

Katarina-Antonia Boras
Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-0587-8135

Applied linguistics today. Modern approaches to old and new challenges (*Primijenjena lingvistika danas. Moderni pristupi starim i novim izazovima*) zbornik je radova s osme istoimene međunarodne konferencije održane u Beogradu od 23. do 25. svibnja 2025. Konferenciju je organizirao Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu u suradnji s *Comité International Permanent des Linguistes* (CIPL), a okupila je više od 160 znanstvenika sa 70 znanstvenih institucija iz cijelog svijeta. Zbornik, koji je 2025. objavio Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, sadrži 23 recenzirana znanstvena rada autorâ s 19 uglednih znanstvenih institucija u Srbiji i svijetu. Zbornik obuhvaća 519 stranica, a među 23 znanstvena rada uključena su i dva plenarna članka, 17 izvornih znanstvenih radova, jedan pregledni znanstveni rad, dva stručna rada i jedno prethodno priopćenje. Radovi se bave raznolikim područjima i temama primijenjene lingvistike, poput proučavanja empirijskih istraživačkih metodologija, integracije najnovijih tehnologija u pojedina lingvistička područja, novih pristupa usvajanju stranih jezika, znanosti o prevođenju i poučavanja

prevođenja, leksikografije, leksikologije, frazeologije, analize diskursa i jezične politike. Većina je radova u Zborniku na engleskom jeziku uz značajan broj radova na srpskom te jedan rad nafrancuskom jeziku. Urednički trojac Zbornika čine doc. dr. Milica Dinić Marinković, prof. dr. sc. Natalija Panić Cerovski i prof. dr. sc. Borko Kovačević s Katedre za opštu lingivstiku Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Zahvaljujući raznolikim temama i suvremenim pristupima predstavljenima u ovom Zborniku sigurni smo da će pronaći čitatelje i među hrvatskim znanstvenicima, ali i predavačima stranih jezika te studentima.

Zbornik otvaraju dva plenarna članka. Rad Junichija Toyote naslovljen *Cognitive, Cultural and Linguistics Variations and Learnability* bavi se procesom usvajanja stranoga jezika kroz prizmu utjecaja sociokulturnih faktora, odnosno kulturno oblikovane percepcije prostora, koja se očituje u jeziku. Razlika u jezičnoj koncepciji prostora koja iz toga može proizići može predstavljati prepreku pri usvajanju stranoga jezika, a Toyota postavlja pitanje jesu li postojeći nastavni materijali dorasli tom glotodidaktičkom izazovu. Obraćajući se području etnomatematike, u kojemu je slična problematika već prepoznata, autor predlaže načine na koje bi se mogle svladati poteškoće s kojima se učenici u tom smislu susreću u nastavnom procesu. Maja Miličević Petrović u radu *(Applied) Linguistics in the Era of Artificial Intelligence: Challenges and Opportunities for Teaching* minuciozno i trezveno promišlja budućnost lingvistike i relevantnost lingvističkih znanja u svjetlu pojave velikih jezičnih modela, koji su sposobni rješavati složene jezične zadatke bez poznavanja lingvističkih zakonitosti. Teza rada jest da trenutačno zanimanje za jezične tehnologije u široj javnosti može biti temelj za promociju sveučilišne nastave osnova lingvistike za nefilološke studije, ali i poticaj za prilagodbu nastavnog procesa i sadržaja namijenjenih budućim lingvistima. Također, ti suvremeni izazovi mogu poslužiti i kao poticaj za empirijska pedagoška istraživanja u primijenjenoj lingvistici.

Nakon plenarnih radova slijedi nekoliko zanimljivih radova iz područja analize diskursa. Rad Anne Čižik i Katarine Čokrlić *Metodološki okvir za analizu sentimenta u digitalnom urbanom diskursu: ka primeni u muzejskoj komunikaciji i radu kustosa*

predstavlja metodu za automatsku procjenu osjećaja i detekciju tema u kratkim tekstovima s društvenih mreža, a modeli se uvježbavaju i testiraju na dvama skupovima podataka. Cilj je metode detektirati i analizirati emocionalnu obojenost poruka iz različitih društvenih i tematskih područja s naglaskom na njezinu primjenu u muzejskom kontekstu. Rad Anne Markove *Éléments de réflexion sur la technicité du discours architectural dans le texte touristique en français* donosi pregled i analizu funkcije arhitektonskog diskursa u turističkom tekstu, koji za cilj ima informirati, oglašavati, a sadrži i ekspresivnu funkciju. Pritom se u obzir uzima i terminološka specijaliziranost arhitektonskog diskursa, ali i njegova preklapanja s elementima drugih tipova diskursa, koja često postaju osnovo leksičke kreativnosti. U radu Nikole Lazovića pod naslovom *Hedges and Boosters in Arabic and Serbian Research Articles: The Role of Particles, Adverbs, Adjectives, Clauses, and Prepositional Phrases* prikazuju se sličnosti i razlike između srpskih i arapskih znanstvenih radova u kontekstu korištenja riječi koje funkcioniraju kao modali ublažavanja i pojačivači. Rezultati pokazuju da su obje te funkcionalne skupine zastupljenije u akademskom diskursu na arapskom jeziku, što potencijalno ukazuje na kulturološku razliku. Rad Anyle Saraçi i Rrapa Zgurija *Illeism in the Albanian Political Discourse – The Case of the Oppositional Leader Sali Berisha* donosi analizu učinka upotrebe trećeg lica u svrhu samoreference u govorima albanskog političara iz perspektive analize diskursa tj. kvalitativnom se analizom istražuju implikacije ovog oblika narativnog distanciranja, a time i djelovanje koje govornik ostvaruje putem diskursa.

Na razmeđu analize diskursa i translatologije našao se rad Francesca Capriolija *Lost and Found in Translation: Syntactical Markedness, Political Lexicon, and Prosody in Interpreted EU Parliamentary Speechees (German – Italian)* koji donosi kvalitativnu eksplorativnu studiju prevoditeljskih strategija simultanih prevoditelja u Europskom parlamentu pri prevođenju posebno izazovnih dijelova plenarnih govora s njemačkog na talijanski jezik, s naglaskom na prijevod sintaktički markiranih konstrukcija i ideološki obojenog vokabulara. Rad otvara i pitanje potrebe daljnjeg proučavanja prozodijsko-pragmatičkog aspekta simultanog prevođenja.

Zbornik sadrži i nekoliko radova koji se bave temom usvajanja stranih jezika. Rad Lidije Beko *Designing CLIL-Based Teaching Materials for Geology: A Multisensory Approach for Students With Dyslexia* istražuje način na koji je u suvremenoj pedagogiji u nastavi engleskog jezika moguće prilagoditi nastavne materijale studentima s disleksijom koristeći materijale iz geologije, radi poboljšanja kvalitete nastave i potpune aktivacije kognitivnog potencijala svih studenata. Primjeri prilagodbe uključuju prakse bioničkog čitanja, multisenzorne nastave, vizualnog *scaffoldinga* i strukturirane jezične podrške. Suvremene izazove u nastavnom procesu tematizira i rad Danke Sinadinović i Sofije Mićić Kandijaš pod naslovom *Striking the Balance: Integrating Technology-Mediated Instruction With Traditional Classroom in English for Medical Academic Purposes.* Rad uspoređuje tri pristupa izvođenju nastave na kolegiju *Engleski jezik za medicinske akademske svrhe* na Medicinskom fakultetu u Beogradu, a to su: tradicionalna nastava u učionici, hibridna nastava i nastava na daljinu, u kontekstu uspješnosti usvajanja jezika, koja se mjeri analizom studentsk rezultata na završnom ispitu. O raznolikosti pristupa temi nastavnog procesa usvajanja stranog jezika svjedoči i rad Nevene Ceković (Filološki fakultet u Beogradu) *Longitudinal Effects of Explicit Input on General Features of Discourse Markers in L2 Italian.* Rad donosi kvalitativno-kvantitativnu analizu longitudinalnog utjecaja eksplicitnih uputa za korištenje diskursnih markera u talijanskom kao stranom jeziku na temelju materijala iz učeničkog korpusa srbofonih studenata talijanistike *ITALSERB*. Dobiveni rezultati ukazuju na to da upute najviše utječu na polifunkcionalnost i idiosinkratičnost markera, ali i na to da na gramatičku heterogenost, kumuliranje i ulančavanje pri korištenju markera nemaju utjecaja, što može biti koristan podatak pri istraživanju didaktike usvajanja drugih stranih jezika. Ovaj glotodidaktički niz završava radom naslovljenim *ESP Textbook Evaluation* Milice M. Kočović Pajević i Jelene V. Grubor. Rad otvara pitanje kriterija za evaluaciju udžbenika engleskog kao jezika struke, naglašavajući pritom da istraživanja u tom području nedostaje. U radu se navodi šest temeljnih izazova pri izradi kriterija za evaluaciju i ponuđena su potencijalna rješenja tih izazova.

Leksikologiju u Zborniku zastupa nekoliko raznolikih radova. Rad Milene M. Stojanović *Interpersonalna obeleženost pojedinih*

leksema iz IT sfere u srpskom jeziku kao vid tržišnih supstituta i komplimenata na osnovu mrežnoga upitnika donosi lingvokulturološku analizu frekventnosti uporabe nekoliko parova leksema iz područja IT-a (npr. umrežavanje – *networking*) s ciljem detektiranja tržišnih supstituta i komplimenata te važnosti pojedinih leksema. Rad Aleksandre Marković i Ranke Stanković *Primena velikih jezičkih modela u srpskoj opisnoj leksikografiji – studija slučaja* prati leksikografske trendove i analizira slučaj iz područja *post-editing* leksikografije, koja podrazumijeva naknadno uređivanje automatski generiranih rječničkih natuknica. U radu se predstavlja tri pokusa upotrebe dvaju velikih jezičnih modela (*ChatGPT* i *Gemini*) s ciljem izdvajanja značenja višečlanih leksičkih jedinica, pisanja definicija i generiranja ilustrativnih primjera, opisuju se rezultati te se ukazuje na izazove koji se pojavili tijekom eksperimenta. Leksikologiji je posvećen i rad Gorice Mirković *Obrada predloga* po *u rečnicima srpskog jezika* u kojem se rječnički članak prijedloga *po* u jednojezičnim rječnicima analizira u kontekstu potreba neizvornih govornika srpskoga jezika, s ciljem koncipiranja rječničkog članka koji bi odgovarao njihovim potrebama U radu *Leksikologija na testovima sa završnih ispita iz Srpskog jezika i književnosti* Vesne S. Nikolić u fokusu je mjesto leksikologije u završnom ispitu iz Srpskoga jezika i književnosti, koji se polaže na kraju osnovne škole, pri čemu se analiziraju ispiti proteklih 14 godina (od šk. god. 2010./2011. do šk. god. 2023./2024.). Istraživanje kvantitativnom analizom pokazuje koliko su pitanja iz područja leksikologije zastupljena na ispitima i je li se zastupljenost povećavala s obzirom na recentnije povećanje znanstvenog zanimanja za leksikologiju, kojim područjima leksikologije pitanja pripadaju i s kolikom su ih uspješnošću učenici rješavali.

Frazeološki blok Zbornika otvara rad Merime Krijezi i Predraga Mutavdžića *A da (cuiva) papucii / δινω σε (καποιον) τα παπουτσια στο χερι / ia dha këpucët në dorë… O frazeologizmima formiranim u savremenom rumunskom, albanskom i grčkom jeziku putem lekseme* cipela *i njenim sinonimnim oblicima.* U radu se kontrastno-komparativno analiziraju frazemi i poslovice sa sastavnicom *cipela*, s ciljem definiranja sličnosti i razlika frazeoloških slika vezanih za navedeni leksem u analiziranim trima jezicima (rumunjskom,

albanskom i grčkom), čime se želi steći uvid u dio jezične slike svijeta govornika tih jezika. Na njega se nadovezuje rad Ivane Petrović *Frazeološke modifikacije u romanu* Kontraendorfin *Svetislava Basare* o analizi postupaka modifikacija frazema u književnoumjetničkom diskursu u okviru teorije jezične ličnosti, a dobiveni se rezultati uspoređuju s analognim prethodnim istraživanjima novinarskog diskursa. Također, u radu se ukazuje i na to da se modificiranjem ustaljenih oblika poput frazema naglašava individualnost autorove jezične slike svijeta.

Sociolingvističku je notu Zborniku osiguralo nekoliko radova. U radu Mirjane Mirić *Literacy Practices in Romani: Pilot Data From Serbia* istražuje se pismenost na romskom jeziku odraslih članova dviju romskih zajednica u Srbiji. Analiziraju se podaci prikupljeni sociolingvističkim upitnikom, a rezultati ukazuju na potrebu za razvijanjem obrazovnih materijala i na potrebu za drugim oblicima jačanja pismenosti na romskom jeziku, koji se u pisanom obliku uglavnom upotrebljava samo u privatnoj digitalnoj komunikaciji. Rad Mateje Lazarević *Translanguagung and Accomodation Practices Among Educated Sudanese Youth in Cairo* na temelju etnografskih opažanja i intervjua istražuje kako obrazovana sudanska mladež u Kairu upotrebljava kodove iz sudanskog arapskog, egipatskog arapskog i engleskog jezika putem strategija akomodacije, za koje se utvrđuje da su povezane s prostorno-vremenskim kontekstima, i transjezičnih praksi (*translanguaging*), koje oblikuju komunikaciju diskurzivnim samopozicioniranjem. Istraživanje naglašava kreativnost višejezične prakse u kontekstu migracija i raseljenih zajednica. Pregledni znanstveni rad Marije Nedeljković Pravdić i Alekse Stošića pod naslovom *The Importance of Linguistic Landscape in Analyzing Minority Language Policy* predstavlja i razmatra koncept jezičnog pejzaža (proučavanja pisanog jezika u javnom prostoru) kao podloge za razumijevanje načina na koji funkcioniraju neke višejezične sredine tj. ulogu i status manjinskih jezika u takvim sredinama, a takvi bi podaci mogli pozitivno utjecati na oblikovanje jezičnih politika. Autori pritom nude analizu teorijskih i metodoloških pristupa u analizi jezičnog pejzaža i identificiraju potencijalne metodološke izazove.

Zbornik „zatvara“ nekoliko stručnih radova posvećenih translatološkim temama. Rad *Audiovisual Translation for Inclusion and Accessibility (AVTIA): Designing Project Outputs Informed by a Document Analysis Indicating the Current Circumstances in Serbia* autoricâ Irene Aleksić-Hajduković i Danke Sinadinović donosi analizu dokumenata relevantnih za uvid u trenutačno stanje u obrazovanju i razinu pristupa informacijama za osobe s oštećenjem vida ili sluha, a pokazuje i na koji je način provedena analiza poslužila kao osnova za izradu nastavnih materijala za nastavnike i prevoditelje audiovizualnog sadržaja. Sandra Josipović u radu *Analiza prevodilačkih strategija, metoda, tehnika i postupaka u prevodu engleskih naslova književnih dela na srpski jezik* komparativno-kontrastivnom metodom analizira prijevodne strategije i ekvivalente do kojih se njihovom primjenom dolazi pri prijevodu naslova književnih djela, kako „ozbiljnih“, tako i onih zabavnog karaktera, koji su popularnost stekli na društvenim mrežama, pri čemu u obzir uzima i ekstralingvističke faktore koji mogu utjecati na odabir prijevodne strategije, kao što su komercijalni interesi ili „kultura otkazivanja“. Mirjana Daničić u prethodnom priopćenju naslovljenom *Revisiting the Workshop Method of Translation Teaching* opisuje studentsku prevodilačku radionicu provedenu u sklopu izbornog kolegija *Translatologija* na Filološkom fakultetu u Beogradu te na osnovu svojih uvida i u teorijskom okviru socijalnog konstruktivizma analizira prednosti formata radionice kao modela poučavanja prevoditeljskim vještinama u odnosu na tradicionalnije metode.

Zahvaljujući šarolikosti tema i jezičnoj raznolikosti Zbornika *Applied Linguistics Today – Modern Approaches to Old and New Challenges* može se reći da se radi o vrijednom štivu u kojem će svaki jezikoslovac, budući jezikoslovac ili ljubitelj jezikoslovlja pronaći barem jedan članak za sebe i sa zanimanjem ga pročitati, a metodološka suvremenost radova mnogima će zasigurno poslužiti kao nadahnuće za nove znanstvene pothvate.

UDK: 82.09:741.5:7.01

КЊИЖЕВНОСТ И СТРИП: ИНТЕРМЕДИЈАЛНИ ДИЈАЛОЗИ И НОВИ ТЕОРИЈСКИ ОКВИРИ

(*Књижевност и стрип*. Зборник радова. Ур. Владан Бајчета, Тијана Тропин. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2025, 467 страна)

Наталија Благојевић
Филолошки факултет, Универзитет у Београду
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-5162-5185

LITERATURE AND COMICS: INTERMEDIAL DIALOGUES AND NEW THEORETICAL FRAMEWORKS

(*Literature and Comics*. Collected Papers. Edited by Vladan Bajčeta and Tijana Tropin. Belgrade: Institute for Literature and Art, 2025, 467 pages)

Natalija Blagojević
Faculty of Philology, University of Belgrade
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-5162-5185

Зборник *Књижевност и стрип*, који су приредили Владан Бајчета и Тијана Тропин, представља значајан научни подухват у области савремених интермедијалних студија у Србији и региону. Објављен 2025. године у издању Института за књижевност и уметност, зборник садржи двадесет седам радова аутора различитих профила и истраживачких интересовања. Текстови су писани претежно на српском језику, уз резимее на енглеском, чиме се обезбеђује њихова доступност широј академској заједници. Посебна вредност издања огледа се у интердисциплинарној усмерености: повезују се поља која су у традиционалним хуманистичким наукама често била раздвојена. Зборник, стога, не представља само збир појединачних истраживања, већ и настојање да се успостави нови теоријски

оквир у којем се стрип афирмише као равноправни уметнички медиј, и значајан културни феномен.

Историјски гледано, стрип је дуго био маргинализован и сврставан у домен „ниске уметности“, намењене превасходно деци или широј публици. Међутим, савремена истраживања показују да је реч о сложеној уметничкој форми која интегрише наратив, визуелност и културни контекст. Управо на тој претпоставци почива концепција зборника: стрип се сагледава не само као жанр популарне културе, већ и као специфичан облик мишљења и уметничког израза, односно као медиј способан да артикулише сложене културне и поетичке садржаје.

У тематском погледу, зборник обухвата широк спектар питања – од односа стрипа и књижевности, преко проблема адаптације, до идеолошких импликација појединих серијала жанрова. Тако се отварају и шира питања о месту стрипа у образовању, у културној политици и у савременим дискусијама о инклузији, чиме се овај медиј поставља у оквир друштвено релевантних пракси.

Међу радовима који отварају нове истраживачке правце издваја се студија Драгане Купрешанин под насловом „Приступачни сценарио: увођење књижевног дела у структуру инклузивног стрипа“. Ауторка разматра могућности адаптације књижевног текста у форму стрипа приступачну особама с оштећеним видом, уводећи појам „приступачног сценарија“. Овај концепт подразумева организацију текста и слике која омогућава истовремено визуелно и тактилно читање, укључујући употребу различитих материјала, текстура и Брајевог писма. Рад, указује на сложене изазове оваквих адаптација – од потребе за мултидисциплинарним тимовима, до значајних материјалних улагања, и истовремено отвара ново истраживачко поље преиспитујући само значење читања у контексту медија који се може „читати“ и без визуелне перцепције. Посебна вредност рада лежи у томе што, поред теоријске анализе, нуди конкретне смернице за праксу, показујући да стрип може функционисати као медиј инклузије и друштвене одговорности.

Сасвим другачији истраживачки приступ налази се у раду Васе Павковића „Стрип и идеологија у едицији *„Никад робом*“, који доноси продубљену анализу једне од најзначајнијих стрип едиција у југословенском културном простору. Аутор показује да овај серијал превазилази оквире забавне литературе и делује као културни артефакт, средство обликовања колективне свести и преношења идеолошких вредности. Централна теза рада јесте да *Никад робом* функционише као идеолошки текст, који артикулише вредности антифашистичке борбе, слободе и колективне солидарности. Павковић пажњу посвећује и рецепцији, истичући да читаоци нису били пасивни примаоци, већ активни интерпретатори. Истовремено, указује се на трајни утицај овог серијала на формирање културне матрице социјалистичке Југославије. Разматрање савремене рецепције додатно проширује аналитички оквир, показујући да се овај стрип може читати и као историјски документ и као носилац универзалних тема.

Упоредно сагледавање ова два рада открива ширину концепције зборника. С једне стране, указује се на потенцијал стрипа као медија будућности, усмереног ка инклузији и друштвеној ангажованости; с друге, анализира се његова улога у прошлости, као инструмента културне и идеолошке артикулације. Ова двострука перспектива – историјска и савремена – омогућава успостављање продуктивног дијалога између различитих временских, дисциплинарних и поетичких хоризоната.

Разноврсност грађе и методолошких приступа представља једну од кључних вредности зборника. Обухватајући различите жанрове, периоде и истраживачке перспективе – од књижевноисторијских и фолклористичких до компаративних и културолошких – зборник афирмише вишегласност као нужан принцип проучавања стрипа. Управо та хетерогеност, одговара природи самог медија, који је у сталној трансформацији, и отпоран на јединствене теоријске моделе.

Зборник *Књижевност и стрип* тако се може читати као важан документ једног тренутка у развоју хуманистичких наука

у Србији и региону. Његов значај огледа се у томе што потврђује статус стрипа као релевантног предмета научног истраживања, али и као простора у којем се укрштају питања уметности, културе, идеологије и друштвене одговорности. Истовремено, овим издањем Институт за књижевност и уметност; проширује сопствени истраживачки корпус областима које досад нису биле у првом плану, отварајући могућности за даље примене у настави и културним пројектима. Стога, овај зборник представља драгоцен ресурс за истраживаче интермедијалних студија, али и за све који настоје да преиспитају и прошире границе савремених хуманистичких дисциплина.

UDK: 398.3:159.961:133.3
UDK: 398.3:398.8

FENOMENI SNA I PROROŠTVA U FOLKLORNIM ŽANROVIMA: SINTETIČKI UVID U SAVREMENA ISTRAŽIVANJA

(*Snovi, proročanstva i izmenjena stanja svesti u folklornim žanrovima*. Ur. Smiljana Đorđević Belić, Nemanja Radulović. Beograd: Institut za književnost i umetnost, 2024, 373 strana)

Elena Pavlović
Univerzitet u Kragujevcu, Filološko-umetnički fakultet
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-0192-3364

PHENOMENA OF DREAMS AND PROPHECY IN FOLKLORE GENRES: A SYNTHETIC INSIGHT INTO CONTEMPORARY RESEARCH

(*Dreams, Prophecies, and Altered States of Consciousness in Folklore Genres*. Smiljana Đorđević Belić, Nemanja Radulović (Eds.). Belgrade: Institute for Literature and Art, 2024, 373 pages)

Elena Pavlović
University of Kragujevac, Faculty of Philology and Arts
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-0192-3364

Zbornik *Snovi*, *proročanstva i izmenjena stanja svesti u folklornim žanrovima*, koji su uredili Smiljana Đorđević Belić i Nemanja Radulović, objavljen je 2024. godine u izdanju Instituta za književnost i umetnost u Beogradu. Na 373 strane štampano je jedanaest priloga posvećenih fenomenu snova, proročanstava i različitim oblicima izmenjenih stanja svesti u okviru folklorne i usmenoknjiževne tradicije. Zbornik obuhvata uvodnu reč, radove i bibliografski aparat koji omogućava preciznije sagledavanje istraživačkog konteksta i korišćene građe.

Kako se ističe u uvodnom tekstu, ovi fenomeni su u različitim naučnim disciplinama zadobili raznovrsna tumačenja: dok ih neurologija i psihologija najčešće razmatraju kao psihofiziološke procese ili subjektivna mentalna iskustva, discipline usmerene na

proučavanje kulture – poput folkloristike, antropologije i istorije književnosti – pristupaju im kao relevantnim segmentima sistema verovanja i simboličkih reprezentacija određene zajednice. U folklornom kontekstu, snovi, vizije i proročanstva imaju izrazito interpretativnu i anticipacijsku funkciju: oni ne samo da posreduju u tumačenju sveta, već i najavljuju buduće događaje, zbog čega se pojavljuju u različitim žanrovima usmene književnosti i aktivno učestvuju u oblikovanju narativnih obrazaca kroz koje se artikulišu kolektivna iskustva i predstave o sudbini. Tematski okvir zbornika obuhvata raznorodnu folklornu građu, kao i širok spektar teorijskih i istraživačkih pristupa njenome tumačenju. Prilozi su usmereni na analizu snova, proročanstava i izmenjenih stanja svesti u srednjovekovnim tekstovima, epskoj poeziji, narodnim predanjima i pripovetkama, ali i u savremenim narativima i pojavama urbanog folklora.

Koncepcijski, zbornik je strukturiran problemski i tematski – okuplja radove koji iz različitih teorijsko-metodoloških perspektiva osvetljavaju navedene fenomene u okviru folklornih narativa i kulturnih praksi. Na taj način potvrđuje se njihova trajna prisutnost u raznovrsnim istorijskim i kulturnim kontekstima, kao i njihova značajna uloga u oblikovanju kolektivnih predstava o natprirodnom, sudbini i liminalnoj granici između svakodnevnog i nadrealnog sveta.

Zbornik otvara studija Zorice Vitić „Apokaliptični snovi cara Šakiša“, posvećena srednjovekovnom tekstu poznatom kao *Dvanaest snova cara Šakiša*. Autorka analizira strukturu i simboliku snova koje car sanja tokom jedne noći, a koje mu potom tumači mudrac Mamer. U tim vizijama pojavljuju se snažne i neobične simboličke slike – kipući kotlovi, popovi u blatu ili konji sa dve glave – koje upućuju na moralnu degradaciju sveta i dolazak „poslednjih vremena“. Snovi tako zadobijaju izrazito eshatološko značenje, funkcionišući kao upozorenje na buduće katastrofe, čime se pokazuje da se motiv sna u srednjovekovnoj književnosti oblikuje kao narativni okvir za proročko tumačenje istorijskih i moralnih promena.

Motivima snova i proročanstava u epskoj tradiciji bavi se Dejan Ilić u radu „Proročanstva i snovi u epskim pesmama Petranovićeve i Kašikovićeve zbirke“. Autor ukazuje da su ovi motivi utemeljeni u

tradicionalnom verovanju o povezanosti zemaljskog i natprirodnog sveta, te da u epskim pesmama često imaju funkciju anticipacije sudbonosnih događaja: snovi najavljuju smrt junaka ili veliku nesreću, pri čemu se njihovo značenje oblikuje kroz simbolične slike poput krvave vode, slomljenog oružja ili tamnih oblaka. Time se potvrđuje njihova ključna uloga kao narativnog sredstva kojim se u epskoj tradiciji predstavlja uticaj sudbine i neizbežnost događaja. Na ovu problematiku nadovezuje se rad Danijele Lekić „Proročanstva o propasti i epski ton. Neke moguće paralele između srpske i staroengleske epike“, u kojem autorka, primenjujući komparativni pristup upoređuje srpsku usmenu epiku sa staroengleskom tradicijom, pokazuje da se u obe književnosti javljaju motivi predskazanja koji nagoveštavaju smrt junaka ili druge sudbonosne događaje. Ovakvi motivi doprinose formiranju specifičnog epskog tona jer naglašavaju osećaj sudbinske determinisanosti i tragične nužnosti, čime se ukazuje na šire poetičke i kulturne srodnosti različitih epskih tradicija.

Tematski blizak ovome je rad Branka Zlatkovića „Vožd Karađorđe Petrović – snovi, proročanstva i izmenjena stanja svesti“, u kojem se analiziraju narativni obrasci povezivanja istorijske ličnosti sa proročkim i snovidnim iskustvima. Polazeći od narodnih predanja i zapisa o Karađorđu, autor pokazuje da se u njima učestalo javljaju snovi i proročanstva koja nagoveštavaju njegovu istorijsku ulogu vođe ustanka. Time istorijska figura dobija mitsku dimenziju, a njena sudbina biva predstavljena kao unapred određena, što ukazuje na važnu funkciju ovih motiva u oblikovanju kolektivnih istorijskih narativa.

U okviru religioznih predstava o zagrobnom svetu izdvajaju se radovi posvećeni vizijama onostranog. Marina Mladenović Mitrović u studiji „Vizije grešnika i pravednika na onom svetu u srpskim narodnim pripovetkama“ analizira narative u kojima junaci, kroz vizije ili posebna stanja svesti, sagledavaju raj i pakao. Prostor svetlosti i blagostanja namenjen je pravednicima, dok su grešnici prikazani u mukama – čime se uspostavlja jasna moralna dihotomija. Ovakve vizije imaju snažnu didaktičku funkciju potvrđujući verovanje u božansku pravdu i posledice ljudskih dela.

Pomak ka savremenim folklornim formama donosi rad Nemanje Radulovića „Proročanstva i gradski folklor“, u kojem autor pokazuje da se proročanstva ne iscrpljuju u tradicionalnim žanrovima, već opstaju i u savremenim narativima koji cirkulišu putem medija i interneta. Kao ilustracije navode se savremena tumačenja Nostradamusovih proročanstava i narativi o Kremanskom proročanstvu, koji se učestalo dovode u vezu s aktuelnim istorijskim događajima. Savremeni diskursi o predviđanju budućnosti u središtu su rada Lidije Delić „Govor o budućnosti – između mašte, nauke i manipulacije. Posthumanistička predviđanja“. Autorka analizira načine na koje se u savremenom društvu artikulišu predstave o budućnosti, naročito u kontekstu tehnološkog razvoja i posthumanističkih ideja. Pokazuje se da se takvi diskursi često predstavljaju kao naučno utemeljeni, iako u njima dolazi do preplitanja naučnih hipoteza, imaginativnih projekcija i ideoloških konstrukata.

Pitanje izmenjenih stanja svesti u epskom kontekstu razmatra Danijela Petković u radu „Izmenjeno stanje svesti junaka južnoslovenskih epskih pesama i ruskih bilina“. Autorka pokazuje da se u obe tradicije javljaju situacije u kojima junaci ulaze u posebna stanja svesti – kroza san, pijanstvo ili stanje nalik transu – koja im omogućavaju uvid u natprirodni poredak ili sticanje izuzetne snage. Time se potvrđuje da su izmenjena stanja svesti važan narativni mehanizam kojim se uspostavlja veza između ljudskog i natprirodnog sveta.

Završni radovi usmereni su na savremene interpretacije snova i vizija u okviru folklora svakodnevice. Smiljana Đorđević Belić u studiji „Vizije, snovi i sticanje tajnog znanja: folklorna religioznost i njujedž u individualnom mentalnom prostoru“, ukazuje na to da se snovi i vizije u savremenim narativima često tumače kao sredstvo sticanja posebnog znanja, pri čemu dolazi do preplitanja tradicionalne religioznosti i savremenih duhovnih praksi. Srodnu problematiku razmatra Danijela Popović Nikolić u radu „Izmenjena stanja svesti u demonološkim predanjima“, analizirjući narative o susretima s natprirodnim bićima, u kojima dolazi do stanja dezorijentacije, omađijanosti ili vizionarskih iskustava. Takve situacije brišu granicu

između svakodnevnog i natprirodnog sveta i često funkcionišu kao upozorenje na opasnosti koje vrebaju izvan uobičajenog poretka.

Zbornik zatvara rad Ane Milinković „Od straha do smeha – izmenjena stanja svesti u humorističnim pričama iz života“, u kojem se analiziraju narativi svakodnevice u kojima se iskustva prvobitno doživljena kao natprirodna, razrešavaju u komičnom ključu. Time se pokazuje kako se izmenjena stanja svesti mogu transformisati u humorističke i anegdotske forme, čime se ublažava njihova potencijalna zastrašujuća dimenzija.

Raznovrsnost građe i metodoloških pristupa predstavlja jednu od ključnih vrednosti ovog zbornika. Okupljeni radovi obuhvataju širok dijapazon epoha i žanrova – od srednjovekovnih tekstova i epske poezije do savremenih narativa i urbanog folklora – uz primenu različitih teorijskih perspektiva, od folklorističkih i istorijsko-književnih do komparativnih i kulturoloških pristupa. Time se fenomen snova, proročanstava i izmenjenih stanja svesti sagledava u širem kulturno-istorijskom okviru, kao deo složenih sistema verovanja i narativnih obrazaca kroz koje zajednice tumače odnos između vidljivog i nevidljivog sveta.

U celini, zbornik *Snovi*, *proročanstva i izmenjena stanja svesti u folklornim žanrovima* predstavlja značajan doprinos savremenim folklorističkim i književno-istorijskim istraživanjima. Prilozi objedinjeni u ovoj knjizi potvrđuju da ovi fenomeni imaju važnu ulogu u oblikovanju narativnih struktura kroz koje se artikulišu kolektivna iskustva, religiozne predstave i kulturne interpretacije neizvesnosti sveta. Istovremeno, zbornik ukazuje na kontinuitet ovih motiva u različitim istorijskim i kulturnim kontekstima – od tradicionalne usmene književnosti do savremenih oblika folklornog pripovedanja – čime se otvara prostor za dalja interdisciplinarna istraživanja odnosa između folklora, verovanja i narativnih praksi. Kao takav, ovaj zbornik može biti dragocen ne samo folkloristima i istoričarima književnosti, već i istraživačima iz oblasti antropologije, istorije religije i kulturnih studija.

UDK: 82.09:159.9(062)

МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА „ТАЈНАТА НА ЧОВЕЧКАТА ДУША НИЗ ПРИЗМАТА НА КНИЖЕВНОСТА“ (БЕЛГРАД, 28 И 29 ОКТОМВРИ 2025)

Сарита Трајанова
Институт за македонска литература
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-5684-4212

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE "THE SECRET OF THE HUMAN SOUL THROUGH THE PRISM OF LITERATURE" (BELGRADE, OCTOBER 28 AND 29, 2025)

Sarita Trajanova
Institute for Macedonian Literature
“Ss. Cyril and Methodius University”, Skopje
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-5684-4212

Институтот за македонска литература (ИМЛ) при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје и Институтот за книжевност и уметност (ИКУМ) во Белград остваруваат повеќедецениска плодна научна соработка, конкретизирана преку заедничко осмислување и реализација на научноистражувачки проекти и меѓународни конференции на важни теми од областа на книжевноста и на културата. Потсетуваме на објавениот зборник на трудови *Македонскиот и српскиот роман на преминот на новиот милениум (компаративни согледби)* (ИМЛ, 2020), произлезен од заедничката работа на проектот под истиот наслов и од одржаната работилница во Белград (ИКУМ, 23 и 24 октомври 2019), со што се придонесе за поголема рецепција, презентација и афирмација на македонскиот и на српскиот роман во двете книжевни средини. Двете институции соработуваат и во издавањето на меѓународното електронско славистичко списание *Philogical Studies/Филолошки студии*, кое се објавува веќе 23 години (https://journals.ukim.mk/index.php/philologicalstudies/).

Меѓународната научна конференција „Тајната на човечката душа низ призмата на книжевноста“, којашто се одржа во Белград (ИКУМ, 28 и 29 октомври 2025) беше резултат на истоимениот меѓународен проект, поддржан од Министерството за култура и туризам на РС Македонија. Со овој проект се поставија повеќе цели, кои се исполнија со одржаната конференција преку презентација на истражувањата за душата, како централен и суштествен проблем на бројни книжевни и уметнички дела и како согледување на душевната структура на личноста на индивидуите од тие дела. Исто така, се анализираа сфаќањата за душата во различни книжевни епохи и претставите за душата во различни книжевни жанрови, а и душата се протолкува низ призмата на различни теории од доменот на културологијата, психоаналитиката, филозофијата, религијата итн.

Конференцијата беше отворена со поздравните говори на директорките на двата институти – д-р Светлана Шеатовиќ, од Институтот за книжевност и уметност во Белград, и проф. д-р Наташа Аврамовска, од Институтот за македонска литература во Скопје, по што следеа пригодните обраќања на раководителите на проектот и истовремено копретседатели на Организацискиот одбор – д-р Бојан Јовиќ и проф. д-р Јасмина Мојсиева-Гушева. Во работниот дел учествуваа 22 истражувачи од двата институти, при што нивните излагања тематски беа распоредени во шест сесии.

Првата сесија *Душата во средниот век и во фолклорот* ги обедини излагањата на: Милош Живковић (*Кретања и путовања душе у средњовековној апокрифној књижевности*) Маја Јакимовска-Тошиќ (*Спознанието за душата во делото „Лествица“ на Св. Јован Лествичник*) и Славчо Ковилоски (*Душата во кратките жанри во македонскиот и во српскиот фолклор*). Разгледувајќи ја душата во средновековната апокрифна и народна книжевност како апстрактен и истовремено активен и динамичен ентитет, кој е во постојана мисија за преобразување и исцелување, се направи увид во длабоко вкоренетите идеи за животот, смртта и спасението.

Во втората сесија *Душата во книжевните движења и поетичките парадигми* учествуваа: Валентина Миронска-Христовска со *Душевните лавирања на српските и македонските романтичари;* Јана М. Алексиќ со *Именување душом: Појмовник раних критичких текстова Милана Кашанина (1910 – 1918) у епохалном контексту српске модерне;* Бојан Јовиќ со *Питања душе и српска авангарда: Нови човек и нова уметност* и Дарин Ангеловски со *Книжевно-визуелни поетики: движењето на сигнализмот и македонската постмодерна книжевност.* Интересно е што во овие излагања, преку книжевноисториска анализа на поимот душа и нејзините облик, значење и функција, се расветлува всушност одреден период од развојот на книжевноста – романтизам, симболизам, модернизам и авангарда, постмодернизам.

Третата сесија беше посветена на темата *Душата во српско-македонските книжевни паралели*, при што беа анализирани автори и дела, преку кои се согледаа одредени состојби на душата, како: бездушност, малодушност, опсесивност при одземање на сопствениот живот, како и односот тело – душа. Учествуваа: Марина Цветаноска со *Претставите на духовноста/душата во просветителските објави на Доситеј Обрадовиќ и Јоаким Крчовски;* Јасмина Мојсиева-Гушева со *Преплетување на нагонот за живот и смрт во длабоките душевни кризи (врз примери од романите „Уста полна со земја“ на Бранимир Шќепановиќ и „Самоубиецот“ на Слободан Мицковиќ);* Наташа Аврамовска со *Поезијата на Радмила Лазиќ (и) на македонската книжевна и културна сцена.*

Четвртата сесија, насловена *Душата во поезијата и трансцеденцијата* ги опфати излагањата на поетски теми, насочени кон откривањето на сложените врски меѓу духовноста и поезијата, духовното и телесното и кон толкувањето на душата на лирскиот субјект. Во оваа сесија зедоа учество: Светлана Шеатовиќ со *Душа у Богородичиним тропарима из збирке „Четири канона“ Ивана В. Лалића: Онтологија песничке духовности*; Марко М. Радуловиќ со *Душа у новијем песништву Миодрага Павловића;* Соња Стојменска-Елзесер со *Концептуализација и чувствување на душата во лириката на*

Ненад Шапоња; Милица Ђуковић со *Шта српски транссимболизам дугује Грцима: О повести душе у поезији Саше Радојчића.*

Петтата сесија *Душата во интимниот, родовиот и мигрантскиот контекст*, преку анализа на современи романи, беше фокусирана на прашањата за: миграцијата, напуштањето на матичната земја, одвојувањето, припадноста и адаптацијата во новите услови, за душата во меѓупросторот меѓу старите и новите околности. Се проследија излагањата на: Сарита Трајанова со *Мајчинската улога на женските ликови во романите „Враќањето на зборовите“ од Гоце Смилевски и „Мајчината рака“ од Игор Мајоевиќ;* Ана Јовковска со *Родова и психолошка перспектива на растењето и траумата во романите „Деца“ од Милена Марковиќ и „Леска Брезоска“ од Симона Јованоска;* Тамара Ќупева со *Душата како алтер-его во расказите на Јелена Ленголд и Румена Бужаровска („Панаѓурскиот магионичар“ и „Мојот маж“)* и Марко Аврамовиќ со *Где се налази душа мигранта? Идентитетска и емотивна лутања у романима „Инсистирање“ Ненада Јовановића и „Скривена камера“ Лидије Димковске.*

Шестата сесија *Душата во психоаналитичко и егзистенцијално огледало* ги поврза излагањата на учесниците Станислава Бараќ со *Роман „Сестра Сигмунда Фројда“ у контексту живота и дела пионирки психоанализе;* Биљана Рајчинова-Николова со *Парадоксалното градење на машкиот стоицизам и емоционалната душевна скржавост и разумност;* Бојан Чолак со *Аутодеструктивност као драма душе у српској прози (1901 –1914): Пример Борисава Станковића* и Марија Грујиќ со *Телесно као чистилиште и оруђе опстанка душе у „Роману о Лондону“ Милоша Црњанског.* Романите, кои беа обработувани, дадоа плодна основа за извлекување сознанија за феминистичката критика и за историјата на психоанализата, за родовоодредените позиции на моќ, за телесноста и за автодеструктивноста, како одговор на културолошкиот раскол меѓу патријархалниот поредок и модерната индивидуалност.

Во рамките на Програмата на конференцијата беа промовирани пет книжевни изданија, поврзани со конференциската тема, односно со поттемите за: траумата, интимата, емотивноста и етиката во македонскиот и во српскиот наратив.

- Тематот *Trauma and Narrative/Траумата и наративот*, списание *Philological Studies / Филолошки студии / Филолошке студије*, Vol. 22 No. 2 (2024) (промотор доц. д-р Тамара Ќупева); http://www.philologicalstudies.org/index.php/philologicalstudies/en/issue/view/184

- Марија Грујић: *Разуметиˮ Бору Станковића: Проза интимних реалности*. Белград: Институт за књижевност и уметност, 2022 (промотор др Бојан Јовић);

- Зборник на текстови *За душата*. Ур. Јасмина Мојсиева-Гушева, Даниела Тошева, Љупчо Митковски. Скопје: Здружение за компаративна книжевност на Македонија, Здружение на класични филолози „Антика“, Филозофско друштво на Македонија, 2018 (промотор проф. д-р Валентина Миронска-Христовска);

- Недељка Бјелановић: *Наративни сентименти: појмовно одијевање прозне емотивности*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2022 *(*промотор др Јана М. Алексић)

- Монографија *The Ethical and Axiological Aspects in the Literature and Culture of the 20th and 21st Centuries. edited by Maja Jakimovska-Toshikj, Katarina Žeňuchová*. Skopje: Institute of Macedonian Literature, Ss. Cyril and Methodius University, 2021 (промотор проф. д-р Соња Стојменска-Елзесер)

На крајот од програмата, книжевноста беше поврзана со филмската уметност преку прикажување инсерти од филмови, кои, обработувајќи сурови воени/поствоени случувања, ги отсликуваат душевните страдања и растројства на ликовите, но и нивната надеж за подобра иднина.

- „Слепиот патник на бродот на лудаците“/“Slepi putnik na brodu ludaka” (2016), во режија на Горан Марковиќ и сценарио на Вуле Журиќ https://www.dailymotion.com/video/x9kk4hm

- „Големата Вода“ (2004), во режија на Иво Трајков и сценарио на писателот Живко Чинго (според мотивите на истоимениот роман) https://www.youtube.com/watch?v=tovWwFKzKLg

Учесниците од Македонија го посетија и 68. Меѓународен саем на книгата во Белград, при што набавија научна литература и присуствуваа на промоции на најнови изданија од српската и светската книжевност. Саемот беше место на средба со книжевници и со писатели, меѓу кои и со ценетиот и долгогодишниот соработник и пријател на ИМЛ – проф. д-р Александар Јерков од Филолошкиот факултет при Универзитетот во Белград, директор на Универзитетската библиотека „Светозар Марковиќ“ во Белград – институции со кои ИМЛ исто така остварува научна и библиотечна соработка.

Конференцијата помина во креативна, поттикнувачки творечка и пријателска атмосфера во пријатниот амбиент на Библиотеката на ИКУМ во Белград – во зградата на Фондацијата на Вук Караџиќ. Таа претставуваше можност да се обнови Договорот за научна соработка (потпишан во 2001 и во 2017), со што се потврдија нашите заеднички очекувања – на обострано задоволство на двата сродни научни институти, соработката да се развива и да унапредува преку нови проектни идеи и планови во идниот период. Во тек е заедничката активност околу подготовката на зборникот на трудови, кој ќе се објави во текот на оваа година (2026) во издание на ИКУМ во Белград, а потоа ќе се промовира во двете земји, можеби и во заедничко присуство на сите учесници.

„PHILOLOGICAL STUDIES“ – Славистичко меѓународно интердисциплинарно списание од областа на хуманистичките науки

“PHILOLOGICAL STUDIES” Slavic international interdisciplinary journal in the field of humanities

Издавач / Publisher

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Институт за македонска литература – Скопје /

Ss Cyril and Methodius University, Skopje, Institute of Macedonian Literature – Skopje

За издавачот / For the Publisher

проф.д-р Наташа Аврамовска / Nataša Avramovska PhD

Адреса

Институт за македонска литература – Скопје

ул. Григор Прличев, бр. 5, п. фах: 455

1000 Скопје

тел./факс ++389 (0)23 220 309

Address

Institute of Macedonian Literature – Skopje,

Grigor Prlichev 5, POBox 455,

1000 Skopje

Phone/fax ++389 2 3220 309

Текстовите се рецензирани анонимно од рецензенти во потесната научна област на секој од објавените прилози. / All submisions are peer rewiewed.

Излегува двапати годишно. / Published twice a year.

Изданието е објавено со материјална поддршка на Министерството за култура и туризам на РС Македонија. / This issue is supported by the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of North Macedonia.

Контакти

Јасмина Мојсиева-Гушева, jasminamg@iml.ukim.edu.mk

Тамара Ќупева, t.kjupeva@iml.ukim.edu.mk

Contacts

Jasmina Mojsieva-Gusheva, jasminamg@iml.ukim.edu.mk

Tamara Kjupeva, t.kjupeva@iml.ukim.edu.mk

Скопје / Skopje

2026 година